

Források a Kárpát-medencei magyar kisebbségek történetéhez I.

A Délvidék 1918–1944

Oktatási segédlet

Szerkesztette: Hornyák Árpád

ISBN 978-963-429-546-4

Pécsi Tudományegyetem
Történettudományi Intézet
Pécs, 2020

Tartalom

Előszó	5
Magyarok a Délvidéken 1918-1944	7
A Magyar Párt programja	21
Gáj József: Az SHS államban élő magyarság helyzete 1924 óta	25
Gáj József: Az SHS magyarságának politikai élete és harcai	33
Berkes József: A magyar kisebbség politikai helyzete az SHS államban	47
Berkes József: A magyarság tízéves élete az SHS királyságban	54
Csuka János: Akiktől elvették a földet, és akiknek odaadták	63
Muhi János: A jugoszláviai magyarság gazdasági megszervezése	76
Csuka János: A délvidéki magyarság iskolaviszonyai	91
Kalmár István: A vojvodinai magyar középosztály és az ifjúság	103
Vasa Čubrilović: A kisebbségi kérdés az új Jugoszláviában	109
Levéltári dokumentumok	125

Előszó

A Kárpát-medencei magyar kisebbségek történetének kutatása örvendetes fejlődést mutat a rendszerváltás óta eltelt három évtizedben, sorra jelentek meg monográfiák, dokumentumgyűjtemények, tanulmányok és korabeli publicisztikákat összegyűjtő kötetek, párttörténeti dokumentumok. Ezek azonban szinte kivétel nélkül nyomtatott kiadványok, amelyek nehezen beszerezhetők és a hallgatók számára szinte elérhetetlenek. Az elmúlt fél év tapasztalata, az online oktatásra való átállásból fakadó nehézségek különösen indokoltá teszik, hogy az egyetemi hallgatóknak biztosítsuk a sikeres felkészüléshez nélkülözhetetlen információ-hozzáférést és így elősegítsük a gördülékeny oktatást.

Ezt a célt szolgálja a Kárpát-medencei magyar kisebbségek történetének legfontosabb forrásait összegyűjtő digitális oktatási segédlet, amelynek első része a délvidéki magyar kisebbség 1918-1944 közötti történetének tanulmányozásához nyújt fogódzót, felkészülési alapot.

A délvidéki magyarság kisebbségi léte kereken egy évszázadra nyúlik vissza, amely legalább öt hosszabb-rövidebb szakaszra osztható. Ennek az évszázados kisebbségi létnek a délvidéki magyarság sohasem volt elsőszámú alakítója, mindig magasabb erők és törekvések, hazai és anyaországi, adott esetben nemzetközi nagyhatalmi érdekek alakították sorsát. A kisebbségi helyzetből fakadó valamennyi nehézséggel meg kellett birkózni: nyelvi, gazdasági, politikai, vallási és kulturális megkülönböztetések és hátrányok jelentették a legfontosabb akadályokat, amelyeket le kellett küzdeniük megmaradásuk biztosításához.

Az itt közölt források ezekre a kisebbségi közösségek számára sorsdöntő jelentőségű kérdésekre reflektálnak. Nagy részük másodközlés, amelyek korábban már megjelentek nyomtatásban. Így a cikkek, publicisztikák, korabeli tanulmányok mindegyikét közli a *Veremidő* c. válogatás Mák Ferenc szerkesztésében, míg a levéltári források többségét a *Magyarok kisebbségben és szórványban* című forráskiadvány, illetve a Molnár Tibor szerkesztésében közreadott *Zentai városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945* közölte először. Több levéltári forrás azonban első ízben itt kerül publikálásra.

Pécs, 2020 augusztusában

Magyarok a Délvidéken 1918-1944

A Vajdaságban szinte a szerb csapatok bevonulásával egy időben megkezdődött a terület tényleges leválasztása a Magyar Királyságról és a Budapesthez igazodó magyar közigazgatás felszámolása. Ebben fontos szerepet játszottak a délvidéki szerb politikai erők, elsősorban a Radikális Párt, illetve annak vezetője, Jaša Tomić. Ő volt a kezdeményezője és fő szónoka szerb hadsereg délvidéki bevonulását megelőzően november 3-ára összehívott újvidéki szláv nagygyűlésnek, ahol megalakították a Szerb Nemzeti Tanácsot, és megszervezték a Népőrséget, amely a gyűlés határozata értelmében „átmenetileg” irányítani fogja a „nép ügyeit”. Ez a szervezet tehát deklaráltan a fennálló és működő magyar közigazgatási apparátus ellensúlya kívánt lenni.

A magyar közigazgatás felszámolása 1918. november 25-e után vett nagyobb lendületet. Ekkor Baranya, Bácska és Bánság nemzeti tanácsainak küldöttei Újvidéken Nagy Nemzetgyűlést tartottak – ennek 757 tagja között csak 6 német és 1 magyar volt –, amely határozatban mondta ki az említett területek csatlakozását a Szerb Királysághoz. Megalakult a Nagy Nemzeti Tanács (Veliki narodni savet), valamint ennek végrehajtó szerve, a Bánát, Bácska és Baranya Nemzeti Igazgatóság (Narodna uprava), mely a terület igazgatásáért felelt, s egyik legfontosabb feladata a hozzá hűséges hivatalnoki réteg kialakítása lett. Bár a közigazgatás új alapokra helyezése nem ment zökkenőmentesen, a Nemzeti Igazgatóság rövid időn belül megerősítette politikai helyzetét, és igazgatási szervei a társadalmi-politikai élet minden területén működőképessé váltak. Ezt megkönnyítette, hogy 1918. december 4-én a Nagy Nemzeti Tanács határozata értelmében a Nemzeti Igazgatóság vett át minden közigazgatási feladatot, új főispánokat nevezett ki és jóváhagyta az új hatalom által megkövetelt hűségeskü szövegét. A magyar közigazgatást szinte minden nagyobb városban „lefejezték”. Újvidéken, Versecen, Szabadkán és Pancsován leváltották a polgármestereket, a jegyzőket és a magasabb rangú városi tisztségviselőket.

Az új adminisztratív hatóság, a Nemzeti Igazgatóság gyakorlatilag a kormány funkcióját töltötte be, szervezetében 11 ügyosztály – lényegében minisztérium – működött. A magyar tisztviselői kar viszont – amely vezetőinek menesztése ellenére bizonyos területeken továbbra is nélkülözhetetlen maradt – mindvégig igyekezett a budapesti kormányhoz igazodni. Ez vezetett ahhoz a különös helyzethez, hogy a Délvidéken 1919 tavaszáig bizonyos értelemben kettős igazgatás volt érvényben.

Sérelmek

A katonai megszállással egyidejűleg megkezdődött azoknak az intézkedéseknek a bevezetése, amelyek végső célja a Délvidék délszláv jellegének megerősítése volt. Ennek egyik fontos eleme volt a délszláv, elsősorban a szerb népelem felemelése, tagjainak vezető pozíciókba való helyezése, illetve a potenciális riválisként szóba jöhető nemzetiségek háttérbe szorítása az élet valamennyi területén. E törekvés egyik fontos és látványos eleme volt a közigazgatás már említett „nacionalizálása”. A politikai, gazdasági és kulturális életnek azonban számos más olyan területe is volt, amelyben a kisebbségi sorba került magyarságnak hátrányos megkülönböztetésben volt része 1918 után. Kulturális téren elsősorban a nemzetiségi iskolák és a kisebbségi nyelvhasználat háttérbe szorítása adott okot panaszra, míg gazdasági téren a tendenciózus agrárreform, valamint a gazdasági élet – ezen belül a vállalatok és a gazdasági egyesületek – nacionalizálása jelentette a fő sérelmet.

Bár az újvidéki Nagy Nemzetgyűlés november 25-i deklarációjában hitet tett arról, hogy „A Nemzeti Igazgatóság a hatáskörébe tartozó területeken a nemzetek teljes egyenjogúsága és szabadsága elvének tiszteletben tartása mellett fogja gyakorolni a hatalmat”, s hogy minden polgárnak elvitathatatlan joga anyanyelvén érintkezni a hatóságokkal, a valóság ettől gyökeresen eltért. Az új hatalom szinte teljesen ellehetetlenítette a magyar és a német pártok működését. A nemzetileg elkötelezettebb sajtótermékeket betiltották, a többit is szigorú cenzúrának vetették alá, s eközben a magyarok és a németek valamennyi szervezett politikai akcióját ellenséges, „irredenta” megmozdulásnak minősítették.

A nacionalista túlzások egyre erőteljesebben érvényesültek a nemzetiségekkel szemben. A magyar nyelvű név- és cégtáblák betiltása, a magyarok tudatos fizikai megfélemlítése a hatóságok (rendőrség, csendőrség) és félhivatalos szervezetek (Sokol egyesületek) részéről, továbbá a sorköteles magyar és német fiatalok jogellenes katonai behívása a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság hadseregébe együttesen vezettek ahhoz, hogy 1920 tavaszán véres megmozdulásokra került sor a Bácskában.

Az agrárreform

Az új délszláv állam jelentős területei súlyos háborús pusztítást szenvedtek, különösen a háború előtti Szerbiához tartozó területek. Ezek gazdasági helyreállítását a belgrádi vezetés jelentős részben a kevesebb kárt szenvedett, újonnan megszerzett területek, így a Délvidék rovására is kívánták biztosítani. Ezt a célt szolgálta az 1920. január 25-én kibocsátott rendelet, amely a korona–dínár 4:1 arányú átváltását írta elő. A rendelet alkalmazása révén drasztikusan csökkent az ezeken a területeken lévő pénzbeli vagyon értéke, és lehetővé vált az egykori Monarchiához tartozó területek erőforrásainak elszívása. Ez a rendelkezés a Délvidék valamennyi nemzetiségének egyformán súlyos teherként jelentett. A központi kormányzat azon törekvése azonban, hogy a gazdasági egyesületeket szerb irá-

nyitás alá vonja, illetve hogy az egyes iparvállalatok és bankok igazgatótanácsába kötelező jelleggel délszláv – elsősorban szerb – tagokat ültessen, s így biztosítsa azok délszláv irányítását, már egyértelműen a nemzetiségek, így a magyarok gazdasági érdekei ellen irányultak.

Itt kell megemlíteni az ún. „optálás” intézményét. Az első világháború után kötött békeszerződések lehetővé tették a vesztes államoktól elcsatolt területek lakosai számára, hogy megválasszák állampolgárságukat. Így volt ez a trianoni béke esetében is, amelynek 61. cikkelye kimondta: „Mindazok a személyek, akiknek illetősége oly területen van, amely azelőtt a volt Osztrák–Magyar Monarchia területeihez tartozott, a magyar állampolgárság kizárásával jogérvényesen annak az államnak az állampolgárságát szerzik meg, amely az említett területen az állami főhatalmat gyakorolja.”

A Magyarországtól a Szerb–Horvát–Szlovén királysághoz csatolt területeken élők tehát – amennyiben ott illetőséggel bírtak – automatikusan megszerezték a jugoszláv állampolgárságot. Közülük azonban a 18 éven felüliek jogosultak voltak kérvényezni egykori anyaországuk állampolgárságát is. A férj kérvénye maga után vonta a feleség optálási kérvényét is, kettejük kérvénye pedig a 18 éven aluli gyermekek optálását is. A Magyarország javára optálóknak 12 hónap állt a rendelkezésükre a délszláv állam elhagyására. Vámmentesen és szabadon vihették magukkal ingóságait, ugyanakkor jogukban állt ingatlanjaikat megtartani. Ám azok, akik 1910. évi január hó 1-je után szereztek illetőségét az említett területen, csak oly feltétellel szerezhették meg a szerb–horvát–szlovén állampolgárságot, ha a délszláv államtól erre engedélyt nyertek. Ilyen engedély hiányában az érintettek az 1910 előtti illetőségi helyük fölött főhatalmat gyakorló állam állampolgárságát szerezték meg. Ez a rendelkezés kibúvót biztosított a Belgrád részére, hogy – kihasználva a lehetőséget – magyarok tömegeitől tagadja meg a szerb–horvát–szlovén állampolgárságot. A lakosság jó része nem is tudta, hogy az állampolgárságot kérvényeznie kell, így lekészte a határidőt. Mások esetében a hatóságok nem ismerték el a folyamodók lakóhely szerinti illetőségét, és megtagadták tőlük az állampolgárságot. Nagy többségüket ugyan nem utasították ki, sőt 1921–1922 folyamán végül a legtöbben megkapták az állampolgárságot, volt azonban a Délvidéken a magyarságnak egy 20-30 ezer főre taksált tömege, amelynek állampolgárságát az egész korszakban nem sikerült rendezni.

Ez a huzavona abban is közrejátszott, hogy a délvidéki magyarok tömegei maradtak ki a földosztásból, szerb–horvát–szlovén állampolgárság híján ugyanis nem igényelhetek földet. S mire lezárult a folyamat, és hivatalos elismerést nyert az, ami egyébként is nyilvánvaló volt – ti. hogy a délvidéki magyarok is a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság állampolgárai –, a földreform már lezajlott. Így történhetett meg az, hogy a délvidéki magyarság nagy tömegei, a földnélküli tízezrek egy talpalatnyi földterülethez sem jutottak a földreform során, noha minden jogosultságuk meg volt hozzá. A Bánságban a magyar parasztság 60%-a, a Bácskában 41%-a lett volna jogosult a földszerzésre. A néhány tucatnyi nagybirtoktól eltekintve a földosztásba bevont és államilag kisajátított földek zömét a középbirtokok tették ki, ám ezek nagyobb része szerbek, németek és bunyevácok kezén volt. Számottevő középbirtokos magyarság csak Felső-Bácskában és a Tisza mentén volt.

A magyarság nagy része törpebirtokos, gazdasági cseléd vagy földműves munkás, esetleg kisbérelő volt.

Az ily módon végrehajtott földreform kétszeresen is káros hatással volt a délvidéki magyarságra nézve: egyfelől továbbra is a nincstelenek sorában tartotta a magyar kisebbség jelentős részét kitevő törpebirtokosokat és cselédeket, másfelől megszüntette – vagy legalábbis jelentősen megnyirbálta – a nagybirtokokat, amely a tulajdonosok megélhetését biztosította.

Az agrárreform a térség nemzetiségi tulajdonviszonyainak megváltoztatása mellett arra is alkalmat adott a délszláv államnak, hogy a földosztás keretében némileg módosítsa az etnikai arányokat. Színmagyar tömbök közelében – nem ritkán azok kellős közepén –, valamint a határ menti területeken zárt telepese falvakat hoztak létre délszláv birtokosok számára, amely falvak szükség esetén a magyarok „megregulázására” is felhasználhatók voltak. A földosztás keretében mintegy 13 ezer, többségében szerb és montenegrói kolonista családot juttattak földhöz a Délvidéken.

A délvidéki magyarság másik, létét hosszú távon veszélyeztető sérelme a magyar iskolák tömeges megszüntetése, illetve a magyar nyelven való tanulás akadályozása és ellehetetlenítése volt, aminek bevallott célja a magyar kultúra háttérbe szorítása és a magyar politikai dominancia letörése volt.

A délvidéki iskolákat 1919 októberében államosították. A felekezeti, községi fenntartóknak ekkor nyilatkozniuk kellett, átadják-e az államnak az iskolákat teljes vagyonukkal. Amennyiben ezt nem tették meg, elveszítették az iskola nyilvánossági jogát, vagyis végzettséget igazoló bizonyítványt nem adhattak ki, tanítói, tanári karuk az államtól nem kaptak fizetést, s megvonták a tanítók tűzifajuttatását is. Ez a rendelkezés a háború utáni nehéz gazdasági helyzetben tömeges tragédiák forrása lett.

1920. augusztus 27-én a Délvidéken is életbe lépett az új oktatási törvény, amelynek értelmében minden általános iskola állami intézménynek minősült. Az önálló anyanyelvi szakközépiskolák és polgári iskolák helyett Újvidéken, Zomborban és Pancsován szerb tannyelvű iskola keretében magyar tagozatok nyílhattak. A magyar nyelvű oktatásra újabb súlyos csapást mért az 1922. szeptember 20-án kihirdették a hírhedt a 14.449. számú, a „Diákok etnikai hovatartozását felülvizsgáló” rendeletet, amely „névvegyelemzés” néven vált ismertté, s amelynek értelmében szerb iskolába kellett íratni minden gyereket, akinek az egyik szülője nem magyar volt. Az említett intézkedések mellett krónikus tanítóhiány lépett fel, egyfelől az elbocsátások, másfelől a Magyarországra költözések és végül, de nem utolsó sorban a tanárok távoli iskolákba való vezénylése miatt, amely eszközzel a jugoszláv kormány gyakran élt. A tanárokat államnyelvből nyelvvizsgára kötelezték, illetve szerb nyelven különbözeti vizsgát kellett tenniük a szláv népek történelméből, irodalmából és földrajzából. 1920-ban a tanárok két évet kaptak a szerb nyelv elsajátítására.

Politikai beilleszkedés

Az impériumváltás a délvidéki magyarság számára nehezen felfogható helyzetet eredményezett. Egyik napról a másikra többségi nemzetből kisebbségi – sok szempontból jogfosztott – helyzetbe került, amivel nem csupán nehéz volt megbékélnie, de évekig tartott míg megértette, hogy a délszláv hatalomátvétel nem pusztán ideiglenes, múlt időszak, hanem tartósnak ígérkező berendezkedés, amelyben a délvidéki magyarságnak is meg kell találnia a maga helyét. Egyesekben vélhetően már nagyon korán, 1919 folyamán tudatosult ez a felismerés, sokak számára azonban a trianoni béke aláírása, 1920. június 4-e volt az a pillanat, amikor egyértelművé vált, hogy az átmenetinek hitt helyzet nemzetközi megerősítést nyerve állandósulni fog. A felismerés ellenére a magyarság döntő többsége számára ez természetesen kényszerű beletörődést jelentett, s a lelkük mélyén továbbra is hittek a kialakult helyzet megváltoztatásában, s ezt a reménykedést az anyaországból érkező jelzések is folyamatosan táplálták.

Míndez, valamint az a körülmény, hogy a Délvidék a többi magyarlakta területhez képest eltérő történeti fejlődésen ment keresztül – s ennek nyomán a magyar nemzeti öntudat szempontjából nem bírt olyan kiemelkedő politikai és szimbolikus, érzelmi jelentőséggel, mint a Felvidék vagy Erdély –, együttesen azt eredményezte, hogy a magyarság politikai önszerveződése a többi elcsatolt területhez képest a Délvidéken nehezen indult meg.

A Délvidék mindig is a magyar törzsterületek perifériáján helyezkedett el, amit az Oszmán birodalomnak a Magyar Királyság határáig való 15. századi előretörése csak még hangsúlyosabbá tett. A Délvidék periferikus helyzete az oszmán hatalom visszavonulását követően is fennmaradt. A magyarságnak ugyanis a 18. században gyakorlatilag újra végre kellett hajtania térfoglalását ezeken a területeken, ami csak mintegy harmadrészben sikerült, hiszen a magyarok – döntően a Habsburg telepítési politika következtében – csak meglehetősen későn, a németek és szerbek betelepítését követően jelentek meg nagyobb tömegben e területen, s jelentős részük csupán a kiegyezést követően települt ide. Többségük természetesen földműveléssel foglalkozott, jelentős részük mezőgazdasági bér munkából tartotta fent magát és családját. Ebből a rétegből nem volt képes kiemelkedni egy olyan „autochton” középosztály, amelynek révén e területek jobban kötődtek volna a magyar törzsterületekhez.

A délvidéki magyarság tehát sem gazdasági, sem kulturális téren nem volt fölényhelyzetben, sőt – a jelentős délszláv és német, illetve kisebb részben román elem jelenléte miatt – még számaránya sem érte el a lakosság abszolút többségét. Erős belső középosztály és értelmiségi réteg hiányában, nagyszámú magán- és köztisztviselő, állami alkalmazott érkezett Magyarország más területeiről a Délvidékre, akik az első világháborút követő hónapokban, években részben „önként” – munkahelyük megszűnte következtében és anyagi ellehetetlenítésük okán –, részben a jugoszláv hatóságoktól kényszerítve tömegével hagyták el a területet.

A délvidéki magyarság ily módon szellemi és politikai vezetés nélkül maradt, ami az első években kimondottan hátrányos volt. Később azonban ennek előnyei is megmutakoztak, hiszen eltűntek a régi magyar politikai elit tagjai között feszülő, még a múltból származó ellentétek, amelyek akadályozták volna az egyébként is nehézkesen induló politikai szerveződést. A régi vezetők ráadásul döntően földbirtokosok voltak, akik tartottak attól, hogy újabb politikai szerepvállalásuk hátrányosan érintheti őket, ezért nem mertek teljes mértékben kiállni a magyar párt megszervezéséért. Helyettük új politikai garnitúra emelkedett fel, túlnyomórészt szabad fogalkozású értelmiségiekből, ügyvédekből, orvosokból.

A délvidéki magyarság önszerveződésének jellege azonban legalább olyan nehéz kérdésként merült fel, mint az, hogy kik vezessék a közel félmillió magyar kisebbséget. Két lehetséges út kínálkozott: a „passzivistá”, illetve az „aktivista” irányzat. A passzivista megoldás szószólói jórészt a Tanácsköztársaság összeomlása (1919. augusztus) után, illetve Pécs és Baranya délszlávok általi kiűritése (1921. július) után a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba emigrált oktobristák közül kerültek ki, akik azt vallották, hogy az önálló politikai párt megalapításának még nem érkezett el az ideje, s helyett a magyarságnak a gazdasági és kulturális kérdésekre kell összpontosítania. Ezzel szemben az aktivista út mellett térvelők az önálló magyar politikai párt létrehozása mellett szólaltak fel, mondván, hogy önálló párt nélkül a magyarság felőrlddik a nagy szláv pártok között. Utóbbiak meghatározó alakja Várady Imre becskereki (bánsági) ügyvéd volt, aki – mint egykori országgyűlési képviselő és a vármegyei politikai élet ismert alakja – évtizedes politikai tapasztalatokkal rendelkezett, ugyanakkor jó kapcsolatok fűzték a délvidéki szerb értelmiségi és gazdasági elitezhez is. Az irányvonal kérdésének eldöntésében meghatározó szerepet játszott a budapesti kormány, amely – aligha meglepő módon – az aktivista elképzelés elfogadására szólította fel a délvidéki magyarságot, s az ezt elutasítók részére kilátásba helyezte a pénzügyi támogatás megvonását és a „hazafiatlan eljárásban résztvevők teljes bojkottját”.

Végül 1922. szeptember 17-én, Zentán megalakult az önálló Országos Magyar Párt, élén Sántha György szabadkai sebészorvossal. A párt 16 pontból álló programja egyfelől hangsúlyozta a délvidéki magyarság lojalitását a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz, másrészt kérte a magyarok részére az állampolgári jogegyenlőséget, továbbá azoknak a kisebbségi jogoknak a biztosítását, amelyeket a nemzetközi szerződések tartalmaztak. A programpontok tehát egyfelől a magyar kisebbség és a délszláv állam magyar szempontból kívánatosnak tartott viszonyát körvonalazták, másfelől azoknak a sérelmeknek az orvoslását célozták, amelyek a délvidéki magyarságot érték.

A Magyar Párt ezután 1923 augusztusában a legégetőbb problémákra koncentrálván fogalmazta meg rövid távú cselekvési programját, melynek középpontjában a magyar középiskolai oktatás biztosítása, valamint a magyaroknak a választói névjegyzékbe, illetve az agrárreform kedvezményezettjei közé történő felvétele szerepelt. A Párt fontosnak tartotta ismételten leszögezni, hogy a magyarság ezekért a célokért csak törvényes és alkotmányos eszközökkel akar küzdeni.

A délszláv állam sok szempontból a Szerb Királyság háromszorosára növelt területű utódállamának volt tekinthető, amelyben a szerb dominancia gazdasági, politikai téren szinte mindig érvényesülhetett. A régi Szerbiában az állam úgyszólván teljes nemzeti homogenitása következtében gyakorlatilag ismeretlen volt a nemzetiségi, kisebbségi kérdés. Szerbia csupán az első világháborút megelőző egy évben, a két Balkán-háború eredményeként szembesült először ezzel a problémával, amellyel a világháború utáni területnövekedések és a ráerőszakolt nemzetközi szerződések miatt kénytelen volt fokozottan foglalkozni. A Délvidéken már a kezdet kezdetétől igyekeztek egymással szemben kijátszani a magyarokat és a németeket, természetesen az utóbbiakat részesítve előnyben, hiszen a délszláv állam egységére nézve elsősorban a magyar irredentizmus jelenthetett veszélyt, miután Magyarország közvetlenül volt határos a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal. A magyarokat az ország legjelentősebb kisebbségének tartották, nem pusztán lélekszámuk, hanem sokkal inkább Magyarország évezredes államisága miatt, amelynek elvesztésébe – ebben a belgrádi kormány bizonyos volt – nem nyugodtak bele. Ezer éves államiságuk feletti büszkeségük miatt képtelenek megbékélni az új helyzettel, következésképpen az új állam iránti lojalitásukat meg lehet kérdőjelezni – vélekedtek a magyarokról Belgrádban. Ilyen vélekedések mellett nem lehet csodálkozni azon, hogy a délszláv állam igyekezett minden lehetőséget kihasználni a magyar nemzetiség háttérbe szorítására, és nem volt hajlandó eltérni semmilyen külső nyomást, amely a kisebbségek irányába teendő engedményeket célozta. A jugoszláv kisebbségpolitika egyik alapvetése az volt ugyanis, hogy ilyen engedményeket csak és kizárólag saját elhatározásából hozhat.

1926-ban Belgrád mindenesetre szükségét érezte a Budapesttel való kapcsolatai normalizálásának, és alkalmasnak találta az időpontot arra, hogy „belső elhatározásból” toleránsabban viszonyuljon a magyar kisebbséghez. Jelentős mértékben ennek köszönhető, hogy 1927 novemberében – abban az esztendőben immár harmadszor – a Magyar Párt ismét komoly politikai sikereket ért el, mégpedig a Délvidék területén első alkalommal 1927. november 6-án megrendezett községi választásokon. A siker részben a magyaroknak a parlamenti képviselői választásokhoz képest mutatott sokkal aktívabb részvételének volt köszönhető, részben pedig annak, hogy a választások kormányzati manipulációjára ezúttal kevésbé volt lehetőség. A Magyar Párt így mindenütt, ahol önálló listával indult, teljes győzelmet aratott, s összesen 532 községi képviselői helyet sikerült szereznie. A színmagyar községekben a képviselői helyek mindegyikét meg tudta megszerezni, míg a vegyes lakosságú településeken nagyjából számarányának megfelelő helyet tudott magának biztosítani.

Ezt a sikeres stratégiát tette szinte egyik napról a másikra semmissé az 1929. január 6-án bevezetett királyi diktatúra, amikor Sándor király feloszlatta az 1927. november 11-én megválasztott parlamentet, megszüntette az 1921. évi ún. vidovdani – vagyis Szent Vitus napján életbe léptetett – alkotmányt, majd az államvédelmi törvényre történő hivatkozással beszüntette a felekezeti, illetve etnikai alapokon szerveződött pártok működését. Ennek értelmében a Magyar Pártot is feloszlatták, s irattárát átadták a rendőrségnek. Ennél is súlyosabb csapást mért a délvidéki magyarságra a diktatúrának az az intézkedé-

se, amely feloszlatta a tartománygyűléseket, sőt a községi képviselőtestületeket is, miután azok megalakulása még a parlamentarizmus idején történt, és tagjaik a feloszlátott pártok képviselői voltak.

A királyi diktatúra formailag új volt, ám lényegét tekintve csak csekély mértékben módosította a jugoszláviai magyarság helyzetét. A magyarság politikai lehetőségeinek feltételrendszere ugyanis változatlan maradt, még ha a diktatúra ideiglenesen megfosztotta is az egy évtizedes küzdelem árán elért fontos eredményeitől a politikai érdekérvényesítés területén. Lehetőségeit továbbra is alapvetően a két állam kapcsolatainak dinamikája, a nemzetközi helyzet alakulása és ezzel összefüggésben a belgrádi kormánynak a kisebbségi kérdéshez való viszonyulása határozta meg.

A délvidéki magyarság helyzete a második világháború kitörése előtti években és közvetlenül azt követően változott érdemben pozitív irányban, amikor a belgrádi központi vezetés külpolitikai okokból, s ezzel összefüggésben részben a magyar kormány jóindulatának biztosítása céljából kész volt engedékenyebb politikát folytatni irányukban.

További radikális elmozdulást jelentett részükre az, amikor Magyarország részt vállalva a Jugoszlávia elleni német-olasz hadműveletekben, benyújthatta igényét az elcsatolt déli területeire és többségükben visszakerültek magyar fennhatóság alá. A Muravidék, a Muraköz, Baranya és a Bácska visszatért a magyar közigazgatás alá, és a két évtizedes kisebbségi lét után a délvidéki magyarság ismét a többséghez tartozott. Ugyanakkor a visszaintegrálódás az anyaországhoz nem volt teljesen zökkenőmentes. Egyfelől a háborús körülmények, másrészt a közel negyedszázados különfejlődés eredményeként az anyaországi és a délvidéki magyarok nem mindenben mozogtak azonos hullámhosszon.

Nagyon hamar megmutatkoztak azok a jelek is, amelyek a háború elvesztésére utaltak s egyben előrevetítették, e területek visszacsatolásának lehetőségét a délszláv államhoz, ami érthető aggodalommal töltötte el az itteni magyarokat. Aggodalmuk nem volt megalapozatlan.

A második világháború során számos szomszédja által megszállt és polgárháború tépte Jugoszlávia meghatározó politikai erejévé a háború végére egyértelműen a Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) vált, amely „a győztes mindent visz” alapon a politikai, a társadalmi és a gazdasági élet kisajátítására törekedett teljes sikerrel. Más kelet-európai országokhoz hasonlóan a II. világháborúban győztes forradalmi erők Jugoszláviában is igyekeztek a szovjet példát követni a szocialista társadalom kiépítésében, ami egyet jelentett az előző rendszer hatalmpolitikai gyakorlatával való szakítással. Ez a szakítás megmutatkozott a kisebbségpolitika területén is, amelyben Jugoszlávia gyökeres fordulatot hajtott végre a királyi Jugoszláviához képest és a húszadik század második felében magát a délszláv és nem délszláv népek boldog hazájaként tűntette fel, amelyben a Triglav-tól a Vardárig testvériségben-egységben élnek a különböző nemzetek és nemzetiségek. A fényes jövőre azonban a múlt sötét árnyéka vetült, az 1944/45-ös esztendő, a fordulat, a hatalom megragadásának az éve, amikor még koránt sem volt bizonyos, hogy a kisebbségekkel kapcsolatos politikájában Jugoszlávia végül azt a később oly sokat magasztalt utat fogja járni.

Elmélet vs. gyakorlat

A második világháború utáni Jugoszlávia nemzeti és kisebbségpolitikájának alapja az a partizánmozgalom csúcsszerve, az AVNOJ (Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsa), 1943. november 29–30-án megtartott második ülésén elfogadott határozat volt, amely deklarálta, hogy az új állam *biztosítja valamennyi délszláv nemzet egyenjogúságát és a nemzeti kisebbségek jogait*. Nem sokkal ezt követően azonban pontosították, igaz nem ilyen deklaratív módon, hogy bizonyos nemzetiségeket mégsem illetnek meg azonos jogok, pontosabban egyeseket semmilyen jogok nem illetnek meg. Az AVNOJ titkára, Rodoljub Čolaković ugyanis szűk körben, a Szlovén Népfelszabadító Bizottság mellett működő tudományos intézetben bejelentette, hogy határozat született a németek kiűzéséről az országból.

A magyarokat azonban ekkor nem kívánták kiűzni. Sőt, 1944 januárjában, majd később is a Jugoszláv Kommunista Párt vezette partizánmozgalom folyamatosan röpiratokban szólították fel a Vajdaság becsületes magyarjait, hogy álljanak a partizánok oldalára. *„Hiszen az egyetlen remény a megmenekülésre, hogy ne osztozzanak a bűnös gonosztevő magyarok sorsában, ha az ellenállást, a fegyveres harc útját választják.”*

A németek tervbe vett kiűzésére 1944 őszén érkezett el az idő, a Vajdaság Népfelszabadító Bizottságának főparancsnoksága már október 9-én megfosztotta a németeket minden joguktól. Hat nappal később pedig a helyi népfelszabadító bizottságoknak elrendelte azoknak a döntően német-, magyar- és román lakta településeknek összeírását, amelyek segítették a megszállókat. Az új hatalom minél sikeresebb és gyorsabb megszilárdítása érdekében e heterogén lakosságú területen 1944 október 17-én a Bácskában, Bánátban és Baranyában bevezették a katonai közigazgatást, aminek hármas funkciója volt. Egyfelől előmozdítani a hatalom megszilárdulását és az új rendszerre való átmenet mielőbbi sikeres befejezését, másfelől biztosítani a háború által az ország balkáni területeihez képest jóformán sértetlen gazdasági erőforrásainak minél optimálisabb kiaknázását (elsősorban élelmiszer) és végül, de koránt sem utolsó sorban erősíteni terület szláv jellegét.

Ez utóbbi deklarált szándék jegyében, amit a legfelsőbb katonai és politikai vezetés hagyott jóvá a kisebbségekkel szemben számos korlátozó intézkedést léptettek életbe: a szabad mozgás, anyanyelvhasználat stb. tilalma, bevezették a kényszymunkát, megkezdődtek az internálások nem is beszélve az eufemisztikusan csak „atrocitásoknak” nevezett kegyetlenkedésekről és vérengzésekről, amelyek magyar áldozatainak száma elérte a tízezres nagyságrendet.

A kisebbségi kérdést a föderatív alapon újjászerveződő Jugoszlávia, mint láthattuk a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúsága alapján képzelte el, azonban a háború során számos olyan elképzelés is napvilágot látott, amelyek a kérdés radikális megoldását szorgalmazták s a háború vége felé közeledve ezek az elképzelések sajnálatos módon a gyakorlati megvalósítás fázisába léptek. E tekintetben az etnikailag vegyes területek voltak leginkább kitéve a túlkapasoknak, amelyeken különleges igazgatási rendszer bevezetésére,

katonai közigazgatás megszervezésére került sor, így a mai Vajdaság nagy részét kitevő Bácskában és Bánátban, valamint a ma Horvátországhoz tartozó Baranyai területeken is. A katonai közigazgatás lehetőséget kínált a már korábban részletezett célok elérése mellett arra is, hogy eltávolítsák e nemkívánatos elemeket a területről. Eltávolítás alatt értve elüldözésüket vagy likvidálásukat. A feladat megvalósítását a JKP és a partizánmozgalom „ökle” az 1944 májusában szovjet mintára megalakult belbiztonsági alakulat, az OZNA (Odeljenje za zaštitu naroda - Népvédelmi Osztály) vezetése mellett a területre bevonuló partizáncsapatok hajtották végre a helyi lakosság egy részének aktív asszisztálása mellett. Nagyobb földbirtok, nyilas párttagság (radikális földreform ígéretével sok szegény magyar lépett be a pártba, így remélve azt, hogy végre földhöz jut), a bevonuló magyar hadsereg üdvözlése 1941-ben, hálaadó misén való részvétel, vélt vagy valós sérelem-vita a magyar éra alatt elegendő ok volt arra, hogy célkeresztbe, kivégző osztag elé kerüljön valaki. A magyar áldozatok döntő többségének nem volt más „vétké”, mint hogy magyar volt. Azok a magyarok, akik ilyen-vagy olyan módon részt vettek a szerbek elleni atrocitásokban és visszaélésekben az 1941-1944 közötti időszakban értelemszerűen nem várták be a bevonuló partizán egységeket. A helyben maradtaknak nyugodt volt a lelkiismeretük, *„nem követtünk el semmit, miért bántanának minket”*. Tévedtek. 1944 októbere és novembere a délvidéki magyarság történetének legsötétebb korszaka volt, amikor ezrével lelték halálatukat embertelen kínzások, brutális kivégzési formák által, különösen a Bácskában. 1944 őszén a magyarokra kimondatlanul bár, de lényegében kollektív bűnösökként tekintettek, amely három település esetében, Csúrog, Zsablya és Mozsor deklaráltan is megnyilvánult. E települések magyar lakosságát internálták, vagyonukat elkobozták, s 1945 második felében történő szabadon engedésük után is megtiltották részükre, hogy visszatérjenek falvaikba. A magyarokkal szembeni egyedi eset háttérében az állt, hogy e területek szerb lakossága kérte Titót, alkalomadtán engedélyezze a bosszút és a magyarok kiűzését, mert az 1942 januári események után (Hideg napok, a Sajkás kerületben és Újvidéken lefolytatott razzia, amelynek több mint három ezer szerb és zsidó áldozata volt) nem tudnak többé együtt élni a magyarokkal. Az engedélyt megkapták. A három település magyar lakosságára kirótt kollektív bűnösséget csak 2014 őszén helyezte hatályon kívül a szerb kormány rendelete.

A Délvidéken a háború utolsó esztendejében, immár e területek „felszabadítást” követően lefolyt vérengzéseknek csak egyik eleme volt a magyar-ellenes megtorlás. A kétségtelenül jelen lévő és sok esetben domináns bosszúvágy mellett szerepet játszott benne az új hatalom törekvése rendszerének bebiztosítására és az új társadalmi rend kialakítására, illetve a térség etnikai képének megváltoztatására, sokszor azonban még ezeknél is prózább ok, az önös, gyarló és alantas emberi érdek volt a meghatározó.

Mindezek fényében 1944 őszén úgy tűnhetett, hogy dacára a korábbi nyilatkozatoknak, az AVNOJ említett határozatának és a rendre megismétlődő felhívásoknak, melyekkel a magyarokat az új délszláv állam új rendjébe kívánták bevonni, a magyarokra a németekre kiszabott sors fog várni. Annál is inkább tartani lehetett ettől a lehetőségtől, mert a kérdés ilyen módon történő rendezésének elméleti megalapozottsága is volt.

A kisebbségek kisöprése

A kisebbségi kérdés radikális megoldásának tudományos megalapozottságú szószólója egyfelől Vaso Čubrilović, történész, későbbi földművelésügyi miniszter, másfelől a jugoszláviai szociológia megalapozója, a második világháború után telepítési miniszter, Sreten Vukosavljević volt. Mindketten szerb származásúak, s elismert tudósok voltak már a királyi Jugoszláviában is, ám szolgálataikat felajánlották az új hatalomnak is, amely azt szívesen fogadta. Kettejük közül az előbbi volt a jelentősebb, aki 1944. november 3-án kelt memorandumában kész forgatókönyvet dolgozott el a JKP vezetése számára, melyben a jugoszláviai kisebbségi kérdés egyszer s mindenkori rendezésére tett javaslatot kitelepítés, elüldözés, és kisebb mértékben tisztogatások révén. Čubrilović a kitelepítésnél a németek, magyarok, albánok, olaszok és románok sorrendet kívánta alkalmazni. Úgy vélte, hogy miután e kisebbségek a háború alatt bűnöket követtek el a jugoszláv nemzetek ellen, lényegében valamennyien rászolgáltak, hogy elveszítsék állampolgári jogait. Politikai okokból azonban szükségesnek látta különbséget tenni közöttük. *„Azok után a szörnyűségek után, amelyeket a németek nálunk és egész Európában elkövettek, minden jogukat elveszítették, és emiatt könyörtelenül mindannyiukat el kell üldözni. A magyarok azonban úgy nálunk, mint Magyarországon, a bácskai öldöklés és a németek oroszországi kiszolgálása ellenére, mégis némi körütekintést érdemelnek. Velük szemben nem kellene mindazokat az intézkedéseket alkalmazni, amelyeket a németek ellen foganatosítunk. Ugyanez vonatkozik az ó-szerbiai és macedóniai arnautákra is. A kisebbségi kérdés megoldása során viszont mindenáron el kell foglalnunk etnikailag a Bácskát, Kosovót és Metohiját, néhány százezer magyart és arnautát eltávolítva az országból.”*

Čubrilović számára nem az volt a legfontosabb, hogy mennyi kisebbségit kell elküldeni, hanem az, hogy honnan. A szórványban élő kisebbségeket nem tekintette veszélyesnek Jugoszláviára nézve, hanem a stratégiaileg és gazdaságilag fontos határ menti tartományokban élő nagyszámú kisebbségi tömbökben látta a veszélyt, különösen, ha azok a saját szomszédos nemzeteikkel határosak. A kisebbségeket nem számarányuk, hanem geopolitikai elhelyezkedésük okán tartotta veszedelmesnek Jugoszláviára nézve, s e veszély kiküszöbölésére a kitelepítést látta a legcélszerűbbnek. *„E problémáknak a megoldására az ilyen háborúk a legalkalmasabbak, melyek mint a vihar söpörnek végig az országokon, gyökereket tépnek ki, és szétszórják a népeket. Amihez békeidőben évtizedek vagy századok kellenének, háború idején pár hónap vagy év is elegendő. Nem szabad áztatnunk magunkat: ha meg akarjuk oldani ezt a kérdést, addig tehetjük, amíg a háború tart.”* Példaként hivatkozott a testvéri Szovjetunió példájára, aki elsőként alkalmazta a kisebbségi kérdés megoldására a kitelepítéseket, amire hivatkozva Jugoszlávia is joggal kérheti a szövetségesektől, hogy kisebbségi kérdésüket ilyen módon oldják meg. Hiszen a háborúban nyújtott teljesítményük alapján joggal remélhették, *„hogy a testvéri Szovjetunió segíteni fog, hogy a kisebbségi kérdést úgy tegyük meg, ahogy ő tette és tesz.”* Arról nem is beszélve, hogy a háború kiváló pszichológiai hangulatot teremtett a kitelepítésekre *”Kisebbségeink tudatá-*

ban vannak annak, hogy mit követtek el, ezért nem fognak sokáig ellenkezni ha elüldözzük őket.[...]Talán soha nem kínálkozik ilyen alkalom, hogy országunkat etnikailag teljesen a magunkénak tudhassuk. Napjaink összes problémája, amely jelen van országunkban, akár nemzeti-politikai, társadalmi vagy gazdasági jellegűek várhatnak rövidebb-hosszabb ideig a megoldásukra. Azonban a kisebbségi kérdést, ha most nem rendezzük, akkor soha sem fogjuk.”

A kisebbségi kérdés megoldásának másik apostola, Sreten Vukosavljević számára ugyancsak a Vajdaság szláv, elsősorban szerb karakterének erősítése volt az elsődleges, s e célból szorgalmazta az etnikai alapú represszió folytatását, a németekről a magyarok ellen forduló éllel. A bácskai magyarok erőszakos kitelepítésében látta a tartós megoldást, miáltal „arányos viszonyok” alakíthatók ki Jugoszlávia ezen részében. A kolonizációt nemcsak a térség mezőgazdasági-szociális, hanem a történelmi-politikai problémáira is megoldásának látta. A kívánt cél eléréséhez több megoldási javaslattal élt: minden magyar kitelepítését, a belső széttelepítést a határvézetből és azokból a körzetekből, ahol a magyarok többségben vannak, végső megoldásként a területi engedmények lehetőségét is felvetette, javasolva, hogy a magyarok egy részének Észak- Bácskába történő áthelyezését követően a területet engedjék át Magyarországnak. Telepítési miniszterként két legyet kívánt ütni egy csapásra. A magyarok kiűzésével remélte növelni a felosztható mezőgazdasági birtok számát, megoldást kínálva a jugoszláv falvak túlnépesedési problémájára és csillapítva a földéhséget. Ugyanakkor a gazdasági nyereséghez jelentős politikai nyereség is társult volna – hiszen ha a magyarok eltűnnének Jugoszláviából, ezzel megerősödne az etnikai kohézió, stabilizálódna a helyzet az északi államhatáron, s egyúttal az ottani magyarosításnak is véget vethetnek. Ez a megoldás arra is alkalmasnak látszott, hogy hosszú távon megalapozza a jószomszédi viszonyt Jugoszlávia és Magyarország között, hiszen kisebbség híján konfliktus forrás sem lenne. Ezeket a téziseket Vukosavljević tudományos érveléssel és erkölcsi igazolással kísérve, Čubrilovićhoz hasonlóan rámutatva a történelmi pillanat fontosságára és a határozott, gyors cselekvés szükségességére.

Dacár az imént részletezett elképzeléseknek, amelyek eljutottak legfelsőbb politikai döntéshozók asztalra, a magyarokra végül is a németekétől eltérő sors várt, miután a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésben diadalmaskodott az a kisebbségpolitikai koncepció, aminek eredményeként 1944. november 20-án a katonai közigazgatás már különbséget tett a szlávokhoz való viszonyulás alapján „jó magyar” és „rossz magyar” között, majd 1945 tavaszától megkezdődött a magyarság beintegrálása az új rendszerbe, ők is helyet kaptak a népfelszabadító bizottságokban, megszüntették az internáló táborokat, stb. Ennek hátterében kettős motiváció állt. Egyfelől belpolitikai érdekek vezérelték a párt és államvezetést, ami tulajdonképpen egy és ugyanazon társaság volt, másfelől külpolitikai szempontból is célszerűnek tűnt a jugoszláviai magyar kisebbséggel szembeni politika radikális megváltoztatása. Mindkettő hátterében a Szovjetunió állt. A „testvéri Szovjetunió” ugyanis nem kívánta a jugoszláviai kisebbségi kérdés szovjet modell alapján történő megoldását a magyarok tekintetében, hiszen ekkorra már eldőlt, hogy Magyarország a szovjet blokk része lesz. A testvériség egység jegyében pedig nem lehet represszív politikát folytatni az egyes

nemzetiségek ellen kollektíven. Az 1945 tavaszától meghirdetett új jugoszláv kisebbségpolitikában a magyar lakosság számának csökkentésére irányuló erőfeszítéseket felváltotta a magyarok integrálásának igénye az új rendszerbe. Egyre többen léptek be a JKP-ba, 1945 júliusában megalakult a Magyar Kultúrszövetség, magyar iskolákat nyitottak, földet kaptak az agrárreform keretében és a magyarok is részt vettek a választásokon 1945 novemberében (igaz, feltűnően nagy volt az általuk lakott vidékeken a nem a JKP vezette Népfontra leadott szavazatok aránya). A hirtelen jött fordulat hátterében több ok állt: a magyarokat a németeknél kevésbé bűnös kategóriába sorolása; az a tény, hogy Magyarország soha nem lehet olyan veszélyes, mint Németország; végezetül a legmeghatározóbb ok annak ténye, hogy a szovjetektől értesülhettek: Magyarország Jugoszláviához hasonlóan szocialista állam lesz. Csak miután a lakosság egy részének bosszúvágya teljesült s a kisebbségek száma (főleg a német, de a magyar is) csökkent, társadalmi és gazdasági súlyuk pedig jelentősen meggyengült, kezdte el a JKP a nemzetek „valódi” egyenjogúságán alapuló politikáját. Ez azonban jórészt kirakatpolitika volt, amely szakított a korábbi időszakok erőszakos asszimilációs gyakorlatával, s helyette a burkolt asszimilációra helyezte a hangsúlyt. A titói Jugoszláviában elismerték az egyén kisebbségi jogait, de megakadályozták a jelentősebb kisebbségek közösséggé szerveződését. A jugoszláviai magyar kisebbség 1945 tavaszán kezdődő integrációjának folyamata nem volt sem könnyű, sem gyors, s alsóbb szinteken még évek múltán is érezhető volt a bizalmatlanság irányukba, de talán nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, hogy a bizalmatlanság soha sem szűnt meg teljesen.

A délvidéki magyarok száma a háború után jelentősen csökkent. Mintegy 80 000-en vándoroltak el főleg Magyarországra, (bár e számnak jelentős részét azok az állami tisztviselők és családtagjaik tették ki, akik a terület 41-es visszacsatolása után költöztek a Délvidékre) s a délvidéki magyarokat ért megtorlás is tízezres nagyságrendű áldozatot követelt. A jobbára az elüldözött németek helyére, a tudatos nemzetiségpolitika jegyében végrehajtott betelepítés keretében pedig több százezer délszláv, többségében szerb érkezett az ország legelmaradottabb vidékeiről. Mindennek következtében a Délvidék etnikai összetétele jelentősen módosult. 1948-ban az első hivatalos jugoszláv népszámlálási adatok szerint az országban 496 492 magyar élt, (3.2. %). Ebből a 428 750-en Vajdaság területén (a Vajdaság összlakosságának 26 %-a), egy tömbben a Tisza jobb partján, illetve nagy számban Észak-Bácskában. A háború utáni 50 000 fős horvátországi magyarság főleg a Dráva-szögben, míg a 10 000 fős szlovéniai magyarság döntően a határ mentén, a Mura-vidéken élt.

A Magyar Párt programja

1. Kívánjuk a kisebbségek jogait védő nemzetközi szerződés rendelkezéseinek a szerződés alapelvei és szelleme értelmében minden fenntartás nélkül való végrehajtását, a magyarságnak és általában minden nemzeti kisebbségnek az alkotmányban biztosított jogi és politikai egyenjogúságát, kulturális, gazdasági és szociális érdekeinek érvényesülését és biztosítását.

Haladéktalanul hatályon kívül kell tehát helyezni minden oly törvényt, rendeletet és hatósági intézkedést, mely az ország polgárai között különbséget tesz a jogok és kötelesek tekintetében nemzeti hovatarozásuk szempontjából. Törvényes biztosítékot kívánunk arra nézve, hogy minden állampolgár önmaga állapíthassa meg nemzeti hovatarozandóságát és ellenezük a nemzetiségi kataszter felállítását.

Kívánjuk az állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről rendelkező törvény megalkotását, és annak a közjogi tételnek elismerését, hogy mindama állampolgárok, akik a trianoni békeszerződés határozományai alapján a területek átszatelolásának tényével szereztek meg a teljes jogú állampolgárságot, az alkotmány rendelkezéseire tekintettel született állampolgároknak tekintendők.

2. Kívánjuk a sajtó, a gyülekezés és szervezkedés szabadságát, és olyan törvények megalkotását, amelyek az alkotmányban lefektetett egyéb emberi, polgári, politikai szabadságjogok valóságos élvezetét és gyakorlását feltétlenül biztosítják, és lehetetlenné teszik, hogy azoknak érvényesülését, akár az állami, akár az önkormányzati közigazgatás közegei megtorlás nélkül megíúsíthassák.

Kívánjuk ennélfogva, hogy ezeket a jogokat büntetőjogi oltalom alá helyezzék, az alkotmány meghozatala előtti időben felfüggesztett magyar társadalmi, kulturális egyesületek működését mielőbb engedélyezzék, és ezeket az egyesületeket vagyonuk élvezetébe egyidejűleg visszahelyezzék.

3. Törvényes biztosítékot kívánunk arra nézve, hogy azokon a területeken, ahol a nemzeti (nyelvi) kisebbségeket számarányuknál fogva az államnyelv sérelme nélkül az anyanyelv használata tekintetében külön jogok illetik meg, anyanyelvüket úgy maguk, úgy jogi képviselők a bíróságok, állami és önkormányzati hatóságok előtt minden fokon szóban és írásban minden korlátozás nélkül szabadon használhassák, és beadványaikat azon a nyelven intézzék el, amely nyelven azokat előterjesztették.

Kívánjuk mindazoknak a hatósági intézkedéseknek haladéktalan hatályon kívül helyezését, amelyek a nemzeti kisebbségeket anyanyelvük szabad használatában a magánéletben és üzleti forgalomban ma is akadályozzák.

4. Kívánjuk a kerületi beosztásról szóló törvényerejű rendeletnek olyan megváltoztatását, hogy a Vajdaság kerületéből, vajdasági székhellyel önálló kerületeket alakítsanak.

Kívánjuk a jelenlegi keretek között a kerületi, járási, úgyszintén a községi önkormányzat mielőbbi életbeléptetését. Az önkormányzati testületek megalakítása céljából kívánjuk az általános, egyenlő, titkos és községenkénti szavazás és kisebbségi képviselőlet alapján az önkormányzati választások sürgős kiírását. Törvényes biztosítékot kívánunk abban a tekintetben, hogy az államnyelv ismeretének hiánya sem a választói jogosultságnak, sem a megválaszthatóságnak akadályául nem fog szolgálni, hogy a választások érvényessége felett független közigazgatási bíróság fog ítélni, hogy az önkormányzati testületek ülésein a nemzeti kisebbségek anyanyelvükön szólalhassanak fel, és ezeknek az üléseknek a jegyzőkönyveit az illető vidék kisebbségeinek anyanyelvén is vezetni fogják.

5. Az állam gondoskodik olyan alsó- és középfokú tanintézetek felállításáról, amelyekben a nemzeti kisebbségekhez tartozó szülők gyermekei az államnyelv kötelező tanításán kívül anyanyelvükön részesüljenek oktatásban, fennmaradván a testületeknek és felekezeteknek az a joga, hogy ilyen tanintézeteket saját költségükön is felállíthassanak. Ezeknek a tanintézeteknek a bizonyítványai az állami tanintézeteknek a bizonyítványaival egyenlő értékűek legyenek. A szülőknek iskolaválasztási jogát semmiképp ne korlátozzák. Kívánjuk, hogy a nemzeti kisebbségek anyanyelvének, irodalmának és művelődéstörténetének tanítása céljából az ország egyetemien egy-egy tanszéket állítsanak fel

6. Az alkotmányban biztosított teljes vallásszabadság folyamánként kívánjuk a törvényesen bevett és elismert vallásfelekezetek önkormányzatának elismerését, biztosítását és fejlesztését, s a felekezetek – lélekszámuk arányában – állami segélyezését, úgyszintén az alsó- és középfokú tanintézetekben a vallástan kötelező oktatását, az illető felekezet papja által, mert tudatában vagyunk annak, hogy az iskola terjeszti a művelődést, az egyház terjeszti az erkölcsöt.

7. A politikai bűncselekmények miatt folyamatban levő bűnügyekben pertörlést, az ugyanilyen bűncselekmények miatt elítélteknek pedig királyi kegyelmet kérünk.

8. Kívánjuk az ipar, kereskedelem és pénzügy, egyszóval az egész gazdasági élet szabadságának teljes és intézményes biztosítását, a szabad gazdasági forgalmat korlátozó rendelkezések eltörlését, a részvénytársaságok és szövetkezetek alakításánál a kormányhatósági engedélyezés rendszerének megszüntetését, eme kereskedelmi társaságok működésének csupán bírói ellenőrzését, a kereskedelmi és iparkamarák önkormányzatának tiszteletben tartását, helyes közlekedési, pénzügyi és vámpolitikát, a honi iparnak állami támogatással való fejlesztését.

Kívánjuk a hazai tőkével alakult kereskedelmi társaságok és az ország polgárainak vagyonára jogellenesen elrendelt szezneztrumoknak haladéktalan illetékmentes feloldását.

9. Kívánjuk, hogy az adórendszert az egész országban mielőbb egységesítsék, és mielőbb oly progresszív adórendszert létesítsenek, amely a mai értékviszonyoknak megfelelő létminimum adómentessége mellett, az állami terheket az egyes foglalkozási ágak és osztályok között arányosan osztja meg.

10. Kívánjuk a pénzügyi igazgatásban ma uralkodó zűrzavaros állapotok és az adóelőlegezési rendszer sürgős megszüntetését, a rendes adókövetési munkálatok mielőbbi megkezdését, és az előlegezés! eljárás során aránytalan megadóztatások által okozott

sérelmek orvoslását. Az adókivetési munkálatokban részt kérünk a gazdasági és társadalmi érdekképviselők kiküldött képviselőinek is, követeljük, hogy ezekből a bizottságokból tudatosan és szándékosan ne zárják ki a nemzeti kisebbségek képviselőit.

Az adókivető bizottságok határozatai ellen, úgyszintén minden adó és illeték ügyben benyújtott jogorvoslat felülbírlását a pénzügyi hatóságok illetékességének kikapcsolásával, független közigazgatási bíróságok pénzügyi osztályainak hatáskörébe kívánjuk utalni, hogy a biztosított jogorvoslat használatának jogától senkit meg ne fozsanak, és az elsőfokú határozat ellen benyújtott jogorvoslatnak halasztó hatálya legyen.

Kívánjuk a földreform igazságos és a haladó idők szellemének megfelelő megoldását, és a reform során kisajátítás alá eső földterületek felosztását azok között, akik a földet hivatásuknál fogva maguk és családjuk munkaerejével meg tudják és meg akarják művelni, és vagy egyáltalán nincsen, vagy nincsen elegendő földjük. Követeljük annak a törvényellenes állapotnak azonnali megszüntetését, amely a kisajátítás alá kerülő földek adományozásából kizárja a magyar és más nemzetiségű kisebbség mezőgazdasági nincstelenjeit. Az nem demokrácia, és az nem jogegyenlőség, mely egyforma szociális szükség mellett ezt a szükségletet az állampolgárok egyes kategóriáinál kielégíti, egyes kategóriáknál nemzeti hovatarozandóság miatt kielégítetlenül hagyja.

Követeljük ezért, hogy az igényjogosultak számának és a kisajátítandó földbirtok területének pontos megállapítása után a földreform végrehajtását végérvényesen mielőbb szabályozzák. A kisajátítási kötelezettség, az igényjogosultság megállapítása, a kisajátítandó földterületekért az alkotmány alapelvei alapján fizetendő és méltányosan megállapítandó kártalanítási összeg meghatározását független bíróságra kell bízni.

Tiltakozunk az ellen, hogy a Vajdaság területén a telepítési akciót akképp vigyék keresztül, hogy az ott élő nemzeti kisebbségek földigényeit a Vajdaság területén kívül elégítsék ki.

11. A termelő munka szabadságának, nemkülönben a munkásszervezetek szabadságának, a munkásság sztrájkjogának elismerését és visszaállítását kívánjuk. Kívánjuk az ipari munkásság számára új munkaalkalmak teremtését, a munkásvédelem kimélyítését, a munkásság jogos igényeinek a termelés fokozásával együtt haladó kielégítését. Kívánjuk végül az alkotmány szociális határozmányainak megfelelően a munkásjóléti intézmények létesítését, a létesített intézményeknek fejlesztését, és a rokkant ügynek nemzetiségi különbségre való tekintet nélkül méltányos és megfelelő rendezését.

12. Kívánjuk az állami és önkormányzati igazgatás tisztaságának és pártatlanságának az egész vonalon való biztosítását. Kívánja ezt velünk minden politikai párt és minden becsületes ember. Mi kívánjuk azért, mert az események kétségtelenül bizonyítják, hogy azok, akik az ország üdvét a kisebbségi jogok megcsorbításában keresik, ezt a túlzást a maguk vagyonosodási törekvéseinek palástolására használják fel, míg azok, akik a kisebbségekhez megértéssel közelednek, megtestesítői a közéleti erkölcsöknek. E cél elérése végett kívánjuk kisebb számú, jól javadalmazott, törvényszerű képesítéssel bíró tisztviselők alkalmazását, a szolgálati pragmatika megalkotását. Követeljük pártszempontoknak és pártérdekeknek az igazgatás minden ágából kikapcsolását, a kormány és az alája rendelt

hatóságok diszkrécionális jogkörének a lehető legszűkebb körre való korlátozását, a bírói függetlenség minden kellékével felruházott közigazgatási bírászkodás mielőbbi felállítását. Kívánjuk, hogy a magyarság épp úgy, mint a többi nemzeti kisebbség, mind a központi, mind a helyi igazgatásban arányszámának megfelelően képviselve legyen.

Kívánjuk, hogy a képesítéssel bíró elbocsátott régi tisztviselőket állásaikba helyezzék vissza, és a vissza nem fogadottak szerzett nyugdíj igényeit ismerjék el.

13. Kívánjuk, hogy a magyar kulturális, gazdasági és szociális intézmények a közpénztárakból aránylagosan éppen olyan állami támogatásban részesüljenek, mint az államalkotó nemzet hasonló intézményei.

14. Kívánjuk az asszimilációs politika megszüntetését.

15. Kívánjuk az összes külállamokkal a békés baráti viszony megteremtését, és az ország gazdasági megerősödését célzó kereskedelmi szerződésnek megkötését.

16. Kívánjuk az érvényben levő választói törvények megváltoztatását. Kívánjuk, hogy a jelenlegi kerületi beosztás helyett a Vajdaság területe, mint egységes választási kerület válassza meg a Vajdaságra eső összes képviselőket.

Kívánjuk a választói névjegyzék elleni felszólamlások megkönnyítését oly módon, hogy a felszólamlásban felhozott tényállás valódiságát az összeíró hatóság bizonyítékok előterjesztése nélkül is hivatalból tartozzék megvizsgálni.

A jelölés és választási eljárás tekintetében kívánjuk a járási jelöltek rendszerének megszüntetését, és mind ebben a tekintetben, mind a választás módja és a mandátumok felosztása tekintetében a választójogi novella törvénybe iktatása előtt fennállott jogállapot helyreállítását.

Az a helyzet, hogy bennünket, alkotmány és törvény ellenére, miniszteri rendeletekkel szorítanak ki az alkotmány sáncaiból és fosztanak meg választójogunktól, egy demokratikus országban tarthatatlan. (Zenta, 1922. szeptember 17.)

A Magyar Párt programja. In: Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918-1941*. Budapest, Püski Kiadó, 1995. 66-70. p.

GÁJ JÓZSEF

Az SHS államban élő magyarság helyzete 1924 óta

1924-óta a jugoszláviai magyar kisebbség életében a régi helyzettel szemben sem számottevő haladás, sem érezhető javulás intézményesen egyáltalán nem következett be. Ennek a kedvezőtlen ténynek kettős oka van: 1. Az SHS állam hét év óta folytonos államkrízisekben vergődik, s így „nem jut” ideje a kisebbségek ügyével külön foglalkozni, vagy azokat a törvényjavaslatokat törvényerőre emelni, amelyek legalább közvetve szabályoznák a kisebbségeket érintő függő kérdéseket. 2. Az eddigi, kisebbségeket érintő rendeleti intézkedések az alapelvek tekintetében az elszarbesítés, illetve denacionalizálás irányában jelentek meg, s így a denacionalizálásuk ma biztosítottnak látszik. Ezeknek a rendeleteknek a visszavonása, módosítása nem történt meg, mert a liberális Davidovics-koalíció három havi rövid kormányzása óta, miként előtte is, szakadatlanul a nagyszerb kurzus ül a hatalomban. Radics viszont minden ígérete ellenére tehetetlen. Ezért eredménytelen az SHS államban a magyar kisebbségi élet.

Azok a régebben, 1918-óta hozott törvényes, vagy rendeleti intézkedések, amelyek 1924 előtt megszüntették a volt magyar összes felekezeti jellegű nép- és középiskolákat – ami természetesen a magyarság szellemi, illetve kulturális egzisztenciáját fenyegeti –, ma is érvényben vannak. De miután ezeknek az iskolai intézkedéseknek különböző megszorításaik által az a tendenciájuk, hogy a magyarság kultúrerejét fokozatosan gyengítsék – ami be is következett –, így az iskolahelyzet tekintetében 1924. év óta valóban fokozatos gyöngülés állott be.

Vallási tekintetben a jugoszláviai magyar katolikusok szervezeti közösségben élnek a szláv és német katolikusokkal. Miután azonban két apostoli adminisztratúra – a becskerekai és a szabadkai – intézi eddig ideiglenes egyházi jurisdikció alapján az összkatolikuság ügyeit, a magyar katolikuság államjogi helyzete is ma még szintén csak a vidovdáni alkotmány (12. §) elvi döntésén nyugszik. Az egyházpolitikai konkordátum még nincsen meg Rómával, mint ahogyan nincsen meg az államnak az interkonfesszionális törvénye sem, csak a javaslata ismeretes eddig, így tehát a katolikus magyarság jogrendi biztonsága még mindig labilis. Éppen ez a jogi bizonytalanság az, amely arra készítette az apostoli adminisztratúrákat, hogy 1925. november 1-jével újra szervezzék bizonyos autonómiával a katolikus egyházközségeket, amelyeket az agrárreform vagyoni erejükben, főleg a nagybirtokokhoz kötött patronátusi jogokban, illetve az anyagi javukat szolgáló patronátusi terhekben megbolygatott. Kisebbségi magyar katolikus papnevelő

eddig nincsen, amiért a magyar katolikus generáció szukreszcenciája ma bizonytalan, holnap azonban már elmaradhat.

A két protestáns felekezetnek, az evangélikusnak és a reformátusnak helyzete azonban még sokkal bizonytalanabb, mint a katolikus magyaroké. Az augsburgi evangélikus egyház a mai napig sem alkothatta meg egyházi jogi szellemének megfelelő alkotmányát, csak az alkotmányozó zsinata nyílt meg kétévi időtartamra 1926. április 15-ével. De a magyar helvét hitvallású református hívek még eddig sem juthattak el. Papjaik egy része kiutasítva, utánpótlásról szó sem lehet, mert Magyarországról pásztorokat az államhatalom nem enged be, theologia fenntartása pedig eddig lehetetlen. A vallásilag heterogén SHS állam törvényjavaslata a felekezetekről készen áll ugyan, de ez alapján dönti meg az evangéliumi egyházak bibliajogi autonóm struktúráját. 1924-óta tehát a két evangéliumi egyház csupán autonóm vallási szervezetének a lehetőségeit keresi. A jugoszláviai protestáns magyarság különben 98%-ban a helvét hitvallású evangéliumi egyházhoz tartozik. A baptista, nazarénus, methodista egyházak egyébként alkotmányjogilag nem bírnak a közintézmény jelentőségével, csak megtűrt felekezetek. A katolikus és protestáns egyházak egyébként – bár éppenséggel nem proporcionális arányban, de mégis – államsegélyben részesülnek az 1924-1925. és az 1926-1927. közkölségvetési években.

Legszomorúbb a magyarság helyzete az agrárintézkedések és az adózás tekintetében. A magyar földigénylők az 1919 óta életbeléptetett agrárreformrendeletek értelmében a földosztásból ki voltak zárva, s ez az intézkedés-sorozat ma is érvényben van, ámbar csaknem évente történik azóta is agrárrevízió. Azok a kisebbségi magyar birtokosok pedig, akik az elvett földjeikért eddig még haszonbérleti kártalanítást sem kaptak, csak 1925-ben jutottak abba a helyzetbe, hogy most már jogukban áll megegyezés alapján, fakultatív alapon a birtokukba ültetett eddigi úgynevezett haszonbérlelőkkel a végleges kártalanítás, illetve a megvétel tekintetében kontraktualiter megegyezni. Különben a földosztás teljes befejezést nyert törvényesített rendeletek által a „Vajdaságban”, de egységes, országos agrárreform-törvény a mai napig sincs még. A vonatkozó törvényjavaslat ugyan 1923 óta a szkupstina előtt fekszik, de ez a javaslat is a II. fej. 20. §-ában a magyarságot az agrárreformból kizárja. A javaslatban tervezett kártalanítás is igazságtalan, mert távol áll az érvényes napi árártól, s a felosztott birtokokra kiszabott kolonizációs illetékek is túl magasak.

Politikai tekintetben 1924 óta is nagyon kevés az, ami a jugoszláviai magyarság életéről feljegyezhető. Egyetemes érvényű, az állampolgárságot szabályozó országos törvény ma sincs még, aminek az a súlyos következménye, hogy a kisebbségi magyarok körülbelül 50-60 %-a a mai napig sincs a választói névjegyzékekbe felvéve, azaz nem élhet a legegyszerűbb politikai jogaival sem. 1925. február 8-án vett részt ez a töredék magyarság az országos választásokban. A kormányhatalom azonban a választások megkezdéséig letartóztatta a magyar párt egész vezetőségét, majd pedig a helyi hatóságok a legkülönbözőbb taktikákkal teljesen desolálták és megfélemlítették a magyar pártot. Egy évi letargia után csak 1926 áprilisában kezdte meg a magyar párt vezetősége újra lassan-lassan szétvert csapatainak az összeszedését. Községi és megyei autonómiaja az úgynevezett vajdasági

részeknek mai napig sincsen, holott az ország többi területein ezek a választások már több ízben lezajlottak.

Társadalmi tekintetben sem konstatalható 1924-óta különös javulás. Állandó színésze a magyarságnak a mai napig sincsen, mert nem kap engedélyt. Minden ilyen irányú kérvény eddig a belügyminisztériumnál és a közoktatásügyi minisztériumnál csak elutasításra talált. Az elvett egyesületi helyiségeket és könyvtárakat sem kapta vissza eddig a magyar társadalom.

Ezután az általános helyzetkép után a részletekben a következőket láthatjuk:

A kisebbségi magyar iskolák

A belgrádi kormány 1919. július 23-án 10.070 sz. minisztertanácsi határozat alapján kiterjesztette a régi szerbiai 1904. április 19-iki népiskolai törvényt a volt magyar részekre is, amelynek 10. §-a értelmében csak állami jellegű és magánjellegű népiskola maradhat fenn, tehát egy csapással az összes magyar felekezeti iskolák elvették. (Az impériumválasztás-kor a „Vajdaságban” 631 felekezeti népiskola és 266 állami elemi iskola volt.) A vidovdáni alkotmány (1921. június 29.) 16. §-a ezt a rendelkezést utólag szentesítette. Ez a helyzet a mai napig is fennáll.

Készen áll azonban az új egységes népiskolai törvényjavaslat, de ez is csak állami és magánjellegű iskolákat ismer el.

Ma az 1920. július 13-án 10.050 sz. minisztertanácsi határozat értelmében az 1912. július 4-iki szerbiai középiskolai törvény van érvényben. A középiskolák szintén csak államiak, magán középiskola csupán a négy alsó fokon lehetséges, de ez is nyilvánossági jog nélkül.

Az iskolaköteles gyermekek nemzeti hovatartozását nem határozhatja meg a szülő – amint erre természetes joga volna –, hanem az iskolahatóságok, a közigazgatás bizonylatai alapján, amit ezek a szülők vezetéknevének a hangzása szerint állapítanak meg még akkor is, ha a nem magyar hangzású nevű családok évszázadok óta magyar anyanyelvűek. A nyelvi intézkedéseket a 14.449/22 és 10.820/21, továbbá 884/21 sz. miniszteri rendeletek írják elő s ez a helyzet ma is fennáll. Ez kiderül dr. Deák Leó zombori magyar párti elnöknek dr. Ewald Ammanden, a nemzeti kisebbségek nemzetközi egyesülete titkárának felhívására készített elaborátumából is. (Az elaborátum vonatkozó részét lásd a szabadkai *Hírlap* 1926. május 30-iki számában.)

Az elvett felekezeti magyar, vagy községi magyar iskolák helyett léteznek az államivá lett úgynevezett „párhuzamos” kisebbségi osztályok, de elégtelen számban és visszafejlesztés alatt, mert 1. a fent idézett rendelkezés a nevük hangzása miatt a növendékeket akaratuk ellenére egyenesen szláv nyelvű iskolába szorítják, hogy a másik idézett rendeletben meghatározott növendékszámot (30-40-et) ne ériék el, s akkor az ilyen helységben a magyarok számára szerb nyelvű iskola létesül, a magyar pedig állítólag automatikusan megszűnik. 2. A most még a régi időből magyarul tudó tanítók lassan kiöregszenek, nyugdíj-

ba küldetnek, viszont magyar kisebbségi tanítóképző felállítására a törvény szerint nincs mód. Így rövidesen nem lesz magyarul tudó tanerő, tehát szláv tanító kerül kisebbségi állami iskolába, aki a magyar nyelvet nem bírja, újra megszűnik tehát az állami „párhuzamos” kisebbségi iskola is.

A magyar párhuzamos kisebbségi iskolák nagy baja az előadási nyelvrendelet is. A rendelet szerint ui. az elemi V. és VI. osztályokban az előadási nyelv tisztára a szerbhorrát, de az alsó osztályokban is már a nemzeti tárgyak előadása (szerb nyelv, történelem, földrajz) csak szerb nyelven történik. Így egyszerre tanulnak a gyermekek „cirillikát”, „latinikát” s a magyar írást, ami pedagógiai absurdum a népiskolákban. Az új népiskolai törvényjavaslat 35. cikke ezt a helyzetet állandósítja.

A valláskisebbségi helyzet

Belgrád törekvése, hogy a pravoszláv szerb egyházat, ha nem is „de jure”, de a valóságban az uralkodó vallás kedvező helyzetébe juttassa, éppen ennek a vallásnak kizárólag szerb nemzeti jellegére való tekintettel. Ezt a tényt igazolja a jugoszláv katolikus püspöki karnak a szerb kormányhoz 1922. április 30-ról kelt memoranduma, s a bácskai apostoli adminisztrátornak 1923. július 20-án ugyancsak a szerb kormányhoz beadott memoranduma. A memorandum felsorolja, hogy a kormányzat elvette a katolikus rendi épületeket: 20 bácskai zárdát a szerbeknek adott át, 212 felekezeti iskolatermet ugyancsak azoknak juttatott stb. Ennek illusztrálására idézzük az 1924-1925. és az 1926-1927. évek vallásügyi költségvetéseiből az alábbi beszédes számokat.

Rendes államsegélyként		1924–1925	1926–1927
a)	a pravoszláv egyház	9.948.995	56.510.932
	adminisztrációra		dinár
	a pravoszláv teológiákra	7.447.850	11.787.227
b)	a katolikus egyház összesen	1.872.721	33.569.276
c)	a protestáns egyházak		
	(helvét és augsburgi)	141.700	804.000
d)	a muzulmán adminisztrációra	1.519.080	16.290.275
	seriát iskolákra	1.384.840	2.157.126
	medresz iskolákra	700.000	1.485.600
e)	a zsidó egyház	60.040	1.078.560
f)	az ókatolikus nemzeti egyház	–	249.000
Rendkívüli államsegélyként		1924–1925	1926–1927
a)	a pravoszláv adminisztrációra	33.181.891	858.000
	pravoszláv teológiákra	1.498.880	–

Rendes államsegélyként		1924–1925	1926–1927
b)	r. kath. adminisztrációra	17.172.831.80	500.000
c)	protestáns egyházak	364.387	–
d)	muzulmán adminisztrációra	12.711.667	50.000
	seriát iskolákra	366.740	–
e)	zsidó iskolákra	224.872	–

Ezzel szemben a felekezeti lélekszámarány ez: a) pravoszláv 5.602.207 (46,6%), b) római katolikus 4.735.154 (39,4%), c) protestáns 216.847 (1,8%), d) muzulmán 1.337.687 (11,1%), e) zsidó 44.159 (0,5%), f) ókatholikus (a minisztériumnak nincs adata). Vagyis: a 46,6%-ot képviselő pravoszláv szerb egyház az összköltség 45,1%-át kapta 1924-1925-ben, 1926-1927-ben pedig 48%-át; a 39,4%-ot képviselő r. kath. egyház 1924-1925-ben az összköltség 25,4%-át, 1926-1927-ben pedig 23,5%-át; az 1,8%-ot képviselő két protestáns egyház 1924-1925-ben az összköltség 0,4%-át, 1926-1927-ben pedig 0,5%-át; a 11,1%-ot képviselő muzulmán egyház 1924-1925-ben az összköltség 14,3%-át, 1926-1927-ben 14,05%-át; a 0,5%-ot képviselő zsidó egyház 1924-1925-ben 0,16%-át, 1926-1927-ben 0,76%-át; az ismeretlen számú szláv nemzeti ókatholikus egyház 1924-1925-ben 0,1926-1927-ben 0,17%-át. Az összköltség többi része a minisztérium házi kiadására fordítatik.

Bár ezek a számok önmagukért szólnak, mégis kiemelendőnek tartjuk, hogy a legtöbbet a pravoszláv egyház kapja proporcionaliter is, ezután következnek azok az egyházak, amelyeknek tagjai szlávok, illetve szerb felfogás szerint szerbek, mint amilyenek a muzulmánok, de a kisebbségeket reprezentáló egyházak, a nyugati evangéliumi egyházak, tendenciózusan proporciónjukon alul maradnak. A zsidók feltűnő favorizálása politikai opportunitásukkal függ össze, c) A törvény szerint az elismert felekezetek száma 13. A nazarénusok, a baptisták és a methodisták nincsenek elismerve, de otthonukban a vallásgyakorlatuk toleráltatik. Az ókatholikusokat (horvát nemzeti reform egyház) a törvény elismeri, sőt mert lithurgikus nyelvük szláv – őket erősen támogatja a belgrádi kormányzat.

A konkordátum-tárgyalások a Vatikánnal folyamatban vannak, de annak egyes követelt pontjai sok veszedelmet jelentenek a kisebbségekre. Ugyanis a szerb kormány szorgalmazza az ósláv lithurgikus nyelvet, ahol a hívek száma felében, kétharmadában, háromnegyedében szláv nyelvű. Ahol tehát bevezettetik a glagolica, ott a magyarság nyelve a templomokból kiszorul. Azáltal pedig, hogy a papság kinevezése a kormánytól függ – a magyar papok kinevezését mindenkor veszedelem fenyegeti.

A vallási ellentétek különben nagyon élesek az egyes felekezetek között.

Az agrárreform természetesen elvette a kath. egyház nagyobb birtokait, de visszaadta a szerb „egyházi latifundiumokat” nemzeti szempontokra hivatkozva. (Zágrábi memorandum 1922. április 30. és bácskai memorandum 1923. július 20.) g) A szerb kormány a katolikus iskolai, vallásérkölcsi, illetve pasztorális egyesületeket (Mária-kongregációk) beszüntette a nemzetiségi önképzőkörökkel együtt. Az idevonatkozó rendeletek 1. 1924/XI. 20. 28.222. sz. a Mária-kongregációk ellen és 2. 1924/XI. 26. 28.323. sz. a vallási és törzsi egyesületek ellen.

Az agrárhelyzet

A belgrádi kormány 1919-óta a mai napig 483 nagybirtokot osztott fel 509.371 hold terjedelemben, meghagyva a volt tulajdonosoknak 100, illetve 518 holdat aszerint, hogy a volt tulajdonos művelte-e maga, avagy bérbe adta-e birtokát. A felosztást rendeleti úton és a közigazgatás által eszközölte. A nagybirtokok 1919-1920-ban egy évi kényszerbérletbe adtak, 1920–1924-ig ugyancsak, de négy évre szóló kényszerbérletbe. Azóta indemnitásos felhatalmazás alapján a végleges törvény meghozataláig, tehát bizonytalan időre a felosztott földek újra kényszerbérletbe adtak.

A haszonbérleti összeg 1919-1920-ban a kataszteri tiszta jövedelem ötszöröse, 1920–1924-ig ugyanannak a nyolcszorosa. Levonva belőle a 1/3-ad, illetve %-ed agrárreform illetéket. De ezt a haszonbérleti összeget sem kapta meg eddig a tulajdonos, hanem a Narodna Bankába befizettetett a volt tulajdonos bonumaként a végleges törvény meghozatalánál megtörténő kártalanítás számlájára. De a megállapított haszonbérleti összeg a napi árakhoz képest tragikomikusan csekély.

Annak ellenére, hogy a volt tulajdonos a haszonbérleti összeget eddig meg nem kapta, az összes adókat – az államiakat, a községieket és a megyeieket – mégis neki kellett fizetnie a hidrotechnikai járulékokkal egyetemben csak azért, mert a papíron ő szerepelt tulajdonosként, amely tulajdonjogra azonban a felosztott földek erejéig a telekkönyvi elidegenítési és megterhelési tilalom rávezettetett. Semminemű kártalanítás tehát a felosztott földekért semmilyen részről kifizetve nem lett. A végleges jellegű kolonizációnál még a tulajdonjog is átíratott a telepes szerb hadi önkéntes javára, de ez esetben sem kapott kártalanítást a tulajdonos, csupán ígéretet az államtól a végleges törvénykor való kártalanításra. Felosztott a nagybirtokon volt élő és holt instrukció is az agrárreflektánsok között, de kártalanítást a tulajdonosok ezért sem kaptak eddig. Azoknak a nagybirtokosoknak a földjeit, akik az SHS államból Magyarországra költöztek vagy menekültek, a békeszerződések ellenére szekvesztrálták. A szekvesztrumok likvidálása azonban 1924 óta egy speciális komisszió által a feloldó illetékek ellenében az esedékes berről való lemondás ellenében lassan-lassan folyamatban van. Legfontosabb azonban az, hogy a magyar és nem szláv földigénylők a mai napig a rendeletekből kifolyólag egyetlen rögöt sem kaptak, sőt a most a szkupstina előtt elfekvő Miletics-féle agrárreform-törvényjavaslat II. fejezet 20. cikke szerint továbbra is csak a szerbek-horvátok-szlovének kapnak földeket. Az 1925. évi indemnitási törvény 38. cikke szerint az a változás állott be, hogy a volt tulajdonos és az ideiglenes haszonbérelő, vagy telepes miniszteri jóváhagyás után önként megegyezhetnek a kapott, illetve kisajátított földterület megvétele ügyében. Minden esetre ez az egyetlen lépés a modernebb szokás felé.

Tehát teljes bizonytalanság van még ma is az agrárügyek terén, amitől elsősorban a kisebbségek nyögnek. Ehhez a gazdasági súlyos helyzethez járul még az a körülmény, hogy a „Vajdaságban” ma 21 féle adó van érvényben: a régi magyar adók és az új szerb adók. Az adóegységesítés most van tárgyalás alatt.

A magyarság a politikai életben

Az SHS állambeli magyarság 1925. február 8-án jutott volna abba a helyzetbe, hogy az országos választásokon a maga képviselőit a szkupstinába küldhesse. De a Pasics-Pribicse-vics választási kormány oly hihetetlen és a Balkánon is eladdig ismeretlen fizikai és erkölcsi terrort fejtett ki – elsősorban a kisebbségek ellen –, hogy a magyarok egyetlen képviselőt sem hozhattak be, a németek az azelőtti 8 képviselő közül csak ötnek a mandátumát tudták megmenteni, a macedóniai törökök a régi mind a tizennégy mandátumukat elvesztették.

Egyébként a kisebbségek választási tragédiáját ezekben az okokban foglalhatjuk össze: A dobrovoljácokat, a csemikeket, a szrnaosokat a hatósági közegek felfegyverezték, ezek széjjelkergették a népgyűléseket, megverték a jelölteket és agitálókat. Az urnaőrzőket a választás napja előtt lemondásra kényszerítették, vagy ha ezek nem akartak lemondani, megverték, letartóztatták, sőt internálták is. A választási elnököket, akik bírák voltak, a rendőrök elcsapták, s helyükbe a választások napján rendőr-kommisszáriusokat, pandúrokat, vagy szolgálakat állítottak be. A szavazati golyókat, elkergetve a bizalmi embereket, a radikális urnákba egyszerűen átöntötték (Varasd, Muraköz, Macedónia, Zenta). Az urnák elé csak azokat a választókat engedték, akiknek erre „legitimációt” adtak ki, megjelölve a dobrovoljácok és csendőrök számára Pasics szavazóit. A többinek nem adtak igazolványt, vagy megjelölték, hogy ellenzéki a szavazó, akit aztán a terroristák nem engedtek át a kordonon. A kisebbségek lapjait a szavazások előtt betiltották (*Hírlap, Werbaser Zeitung*), az ellenzék röpcéduláit, plakátjait házról házra járva a „felelőtlen” elemek elkobozták. A kisebbségi választók kapuira éjjel halálfejeket ragasztottak ki.

A magyarság 120-140 ezer választói jogosultja közül csupán 55%-ot vettek fel a névjegyzékekbe, a többit rendezetlen állampolgárság címén elvetették. Zentán pl. egyetlen napon 6000 választót dobtak ki a névjegyzékből. A Magyar Párt egész vezérkarát Szabadkán letartóztatták. Varga János baranyai jelöltet félholtra verték, ugyanezt tették dr. Krafft német vezérrel is. A fenti tényeket egyébként magában foglalja az ellenzéki blokknak – ahol szerbek-horvátok vannak – 1926. február 13-iki kommunikéje, amely a belgrádi *Politika* február 14-i számában megjelent.

Társadalmi tekintetben

Bár az egyéni mozgás lehetősége 1924 óta lényegesen javult, de a társadalmi körök és egyesületek működése tekintetében a panasz még mindig nagyon sok. Bezdánban 1926-ban nem engedélyeztek magyar olvasóköröket azzal, hogy ott van szerb olvasókör. Csonoplyán a magyar népkönyvtárt a község háza padlására dobták, s ma sem engedik lehozni, a készülő Vajdasági Irodalmi Társaságot nem engedélyezték, a magyar sportegyesületeket csak úgy hajlandók megengedni, ha annak vezetőségébe szlovákokat is

beválasztanak, illetve ha a szláv szokolokba belépnek. Állandó magyar színészet engedélyezését a mai napig sem lehetett kieszközölni, csak platonikus ígéreteket. Műkedvelők is csak helyenként és esetenként kapnak engedélyeket.

Ezzel szemben az állami költségvetésből a szláv hasonló egyesületek tetemes államsegélyben részesülnek. Ennek a ténynek az illusztrálására az 1926-1927. évi költségvetésből alábbi adatokat hozhatjuk fel. A szláv színházak 47.194.826 dinárt kapnak, a magyar és németek egy párát sem, sőt színházuk sincsen.

Horvát Matica 78.000, Üszkübi Tudós Társaság 50.000, Szarajevói Prosveta 20.000, Feriális Egyesület 30.000, Szláv Szokolok 100.000, Prosveta, Gajret, Napredak, Prosvetni Savez 100.000, Szlovén Művészeti Egyesület 100.000, zágrábi, szarajevói, laibachi, margburgi szlovén zeneiskolák 2.907.219 dinárt kaptak. Íme, ennyit a szlávok, a kisebbségek egy fillért sem, sőt betiltást és akadályokat.

Reménység a kisebbségi jobb jövőt illetően egyelőre nincsen. Amíg a művelt Nyugat nem néz el többször, gyakran és alaposan a Balkánra, és meg nem ismerkedik az ottani balkáni és byzantinus étellel, az SHS állam kisebbségeinek a sorsa a legszomorúbb marad Európában.

Magyar Kisebbség, 1926. [V. évfolyam]

19. sz., október 1. 708-718. p.

Az SHS magyarságának politikai élete és harcai

I.

Az utódállamokba került magyar kisebbségi nemzetek közül a Jugoszláviában élőknek van legszomorúbb sorsa. Sem politikailag, sem egyházilag, sem az iskola szempontjából még azon a fokon sem áll a szerbek-horvátok-szlovének új királyságában, amelyen a romániai vagy a csehszlovákiai magyarság vergődik. Az SHS magyarsága hét év után, még ma sem léphetett ki emberi, kisebbségi és állampolgári jogainak védelmében a délszláv állam országos politikájának harci porondjára szabadon megszervezkedve, és tökéletesen kiépített egységben. Még ma sem ébredhetett itt törhetetlen öntudatra a kisebbségi politika feltétlen szükségessége, és annak a súlyos és áldozatos gondolatnak a konzekvenciája, hogy kisebbséggé degradálva idegen, sőt ellenséges és hozzá még balkáni légkörben kénytelen élni, és istenadta létét, nemzeti kultúráját, karakterét, egyszóval egész jövőjét itt kell biztosítani az elkövetkező történelem számára. A nagy magyar tömegek a nagy jövő céltudatos és emelkedett politikája szempontjából még vagy az ijedős letargia, vagy a politikai vegetáció kőkorszakát élik. A magyarság intelligenciájában voltak és vannak akarások a magyar helyzet okos felismerésére, és a délszláv politika áttekintésére is, de a magyarság egyeteme még mindig nem lendült arra az aktív és mindig okos politikai magaslatra, ahol lennie kellene a saját jelene és millenáris nemzete szempontjából, és ahol látni szeretné őt a Kárpátok ma minden összetépett magyarja.

Ezeket a megállapításainkat nem a kritika mondotta tollunk alá, hanem ellenkezőleg, elárvult leggyengébbjeink szeretete, s az értük való testvéri különös aggodalmunk. Ha az SHS magyarságának politikai helyzetét megérteni s az igazsághoz hűen méltányolni akarjuk, akkor kutatnunk kell azok után a külső és belső okok után, amelyek ezt a mindenképpen szomorú, negatív és sikertelen helyzetet előidézték.

Az SHS magyarsága elsősorban szembekerült a balkáni és abszolúte bárdolatlan nagyszerb, vagy pánszerb nemzeti aspirációkkal. Ezeket a nagyszerb aspirációkat sem céljaiban, sem orientális eszközeiben nem ismerte. Amikor tehát a frontok összeomlásával reászakadt a balkáni pánszerbizmus, de különösen amikor a testén volt kénytelen megérezni a belgrádi pánszerbizmus prepotens, európai érzésben idegen balkáni közigazgatását, mint a váratlanul fejbe vert kultúremler, a legmélyebb és szinte gondolkodni sem tudó tehetetlenségbe esett. A pánszerb aspirációk teljesen ismeretlenek voltak előtte azelőtt, s most elképedve volt kénytelen azok erejével megismerkedni.

Trianon előtt a délvidéki magyar intelligencia nem volt tisztában a szerbek és általuk a délszlávok politikai törekvéseinek lényegével, terjedelmével és tartalmával. A magyar közigazgatás deli és úri exponensei figyelgették ugyan több-kevesebb szerencsével és tudással „a fanatikus szerb pópákat”, s az újvidéki szerb tanítóképzőből kikerült szerb tanítók sunyi viselkedését, de teljesen félreértett alapon, mert ők holmi fantaszta, nagyvilági „pánszlávokat” kutatva bennük, nem láthatták, hogy a veszedelem közelebbről tornyosult a Délvidék ege fölé. A szerb pópák pánszerbek voltak, a szerb tanítók pedig a belgrádi Narodna odbranának harcosai, előőrsei. Milyen kevés volt azoknak a délvidéki magyaroknak száma, akik tisztán és világosan látták, hogy mi készül a jövő ellen a balkáni szerbek részéről! S ezek is, ha szavukat hallatták akár a hatóságok előtt, akár a délvidéki magyar társadalom előtt, szavuk elveszett egy-egy gúnyos, vagy lekicsinylő mosoly mögött: szegény pesszimista, maga rajzol magának rémképeket, hogy riassza velük önmagát és a Délvidék országszerte ismert derűs, nótás humorát! Ezeréves ország, gazdasági egység, földrajzi egység, balkáni vadság: ezek voltak azok a megnyugtató argumentumok, amelyek elcsitították minden közelinek mondott rémet, szerb veszedelmet. A pánszlávizmus ellen pedig harcolni nem volt érdemes, nem volt réalpolitika, hiszen ábrándos szlavofilek legendás álmai ellen csak nem léphet fel az európai kultúr-liberálizmuson nyugvó ősi vármegye, vagy a pestiesen könnyűvérű, kacagó délvidéki magyar társadalom. Ha ilyen fölényesen biztos volt történelmi jogaiban, gazdasági egységében, földrajzi dogmatikájában és a Balkán összeesküvő és nyers ereinek a lekicsinylésében a délvidéki magyar intelligencia, mit lehetett várni akkor a délvidéki magyarság egyetemétől? Ardebat proximus Ukalegon, s még a füstjét is alig vették észre azok, akiket a felcsapni készülő lángok legelsőbben fenyegettek elnyeléssel.

Ám ha viszont az után az ok után kutatunk, hogy miért nem látta és miért nem látta közelről a Dél magyarsága a szervezkedő és közeli szerb veszedelmet, azt egyszerűen abban a sajnálatos körülményben kell megjelölnünk, hogy nem is volt képes beletekinteni a szerbeknek belső életébe, hiszen nem tanulta meg és nem is akarta megtanulni a szerb nyelvet. Pedig világos, hogy e nélkül minden aspirációval szemben minden védekezés lehetetlen. A magyarság nem ismerte azt a tág, elszánt és életerős szerb nacionalizmust, amely előtte bontakozott ki, s amellyel perbe kellett szállnia, míg a Sajkás-vidéken alig volt szerb ház, amelynek vendégszobájában nem láttam volna Dusán szerb cárnak hősi képét, amely a minden szerbek egyesítésének történelmi igazolását hirdette a legtanulatlanabb szerb granicsárnak is.

A délvidéki magyarságot ilyen körülmények között teljesen készületlenül érte a szerb impérium politikai gondolatvilága, abból mind az ottmaradt magyar intelligencia, mind a magyar tömegek vagy semmit, vagy csak nagyon keveset értettek. Ennek a régi hibának a következménye volt aztán, hogy esztendőik múltak el a gyászos impériumváltozás után, amíg legalább a magyar intelligencia úgy-ahogy megismerte a szerbek balkáni célkitűzésű politikáját és ennek byzantin metodikáját. S hogy ez az ignorantia facti nem vált hasznára az SHS kisebbségi politikájának, az nem szorul különös bizonyításra.

Egyenesen megdöbbenő azonban az, hogy még ma sem látja az SHS államba szorított magyarság tisztán azt a türelmetlen, eszközeiben kevésbé lelkiismeretes pánszerbizmust, amely a magyarság végleges elgázolását célozza nemcsak ősi animozitásból, vagy balkáni lelkületéből kifolyólag, hanem amely legeslegmélyebb lényegéből kifolyólag logikailag és históriailag tör arra, hogy a „bevándorolt” magyarokat ott összezúzza, átgyúrja, vagy elüldözze. Éppen ezért meg kell ismerkednünk ezzel a történelmi okkal, a történelmi pánszerbizmussal, amely rendszeres irtó hadjárat volt a történelmi hungarizmus ellen a háború előtti évtizedekben – akkor a föld alatt, vagy az irodalom egyetemesebb terén – ma azonban nyíltan és a szerb drasztikus impérium hatalmával.

A Délvidék magyarsága nem értette meg az 1918. október 29-én megalakult újvidéki Narodna uprava gondolatát, céljait, sőt sokan csak a szerb Nemzeti Tanácsot látták benne azzal az örömmel, amellyel a magyar Nemzeti Tanácsok megalakulásait üdvözölték. Csak akkor bámultak el, amikor a Narodna Uprava kijelentette, hogy átveszi az impériumot a „Vajdaság” „Vojvodina” felett, amely ősi szerb föld, csak akkor döbbsentek meg, amikor Újvidék szerbjei kimondták a csatlakozást Szerbiához, és fényes nemzeti ünnepélyek között jubiláltak, hogy íme, véget ért az ezer éves per a „Vajdaságért” a szerbek és a magyarok között. Pedig a Narodna Uprava egész struktúrája, minden célja már körvonalazva volt a „vajdasági” szerb nacionalizmusban, és politikai dogmákba tömörítve a Fekete Kéz alkotmányában, amelyről a Délvidék magyarsága oly keveset tudott. Ez a magyar politikai analfabetizmus mindenestre az osztrák diplomácia számlájára is írható, mert ez foglalta le magának a balkáni diplomácia és politika szaktudományát, amelyet természetesen a Balkán ügyei, aspirációi, pretenziói csak a „Gesammtmonarchie” szempontjából érdekeltek, de azért nem menthető fel az egyetemes magyarság sem a vád alól, hogy nem foglalkozott a szerbség politikai, kulturális mozgalmával azzal az intenzitással, amelyet éppen a magyar jövő megkövetelt volna. Illusztráljuk a pánszerbizmus históriai alakját, lényegét, céljait, eszközeit, hogy lássuk, az SHS magyarsága milyen erejű, milyen tartalmú, és milyen eszközökkel dolgozó pánszerbizmussal került ma egyenlőtlen harcba.

A szlávok nemzeti öntudatát kétségtelenül II. Katalin cárnő ébresztette fel. Az ő ideálja volt az összes szlávok egyesülése a pravoszlávizmus kettős keresztje jegyében Konstantinápoly székvárossal. Ez a Katalin ébresztette pánszláv nemzeti ideál azonban elsősorban politikai jelleggel bírt, s a messze célhoz vezető eszköze az orosz diplomácia ereje és speciálisan szlávok kártyakeverése volt. De ebbe a politikai vázlattal bíró pánszláv ideálba az orosz nemzeti irodalom iparkodott élő nacionális tartalmat is önteni. Ezt a romantikus munkát elvégezték az ún. orosz szlavofilek, Akszakov és társai, de csak a szlávok vérségi nacionalizmusát hangoztatva és fejlesztve. Szolovjev már tovább bővítette a vérségi pánszláv nacionalizmust valláserkölcsi tartalommal, míg Dosztojevszkijék a legmagasabb fokra szintetizálták a pánszláv ideált: elfogadták a vétséget, elfogadták a valláserkölcsi pravoszláv bázist, de kiegészítették a szláv kulturhivatás átfogóbb és egyetemesebb karakterisztikonjával.

Az orosz cári diplomáciának mindenkor tervszerű működése, és az orosz irodalomnak Herder óta általános európai elterjedése, de főleg a csehek agilis és céltudatos szláv

propagandája aztán elérte, hogy ezek az Oroszországból szárnyra kelt szláv eszmék termékeny talajra találtak minden szláv lakta területen. Így hatotta át a szlávizmus a Balkán szláv törzseit is gyökeresen. A legöntudatosabb balkáni szlávokká a szerbek lettek. De természetesen, hogy a szerbek csak a szlávizmust fogadták el az orosz gondolatvilágból, és nem adták fel a külön szerbizmust. Ellenkezőleg, a belgrádi historikusok, Ruzsicsics Nikafor püspökkel az élen, azt igazolták hihetetlenül legendás történelmi romantizmussal, hogy ők, a szerbek, a világ mai minden élő szlávjának a törzsi ősei, tehát nekik elsőrendű történelmi hivatásuk, missziójuk felszabadítani azokat a rablott területeket, ahol magyar, török és osztrák impérium alatt szerbek élnek. Szerintük a területi szerb nemzeti per tehát a Kr. előtti VI. századba nyúlik vissza. Hogy ez a hatalmas „történelmi koncepció” a szerbek politikai életében mikor lépett a reális végrehajtás terére, erre nézve útba igazít 1903. május hó 29-e. Ez a dátum, amikor Dimitrijevic-Apiš Dragutin százados és Krsztics őrnagy vezetése alatt egy tisztis összeesküvés meggyilkolta Obrenovics Sándor királyt és Draga Masin királynét. Az indoklás szerint azért gyilkolták meg Sándort, mert felesége egy orvos özvegye volt, a mesék és átlátszó ürügyek birodalmába tartozik.

Az volt az igazi ok, hogy meg kellett gyilkolni az utolsó Obrenovicsot, mert ausztrófil politikát folytatott, sőt szerződést kötött Ferenc Józseffel, ami természetesen homlokegyenest ellenkezett azzal a politikával, annak a politikának a törekvéseivel, amely a feléledt pánszerbizmust jelentette, és amely az összes szerbek-horvátok egyesülését tűzte ki nemzeti kötelező missziójául. Az oroszok támogatta Karagyorgyevics dinasztiának trónra ültetése a pánszerb politika expanzív előretörésének első győzelmes lépését jelezte. Dimitrijevic, a franciásan művelt, balkánian fanatikus és nyersen vakmerő szerb tiszt azonban, mikor így a királygyilkossággal végrehajtott államcsínnyel Szerbia beléletében vérbe fojtotta a Nyugattal összeköttetést kereső szerb politika minden lehetőségét, hozzáfogott a „Bosporusi Beteg Ember” uralma alatt élő szerb testvérek felszabadításához. Megszervezte a komitációs bandákat, azok élére Tankovics Voja őrnagyot állította és folytonos betöréseket inszenált a török Macedónia ellen. Ezeket a támadásokat addig folytatta, amíg kiprovokálta a balkáni „keresztény háborút”, s a kumanovoi győzelem árán felszabadította a déli szerbeket. Ekkor, a déli misszió befejezése után, az 1911-ben megszervezett *Egyesülés vagy Halál* titkos szervezet által fogott neki, mérhetetlen ambícióval, a Monarchia területén élő szerbek-horvátok-szlovének felszabadításának. A *Fekete Kéz* ötös csoportjait kiterjesztette Boszniára, Hercegovinára, Dalmáciára, Horvátországra és a „Vajdaságra”, vagyis Délmagyarországra. Ide tömörítetté pogány esküvel a „fanatikus pópákat”, a szerb tanítókat, a szerb-horvát koalíció magyar parlamentben dikciózó képviselőit. Összefogta a Monarchia területén élő nacionalista egyetemi és középiskolai délszláv ifjúságot Bécsben, Prágában, Zágrábban, Szarajevóban, Újvidéken egy eszme, egy gondolat alá: egyesülni, vagy meghalni. Az egyesületek külső burkolata a szláv kultúra fejlesztése volt, a belső lényege azonban merényletek terrorja által dolgozni a felszabadításon. Ez a működés vezetett el a szarajevói gyilkossághoz és világháború kiprovokálásához.

Ki látta ezeket az összefüggéseket a Délvidéken? Talán „a szláv kérdés specialistái” egyedül. A pánszerbizmusnak ezt a politikáját, rettentő eszközökkel dolgozó aktivitását

jól ismerte Pasics és az egész radikális pártja. Többször élt is a segítségével, bár az egyre növekvő tekintélyétől félt. Amikor tehát bevonult az önként és bűnösen cserbenhagyott Délvidékre a szerb impérium, akkor oda a régi pánszerbizmus vonult be a maga „historiai eszmevilágával”, politikájával és politikai methodikájával.

Ez az egyik külső ok, amely az SHS-magyarág tömörülését eddig gátolta, amely politikai tiszta orientációját lehetetlenné tette. A magyarág ugyan veleszületett politikai ösztönével megérezte, hogy az ilyen nagyszerbizmust képviselő radikális párttól félnie kell, de mert azzal, annak teljes történelmi, tartalmi egészével a magyarágot megfojtani kész elszántságával nem volt tisztában, nem tudta megválogatni defenzív politikájának a legapróbb részletekre menő irányát és taktikáját.

Igazi Balkánnal szemben megállni európai mentalitással mindig nehéz, de legnehezebb akkor, ha ez a Balkán céltudatos, nagyralátó, nemzeti fanatizmussal is át van itatva. Így megállni csak valahogy is: mártíromság. Az SHS magyarága azonban nemcsak a pánszerbizmussal került szembe előkészület nélkül, de szembekerült így a pánszlávizmussal is ugyanakkor. S meg kell állapítanunk, hogy amint alig ismerte a fenyegető pánszerbizmust, éppoly kevésé látta meg azt az átfogóbb és egyetemesebb jellegű pánszlávizmust is, amely a horvát politikai törekvésekben a jugoszlávizmus eszméjét jelentette, s amely éppúgy a Szent István koronájának birtokállománya ellen irányult. Ha tudott is holmi trializmusról a Monarchia keretén belül, amely egy szövetséges délszláv állam felállítását célozta, ennek igazi és nem is nagyon leplezett Monarchiát bontó és Magyarországot csonkító kész tendenciáival nem volt tisztában; s amennyiben igen, azokat legfeljebb komolytalan és irreális, vagy legrosszabb esetben hazaáruló feszüléseknek minősítette. Hogy a dolog valóban így volt, nem lesz felesleges, ha lényeges vonásaiban utalunk a horvátok és dalmátok céltudatos, irodalmilag és történelmileg megrajzolt pánszlávizmusára, illetve jugoszlávizmusára.

Első pillanatra úgy látszik, mintha a jugoszlávizmus a pánszlávizmusnak valami regionális mellékhatása volna, de ha közelebbről vizsgáljuk és a lényegében méregetjük a horvátok jugoszlávizmusát, világos lesz előttünk, hogy a jugoszlávizmus teljesen fedi a pánszlávizmus tartalmát, a látszólagos különbség csak az, hogy a minden szlávok eszméjét a Balkánon, tehát a Délen jugoszlávizmusnak nevezik.

A nyugati karakterű horvátokban a szláv faji öntudatot I. Napóleon keltette életre az illyrizmus gondolatának felvetésével a gyűlölt Ausztria felbomlasztására. Ez a napóleoni illyr gondolat, amely regényes glóriával a római birodalom klasszikus koráig utalt vissza, a horvát mágnások, főpapok latin kultúrájú emlékezetéből többé soha nem törlődött ki. Ausztria sem felejtette el, sőt ki is használta a magyarág ellen 1848-ban, amikor Jellasicsnak autonóm nemzeti Horvátországot ígért, ha a rebellis magyarokat segít leverni. Segített, de a független Habsburg-Horvátországból semmi sem lett – nyakára hágott Bach, mint előbb Illyriának az ingeniózus Metternich. Valami azonban mégis megmaradt a horvátokban Bach dacára is: a horvát nemzeti öntudat. S aztán jött Gyakovár sima hajlékonyságú, gazdag filozófijú, fulmináns retorikájú püspöke, Juraj Strossmayer, aki szlavofil volt szárnyaló kultúrtudással és jugoszláv, pánszláv mentalitással. Az egész modern

horvát irodalom, a művészet, Mestrovics impozáns tekintélyének vezérlete alatt, a sajtó az Obzor komoly taktusára, a politika Trumbics-Szupilo Hinkovics inspirálására, a horvát ifjúság Gyuristics-Radic eszméivel: mind a szerbo-szlavjansztvo, a jugoszlávizmust hirdette, festette, sőt legtöbbször harsogta. 1911-ben aztán beleszólt a horvát pánszláv velleitásokba a Fekete Kéz. Ezentúl az akadémikus pánszláv akaratba bevonult a balkáni konspiráció, s főleg az ifjúságot szervezte meg. Most kezdték égetni a magyar és a császári zászlókat Horvátországban, Boszniában. Most alakultak a gimnáziumok Jugoszláv Nemzeti Egyesületei jegyzőkönyv vezetés nélkül Boszniában, a „Vajdaságban” és a horvát „Orlovok” – Sasok. A pánszláv eszme hullámmzott föld alatt és föld felett: A világháborút 1917-re várták, így üzenté Izvolszkij Párizsból, mert akkor lesz kész a fegyveres győzelemre Oroszország. Princip egy kicsit elsiette a dolgot a szarajevói merénylettel: de azért a délszlávok egy akarrattal várták a nagy szláv diadalt: a teljes felszabadulást. Csak azt nem várták, hogy éppen a nagy felszabadító Oroszország fog összeomlani és az internacionális judeobolsevizmus alélt prédájává válni. Hogy éppen a horvátok milyen sokat dolgoztak a háború idején a Monarchia összeomlásán, azt nagyon kevés délvidéki tudta. A zöld kádereket háborús „undorfiak” deszperádóinak hitték, pedig azokat a valóságban a jugoszlávizmus propagandája szervezte a központi hadseregek destrualására. A „nagy jugoszláv emigrációról”, Trumbicsról, a mindig piszkos körmű és zilált szakállú Supilórol, a zsidópánszláv Hinko Hinkovicsról, a szellemes Potresznjáról, a korfui deklarációról vajon ki tudott a délvidéki magyarság körében? Csak néhányan, akik a háború idején a déli frontot jártuk, vagy szenvedtük, olvastuk a visszahagyott és elnémult szerb újságban, hogy a harc a délszláv állam felszabadulásáért folyik, és hogy az „emigráns” horvátok milyen lelkesedéssel dolgoznak Londonban, Párizsban és Clevelandban az eljövendő délszláv állam érdekében, mert odahaza az osztrák szoldateszka miatt ez a lelkesedés nem tud megnyilvánulni. Nem egy elfogott szerb bocskoros baka zsiros tarsolyában találtuk ott a háború kiskatéját, amely világosan hirdette: „naš rat” a „mi háborúnk”: az összes testvérek felszabadításáért. És bizony, ott olvastuk a naša Vojvodinát, a mi Vajdaságunkat is.

A horvátok tehát nagymértékben pánszlávok voltak, s a pánszerb gondolatokkal párhuzamosan dolgoztak, csak abban a hitbe éltek, hogy az új délszláv államban övéké lesz a politikai hegemonia, már csak magasabb kultúrájukra való tekintettel is.

A szlovének állásfoglalása teljesen azonos volt a horvátokéval és a sorsuk sem más. Radics éppen olyan pánszláv, mint akármelyik „Obzorás”, „zajednicsár” vagy „Nova Európás”, neki a horvát külön nacionalizmus, csak demagóg grádus volt a paraszt-néptribuni dicsőség és hatalom felé. A frankisták európai horvát nacionalizmusa ma a pusztában elhangzó szózat csak. Ha igaz is, de súlytalan egyelőre. A délvidéki magyarság bár közel volt Kálmán király Horvátországához, minderről keveset tudott.

S ki csodálkozott értetlenebbül az események reájuk szakadásával, amikor meghalották, hogy a Monarchia délszlávjainak nevében a zágrábi „Narodno Vijecse”, Nemzeti Tanács, a Vajdaság nevében is kimondta a Magyarországtól való elszakadást és a Jugoszláviához való „törvényes és lelkes” csatlakozást, mint a Délvidék magyarjai. Zágráb horvátjai Újvidékre jöttek, hogy átvegyék az „impériumot” a Vajdaság felett. Pedig, ha ismerték

volna a horvátok képviselte „pánszlávizmust, alias horvát jugoszlávizmust” jó előre, ki tudja, nem történt volna-e sok minden másképp?

A Jugoszláviához csatolt magyarság tehát szembekerült a horvátok délszláv eszmevilágával is. Hogy ezek után nehéz volt, vagy talán lehetetlen is horvát orientációt keresnie, vagy éppen elfogadnia, az természetes, hiszen a horvátok politikája nem nyújthatott támaszt a számára, mert éppúgy elnyeléssel fenyegette és fenyegeti, akár a belgrádi pánszerbizmus. A pánszerbek balkáni szűkebb zsákja, vagy a horvátok tágabb pánszláv zsákja: egyre megy. Ott hamaros megfojtás, itt lassúbb pusztulás. Ez az SHS magyarsága gyengeségének második külső oka.

Nagy oka az is, hogy száma az SHS állam többi lakosságához mérten nagyon csekély. Szerb népszámlálás szerint alig tesz ki 470.000-et, vagy kerekén egy félmilliót. De mi ez a félmilliónyi magyarsággal millió délszlávhoz képest, akik ha széjjel is húznak az alkotmány és a törzsi prevalencia tekintetében, de a magyarságnak nemzeti szempontból egyik sem barátja? Ok valamely szláv törzsre legföljebb az időleges taktika szempontjából bírhatnak átmeneti súllyal, de jogaik megértésével, vagy főleg védelmével egyik szláv törzs részéről sem számolhatnak. Numerikus gyengeségük miatt különösen a balkáni politikai metodika mellett valósággal a politikai imponderabilitást nyögik. A csekély szám kulturális ereje és morális súlya csak európai eszközökkel és gondolatvilággal dolgozó államban esik latba, de a Balkánon nem.

Hosszú ideig, 4-5 évig – ami az SHS magyarságának legjobban fáj – nem nyert támogatást a vele közös kisebbségi sorsra jutott németsegtől sem. Ellenkezőleg, a dolgok látszata az volt – avagy talán néha a látszatoknál is több -, hogy a németiség éppen a magyarság megtámadásai által vélte a maga külön érdekeit megvédeni, és azok sikerét kivívhatni. Pedig a Fernbachok, Leibachok, Ertlek szűkebb hazájában erre sem ok, sem magyarázat, de legkevésbé mélység nem volt elképzelhető. Az egyetlen körülmény, ami valamennyire érthetővé teszi ezt a magyarságra fájdalmas érthetlenséget az, hogy a kezdet kezdetén a délvidéki németiség élére nem a bácskai németek álltak, hanem a szerb Hegen Reinholdok, Kremling Lajosok, no meg a szerémségi és szlovéniai német intellektuelek, akiknek vagy nagyon kevés volt az érzéke a Délvidék sváb népének történelmi múltja iránt, vagy esetlen, éretlen és futó eszmék és néha nyers egoizmus után nyargalásztak. Ma azonban a németiség – még annak vezetősége is – levetkezte magáról kisebbségi életének ezt a kezdeti szépséghibáját, és látja, hogy a jövőben nincsen számára más reális út, mint együtt haladni a magyarokkal, vagy legalább is nem keresztezve egymást mindazokban a politikai harcokban, amelyek a közös kisebbségi életet jelentik. Talán tudatára ébredtek a magyarság és németiség kultúrában és stratégiában egyaránt közös diadalmas múltjának, vagy talán megsejtették azt a közös és egyedül lehetséges jövőndőt, amely germánság és magyarság új reneszánsz-feladatait egymásra utalja? Tény, hogy maga a német „misera plebs et contribuens” soha a magyar nép ellen érthetetlenül és a történelmi logika ellen nem vétett. Azonban a kezdet ad hoc vezetőinek támadásai annak idején a magyarságban fájdalmas rezignációt keltettek, és sokszor hangzott el a magyarok legjobbjainak ajkán a haldokló Caesar keserű megdöbbenése: „Et Tu, mi fili Brute!” A fájdalom ma elmúlt, már csak egy

kesernyés íz él a magyarság kisebbségi emlékezetében. De hogy ez a váratlanul felmerült támadássorozat sokat ártott a magyar kisebbségi politika kiforrásának és bátor kiépítésének, azt hosszabban illusztrálni talán felesleges is; csak emlékezzünk, hogy az újvidéki *Deutsches Volksblatt* és sokáig a becskerei *Neue Zeit* egyebet sem tett, mint szállította a szászok frazeológiájában megkavartan a magyarelles vadakat a belgrádi elnyomó politika alátámasztására.

Magyar Kisebbség, 1926. 2. sz., január 15. 51-60. p.

II.

Igen fájdalmasan érintette a magyarságot ezenkívül, és ügyük hátráltatását nagymértékben idézte elő az ún. emigráns kérdés is. A magyar októbristák legfőbb gyászvezérei Jugoszláviába menekültek. Maga Károlyi Mihály gróf is sokáig élt a dalmát tengerparton, s a pünkösdi királyság pécsi köztársaságának komikus kudarca után az antimilitarista volt hadügyminiszter, a horror militarisban szenvedő Linder Bélának vezetése alatt a vörös és őszirózsás sereg a szerb kormány védelme alatt mind Jugoszláviába özönlött. Ez a kétes sereg azonnal megszervezkedett a Baranyai Menekültek Gazdasági Szervezete címen és a belgrádi szociálpolitika miniszterének védnöksége alákerült anyagilag éppúgy, mint erkölcsileg, de elsősorban politikailag. Úgy értsük a politikát, hogy ezeknek a „menekülteknek” kellett szállítani azt az újságíró gárdát, amely a Bács megyei *Napló* hasábjain a magyarságot Belgrád felé orientálta „a magyar kisebbségi politika feladásával”, amely folyton a „fehérterrorról”, magyar gyilkosokról, jogfosztó magyar mágnásokról, bambán tűrő csizmás-paprikás magyar parasztokról duruzsolt. És ez a szökött desperádó-had csak úgy tajtékzott a magyar fajta becsületének a beszennyezésében. Ámde nagyon örvendetes: az SHS magyarsága túlnyomó többsége ösztönösen elfordult az ilyen politikától. Néha valósággal legendás magyarfajta-szeretetet lehetett tapasztalni az elárvult és minden oldalról támadott tiszaháti magyaroknál. Az egyik daliásán szép tiszaháti magyar civis keserűen fakadt ki, amikor a *Bács megyei Napló* Bécsben kieselt „fehér” rémregéjét olvasta: és még ha igaz is volna minden, akkor is szeretném szegény támadott anyámat. „Nincsen rossz anya, csak a gyermekei lehetnek hálátlanok.” Majd elpárologtak, neveltségessé és unalmasak lettek az örökös fehér banditamesék, új irány kellett a szíriai sáskahadnak. Komolyra fordították a lapjuk stílusát, Dettre János, volt szegedi kormánybiztos úr kurucos mentébe zsugorította az emigráns blaszfémiaikat, most már csak az oligarcha reakciós magyar rendszert fűrészelték és nagylelkű liberalizmusról, demokráciáról tárogatóztak. Közbe-közbe Belgrádban kultúr-matinéket is tartottak magyarul, és ilyenkor megjelent a „magyar népköztársaság” legitim elnöke is, Károlyi a szépséges tengerpartról, ahol híres emlékiratairól elmélkedett, és nagy beszédében külpolitikai irányt szabott az ezeréves magyarság elé. Ezeknek az emigránsoknak nem volt más és kisebb célja, minthogy összefogva a többi utódállamok emigránsaival, dokumentálják a „művelt Nyugat” előtt, hogy a magyarság

ott, ahol „szabadon” beszélhet, a demokráciát követeli, az októberizmust sírja vissza, és mindaz – igen természetes – csak úgy lehetséges, ha akár a kis-, akár nagyjátánt Buda-pestre segíti őket.

Szomorú, de igaz, hogy az SHS magyarsága sikertelen politikai szereplésének, gyakran a magyarok börtönjárásának, kiutasításának oroszlánrészben a magyar zsidóság egy része és „emigrációja” az okozója. S ha szomorú ez a tény, a legszomorúbb benne az, hogy az ottani magyarság teljes nyíltsággal nem is bélyegezheti meg őket, hiszen mögöttük a balkáni hatalom és lelkiismeret.

Megemlíthető talán a magyarságnak még egy csalódása, amely őt a bunyevác-sokác ún. nevenisták részéről érte azok által az indokolatlan megtámadások által, amelyeket a *Neven* körül csoportosuló és horvátságukat felfedezett „intelligens” bunyevácok okoztak. Az természetes, hogy az SHS magyarjai nem várták a bunyevácoktól, hogy magyarok maradnak, hiszen ez a feneketlen felfordulás egyszerre oly csodálatos módon felkavarta a „magyaronizmus” által elalattott különböző szláv nemzeti öntudatokat, még a nemrég negyvennyolcas kuruckodókban is; de hát a támadásokra nem lett volna ok és indok mégsem. Raics Balázs katolikus szlavizmusa, Budánovics adminisztrátor temperált, de nem mindig elfogulatlan croatizmusa, nem egy keserű gondolatot támasztott a katolikus magyarságban. Hogy aztán az idő megtanította őket is sok mindenre, főleg Belgrád testvéri szláv szeretete felől, azt talán a magyarság kárörömmel nézhetné, ha nem tanulta volna meg balkánivá degradált élete folyamán a sztoikus „nil admirari” kesernyés, fanyar igazságát. De egy árnyalattal rosszabbul járt a magyarság a cseh pánszlávizmusból úszó lutheránus tótokkal. Bár sokat, vagy egyáltalán semmi előnyt nem remélt tőlük, hiszen az újvidéki szelídképű Micsaseket csehofilizmusáról mindenki ismerte, a huszita Medveczkyt, a Hodzsa-imádó Siskát nem kevésbé, akik egy-egy tarokkparti boros-világos szólásai között nem egyszer utaltak a jövő szláv nagyságra, de olyan gyalázkodó, alacsonynívójú támadásokra mégsem gondoltak a magyarok, mint amilyeneket a komlóból dúsgazdag Petrocics Jednota című tót lapja ellenük elkövetett. Iróniája a Balkánnak: a belgrádi végzet őket is elérte, s ha felderülne holnap a magyar jövő, ők könnyű és szíves szívvel járnák Canossa hamus útját. Mindkét esetre azonban meg kell állapítanunk, hogy miként a sváb politikában, úgy a bunyevác-sokác és tót politikában is magának a profanum vulgusnak a hangulata egészen más volt, és ma is más, mint a hivatalosan hirdetett piaci politikájuknak az arculata. De sem a sokác-bunyevác, sem a tót politika támadásai nem váltak előnyére a magyar politika kialakulásának.

Lehetne még sok okot felsorakoztatni az SHS magyarsága sikertelen politikájának a mentségére és magyarozatára, de talán elég, ha arra a brutálisan balkáni terrorra hivatkozunk, amely hivatalos és nem hivatalos alakban hét év óta nyomorgatja minden vezérüket és nem vezérüket egyaránt. Sehol sem rózsás a magyarság sorsa, de az is igaz, hogy sehol sem él olyan nyers fizikai terror alatt, mint itt. Dobrovoljác: micsoda rémes terror! Fegyvere van, hogy védje az államot az államellenes magyar elem ellen, Nagyszéria északi határán, agrárigénylő, aki földet kapott – nyolc holdat – ingyen a szerb államtól, a magyar ősi földbirtokból, de azt nem műveli meg, mert lusta hozzá és nem is ért a mezőgazda-

sághoz. Visszaadja albérletbe a volt gazdának, de a betakarításnál megjelenik, hogy a termést elvigye. Panasz? A hatóság az albérlő tulajdonost bünteti meg, mért vette a törvény ellenére albérletbe a saját földjét. Szalonna kell az államvédő dobrovoljácnak, bemegy a magyarhoz és visz, különben jön az irredenta, a kémkedés, a kommunizmus. Izbeglica: ez a baranyaiak és a bácskaiak külön réme. Ezek a csonka Magyarországból menekült és eloptált szerbek. Magyar házakban laknak – a vendégszobákban, és a magyarok az istállóban s a csűrökben. Hogy a magyar lisztjéhez is nyúlnak, az nem csoda, az balkáni jog. Orjuna, Srnao, ki nem ismerné ezeket a szerb nemzeti alakulatokat. A cégtáblák, az ablakok, a fejek beverése a délszláv állam megerősítése, „konszolidálása” céljából: ennek a két híres nevezetes szervezetnek ez a heroikus krónikája. Nyomdarobbantás, szerkesztőségek széjjelverése, üzleti könyveik automobilon való elrablása: ez a kultúrtevékenységük. Agrárreform: ez az örökös Damoklész-kard, amely minden magyar egzisztenciája felett függ, ha magyar alapon politizálni elég merész.

Íme, a történelmi atmoszféra, amelyben a magyarság hét év óta élni kénytelen. S a magyarság Magyar Pártja his non obstantibus, mégis megszületett, él és harcol, s hozzátehetjük, a magyar faj politikai ösztönének dicséretére, az egyedül helyes alapokon és elveken felépülve. Ha működésének eredménye a pozitív sikereket tekintve nem is kielégítő, de hisz a siker nem mindig az igazság, az igaz elvek fokmérője. Sőt, mintha ma a sikernek nem is volna köze a politikai elvek igaz voltához, ma, amikor világszerte a brachializmus üli múltú értékű diadalait. Mi inkább úgy látjuk, hogy a politikai elvek igazsága, joga: csak a jövő politikai győzelmét jelentik.

A Magyar Párt megalakult azoknak a belső nehézségeknek ellenére, amelyeket a magyarság önmagában hordoz. Az összefogásnak meg kellett lennie, mert ötszázezernyi magyarság, amely egyforma kisebbségi sorsra jutott, nem engedhette meg magának a teljes szétmorzsolás veszedelme nélkül a több magyar párt luxusát. De honnan vegyék azt a kohéziós gondolatot, amely minden magyart, a telepes torontál-temesit, a cseléd szlavóniai, a bácskai jómódú kisgazdát, a baranyai kálvinistát, a szocialista hajlandóságú munkást, a Tisza-mentalitású középosztályt, vagy a negyvennyolcas Bartha Miklós eszmevilágában élő és felnevelt intelligenciát egyetlen, egységes táborba tömörítse? Két ilyen összefogó, egyetemes gondolat adódott: vagy kifejezetten a nemzetközileg adott és garantált magyar kisebbségi szerződésre támaszkodni, és mint önálló kisebbségi párt fellépni, vagy pedig önálló magyar alapra helyezkedni, de az országos alkotmányra támaszkodva. Az első gondolatra lehetetlenség volt alapítani, mert a szerb politikai mentalitás ebben nagyra dagadt állami szuverenitásának megtagadását látta volna, s a kimondott szeparatizmust üldözte volna, nem maradt tehát más hátra, mint kimondani az önálló magyar nemzeti szervezkedést a vidovdáni alkotmány elismerése mellett. A választás tehát elvben helyes volt. Praktikus szövegezésében pedig így hangzott az elv: „A Magyar Pártnak tagja lehet mindenki, aki érzésében magyarnak vallja magát, és aki az azzal járó jogokat élvezni kívánja, de az ezzel járó terheket is viselni hajlandó.” Ideális praktika, hiszen így összefoghatók a magyarok rangra, rendre, a múlt nevelésére, szociális, liberális, demokrata felfogásra való tekintet nélkül. És mégis sok baj lett a „magyar érzés” körül. A „magyar” zsidók is bejöttek

a pártba, mert magyaroknak érezték magukat, de ez még nem lett volna baj, sőt részben ez is volt a szövegezés célja, de a baj ott kezdődött, hogy a zsidók nagyobb részben vállalták a jogokat, nem vállalták azonban a terheket, s egyelőre a magyarságnak nem jelentettek tehetnél egyebet. A másik baj pedig az volt, hogy a zsidóság az emigráció követelő inspirációjára rá akarta oktrojálni a Magyar Pártra Károlyiék „demokráciáját” és szintelen, szagtalan „liberalizmusát” szocialista vegyes felvágottjával. A harmadik baj végül az volt, hogy ez a magát magyarnak érző elem született opportunizmusával a szláv pártok keretei közé akarta szállítani „az önálló Magyar Pártot”. Ennek az irányzatnak vezetői dr. Gráber László pancsovai magyar-zsidó ügyvéd és Fenyves Ferenc szabadkai zsidó nyomdatulajdonos. Természetes, hogy aztán csúf belső harc tört ki a Magyar Párt keretein belül – a M. P. erejének gyengítésére. És itt ki kell emelnünk, hogy a higgadt és tetőtől-talpig magyar Sántha György, a párt elnöke, a temperamentumos, de ízig-vérig magyar dr. Nagy Ödön alelnök, a nagy és bátor agilitású dr. Deák Leó, zombori ügyvéd és a kevészavú, de hajthatatlan gerincű dr. Czettler János, zentai ügyvéd, derekasán állták útját annak, hogy a M. P. átfogó eszmeköréből alázuhanjon az októbrizmus, vagy a gerinctelen szerb szervilizmus mocsaras alacsonyására. Ez a belső harc, amely „a magyar érzésnek” köszönhető, végtelenül szomorú eredményhez is vezetett: denunciaciók által az egész Magyar Párt vezetősége börtönbe került. A denunciaciók egy Fürst-Fürst Jenő nevű zsidó „emigráns” volt, Vukov Lukács szerint a *Bács megyei Napló* körül csoportosult „liberális” magyarok megrendezésében.

S mi a Magyar Párt programja? Két részre osztható.

1. Követeli az alkotmányban biztosított polgári, politikai, kulturális és gazdasági jogok egyenlő mértékben való alkalmazását a magyarokkal szemben is. 2. Követeli a Védelmi Szerződésben (1919. Saint-Germain-en-Laye) körülírt kisebbségi „könnyítéseknek” nyelvi, iskolai, egyházi téren való törvényes biztosítását és intézményes végrehajtását. Követeli végül a szociális törvényhozást. Amint tehát látható, a program helyes, és a viszonyok diktálta alapokon épült fel, mert a törekvéseket a Magyar Párt mind felöleli, s annak keretein belül minden magyar elfér. De a legnagyobb nehézségeket a Magyar Párt nem is annyira programja tekintetében kénytelen érezni, hanem a követendő taktikája tekintetében. E téren éri a legtöbb vád és a legrosszindulatúbb gáncsoskodás minden oldalról. Pasics radikálisaival többször tárgyalt, de sohasem kaphatta meg a garanciákat, hogy az agrárreform és iskolatéren megkapja azokat a jogait, amelyekre szerződésszerűleg igényt kell tartania, ha a magyarság elé lép, de egyébként sem mondhatott le az önálló magyar jellegéről, hiszen ezt a németiség sem tette meg, és minden utódállamban a magyarság különben is önálló alapokon áll, él és harcol. Erkölcsi halál volna a számára egy szláv pártba való beolvadása. A hírhedt Pribiceviccsel való politikai paktum pedig még lehetetlenebb, hiszen köztudomású, hogy a magyarság minden sérelme, könnye, börtöne, iskolái megfojtása, földjeinek elkobzása Pribicevics rémnévével áll közeli összefüggésben. És Pribicevics demokratái a limine elutasítják a kisebbségi pártok jogszerű egzisztenciáját. Davidovicsék? Ez az egyetlen lehetőség, de hát bukásuk korán következett be, erejük tehát ma még gyenge a magyar jogok reális kiharcolására. És talán már a Davidovicsék iránt megnyilvánult esztétikai szimpátia volt az, amely Pasics megsemmisítő terrorját hív-

ta ki az 1925. febr. 8-iki választások idején. A Radiccsal való szövetkezés eddig legalábbis a Magyar Párt feloszlató végveszedelmét jelentette volna, mert egyenes összeesküvő szeparatizmussal vádolták volna. A sokác- bunyevácok szövetsége pedig pozitív erőt csak az esetre jelenthetett volna, ha a „vajdasági” összes pártok blokkját teremthette volna meg. A németekkel való paktum, amilyen természetes, épp olyan felesleges Szerbiában, mert az együttműködés most már úgyis önmagától értetődő. Bár igaz, hogy a radikális szerb politika tisztára a legdrasztikusabb és amorális zsaroláson nyugszik, de hát eddig még a szlávoknak, tehát a horvátoknak, Spahóéknak, Korosecéknek sem sikerült semmit sem kizsarolni az omnipotens Pasicstól – a gyakori paklizások ellenére sem.

Ilyen körülmények között igaza van a Magyar Párt vezetőségének, amikor kijelenti, hogy a magyarságot nem érdekli az uralkodó szláv törzsek alkotmánypolitikai torzszalkodó harca, abba nem óhajt beleszólni, hanem csak a maga speciális nemzeti jogait tartja szeme előtt. Eddig ez volt az egyetlen lehető taktikája. S hogy a pozitív siker elmaradt? Az idő a Balkánon szeszélyes, ami ma sikert jelent, holnap a bukás oka lehet. De az erkölcsi integritást még a Balkán sem tudja megtörni. A Magyar Párt ereje: a Magyar Párt tiszta jövője, amelyet nem taktikázott el a könnyes múltjában.

Helyénvaló lesz, ha e helyütt még megrajzoljuk a magyar politikai sajtót és annak jellemét. A magyar sajtó központja ma Szabadka. Ott jelenik meg a két legterjedelmesebb magyar nyelvű lap, a Hírlap és a Bács megyei Napló. A Hírlap a Magyar Párt félhivatalos lapja, tehát annak politikáját képviseli. Hangja komoly, stílusa magyar, iránya gerinces, de sohasem provokáló. Politikai kritikáját mindenkor a magyar nemzeti és kisebbségi érdek vezérli, és soha sem feledkezik meg a viszonyok megkövetelte óvatosságról. Anyagiilag szegényebb, és hírszolgáltatásban sem olyan gazdag, mint a gyűlölködő riválisa, a Bács megyei Napló. A B. N. üzleti vonatkozású. Szerkesztősége legnagyobb részét „emigránsok”-ból áll. Diószeghy Tibor mellett egy kissé furcsán ül Mesterházy Ambrus, akinek sokszor undorral és keserőséggel telt a szája íze, hiszen ősi magyar nemesi kálvinista család sarja. Dettre János, a volt zsidó is, mintha idegenül érezné magát az intrikákkal telített szerkesztőségben, azért menekül legtöbbször az általánosan zengő vezércikkek társadalombölcseleti magasabb régióiba. A Bács megyei Naplónak a szelleme és iránya „emigráns”, tehát ez idő szerint kifejezetten magyarelles. Összekötése Béccsel, a pesti „liberálisokkal” közismert. Belgrád felől néha-néha egy-egy világos fenyegetés is éri, amely „magyar határokat” is emleget, ettől pedig irtózik az „emigráns” sajtóhad, mert magyar múltjukért a magyaroknak a határokon túl, szabadkai matematika szerint, 180-200 évi hűvös járna ki. Egyébként színesen van szerkesztve és terjedelmes oldalszámon. Bátor, szókimondó gerinces, de antiszemitizmusos az újvidéki Délbácska. Sok baja volt a Délbácskának az újvidéki szerbekkel, zsidókkal, szerkesztőit már véresre verték, de azért csodás bátorsággal kitart magyar és keresztény elvei mellett. Magyar gerincessége szinte szállóigévé lett. A bánási magyarság lapja a becskerekai Torontál. Szellemében kifogástalan magyar, hangjában nyugodt és óvatos: a lap irányán – ha kisebb terjedelemben is – dr. Várady Imre és dr. Mara Jenő magyar nyugalma sugárzik. A magyar sajtó azonban mondhatatlan anyagi

nehézségekkel küzd, de mégis iparkodik emberfeletti ügyszeretettel a magyarság felvilágosítását, politikai kioktatását szolgálni.

Magyar Kisebbség, 1926. február 1. 3. sz. 86-92. p.

III.

Térjünk rá ezek után az SHS-magyarságpolitikai krónikájának megvázolására. 1922. július 26-ig, vagyis az „opció” határidejének leteltéig az SHS magyarságának semmi néven nevezendő politikai joga nem volt. Egyszerűen azért, mert a szerbek az opció-jogot úgy interpretálták, hogy aki eloptálhat, az még nem jugoszláv állampolgár, tehát politikai jogokkal nem élhet. Hiába hivatkoztak a születéssel járó annexionális állampolgárságra: 1920-ban a magyarok nem választhattak, politikai pártba nem szervezkedhettek, mert a választói névjegyzékbe fel sem vették őket rendezetlen állampolgárságuk ürügyén.

A magyarság így el lévén zárva a politikai élet lehetőségétől, társadalmilag igyekezett úgy-ahogy összetartani a széjjelszaladt véreit. Ámde szabadon itt sem működhetett, hiszen régi társadalmi egyesületei is csaknem utolsó szálig fel voltak függesztve. Nem maradt más hátra, mint magánházak meghitt körében merengeni, vagy régi vendéglők zártkörű asztalánál búsongani és tervezgetni. „Felelőtlen” asztaltársaságokat alakítottak: „Budlibicska”, „Hazug”, „Jópajtás” furcsa címeken, s ezek az asztaltársaságok hívogatták össze a bujdosó magyarokat egy kis előadásra, tánusra, ahol legalább a magyar szó hangozhatott, a csüggedőkbe pusztá csengésével is bizodalmit öntve. Ez volt minden, ami az impérium első három esztendejében szabad és lehető volt. 1922-ig csupán a magyar sajtó vitatta temperált stílusban azokat a módokat, hogyha majd szabad lesz, hogyan fognak politikailag megszervezkedni és dolgozni. Az első magyar párti előkészítő szervezet Szabadkán alakult meg, s ez alapozta meg azokat az általános irányelveket, amelyeket majdan a hivatalos Magyar Párt követendő volt. Legelőször is azonban az aktivitásba lépés kimondásának kellett győzedelmeskednie, mert igen sok magyar továbbra is a passzivitásban kívánt maradni, mert nem tartotta érettnek és annyira konszolidálnak Jugoszlávia politikai viszonyait és mentalitását, hogy a magyarság szabadon és a siker reményével léphetett volna ki a jugoszláviai, gyűlölködő animozitással terhelt politikai életbe. De az aktivitást oly erővel, oly súlyos és türelmetlen bizonyítékokkal követelték az ún. aktivisták, hogy mégis az akcióba lépés mellett döntöttek. Az országos megalakulást Szabadkára tervezték, de ide a szerb kormányzat nem engedélyezte, mert „nem találta kívánatosnak, hogy az ország végvárosában, egy ellenséges állam közelében történjék ez a magyar demonstráció”. Zentára kellett tehát az alakulást összehívni 1922. szeptemberben. Hatalmas tömegek könnyes lelkesedéssel hallgatták a borongós és bizodalmas beszédeket. És a Magyar Párt azóta is járta, és ma is járja még a kálvária hihetetlenül nehéz és rögös útját. Szervezkedését a falvakban a helyi hatóságok legtöbb esetben nem engedélyezték a szemforgató bizantinus kifogással, hogy nem tudják csekély karhatalmi erejükkel a szervezkedő ma-

gyarok testi épségét megvédelmezni a nacionalista ifjúság agresszivitásával szemben, ahol pedig a helyi hatóságok engedélyezték a szervezkedést, oda az újvidéki Orjuna-központ tényleg kirendelte a fegyveres orjunások hordáit, s ezek aztán fütykösökkel széjjel is kergették a magyar alakuló gyűléseket. A panaszokat felvették, de orvoslást sehonnan soha még nem kaptak. Másutt meg csak azokat a magyarokat engedték „alakulni”, akik katonai kötelezettségüknek a szerb hadseregben eleget tettek, vagy jugoszláv állampolgárságukat igazolták, de a szerb kormányzat gondoskodott arról, hogy a magyarok minél kevesebb számban jussanak a nemzetközi szerződések értelmében egyébként kétségtelen állampolgári joguk elismertetéséhez. Hogy ez mennyire tény, igazolja már az a körülmény is, hogy az SHS államnak hét év után ma sincs meg az állampolgárságot országosan szabályozó törvénye. Az viszont magától értetődő, hogy éppen ez a szándékos rendezetlenség lett okozójává annak az európai történelemben hallatlan dolognak, hogy 140.000-nyi választói jogosultsággal bíró magyar még ma sincs felvéve a választói névjegyzékbe. A Magyar Párt megalakulása óta folyton kilincsel, hogy minél több jogosultnak a választói jogát szó szerint kiverkedje, és máig a magyar választóknak csupán fele került bele a névjegyzékbe. Éppen ez a körülmény magyarázza meg, hogy a Magyar Párt az 1923 márciusában megtartott választásokon nem vett részt, amit egy hivatalos kiáltványban adott tudtára az SHS magyarságának. Az 1925. február 8-iki hírhedt választásokon a Magyar Párt teljes erejével harcba szállt, de teljes vereséget szenvedett, mert Pasics rettentő terrorja, brutális erőszaka már eleve is halálra ítélte. Minden vád, amely a Magyar Párt vezetőségét éri a bukás miatt, nemcsak indokolatlan, de egyenesen rosszindulatú is. Az ellenzéki blokk és Pasics nacionalista blokkja között az erőmegosztás az volt, hogy a blokk a csatolt területeken mindenütt fölényes többséggel bírt, Pasicsnak tehát nem maradt más hátra, mint minden áron s minden eszközzel letörni azokat a nemzeti kisebbségeket – a magyarokat, törököket és németeket –, akik bár függetlenül léptek fel, de belső érzésük szerint inkább a jóindulatú Davidovicsék felé húztak. S ezt Pasics uralopásokkal, börtönnel, a kisebbségek vezéreinek félholtra veretésével el is érte. Tökéletesen felmorzsolta a törökök 14 és magyarok 5-6 mandátumát, így jutva kilenc főnyi többséghez. Az a szomorú eset, hogy az „emigránsok” ebben segítettek, csak annál biztosabbá tette a magyarság bukását. Azóta a Magyar Párt szétszórta és megfélemlített csapatait gyűjtögeti. Bármilyen keserűnek is látszik a sikertelenség, minden objektív kritikusnak latolgatnia kell azokat a súlyos okokat, amelyeket történelmi és pszichológiai megvilágításban eddig felsorakoztattunk. (Hangsúlyozzuk, hogy nem apológiát írtunk az SHS-magyarság politikája mellett – mire sem nekik, sem nekünk nem lehet szükségünk –, csupán egy volt a célunk: megírni a fájdalmas igazságot.)

Úgy gondoljuk azonban, hogy az a kép, amelyet az SHS magyarságának politikai életéről és harcairól megrajzoltunk, nem volna teljes, ha nem ismertetnők azt a nemzetiségi kisebbségi politikát és gondolkozást, amely ma a délszláv állam közvéleményében eddig kibontakozásban van. Ma három irány észlelhető a kisebbségekkel szemben a délszláv politikában: 1. a demokratikus, vagyis a liberális irány; 2. a retorziós irányzat; és 3. a kisebbségek kolonizációjának az irányzata. Mít jelentenek ezek a meghatározások tartalmilag? A demokratikus, vagy liberális kisebbségi politika ennyiből állna: az új haza határait minden

irányban, de főleg Magyarország felé nemzeti megbízható elemekkel és hadsereggel, továbbá hétpróbás szerb tisztviselőkkel kell megerősíteni. Ha így az ország nyugalma biztosítva van, akkor minden jogot meg kell adni a kisebbségeknek, mert csak a demokratikus és liberális jogaiban megelégedett kisebbség nem fog elkíváncozni a feudális és reakciós Magyarország felé. A megelégedés centripetális erőt jelent mindenkor, a jogfosztottság pedig centrifugális és szeparatiztikus kitérésekre vezet. Azaz nemzetileg megerősített határokon belül, szabad és teljes jogú kisebbségek. A retorziós elmélet lényege így hangzik: a törvényhozásnak, a közigazgatásnak territoriálisnak kell lennie, vagyis a kérdéses lakossághoz mértnek. A magyarokkal szemben tehát olyannak, mint amelyet a magyar impérium idején a magyarok a szerbek ellen alkalmaztak. A magyarságot a vétség imperatívusza az ezeréves magyar állam eszméjéhez úzi. Ehhez minden poklokot át mindig fognak húzni – még akkor is, ha Jugoszláviában jog, szabadság és jólét lesz is osztályrészüik –, mert az előttük mindig idegen dolog lesz. Épp ezért a magyar vétség paralizálására közük szerb vétséget kell telepíteni. Ezzel a retorzióval lehet csak megtartani a „Vajdaságot.” A harmadik irányzat a kolonizációs irány: a magyarság és a németiség eszerint nem autochton lakossága a „Vajdaságnak”, hanem csupán a magyar kolonizáció eredményeként lakik ott. Az autochton lakosság itt a szerbség, a török kitakarodása után tisztára az ősi szerbek éltek a „Vajdaságban”. Tehát az autochton szerbeket vissza kell telepíteni a „Vajdaságba”, s a magyaroknak Macedóniában és a Koszovón kell telepet adni. Ez szerintük a história diktátuma. Amint látható, a magyarságra mindhárom irány egyformán veszedelmes, de ha lehetséges, a harmadik a legveszedelmesebb, ami még történelmileg is teljes hazugság. És ha tán az a kérdés merül fel, hogy a hivatalos belgrádi kormány politikájában melyik irányt követi, úgy a válasz igen egyszerű: mind a hármat, vagy helyesebben mindháromnál azt, ami a magyarság elnyomását célozza, szolgálja. Ilyen kisebbségi politikával szemben állni, amely méghozzá erkölcsében abszolúte levantinus, politikai eszközeiben pedig hamisítatlanul balkáni, se nem könnyű, se nem egyszerű, de mindenesre a mártíriumig nehéz.

Magyar Kisebbség, 1926.4. sz., február 15. 142-145- p.

A magyar kisebbség politikai helyzete az SHS államban

Ha valamely politikai párt értékét azzal a sikerrel mérjük, amelyet működésével elért, akkor az utódállamok magyar kisebbségi pártjait vádakkal kellene illetnünk. Mert az a pozitív politikai eredmény, amelyet Szüllő Géza és Szentiványi József felvidéki, Bethlen György gróf erdélyi és Sántha György délvidéki magyar kisebbségi pártjai kilenc év óta felmutathattak, a reális siker skáláján nem valami magas fokot jelez. De tévedés, sőt igazságtalanság volna elszakított magyarságunk politikáját csak ezzel az anyagias szemmértékkel mérni. A kisebbségi politika nemcsak a kisebbségre szakadt pusztai politikai tény, hanem ezen felül egyetemes erkölcsi teher is, amelyet a millenáris magyar múlt, a nehéz magyar jelen, az ígéretesebb magyar jövő külön is a kálváriát járó magyar kisebbség nehéz útjára rak. A kisebbségi magyar politika sehol sem lehet csak a ma megalkuvó opportunizmusa, hanem a holnap élni akaró és tudó optimizmusának is kell lennie. Ha ez álláspontonról értékeljük elcsatolt magyarságunk kilenc éves kisebbségi politikáját, akkor sikereik, amelyek inkább erkölcsiek, mint reálisak, valóban elismerésre méltók. Kétségtelenül erkölcsi sikerük, hogy a megtört magyar nemzeti öntudat újra gerincesen áll, és erősen cseng a szó, mely az eltépett magyar kultúra egyetemességét és kapcsolatát hangoztatja. Felvirágzott Erdély új magyar irodalma és harcol ott a megerősödött magyar sajtó. A kisebbségi magyar politika az elcsatolt területeken nem merül ki ma többé abban, hogy az új államok szűkmarkú politikájától holmi apróbb reális sikereket taktikázzon ki.

Politikai siker tekintetében a legszegényebb az SHS állambeli Magyar Párt. Sok oka és magyarázata van ennek a kedvezőtlen ténynek. Az első ok kétségkívül Belgrád bizantinus és balkáni eszközökkel dolgozó politikája, amellyel szemben az európai szellemű szlovének és horvátok sem tudnak megnyugtató, pozitív sikerekre rámutatni, annál kevésbé az a Magyar Párt, amelynek már létjogosultságát is kétségbe vonta eddig a szerb politikai vezérkar. További oka a politikai sikertelenségnek az ottani magyarság relatíve csekély száma. Félmilliónyi számukkal a délszláv országos politikában csak átmeneti és taktikai súlyuk lehet a törzsi hegemoniáért folyó keserű harcokban. Belső, tartalmi súlyuknak tán Nyugaton lehetne abszolút értéke, de nem a Száva túlsó partján. Ezenkívül a délvidéki magyarság önmagában rejlő nehézségei: a külön délvidéki történelmi magyar lélek hiánya, az ottani magyar emigráció évekig tartó, most már apadó, de mindig egységet bontó izgatásai, földrajzi és közigazgatási szétszóródottságuk, a Pasics-stílusú hivatalos, a Pribicsevics által pártfogolt „felelőtlen” terror: mind olyan nyomós okok és magyarázatok, amelyek érthetővé teszik azt a minimális politikai sikert, amelyet a délvidéki Magyar Párt eddig a javára írhat.

Ezzel szemben viszont nem szabad felednünk azokat az erkölcsi sikereket, amelyeket a jugoszláviai Magyar Párt kilenc évi harca és szenvedése árán elért. Felrázta a magyarságot abból a szinte kétségbeesett letargiából, amely évekig egyaránt megfeküdte a tiszaháti, a bácskai, a bánási, a baranyai, a vendvidéki és főleg a szlavóniai magyarságot. Felélesztette az egység és a kisebbségi sors öntudatát a magyarok bomlott soraiban. Tartotta a magyar szót a gyér számú magyar egyesületekben, az egyenként kikönyörgött olvasókönyvekben, a műkedvelők színpad-deszkáin, és ma már egyengeti útját, hasogatja barázdáit a bontakozó magyar irodalom magvetői előtt is. Fájó és panaszos, óvatos és sokszor hangos lelkiismeretévé szegődött annak a magyarságnak, amely sokáig maga is azt hitte, hogy a szerb asszimilációnak kell minden segítség és az eredményes defenzíva minden lehetősége nélkül áldozatul esnie. Aki nem ismeri a szerbizmus őseréjű nacionalizmusának mindent legázoló lendületét, az aligha fogja megbecsülhetni azt az erkölcsi sikert, hogy ma már az SHS államban a magyarság nem csupán népszámlálási adat, egy csökkenő szám, hanem nyelvben élő, kultúrájában talpra állott magyar kisebbség, amely nem fog és nem akar füstté válni, sőt megtagadott politikai ponderabilitását is megmentette.

1918 őszirózsás októberének 19. napján már megalakul Zágrábban a Narodno Vijeće Korosec Ante, Pavelics Ante és Pribicević Svetozár szellemi vezérlete alatt és kimondja, hogy a „wilsoni önrendelkezés” alapján a monarchia délszláv részei – tehát Horvátország, Dalmácia, Bosznia-Hercegovina, Szlovénia, a Bácska, a Bánáság, Baranya – mint tényleges jugoszláv többségű területek Szerbiával szövetkezve- egyesülve, megalakítják Jugoszláviát.

November 1-jén viszont Újvidéken alakul meg a szerb Narodni odbor, tisztára szerbekből, Tomics Jása elnöke alatt, amely ugyancsak örök időkre kimondja, hogy a szerb Vojvodina 1848-i történelmi területeivel, minden feltétel nélkül a győztes Szerbiához, az anyaországhoz csatlakozik. A Narodni odbor helyébe november 25-én a Narodna uprava lép, átvéve az impériumot azokon a délmagyarországi területeken, amelyeket a diadalmas szaloniki szerb hadsereg meghódít. De erről az önrendelkezési alapon nyugvó zágrábi és újvidéki határozatról sem a magyarok, sem a németek nem tudtak semmit, sőt egyáltalán az eseményeket sem értették meg. Csak egy-két zavaros hét után tapasztalták az újvidéki szerb, úgynevezett „vojvodinai impérium” kibontakozását.

A szerb hadsereg bevonulásával, amely november hó folyamán ment végbe, minden magyar politikai keret és életforma szétbomlik. A magyar társadalmi egyesületeknek, sőt az egyházközösségeknek működését is felfüggesztik. 1918. december 1-jén Belgrádban a laibachi, a zágrábi, a szarajevói, az újvidéki délszláv nemzeti tanácsok kiküldöttjei hivatalosan is kikiáltják Szerbiával való egyesülésüket és a Karagyorgye-dinasztia alatt a szerbek-horvátok-szlovének királyságát. Ez volna íme, a mai nemzetközileg is elismert SHS állam megalakulásának rövidre fogott története, és a szlávok szerint „a délszláv népek szabad akaratából folyó belső jogalapja”. Mindez a magyarság és a németiség megkérdése, sőt tudta nélkül történt.

A magyarság így 1918 óta egészen 1922. január 26-ig minden nyilvános élet és jog nélkül volt; sem állampolgári, sem politikai jogokkal nem rendelkezett. Az alkotmányozó nemzetgyűlési választásokon, 1920 novemberében nem volt szabad részt vennie, s így a

vidovdáni alkotmány (1921. június 29.) megalkotásához sem szólhatott hozzá. Azt „röla, nélkül” hirdette ki Sándor régens. Őket ez időben a békeszerződések ellenére nem tekintették teljes jogú jugoszláv állampolgároknak, s a vidovdáni alkotmány ellenére sem, mert éppen a békeszerződések értelmében jogukban állott nemzeti államuk javára való „optálhatás”. Az opció pedig végleg minden formájában csak 1922. január hó 26-án járt le. Ez alatt a három év alatt a magyarság egész művelődési és társadalmi élete csak abban állhatott, hogy néhány asztaltársaság bús körében elmélkedett hangtalanul bizonytalan sorsa felett. Politikai élete pedig abban merült ki, hogy alaposan cenzúrázott lapjaiban hangfogóval írogatott jövőben követendő politikájáról.

Amikor az opciós határidő lejárt, a magyarságnak immár jogában állott a politikai tevékenység is. Azért már 1922. január 29-én sietett Szabadkán megalakítani a megszervezendő Országos Magyar Párt szabadkai helyi szervezetét, élén egy száztagú szervező bizottsággal. Nagy Ödön, szabadkai ügyvéd ezen az első magyar kisebbségi gyűlésen így kezdi meg történelmi beszédét: „A mai napnak jelentősége van, mert amióta kisebbségé alakítottak át, ez az első alkalom, hogy együvé gyűltek azok, akiket az egyforma sors, az anyanyelv, a vérrokonság, a kultúra közössége, a sokszázados múlt, az emlékezés és a szeretet fűz egymáshoz... Ha továbbra is ölhetett kezekkel nézzük az állam életét, az élet csúnyán át fog gázolni rajtunk, s mindenki joggal hihetné, hogy bajokat, sérelmeket nem szenvedtünk, orvosolni valónk nincsen... s a kisebbségi jogok minden előnyét élvezzük.” A lelkesen látogatott gyűlésen az aktivisták győztek azok felett a passzivisták felett, akik még nem tartották az SHS állam belpolitikai viszonyait annyira lehiggadtaknak, hogy a magyar kisebbségi párt nyíltan és fizikai megtámadtások nélkül a politikai porondra léphetne. Az egybegyűlt magyarság döntő többsége azonban kimondja, hogy politikai tevékenységbe fog. A szervezkedést felülről lefelé megkezdik: először a városokban, azután a járási székhelyeken és végül a falvakban. Akkor ez volt az egyetlen lehetőség. De a szervezkedés így sem ment simán; a helyi hatóságok ezer akadályt gördítenek a jogos szervezkedés elé, de akcióba lép a nagyszerű ifjúsági Orjuna és Srnao is a fegyveres dobrovoljácokkal együttesen, és fűtykösökkel verik szét a magyar alakuló gyűléseket.

1922. április 19-én Pasic Nikola miniszterelnök hívására a Magyar Párt vezetősége megjelenik Belgrádban. Ez első tárgyalás eredménye egy mérsékelt hangú, jogi alapokon nyugvó memorandum volt.

1922. szeptember hó 17-én Zentán, a város főterén tízezernyi, mindenfelől összesereglett magyarság jelenlétében megalakul a Jugoszláviai Országos Magyar Párt. A krónika úgy számol be erről az első szabad ég alatt megtartott magyar politikai népgyűlésről, hogy annak lefolyását híven leírnia nem lehet, mert ebből a leírásából hiányoznék a „magyar szívek összedobbanása és a magyar örömkönnök csillogása”. A párt elnöke: Sántha György, szabadkai igazgató-főorvos, társelnökei: Várady Imre, volt magyar országgyűlési képviselő (Nagybecskerek), Gráber László ügyvéd (Pancsova), Falcione Árpád nagybirtokos (Zombor) és Sóthy Ádám volt városi főügyész (Zenta) lettek. A párt ügyvezetőjévé pedig Nagy Ödön szabadkai ügyvédet választották. Ezenkívül egy száztagú vezérő bizottságot állítanak a párt élére a „Vajdaság” minden magyarlakta területéről. A párt politikai

taktikájának esetenkénti megszabását az elnökségre bízzák azzal az általános irányelvvel, hogy amelyik többet biztosít a szláv pártok közül, azzal kell haladni a párt önállóságának gondos fenntartása mellett. A Magyar Párt ezzel kimondta, hogy önálló kisebbségi alapra helyezkedik. Elismeri a vidovdáni alkotmányt, de nem ismer sem világnézeti, sem kizárólag szociális, agrár, vagy felekezeti tagozódásokat a magyarság között. Programját tizenhat pontban foglalta össze.

1923. március hó 25-én országos választások következnek. A Magyar Párt hiába fejt ki heroikus erőfeszítéseket, Pasics-Pribicevics még választói joghoz sem juttatja a magyarság tömegeit. Csupán egyetlen magyarlakta járásban vesznek fel mutatóba magyarokat is a választói névjegyzékekbe. Hiába a választói törvény, az alkotmány, titkos belügyminiszteri rendelet alapján kihagyják a választók névjegyzékéből a magyarság nagy többségét. Ennek következtében a Magyar Párt egy kiáltványban kénytelen tudtára adni „az ország magyar népének”, hogy tiltakozásul az újabb jogfosztás ellen, passzivitásban marad az egész magyarság. S mindez azért történt így, mert Pasics és Pribicevics túlzó nacionalista kormányzó-blokkja még nem akart a Narodna skupstinában önálló magyar kisebbségi pártot látni, a Magyar Párt viszont nem volt hajlandó erkölcsi fundamentumát: a kisebbségi alapot feladni, amint ezt tőle Pasics követelte. A magyarság újra parlamenti képviselő nélkül maradt.

1925. február 8-án ismét országos választások voltak. Ezúttal Pasics maga választ, életében utoljára, de nála is szokatlanul drasztikus eszközökkel. Választási jelszava: letörni minden eszközzel a nemzeti kisebbségeket, mert csak ezeken a kisebbségi területeken juthat többséghez. A többséget valóban sikerül is megteremtenie a kisebbségek letiprásával. A Magyar Párt teljes vereséget szenved. Egyetlen képviselőt sem sikerül megválasztania. Különbösen most is csak szavazói töredékével tudott az urnák elé jutni, ha ugyan oda egyáltalán átvergődhetett a csendőrségi kordonokon keresztül. Választóit most sem vették fel a névjegyzékekbe, megint titkos belügyminiszteri rendeletre. Már három év óta volt az SHS államnak alkotmánya, már három év óta járt le az opció határideje, de azért a magyarság most sem érthette el a legprimitívebb állampolgári jogait és politikai életének szabad gyakorlását.

1927. szeptember 11-én immár negyedik országos választás volt. Pasics most már nem él, Pribicevics pedig az ellenzéken vergődik. A választásokat ezúttal a „szelíd és királypárti” Vukicsevics Velja vezeti az átfogó „negyedik párt” gondolatával és a liberális köpenyű demokratákkal szövetkezve. Ez a választás politikailag a legnehezebb volt a Magyar Pártra. Vukicsevics ugyanis paktumra szólította fel a Magyar Pártot a radikálisok nevében, de a kormányzó koalícióban ott vannak ezúttal a demokraták is. Ha tehát csak a radikálisokkal megy a magyarság, a demokraták hatalma és haragja fogja őket sújtani, ha pedig az önállóság teljes feladásával paktál le mandátumok fejében, akkor a párt önállósága kerül gyanús színbe a magyar választók szemében. Mit tesz tehát? Észak-Bácskában és a Bánságban Vukicsevicsel szövetkezik, a Közép-Bácskában a demokratákkal indul, Dél-Bácskában pedig önállóan veszi fel a harcot. Most már Vukicsevics nagy tömegekben véteti fel a magyar szövetségeseit a választói listákra, mert szüksége van rájuk. Végre

kilenc évi teljes sikertelenség után: felcsillog az első siker a láthatáron. Észak-Bácskában győz Streliczky Dénes, a Magyar Párt politikai főtitkára, a Bánságban pedig mandátumhoz jut Várady Imre, a bánsági magyarság vezére. Zomborban ellenben megbukik Deák Leó, urnalopások miatt, alig 70 szavazattal. Ugyanígy megbukik Újvidéken alig egy-kétszáz szavazattal az önálló listával fellépett Király Károly is, az adai magyarság vezére. Szomorú és nehéz harcok árán, 1918 óta végre mégis két magyarpárti képviselő ül a viharos belgrádi szkupstinában. Pozitív sikernek nem nagy siker, hiszen száma szerint legalább nyolc-tíz képviselő illetné meg a délvidéki magyarságot, de azért sokkal nagyobb eredményt jelent ezúttal az a tény, hogy végre a Magyar Párt megszervezve állhat csaknem a legtöbb magyarlakta községben és végre 70-80%-ban bekerül a választói névjegyzékekbe is. Majdnem tízévi harc árán, íme, a Magyar Párt megmentette a magyarság eddig megtagadott politikai ponderabilitását, de mindenesetre megmentette, nagy részben legalább, a magyarság legprimitívebb állampolgári és politikai jogait is.

Nem volna teljes a délvidéki magyarság politikai életének rajza, ha itt ki nem térnénk egyúttal az úgynevezett közigazgatási politikára is.

Az SHS államban megalakulása óta, illetve 1919 óta, a Magyarországtól elcsatolt területen a községi és megyei autonóm közigazgatást a belgrádi kormány által kinevezett, vagy amint hivatalosan mondták, a „kibővített tanácsok” vezették. Ezekben a kinevezett tanácsokban aránytalan többségben mindig a szerbek, vagy legalábbis a szlávok ültek. Magyarok csak nagy ritkán és kevesen. Közigazgatási autonómiáról tehát nem lehetett szó, habár ugyanakkor Szerbiában, sőt a más délszlávok által lakott, egyesített területeken is, a nép által választott képviselőtestületek álltak a községek, illetve a kerületek élén. Pasics Nikola élete végéig nem tudta elképzelni, hogy az ő Nagyszerbiájának valamely városában vagy községében magyar és német kisebbség intézze belső községi ügyeit. Csak a „gyenge” Uzunovics-kormány vállalkozott arra, hogy a „Vojvodina” területén megkísérli visszaállítani a régen esedékes és az ottani szerbek által is a közismert korrupciók miatt türelmetlenül követelt helyi autonómiákat. Először óvatosan csak felülről kezdte a kísérleteit, vagyis országosan csak 2 kerületi választásokat rendelt el. De, hogy a kerületekben is biztosítsa legalább is a szláv többséget, szövetségre lépett a magyarokkal és a németekkel, persze, csak annyi helyet juttatva nekik a közös listákon, hogy kisebbségi támogatás mellett mégis kikerüljön a szerb többség. Így zajlottak le 1927. január hó 23-án a „Vajdaságban” az első autonóm kerületi választások a kisebbségekkel támogatott kormánykoalíció fényes győzelmével. A Magyar Párt 12 kerületi képviselőt kapott a radikálisokkal ad hoc szövetkezett lajstromokon és 4 magyar került be az ellenzék listáin. Így ezentúl legalább szavát hallathatja a magyarság a kerületi közigazgatásban.

Az 1927/28 évi szerb költségvetési törvény magáévá tette az 1886. évi XXII. és XXIII. magyar törvényhatósági és községi törvényt és ennek alapján rendelte el a költségvetési 165. §-sal a községi választásokat az elcsatolt Délmagyarország területén. A magyar törvényből azonban kihagyta a 32–54-ig terjedő szakaszokat, s ezek helyébe ezeket a módosításokat iktatja: községi képviselőtestület a maga egészében választott, a választás titkos, általános és közvetlen szavazati jogalapján történik és mandátuma 3 évre szól. Aktív vá-

lasztójoga van minden 21 éves jugoszláv férfi állampolgárnak, aki a választói névjegyzékekbe fel van véve, passzív választójoga viszont minden 24 éves jugoszláv férfi állampolgárnak van, ha a törvény által ettől a jogától nincsen ítélettel megfosztva. Községekben 20 képviselő a legkevesebb, 40 a legtöbb. Városokban 10 ezer lakosig 40, 20 ezerig 60, 30 ezerig 72, 50 ezerig 80, ezen túl pedig 100 képviselőtestületi tag választandó. Máskülönben minden 100 lakosra egy képviselő esik. A választás lajstromos.

Az így módosított magyar törvénynek az alapján 1927. november hó 6-án történt meg az első községi választás az elcsatolt Délvidéken, s ennek alapján fog majd működni a községi autonómia mindaddig, amíg a Szkupstina nem hozza meg az egységes közigazgatási törvényt. Ezúttal a Magyar Párt, ahol ez lehetséges volt, minden magyar községben önálló listával lépett fel és végre örvendetes pozitív sikerhez is jutott. A helyi politikai viszonyokhoz képest azonban itt-ott mégis majd a demokratákkal, majd a németekkel, majd a radikálisokkal volt kénytelen közös lajstromon szerepelni. Voltak ugyan ezúttal is magyarok, akik az önálló magyar lista ellenére mégis a demokratákra szavaztak, vagy a radicsánusokkal tartottak, de ennek a községi politikában az egyetemes magyarságra nincs nagyobb hátránya, mert ez esetben a támogatás nem annyira a demokrata pártnak és Radicsnak szólt, mint inkább azoknak a magyaroknak, akik a demokraták, vagy a Radicsék listáin szerepeltek. Különös ambícióval szállt síkra a győzelemért az újvidéki magyarság, mert meg akarta mutatni, hogy a „szerb Athénben” él. Oly nagymérvű fegyelemről tett tanúságot a diadal akarásában, hogy ma az újvidéki városi képviselő-testület második legnagyobb pártjává lendült. Hasonlóan szép siker koronázta a tiszaháti magyarságot, nagy részben a középső Bácskát és az ébredező Baranyát is. De talán a legmeghatóbb a sajkásvidéki szétszórt magyarság összefogása ezeken a kizárólag szerbek által lakott tájakon, itt is behozta a maga egy-két képviselőjét 90-100 szavazatával. Végre tehát elérte a Magyar Párt, amit régóta akart: megmutatta politikai erejét és értékét a belgrádi hatalomnak.

Hogy mi lesz a hatása, eredménye győzelmének? Ha el akar valamit érni a kisebbségi jogok terén, valószínűleg össze kell majd fognia ezentúl is a szerb kormányzó pártokkal, de ezentúl támogatásának meglesz a reális ára is: a magyar érdekek fokozottabb kielégítése. Nem szabad elfelednünk, hogy az SHS államban a községi politika nem egyedül községi természetű érdekeken épül fel, hanem mindig összefügg az országos pártpolitikával, annak néha alapja, néha kiindulása, a legtöbbször a függvénye és mindig a tükre. Akié tehát a község politikája, azé az országos pártpolitikai túlsúly is. Ezért van különös súlya a most lezajlott községi választásnak az SHS államban. A legfőbb és a legpozitívabb eredménye ennek a magyar előretörésnek az, hogy ezentúl a magyarság is beleszólhat legközvetlenebb ügyeinek intézésébe, anyagi érdekeinek igazgatásába. De a Magyar Párt megkapta ezekkel a választásokkal a magyar nép részéről is a maga számszerű eleven tartalmát.

Egyetlen szomorúbb adata a községi választásoknak a magyarságra az a körülmény, hogy a „független munkáspárt” cégére alatt több ezer magyar szavazó és több magyar képviselő húzódik meg. A független munkáspárt 142 képviselőt kapott, ebből körülbelül 90 a magyar. Ezek azok a szerencsétlen magyar cselédek és földmunkások, akik a magyar nagybirtokok felaprózása következtében kereset és kenyér nélkül maradtak, földet

pedig, mint magyarok, nem igényelhetek és nem is kaptak. így boldogtalan nyomorúságuk alkalmas talajnak bizonyult az elszánt kommunizmus számára. Nyomorúságukban talán nem is a magyarságukat feledték el, csak nem bíznak a szerb polgári demokráciában, amely őket a földreformból kitagadta.

Ez volt kilenc év óta, és ez ma az SHS államba csatolt magyarság sikerekben szegény, de szenvedésekben gazdag politikai élete. Ez a politika még nem befejezett, ma még nem megnyugtató. Még minimális a sikere, de annyi való, hogy a csekély lehetőségek tövise útján, tanulva és tapasztalva, lassan halad előre: az elviselhetőbb jövője felé. Ha egyszer majd a magyar történet megírja az elszakított magyarság küzdelmeit, szenvedéseit, vajúdságait, útkereséseit, meg fogja állapítani azt is, hogy az elcsatolt Délvidék valaha könnyed és dalos magyarsága a szerbség primitív erejű nacionalizmusának lendületes nyomása alatt és általában a filozófiai jugoszlávizmus gyakorlati elfogultsága ellenére is, kifejtette lelke legmélyéből a hagyományos magyar politikai ösztönt, a magyar egyetemes célok megérzését, a faji élniakarást, de különösen a jövőjébe vetett komoly és törhetetlen hitet. Ez az elcsatolt délvidéki magyarság a szenvedések üllőjén acélosodott új magyar típusá, a hazájától elszakított magyarság típusává.

Magyar Szemle, 1928. január 1. (5.) sz., 48-53. p.

A magyarság tízéves élete az SHS királyságban

Nem ünnepelek, de sírunk – ez ma a jubiláns tizedik évben az SHS államhoz csatolt „új területek” közhangulata. „Mi mindannyian rettenetesen csalódtunk” – jelenti ki maga Pri-bicsevics Szvetozár, a délszlávok egyesülésének valaha legrajongóbb apostola. „A mi szá-munkra nem létezik a mai állam, mai berendezésében sem jogilag, de még kevésbé erköl-csi szempontból. Csak a szerbiánusok fizikai erőszakának a ténye áll fenn ma az ideáti területek és főleg a horvátok felett” – ezeket pedig Radics utóda, Macsek hirdeti. Ugyan-csak Macsek ünnepi helyzetrajza: „Ma, sajnos, sokkal rosszabb helyzetben vagyunk, mint azelőtt voltunk – igen, a mai helyzet százszor rosszabb, mint a régi volt, nemcsak gazdasá-gilag, hanem minden más vonatkozásában is. Ha mi, horvátok és szerbek, előre tudtuk volna azt, hogy mi vár reánk, egyetlen újunkat sem mozgattuk volna meg azért, hogy a Monarchiát megdöntsük.” Ha így beszélnek a horvátok, mennyivel több okuk lehet az el-keseredésre a jugoszláv megszállt területen lakó magyaroknak, akiknek a horvátokénál sokkal súlyosabb a helyzetük, nemcsak gazdasági, hanem minden más vonatkozásban is. A Délvidék magyarsága az új délszláv állam délszlávságával szemben, 472.409 lélekszámá-val, alig 5 százalékot tesz ki. A „vajdasági” arányszáma pedig az ott lakó nemzetiségekkel szemben így alakul: szerb, sokác és bunyevác együtt 38%, magyarság 28%, németiség 24%, a fennmaradó 10% rutén, tót, oláh, zsidó. A tíz év alatt nem kevesebb, mint 15 ezer szerb tisztviselőcsaládot, és több mint 10 ezer dobrovoljac családot telepített le a délvidéki ma-gyarság közé a szerb államhatalom. Nagyobb tömbökben a magyarok a Tisza két partján, a baranyai háromszögben és Szlavóniában laknak. Ez a relatíve csekély számuk is vallási szempontból újra megoszlik: 51.762 a református, 22.153 az evangélikus magyar, míg a túlnyomó többség katolikus. A megoszlást fokozza még az a tény is, hogy a belgrádi kor-mány az új kerületi beosztásról szóló törvényével négy kerületre szabdalta fel a magyar-lakta Délvidéket: a Tisza jobb partját Belgrádhhoz, a Tisza bal partját Szemendriához, Kö-zép-, Észak-Bácskát és a Baranyát Újvidékhez, a muramenti részeket végül Marburghoz csatolta. Természetes, hogy így a földrajzi, vallási és közigazgatási megosztottság súlyos helyzeti tehertétele az ottani magyarság egységes boldogulásának, egységes politikai sze-repének és általában egységes kisebbségi életének. Tíz év alatt nehéz fáradtság volt tehát ezt a mindenképpen izolált magyarságot nemcsak egységes nemzeti öntudatra rázni, hanem a nemzeti kisebbségi gondolat egységes magaslatára is lendíteni. De ez ma nagy részben sikerült.

Am a magyarság odalenn nemcsak ezzel a helyzeti nehézséggel állt szemben, hanem főleg a megszállás első éveiben, nem talált sem lelki megértésre, sem politikai segítségre sem a németeknél, sem a tótoknál, sem a sokác-bunyevácoknál, legkevésbé a szerbeknél,

akikkel pedig századokon át békésen együtt élt. A németiség külön utakat választott, nem egyszer a magyarság hátrányára, s nem nézve a múltat közös emlékeivel, és nem érezve a jelen kisebbségi végzet közös parancsszavát sem. Ez a helyzet azonban ma, tíz év után, csak a múlt feledésre ítélte, kellemetlen emléke. Ma már a németiség minden harca a közös kisebbségi törekvések céltudatos küzdelme is, minden írásos szövetség nélkül. Ami a tótokat illeti, ők egyenes ellenségeivé vedlettek a magyarságnak. S talán ez nem is csoda. Hiszen a bácskai gazdag tótok Hodzsa Milán cseh-barát, huszita lelkű, nagyszláv választói voltak már a magyar uralom idején is. A tót vitézkedést a magyarság ellen a petróci Jednota nevű lap követte el elsősorban. Sokszor vérlázító hangnemben szúrta bele a megdőlt magyarság szívébe-lelkébe. Ma sem változott meg. Mindenesetre azonban sajtóságos volt a sokác-bunyevácok állásfoglalása a magyarsággal szemben. Az a bunyevác intelligencia, amely a magyar uralom idején hangos negyvennyolcas hírében tetszelgett, titokban már 1918. október 16-án kimondja az elszakadást, mert egyszerre felfedezte alvó jugoszláv vért, ma pedig már a horvát lelkét. Lapja, a szabadkai Névén, nem egy keserű vágást mért a magyarság becsületére. Maga a sokác-bunyevác nép azonban nem követte önkinevezte vezérkarát ebben a hálátlan és magyarellenes szerepében. Zombor vidékének sokácjai és bunyevácjai legalább határozottan szimpatikus érzésekkel nézték a magyarság szomorú vergődését. Ma pedig vannak ezeken a dél-bácskai tájakon sokácok, akik a magyar jelöltek többségét hozták be egy-egy községi képviselő-testületbe. A délvidéki szerbek – nem is volt más várható tőlük – a paroxizmusig menő gyűlölettel üldöztek mindent, élő és holtat egyaránt, ami a magyarságra emlékeztetett. Felcsaptak orjunásoknak, dobvoljácoknak s ők fejtették ki a balkáni invázióval a magyarok ellen azt a hihetetlen fizikai és erkölcsi terrort, amely a legmélyebb letargiába verte bele a magyarság amúgy is roskadt sorait. Az újvidéki Zasztava, Miletics Szvetozár és Tomics Jasa hajdani lapja, megvetést, a Vidovdán gyűlöletet, a szabadkai Princip pedig egyenesen kiirtást hirdetett a magyarság ellen. Csak egy-két mondatát idézzük: „A pánszlávizmusként, politikai és kulturális inváziójával – amely a kisantant szervezetében testesül meg – el kell érnie a magyar faj összeomlását. A magyar faj likvidálása a háború utáni és felébredt szlávországnak legelső feladata. (...) Néhány évtized alatt, szisztematikus és agresszív szláv imperialista politikával el kell foglalni a kicsiny magyar oázist, a szulejmán-árpádi kultúrának ezt az egyetlen és utolsó európai tatár maradványát... Magyarországnak el kell tűnnie Európa térképéről... A kisebbségek nem gondja Európának, mert Európa csak a »nacionális majoritások« megerősítése által tud konszolidálódni. Ennek a folyamatnak viszont a konzekvenciája és kötelessége: asszimilálni a kisebbségeket és evolúció által egyáltalán eltüntetni őket az európai politika felszínéről.” (Princip, 1922. szeptember 23.)

De mindez még nem minden. A legfájdalmasabb valóság az volt a magyarság számára, hogy úgynevezett „magyarok” is végigostorozták görnyedt hátát. A bajai, pécs-baranyai Linder-Károlyi-féle „emigrációra” gondolunk, amely a Bács megyei Napló és a már kimúlt Vajdaság hasábjain képtelen „fehérterror”, „mágnás kutya” hírekkel gázolt bele sokáig az egyetemes magyar becsületbe. De nem kímélte ez a vöröses „emigráció” az ottani magyarság vezetőit sem, akiket az elkorhadt régi magyar „mungó és dzsentri” politika

exponenseinek tüntetett fel, és akik nem illenek bele a történelmi erők által végleg megalakított új, demokratikus délszláv országba.

A legsúlyosabb csapás a Délvidék magyarságát az iskolaügy terén érte. A belgrádi iskolapolitika ugyanis egyetlen minisztertanácsi határozattal, még 1919-ben, elvette az összes iskoláit az alsófokon éppúgy, mint a középfokon. Valamennyi felekezeti, községi, társulati, egyesületi iskoláit államosította, úgyhogy ma nincsen egyetlen önálló kisebbségi magyar iskola sem. Itt nem állt meg azonban a szerb iskolapolitika, mert tovább ment akkor, amikor a vidovdáni alkotmány 16. §-ával elvette a vallási és nemzetiségi kisebbségektől az iskolafenntartás és igazgatás jogát is, holott a Saint-Germain-i kisebbségvédelmi szerződés 8. cikke ezt a jogot nekik kifejezetten biztosította. Különböztetendő e helyütt az a szomorúan érdekes tény, hogy a vidovdáni alkotmány csak egyetlen egyszer említi meg a „kisebbség” szót akkor, amikor a kisebbségek számára a „törvény keretein belül könnyítéseket” ígér az alsófokú oktatás anyanyelvi használata tekintetében. Ez alapon állnak fenn – alkotmányjogilag szentesítve – az állami iskolák keretén belül, állami igazgatással az úgynevezett párhuzamos magyar tagozatok. Ma 191 ilyen párhuzamos magyar tagozatú elemi és 19 polgári iskola, továbbá 3 gimnáziumi középfokú iskola áll fenn. Ha ez a számszerű helyzet intézményes és meghatározott, végleges alapokon nyugodnék, a magyarság legalább valahogy látná szűkös iskolajövőjét. De az iskolák száma a tanulók váltakozó számától függ, a tanulók évenkénti számát viszont a „névvegyelemzési” rendelet szorítja le az eleve előírt létszám alá (60 tanuló az elemi iskolában, 30 a középfokú iskola alsó osztályaiban). Ezzel a párhuzamos magyar tagozatok bármikor megszüntethetők. A névvegyelemzési rendelet (O. S. N. 14.449/1922. szept. 20.) praktikája abban áll, hogy a tanuló nemzeti hovatartozását vagy az iskolahatóság állapítja meg, vagy a közigazgatási hatóság bizonylata. Ez a megállapítás pedig a szülők vezetéknevének a hangzása alapján történik: tehát minden német hangzású vezetéknev hordozóját németnek, minden szláv hangzású vezetéknev viselőjét szlávnak deklarálták, ha mindjárt a tanuló öccsülei századok óta egyedül csak a magyar anyanyelvet beszélték is. Ez alapon aztán a hatóság a gyermeket vagy a német, vagy a szerb iskolába kényszerítette. Természetes, hogy ez a praktika, főleg a Délvidék nemzetiségileg is régóta vegyes világában, érzékenyen sújtotta az ottani magyarság iskolaügyét. Ezt a rendeletet különben a „renacionalizálás” új jogával magyarázták. Korosec megszüntette, de azért csak alkalmazták, ma pedig Groll miniszter ígéri a megszüntetését, de azért újra csak alkalmazzák. Talán felesleges még külön kiemelni, hogy ez a lehetetlen rendelkezés elkobozza a szülőnek azt a legprimitívabb és legtermészetesebb jogát, hogy ő maga választhatja meg gyermeke nemzeti hovatartozását, s azt az iskolát, amelyben gyermekét taníttatni kívánja. Ámde a párhuzamos, megmaradt magyar tagozatban sem érvényesülhet teljes jogában a magyar tanítási nyelv. Az úgynevezett „nacionális tárgykört”, a földrajzot, a történelmet és a szerb nyelvet, az alsóbb elemi osztályokban is kizárólag szerb nyelven kell tanítani. Az elemi iskola V. és VI. osztálya pedig már kizárólag és tisztára szerb tannyelvű. Ezenkívül is, a magyar gyermek egyszerre három alfabetumot kénytelen tanulni: a cirill írásmódot, a horvát írásmódot és végül a magyart. Ennek a pedagógiai abszurdumnak a következménye aztán, hogy a

magyar gyermek sokszor magyarul is horvát helyesírással ír. De még ezzel sem teljes a kép: a mai napig sincsen egyetlenegy magyar tanítóképző, sem nők, sem férfiak számára, nincs tanárképző és sincsen óvónőkészítő sem. Magyar lektorátus csak ez év szeptemberétől van a zágrábi egyetemen. A magyarságnak különben ilyen képzőintézeteket létesíteni törvény szerint sem áll jogában. Pedig a magyar iskolaügy léte – mai elégtelen formájában is akár – ezeken az intézeteken fordul meg. Hogy miért? Igen egyszerű. Évről évre elhalnak, nyugdíjaztatnak, Dél-Szerbiába helyeztetnek át a magyar tanerők. S ha egy-egy évben csak 20 magyar tanerő dől ki a sorból, akármilyen ok következtében, úgy matematikai pontossággal kiszámítható, hogy a következő, esetleges tíz évben, egyáltalán nem lesz többé magyar tanerő. És nem biztat a jövő más tekintetben sem a magyar iskolaügy terén a javulás reményével. Az új iskolai törvényjavaslat ugyanis újból csak állami elemi oktatásról akar tudni, mint eddig, a középiskolai törvényjavaslat pedig csak az alsófokon óhajt engedélyezni járási, kerületi, egyesületi iskolatípust, de ezt is nyilvánossági jog nélkül. Ha még megemlítjük azokat az ellentmondó iskolarendeleket, amelyeket a folyton váltakozó kultuskormányok kiadogatnak, úgy fájón kell megállapítanunk azt is, hogy a Délvidék magyarságának iskolaügye 10 év óta teljes jogi és pedagógiai bizonytalanságban sínylődik. A belgrádi iskolapolitika még azt sem viseli el, hogy a gimnaziális magyar ifjúság, legalább önképzőkörök keretén belül elmélyedhessen a magyar nyelv, az egyetemes magyar irodalom és kultúra tanulmányozásába. Rendelet tiltja a középiskolák ifjúságának, hogy „törzsi, nemzetiségi alapokon köröket alakítson”.

Nem sokkal jobb egyházi téren sem a magyarság helyzete. Túlnyomó többségben az ottani magyarság a katolikus egyház híve. Egyházjogilag ma négy ordináriátus alá tartoznak: az egész Bácska katolikusága a szabadkai apostoli adminisztratúra alá tartozik, az egész Bácska a nagybecskereki apostoli adminisztratúra juriszdikcióját tiszteli, Csonka-Baranya a horvát gyakovói püspökség alatt él, s végül a Muravidéket a szlovén Laibachból kormányozzák. Így a Magyarországtól elcsatolt katolikus egyházrészek ez ideig csak az adminisztratúrák ideiglenes kánonjogi formájában élnek. A Vatikán a konkordátumban óhajtja az egyházmegyék végleges megszervezését megvalósítani. Az „agrárreform” elvette és felosztotta 518 holdig a katolikus egyház minden ősi birtokát, s ezzel egyszerre megfosztotta a kultúrát szolgáló minden anyagi eszközétől. De elvette és felosztotta a patrónusok birtokait is, ezzel viszont a patronált katolikus egyházközségek vesztették el anyagi létalapjukat. Ezért újra, új alapon kellett megszervezni az önfenntartás elvén az egyházközségeket, ami, mert új adót jelentett, nem mindenütt ment simán és nehézség nélkül. Az állam elvéve a felekezeti katolikus iskolákat, az egyházi iskolaépületekre, sőt még a zárdákra is rátette a kezét, ami újból hosszú harcokat eredményezett. Az állam beleszól a hitoktatók kinevezésébe, a hittankönyveket is csak ő hagyhatja jóvá, végül betiltotta a középiskolai Mária-kongregációkat. Természetes, hogy az egyház túlkapásnak ítéli ezt a beleavatkozást és a jus praedicandi legsajátosabb jogával és missziójával ellenkezőnek tartja. De legerősebben fájjalja az ottani katolicizmus azt az állam által favorizált, szerb nacionalista pravoszlávizmust, amelyet Belgrád erős és kirívó támogatásban részesít a katolicizmussal szemben. Igen fájó sebe a délvidéki magyar katolikuságnak,

hogy nincsen egyetlen magyar teológiája sem. A teológusai Horvátországban (Zágrábban, Gyakovón) kénytelenek tanulni, hol azonban magyar szellemről szó sem lehet. A Délvidék magyar katolikussága az egész jugoszláviai katolikusság integráns része, azért megvan az a vigasztalása, hogy legalább a vallását az egész jugoszláviai katolikus egyház védelmezi. Sajnos, a magyar katolikusság nemzetiségében a becskerekai adminisztratívánál több megértést lát, mint a szabadkai adminisztratívánál. Hogy Strossmayer utódjától, Akszamicstól, hogy a laibachi hercegérsektől, a májusi deklaráció apostolatától, Jeglicstől, a magyar katolikusok nem igen várhatnak a katholicitáson túl mást, az logikus, ha még oly lehangoló is. Annyi mégis tény, hogy a magyar templomokban a magyar szó haborítatlanul zeng, s a magyarság hitélete a Katolikus Akció révén élénk és mozgalmas.

Egészen más a helyzete a csekély számú délvidéki református magyarságnak. Ők három kerület töredéke: a bánsági, erősen szórványos gyülekezetek a Tiszántúli kerülethez tartoztak, a bácskaiak és baranyaiak s a szlavóniaiak a Dunamellékihez, a Muravidék a Dunántúlihoz. Szétszórtságuk Kevevárától Zágrábig, Szabadkától Belgrádig terjed. Mivel számuk csekély, egyházkerületet nem alkothatnak már csak anyagi okokból sem, s így kénytelenek egyházmegyével beérni, amelynek azonban még ma sincs meg az alkotmánya, mert eddig alkotmányozó zsinatot sem tarthattak. Ma a presbiteriális elv gondos óvása mellett, ideiglenesen közgyűlés-presbiteriális az egyházi szervezeteik. Főesperes áll a megye élén négy alesperessel. De bár a református egyház is elvesztette összes iskoláit, s bár hitoktatásába az állam szintén beleszól, bár hívei nagyon szegények, bár 11 lelkészi állás betöltetlen, s bár jogilag még befejezetlen a szervezeteik, mégis állandó lelkészi, presbiteri, ifjúsági konferenciák, vasárnapi iskolák, biblia-körök, ifjúsági előadások által tartja a hitét, ezzel a nyelvet s magyar nyelvben a magyar fajiságát is.

Az evangélikus egyháznak még kevesebb a magyarsága. Ennek az egyháznak a szervezete a mai napig befejezetlen. Két püspökséget akar: egy tótót és egy német-magyar-venedet. Ez a három náció megérti egymást. A tótok pánszlávizmussal egy egyházi keretben azonban nem szívesen volnának. Talán nem lesz teljesen érdektelen, ha megjegyezzük azt a különös tényt, hogy a szerb vallásügyi kormányzat egyáltalán nem ismerte, és nem értette a különbséget a két evangéliumi egyház között, még a népszámlálás rubrikájában is csak „protestánsoknak” volt hajlandó jelezni mindkettőt. De az is tény, hogy a szerb vallásügyi kormányzat sehogy sem hajlandó megbékülni a két protestáns egyház autonómisztikus berendezésével.

Általános egyházi helyzet: az alkotmány 12. §-a értelmében nincs ugyan államvallás, csak bevett és elismert felekezetek vannak, a valóságban azonban a pravoszláv egyház a favorizált egyház. Interkonfesszionális törvénye az államnak még nincs, csupán a javaslata kész öt év óta, amely ellen azonban már eleve is tiltakozik mind a három nyugati egyház, mert erősen készül beleavatkozni az egyházak legsajátosabb autonómiáiba.

Jellemeznünk kell ezek után a délvidéki magyarság közéleti történetét is. A megszállás kezdetén a katonai hatóságok a magyarság minden társadalmi, kulturális egyesületét, körét működésükben felfüggesztették. Csak 1921-ben, a megfelelő alapszabály-módosítások után kezdik a hatóságok helyi és egyéni intervenciókra, itt-ott a régi magyar egye-

sületek működését külön kegyként, vagy politikai jutalomként engedélyezni. De amíg ez megtörtént, több magyar kaszinó helyisége, felszerelése vándorolt át lefoglalás árán szerb egyesületek kezére (Versec, Fehértemplom, Szabadka). Ma már egymásután nyílnak meg a kisebb falvakban is a magyar olvasókörök és gazdakörök. Az egyesületi élet terén, bizonyos szempontból a Bácskában a szabadkai *Népkör*, a Bánságban a *Bánáti Közművelődési Egylet* fejtenek ki szellemileg vezető és irányító szerepet. Ma az újvidéki, még a magyar uralom alatt nagyra nőtt, százéves *Szerb Matica*, a hatóságokkal közösen szeretne egy „vajdasági” egyesületközi szervezetet összehozni a közös „vajdasági” kultúra szolgálatára. De mert a látszat szerint, a Narodna odbranának jutna vezető hely ebben a szövetségben, a magyar egyesületek természetesen, nem vehetik szívesen ezt a szerb részről jött törekvést.

Magyar állandó színészetet a mai napig a szerb kormány nem hajlandó engedélyezni. A régi hat magyar színház helyett (Szabadka, Zombor, Zenta, Nagybecskerek, Fehértemplom, Újvidék) ma tehát egy sincs. Csak a műkedvelők iparkodnak ezen a nagy magyar kulturális hiányon lelkesen segíteni, akiknek sok akadályt – rendőrségi és miniszteriális cenzúrákat – kell megúszniuk esetenként.

Nagy kérdés: van-e tíz év óta „vajdasági magyar irodalom?” Sokat vitatták ezt a kérdést odalenn. A legtöbben azt felelték, hogy van, néhányan nemmel válaszoltak. A magunk részéről, akik figyelemmel és meleg szeretettel elolvassunk minden „vajdasági magyar írást, úgy látjuk, hogy van ott tényleg egy fesledező magyar nyelvű irodalom, de magyar lelkű irodalom még nincs. Szent a hitünk, hogy a délvidéki magyar kisebbség új sorsa egyenesen megköveteli a speciálisan magyar lelkű irodalmat, tárgyban, történelmi levegőben, tendenciában, helyi színezésben. Kisebbségi magyar irodalmat csak kisebbségi magyar pszichéből és pszichén lehet felépíteni. Úgy érezzük, hogy a becskerei Fáklya, az újvidéki Revü, a zentai Mi világunk azért bukott meg, mert a kisebbségi magyart nem érdekli a dadaizmus, aktivizmus, futurizmus, zenitizmus és egyéb kiforratlanságok akkor, amikor a kisebbségi magyar lelke éhes-szomjas és fáj, vagy remélni akar. A délvidéki magyarság minden iparkodása azon van, hogy az újabb magyarországi írók és a régebbi magyar irodalmi nagyságok alkotásaihoz hozzájusson, s e célból súlyos gazdasági helyzetében áldozatokat is tud hozni. Azért van ez így, mert ezekben az alkotásokban rátalál, nem párizsi kokottok érdektelen, légüres, messze rafinériáira, hanem a magyar testvér hozzá közeli lelkére. Úgy látszik, Kristály István máig az egyetlen, aki ott áll az eljövendő magyar lelkű délvidéki irodalom igaz útjelzőjénél.

A magyar sajtó számszerűleg és tartalmilag is, sok cenzúra, elkobzás, sajtóper, nyomdarombolás után, ma már elég szabad es tekintélyes. Legélénkebb a hangja a keresztényszellemű újvidéki Délbácskának, a Magyar Párt óvatos-lelkes lapja a szabadkai Hírlap, a bánságiak mérsékelt és kisebb lapja a becskerei Torontál. De ezenkívül is több helyi magyar lap szolgálja a kisebbségi magyar sors ügyét. A legnagyobb magyar nyelvű lap azonban a Bács megyei Napló, amely ma a liberális-demokrata irány követője. Az egyes egyházaknak is megvan a hitéleti sajtója, például a katolikus Hitélet, a református Magvető, az evangélikus Vándorút. A délvidéki magyar sajtónak mindenkor történelmi hála

jár azért az áldozatos, bátor, tízévi munkájáért, amelyet a délvidéki magyarság talpra állítása, irányítása, védelmezése és lelkesítése tekintetében kifejtett.

Ezekben jellemeztük a délvidéki magyarságnak tízéves szellemi helyzetét. Ezek után áttérhetünk tízéves gazdasági helyzetének a megrajzolására.

A legsúlyosabban sújtotta a magyar birtokos osztályt az agrárreformnak nevezett földelvétel. Ez az erős magyar osztály úgyszólván teljesen megsemmisült. Azok, akik belőle a megszállás után odalent maradhattak, felosztott vagyonukért eddig kártalanításban nem részesültek, a nekik meghagyott 518, illetve 100 katasztrális hold viszont olyan adók alatt roskadozik, hogy a bukás réme állandóan a fejük felett lebeg. Azok viszont, akik ebből a birtokos osztályból kiutasítottak, vagy elmenekültek, nagy részben, ha a Csonkaországban álláshoz nem jutottak, csak tengődnek. Az ottani magyar kis- és törpebirtokos osztályt a szerb agrárreform földelvéttel nem sújtotta, csak elvéttve, földbirtokok tehát nagyjában megmaradt. Ellenben tönkre jutott a magyar földmunkásság és a gazdasági cselédség is teljesen, mert a földosztás magyar földigénylőt nem ismert el, s így nem is juttatott földhöz. A nagybirtok felosztásával pedig elvesztették minden munkaalkalmukat. Természetes, hogy így tipikus proletárokká süllyedtek, vagy kivándorlás lett az osztályrészük. Érintetlenül, bár megfogyva, a magyarság szabad pályán mozgó intelligenciája maradt – orvosok, ügyvédek, papok –, s ezért ők ma a magyarság politikai és társadalmi vezetői csaknem kizárólag. Az új, tudatlan dobrovoljac telepések pedig nem tudták és nem akarták kapott földjeiket racionális módon megművelni, s ezzel a termelés 40-50%-kal esett, ami a kenyérmag drágaságát okozta az egész „Vajdaságban”, s ezzel megint csak a magyarság nyomora növekedett. A modern ártéri gátak teljes elhanyagolása, leromlása, a lecsapolási művek összeomlása egymás után három árvizet idézett elő a magyarlakta Baranyában s ugyancsak a vegyes Dél-Bánságban. Az árterületek ezért elmocsarasodtak, úgyhogy ma 120-180 ezer hold újra a vízimadarak tanyájává lett. S mindezeket tetézi a tulajdonjognak az a bizonytalansága, hogy a rendeleti és ideiglenes agrárreform ma, tíz év után sincs még végleges törvénnyel szabályozva. S ha nem feledkezünk meg arról sem, hogy 50 kilométernyi zónában a magyar trianoni határtól a földvásárlás megkötött – állítólag stratégiai okokból akkor elgondolhatjuk, hogy tulajdonképpen a délvidéki magyarság megmaradt földbirtokának a sorsa felett is háromnegyed részben a belgrádi hatalom dönt.

Nem boldogabb a magyar ipar és kereskedelem sem. Az iparendelékek ismételt revíziója sok „megbízhatatlan magyar iparendeléynek a megvonásával járt. De akinek mégis megmaradt az iparendeléke, alig jut munkához, hiszen a gazdavilág pénztelen. A magyar kereskedőnek hasonlóan súlyos a helyzete. Áruhitel nincs, s ha talál is hitelre, elviselhetetlenek a feltételei. Még az áruszállításnál is magyar volta nem a legjobb ajánlólevele. A régi magyar nagyvállalatokat nacionalizálták, újabb vállalatokat pedig, a kereskedelmi miniszter rendelete értelmében, csak az esetben lehet alapítani, ha a részvények többsége szerb-szláv nemzeti kezekbe jut.

A „vajdasági” gazdasági életre legsúlyosabban azonban a 28-féle adó nehezedik. A legutolsó tíz évben fizette Horvátország és Szlavónia az adók 20,9 %-át, Bosznia-Herceg-

ovina 12,9%-át, a „Vajdaság” 25,2%-át, Szlovénia 13%-át, Dalmácia 2,9%-át, Szerbia és Montenegró 23,9 %-át. Tehát a befolyt adónak több mint egynegyed részét a „Vajdaság” fizette, jóllehet az államterületnek csak 7%-át és a lakosságnak csak 11%-át teszi ki a népessége. Az 1921-es népszámlálás alapján fejenként minden jugoszláv lakos a következő adóterhet viselte: Horvátország- és Szlavóniában 783, Bosznia és Hercegovinában 694, a „Vajdaságban” 1846, Szlovéniában 1336, Dalmáciában 454, Szerbia és Montenegróban 559 dinárt.

A délvidéki magyarságnak politikai élete sem volt virágos a tíz év alatt. A választói névjegyzékekből való törlésük és kihagyásuk, urnalopások, botozások, hídelzarások, internálások, börtönök jelzik a Magyar Párt mai három képviselőjének az útját a mostan vérrel áztatott Szkupstina radikális padsorai mögé. Legszerencsésebb politikai állásfoglalása azonban a magyarságnak az volt, hogy távol tartotta magát mindig a délszláv törzsek alkotmánypolitikai harcaitól, és csak a kisebbségi sors foglalta le minden törekvését. Ma viszont úgy látszik, a Magyar Párt már odaért, hogy függetlenítheti magát minden országos szláv párt szövetségétől.

Az új közigazgatásban az új jegyzők, járási főnökök mind szerbek, sőt telített pártpolitikusok, legnagyobb részükben teljesen kvalifikálatlanok. Kereskedősegédek, őrmesterek, politikus suszterek álltak a községek élére, akik sem törvényekhez, sem adminisztrációhoz nem értettek. A régi bírák nagy tömege eltávozott, az újak szerbek: fiatalok és tapasztalatlanok, s nem ismerik ki magukat a régi magyar jog- és törvényrendszerben, amely ma is érvényben van a csatolt Délvidéken, így azután előállnak azok a csodálatos esetek a judikatúra történetében, hogy a felek ügyvédei maguk fogalmazzák meg a végzéseket és ítéleteket. Oly nagytömegű polgári per fekszik elintézetlenül esztendőkön át a bíróságok polcain, hogy a választott bíróságok formáihoz kell folyamodniuk a pereseknek, hogy a talán anyagi létüket jelentő ügyeiket valahogy döntéshez segítsék. Hogy ez a mód súlyos kiszállási és egyéb költségekkel jár, talán felesleges külön hangsúlyoznunk. Különben is, nehéz az élet az olyan államban, amelyben tízévi élet után, csak 1928 tavaszán szabályozzák az állampolgárság fundamentális kérdését, azt is azonban a kisebbségek hátrányára.

Nagy vonalaiban, íme, a délvidéki magyarság tízéves kisebbségi élettörténete. Csak összefoglalt történet, és csak a déli magyarság egyetemes életének a rajza. Azt a sok egyéni szenvedést azonban, amelyet a magyarok a bárdolatlan komisszárok, a bombával járó-kelő dobrovoljacok, a szerb fanatikus nacionalisták részéről egyenként is elszenvedtek tíz év alatt, nem részletezhetjük. Ez tán a jövő részletes történetírásának a feladata lehet.

S a jövő? A nagyszerb pártpolitika balkáni eszközei után ma egy új szerb harcmódor van kibontakozóban: a békés kultúrharc, az asszimilálás. Kosztics Mirko, egyetemi tanár ajánlja ezt az új, célravezetőbb módot. Szerinte a szerb kultúra erejével, fölényével, áldásával kell közelebb hozni a magyarokat a szerbekhez. Meg kell nyitni előttük a hivatalokat, be kell őket vonni a szerb társadalmi és szellemi előkelő helyekre, hogy itt érje és árassza el őket a szerb nacionális kultúra és gondolkodás expanziója. Úgy kell cselekedni, mondja, ahogy a magyarok cselekedtek annak idején, amikor kultúrájukkal asszimilálták a magyar állameszméhez a nemzetiségeket. Hogy ez sikerül-e? Mi nem hisszük. Először is a szerb

élet egyáltalán nem mentesíthető a nyers pártpolitikától, másodsor meg, szellemileg megnyerni népeket csak magasabb kultúrával lehet. Ezzel viszont a kultúra kezdetén álló szerbség hosszú időn át nem rendelkezhetik az ottani magyarság felett.

Magyar Szemle, 1928. október, 2. (14.) sz., 169-177. p.

Akiktől elvették a földet, és akiknek odaadták

A földreformot felületes megítéléssel és különös előszeretettel a világháború egyik következményeként szeretik emlegetni. Pedig a földosztást nem csupán a négy évig tartó világháború siettette, hanem a falu egészségtelen társadalmi és gazdasági helyzete, amely halaszthatatlan rendezésre várt. A földosztást tehát ezekből a szempontokból kell vizsgálni és értékelni. A földosztásban az emberiség egész történelmén keresztül húzódozó földéhség jut többé-kevésbé átmeneti megoldáshoz, nem végleges, csak egy időre szóló rendezéshez, mert annyi földet még nem használtak fel, hogy minden igényt ki lehetett volna elégíteni. Hiszen az elég nagyarányúnak nevezhető jugoszláv földosztás után még több százezer földművesnek nincs saját földje, s a legtöbbször a kiosztott föld sem ad nyugodt megélhetést, nem beszélve a magyar zsellérről, akinek nem jutott az ajándékföldből.

A háború után Délkelet-Európában – Oroszország kivételével – két és félmillió parasztagazdaság létesült. Vagyis a föld azoké lett, akik ténylegesen megmunkálják. A földosztás ezzel egyidejűleg erősítette a földműves kisbirtokost, ami a termelésben is mindinkább kifejeződik. A jugoszláv földbirtokreform munkája ugyan még nem fejeződött be, de a végrehajtásánál ugyanazt a célt igyekeztek elérni, mint a többi földosztó államokban: a kis gazdasági egységeket életképessé tenni, a nemzeti elemeket erősíteni, és túlnyomóan idegen nagybirtokosoktól függetleníteni. Boszniában, Hercegovinában, Dalmáciában és Dél-Szerbiában még ennél is nagyobb jelentősége volt a földreformnak: megszüntette a jobbagyságot, amely sok százezer család számára középkori sorsot jelentett. A jugoszláv földbirtokreform eredményével foglalkozó szakírók azt állítják, hogy a földosztással sikerült a termelést is fokozni, ami alapos cáfolata azoknak a gyakran hallható, s főképp a nagybirtok-rendszer védelmezői részéről elhangzott állításoknak, hogy csak a nagy- és középbirtokok biztosítják a többtermelést, míg a kisbirtokok a termelésben visszafejlődést jelentenek.

A földosztás előtt a Duna és Száva bánóságban, a két legjelentősebb mezőgazdasági vidéken, a birtokelosztás két ellentétes véletet mutatott. A két vidék a nagy és törpebirtokok hazája volt. A Duna bánóságban 210.000 kisbirtok nem egészen 500.000, 336.618 nagyobb birtok pedig 2.143.039 hektárnyi területet ölelt fel. Ez azt jelenti, hogy a földbirtokosok 62,7%-a a földnek mindössze 21,30%-ával rendelkezett. A Száva bánóságban 321.699 birtok terjedelme nem haladta meg egyenként az 5,5 hektárt, 423.849 birtok 76%-a pedig kimondottan törpebirtok volt. A Száva bánági 1.766.351 hektárnyi földből a törpebirtokosok csak 39,3%-kal rendelkeztek.

A kis- és törpebirtokosok száma ma is jelentős, pedig a földosztást jórészt befejezték. A Duna, Száva és Dráva bánágokban ma 5.200.000 hektárnyi föld van magánkézben.

Ebből alig 600.000 hektárt vett igénybe a földreform. A földosztás tehát nem okozott nagyobb eltolódást a birtokviszonyban. Ezért beszélnek megint sokat újabb földosztásról és a maximumok csökkentéséről. Az 1931-es népszámlálás adatai szerint a Duna bánóságban még 107.264 földműves családnak, az egész országban pedig 193.455 földműves családnak nem volt saját földje.

Bácska, Bánát, Baranya és Szerémség területén találta a földreform a mi fogalmaink szerint a legtöbb nagybirtokot. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint ugyanis a Vajdaság lakosságának 38,3%-a földnélküli szegény, szolga, mezőgazdasági munkás, napszámos vagy béres volt. Setyerov Szlávko dr. kiszámította, hogy ebben az időben csupán Bácskában 57.631 földnélküli nincstelen család élt. Ezek nemzetiségi megoszlása: 13.701 szerb, 626 bunyevác, 3144 szlovák, 23.856 magyar és 10.475 német. Az adatok nyilvánvalóan hézagosak és nem mindenben helytállóak, mert az elég nagyarányúnak mondható földosztás után is még jelentékeny szlávajkú földművesnek nincs földje, nem beszélve a kisebbségekről. Setyerov további közlése szerint Bácskában ebben az időben mindössze 28.297 olyan kisgazda élt, aki tíz holdig terjedő birtokon gazdálkodott. Ezek közül 6774 volt szerb, 2543 bunyevác, 2180 szlovák, 9986 magyar, 6171 német nemzetiségű. Ugyanekkor 365 nagybirtokosnak volt 200 holdnál nagyobb birtoka, összesen 373.000 hold terjedelemben. Ezek közül 50 szerb és 23 bunyevác nemzetiségű, a többi magyar és német. Az 1931-es népszámlálás már a következő képet mutatja: A Duna bánóságban 336.618 gazdaság volt. Ezek közül

25.922	0,5
27.561	0,5–1
53.347	1–2
104.015	1–5
71.545	2–5
38.172	10–20
13.821	20–50
1.560	50–100
147	200–500 és
52	500

hektárnál nagyobb terjedelmű. Az egész országban a megmunkálható föld 10.645.980 hektár, ebből a Duna bánóságra 2.143.039 esik.

Mivel az európai értelemben vett nagybirtokok azokon a területeken feküdtek, amelyeket északi országrészként említ a földbirtok-statisztika, a legerősebb földosztás először itt kezdődött meg. Risztics Teofán dr. azt írja, hogy bár a föld megmunkálása a Vajdaságban korszerű eszközökkel, gépekkel történt, az olcsó munkaerő mégsem maradt kihasználatlan. A nincstelen földmunkás ennek ellenére szívesen otthagya a földet. Ezért kellett ajándékföldhöz segíteni, hogy a faluhoz kössék, és a városba özőnléstől visszatartsák. A földbirtokreform rendelkezései szerint az északi országrészekben feloszthatók mindazok

a birtokok, melyeknek termőföldje meghaladja az 521 holdat, illetve, ha az egész birtok meghaladja a 869-et. A brodi, daruvári járásokban és Szlovéniában ugyanekkor 347, illetve 782 hold volt a maximum. 1938. január elsejéig az északi országrészekben 714 birtoknak több mint kétmillió holdnyi területéből kb. 860.014 holdat vettek el a földbirtokreform céljaira. Ebből 77 birtok volt egyházi, 45 állami, 14 vagyonszövetségi és 171 önkormányzati. Eddig kisajátítottak és az ajándékföldek tulajdonosai önként megváltottak 548.604 holdat. A fennmaradt 311.950 holdat az új tulajdonosoknak, illetve az államnak kell megváltania. A rendelkezésre álló föld kétharmada tehát már az új tulajdonosok tényleges birtokában van.

A nagybirtok megoszlása az északi országrészekben:

A laibachi agrárhivatal területén	227 325
Varazsdin „	89.112
Zágráb	143.262
Eszék „	540.022
Vukovár „	256.718
Újvidék „	332.266
Marburg „	126.322
Becskerek „	256.316
Versec „	162.567
Összesen	2.133.910

Ebből majdnem 50.000 hektár a most kiszáritott pancsovai Nagyrét.

A lefoglalt 870.014 hold földnek majdnem felét

411.353	holdat (átlag 2.12)	193.751 helyb. szeg. föld.	kapta
50.319	„ (átlag 8.20)	6.182 helyb. dobrovoljac	„
11.563	„ (átlag 8.60)	1.294 más. vid. dobrov.	„
12.018	„ (átlag 6.00)	1.990 optáns s emigráns	„
35.072	„ (átlag 7.10)	4.958 inséges vid. földm.	„

70.000 maga váltotta meg a földet.

Ezek szabad vásárlással 266.152 holdat szereztek a nagybirtokosoktól.

A földbirtokhivatalok szerint a kiosztott föld így oszlott meg: Eszéken 15.257 agrárérdekelt kapott 51.873 holdat, 737 inséges vidéki telepes földműves 2211-et, 617 helybéli dobrovoljac 4829-et, más vidékről való 2818 dobrovoljac 25.380 holdat, 7 optáns 29-et, 655 egyéb nincstelen 5839-et, összesen 20.091 család 90.161 hold földet. Az új földes gazdák 4712 házat, 3100 gazdasági épületet, 18 iskolát és 7 templomot építettek. Varazs-

dinban: 39.372 helybeli szegény földműves kapott 36.909 hold földet, 38 helybeli dobrovoljac 313-at. Más vidékről nem telepítettek erre a környékre sem dobrovoljacot, sem nincstelen földművest, miután minden szabad földet a helybeli igényjogosultak kielégítésére fordítottak. A 39.410 agrárérdekelt 37.222 holdat kapott és ezek 1926 új lakóházat és gazdasági épületet emeltek. Zágrábban: 26.398 főleg helybeli nincstelen földműves 25.224 hold földet kapott elsősorban házhelyeket, kertet, míg 170 helybeli dobrovoljacnak 832 holdat osztottak ki, tehát 26.568 család összesen 26.056 hold földhöz jutott és 1377 lakóházat emelt. Vukováron: 11.171 helybeli igénylőnek 17.980, 1488 helybeli dobrovoljacnak 13.149, 621 telepített dobrovoljacnak 5392. 11 optánsnak és emigránsnak 39, s 553 egyéb telepesnek 2245 hold földet adtak, vagyis 13.844 család 38.805 hold föld tulajdonosa lett. Ezek 2445 házat és gazdasági épületet, 6 iskolát és 37 községi előljárásági épületet emeltek. Laibachban: 19.680 helybeli földigénylő, 39.531,65 helybeli dobrovoljac 450,31 telepes dobrovoljac 234, 111 optáns és emigráns 895, 10 egyéb telepes 69 holdat kapott, tehát 19.897 család 41.179 hold földet. Ezek 741 házat és gazdasági épületet, továbbá egy iskolát építettek. Becskereken 37.977 helybeli agrárérdekelt 122.520, 1989 helybeli dobrovoljac 15.912, 4206 telepes dobrovoljac 33.648, 612 optáns és emigráns 3060, 2085 egyéb telepes 12.430 hold földet kapott, összesen 46.869 család részére 187.570 hold földet osztottak széjjel. Épült 6.341 ház, 9.214 gazdasági épület, 17 iskola, 11 templom és 7 községi előljáróság. Újvidéken 42.350 helybeli földigénylő 112.664, 809 telepes 2531, 1795 helyi dobrovoljac 14.834, 5277 telepes dobrovoljac 46.929, 1249 emigráns és optáns 7900, továbbá 16.555 egyéb telepes 14.489 hold földet kapott, vagyis 68.035 család 199.446 hold ajándékföldben részesült, s ezek 5162 lakóházat, 3711 gazdasági épületet, 39 iskolát, egy templomot és 3 községi előljárásági épületet emeltek.

Az északi országrészekben ugyanekkor 116.000 hold erdőséget is kihalítottak a földigénylők számára, részben legelőkre, részben pedig újabb termőföldekre. A helybeli földigénylők végeredményben 411.353 holdat kaptak, átlag 2,1 holdat, amivel a földkérdés, mint már említettük, hozzávetőleg sem tekinthető megoldottnak. Az északi országrészekben még mindig sok ezer olyan, elsősorban magyar és német nincstelen földműves él, aki a földosztásban nem részesült. Dr. Mirkovics Mijo *Agrarna politika* című nagyszabású munkájában azt mondja, hogy a földbirtokreform az egész országban telepítési célokra 2.100.000 hold földet vett figyelembe. Ebből 620.200 hold kimondottan szántóföld. A 2.100.000 holdnak még csak a felét, alig egymillió holdat osztottak szét. Az írónak a legújabb statisztikán nyugvó adatai sok tekintetben eltérnek az idevágó egyéb agrárirodalom adataitól. Mirkovics például azt mondja, hogy 369 földbirtokos földjéből alig 41,7%-ot vettek el, 10%-ot önként értékesítettek, így ma is szabadon rendelkeznek a régi birtok kiterjedésének 48,3%-val. A földbirtokreform után egy-egy nagybirtokos kezén maradt föld átlaga még mindig 1300-1300 hold. Az egyházaktól 77 helységben 110.000 holdat vettek el, 91.000 hold a tulajdonukban maradt. A városi és falusi önkormányzati testületektől 170.000 holdat vettek el, (ennek nagyobb részét Szabadka városától), 230.000 holdat meghagytak birtokukban. Eszerint tehát – hangsúlyozza Mirkovics – nem állítható, hogy az agrárreform megtizedelte a nagybirtokokat. Még csak a felére sem csökkent a nagybirtok-

kok terjedelme. Az általa említett 369 nagybirtokos nemzetiségi megoszlása: 310 külföldi állampolgár, közöttük 142 osztrák, 126 magyar, 10 olasz, 8 csehszlovák, 4 román, 3 német s 17 egyéb nemzetiségű. A vajdasági telepítés eddigi eredményeiről Mirkovics a következőket mondja: „Az elvett földet több mint 20.000 dobrovoljac kapta. Ezek közül 13.000 telepes dobrovoljac. Ezenkívül 4271 egyéb földigénylőt, 2680 magyar és olasz optánst juttattak földhöz és végül 144.000 helybeli földigénylő részesült az agrárreform bőkezűsége folytán ajándékföldben. Az északi országrészekben 170.000 családnak adtak földet. 20.000 telepes család túlnyomórészt a hegyvidékekről (Hercegovinából, Likából, Montenegróból, Isztriából) jött, ahol egészen mások voltak a mezőgazdasági munka és termelési viszonyok. A hegyvidékről az alföldre került földművesek a kezdetlegesebb viszonyokból egy fejlettebb mezőgazdasági termelés központjába kerültek. Az éghajlat, a víz, a természet és a környezet mind új volt a jövevényeknek. Némelyek elfáradtak, visszatértek régi otthonukba és egészségüket is feláldozták.”

Mirkovics Összehasonlítást tesz az olaszországi és a vajdasági agrártelepítési rendszerek között is. Olaszországban az államnak átlag 60-70.000 dinárjába került egy-egy telepes ház. A Vajdaságban az állam alig 4847 dinárt adott egy-egy házépítésre, a többit a telepesek saját erejükből teremtették elő.

Az 1895-ben megtartott népszámlálás kimutatása szerint Bosznia- Hercegovinának 1.385.291 lakosa volt és a lakosság 88,4 százaléka földművelésből élt. Az 1910 évi népszámlálás adatai, amelyek a föld-osztásnál figyelembejöttek, már a következő képet mutatják: a lakosság száma 1.898.044-re emelkedett, és ebből 1.668.587, a lakosság 87,9 százaléka földműves. A török uralom alól felszabaduló Bosznia-Hercegovina akkori gazdasági és társadalmi berendezésére jellemző, hogy 1885-ben 8162 földbirtokos, 117.466 szabad földműves és még 197.833 kmet (jobbágy) volt. Az 1910-es statisztika már némileg átalakította a földbirtokviszonyokat, mert a földbirtokosok száma 14.742-re emelkedett, családtagjaikkal együtt 56.647 lélekre. Ezen kívül 146.854 szabad földműves élt 634.791 családtaggal. A jobbágyok száma a török uralom maradványainak fokozatos kiküszöbölésével 79.701-re csökkent, a családtagokkal együtt 444.894-re. A részben felszabadított jobbágyok száma 31.416 volt, családtagjaikkal együtt 205.745 lélek. Még további 20.450 egyéb parasztot tüntetett fel a statisztika 43.352 családtaggal.

A boszniai és hercegovinai föld túlnyomóan agák és bégek kezében volt, és a földet részben jobbágyokkal művelték, részben pedig tizedfizetés ellenében és kisebb parcellákban kiadták nékik. A jobbágyföldekhez nem lehetett hozzányúlni, nem adták el őket, és ezért a paraszt, ha csak tehetett, menekült a földtől, s a városban keresett munkát. A török földesurak nagy része nem adott a jobbágyoknak tizedes földet, hanem maga műveltette munkásaival. Ezek a beglucok – bégek szolgái – voltak. A kmetek és a beglucok között az volt a különbség, hogy a beglucok alkalmaztatása nem volt állandó jellegű. A kmetek viszont a bégek földjét művelték, s ez a munka és a szolgálati viszony családról családra öröklődött. Az osztrák-magyar hatóságok a bégek érzékenységre s a termelés biztosítására vigyázva, békés eszközökkel igyekeztek a szabad földvásárlást megkönnyíteni. A törek-

vések eredményeként lassú fejlődés indult meg, és 1898-1909 között már 11.389 szabad földeladás történt. A további földértékesítést a háború zavarta meg.

A jugoszláv földbirtokreform megkezdése előtt 2.804.189 hektár megművelhető föld állott Bosznia-Hercegovinában rendelkezésre. A reform egyetlen tollvonással megszüntette mind a jobbágy, mind a bégek szolgálatában lévő földművesek jogviszonyát, és 970.842 hektár termőföldet és 308.385 hektár erdőséget bocsájtott a felszabaduló földművesek rendelkezésére. 1935-ig 249.580 parasztcsalád jutott földhöz. A felosztott föld megoszlása: 8326 hektárt, 0,65%-ot hadirokkantak kaptak, 22.415 hektárt 1,74%-ot a dobrovoljacok, 2,21%-ot 28.458 háznélküli, 60,27%-ot 775.233 jobbágy, 31,11%-ot 400.072 beglucsár és 4,02%-ot 51.723 egyéb földműves. Bosznia és Hercegovinában mindössze 4483 dobrovoljac és 2542 hadirokkant kapott földet, a földhöz juttatottaknak kb. 3%-a. Ha a szétosztott földet elosztjuk a családok számával, azt látjuk, hogy minden kmet (jobbágy) család átlag 6,8 hektárt, a beglucsár szolgálk pedig 7,6 hektár földet kaptak. A legtöbb esetben azt a földet osztották szét a nincstelének között, amelyet maguk műveltek. A többi nincstelének alig egy hektár terjedelmű házhelyet, illetve földet adtak. Mivel a rendelkezésre álló föld nem volt elegendő minden jelentkező kielégítésére, érvényben hagyták az állami erdők bérletére vonatkozó régi szokásokat, illetve rendelkezéseket. Ez abból áll, hogy a paraszt olcsó áron, főleg legelők céljaira erdőt bérelhet. A boszniai földbirtoktörvény egyik leglényegesebb jellemvonása, hogy megállapította az úgynevezett földminimumot, amit nem lehet elidegeníteni és ezzel biztosította, hogy a föld azé marad, aki megműveli. Mirkovic Mijó dr., a boszniai földbirtokreformot elemezve, arra a következtetésre jut, hogy az elgondolás az volt: az ottani szerb földműves lakosságot kielégíteni, véglegesen megszerezni számára az idegen földet, s a muzulmán parasztságot felszabadítani a bégek uralma alól. A földműves lakosság ingyen kapta a földet, a régi tulajdonosoknak pedig részben állampapírokat utaltak ki, részben pedig készpénzben megváltották a tőlük elvett földbirtokokat. A kmet-földek megváltására 255 millió dinárt irányoztak elő, de mivel ez kevésnek bizonyult, további 50 millió dinárral kiegészítették.

Bosznia-Hercegovinában egyébként az az érdekes eset állott elő, hogy a pénz eléréktelenedése következtében sok egykori földbirtokos hamarosan anyagi nehézségekbe került. A föld megváltására kiadott kötvények árfolyama is esett, s ezért 1928-ban törvény jelent meg, amely az egykori földtulajdonosok megsegítéséről intézkedett. Állami földet bocsájtottak a rendelkezésükre, azonban azt teljesen maguknak kellett megművelniük, idegen munkaerő igénybevétele nélkül.

A Vajdasághoz hasonló földbirtok-összetétele volt a földosztásban Szlavóniának is, ahol a földbirtokok jelentékeny területet foglaltak le. Az 1895-ös népszámlálás adatai szerint az összes birtokok 30,99%-át kitevők, 52.886 parasztgazdaság területe átlag nem volt nagyobb 0,6 hektárnál. A 0,6–3 hektárnyi gazdaságok száma 126.209 volt. Ezek együttesen alig 214.965 hektárt tettek ki, a földterületnek mindössze 7,95%-át. A 3-6 hektárig terjedő, 110.999 törpebirtok 466.787 hektár területet, a föld 17,26%-át foglalta le. A 30 hektárig terjedő 303.434 gazdaság pedig már 1.476.960 hektárnyi területet, a föld 68,30%-át. Az életviszonyokat vizsgálva tehát csupán az utóbbi gazdaságok nyújtanak megélhe-

tést s aránylagos jólétet. Ugyanekkor 209 nagybirtok területe meghaladta a 600 hektárt, s 607.995 hektárnyi összterületével a föld 22,46%-át tette ki. Szlovéniában az agrárreformnak nem volt sok dolga, mert ez az országrész eddig is a kisbirtokok központjának számított. A hegyvidéken kevés a megmunkálható föld, s az is már kisgazdáké volt, így tehát a földosztáskor inkább csak erdőségek jöhettek figyelembe.

A földbirtokreform Dalmáciában különféle birtok- és hűbéri rend-szerek nyomait találta. A római, velencei, raguzai, török és osztrák időkől visszamaradt szokások és földbirtokjogok szabályozták az ottani föld- és bérleti viszonyt. A földművesek a föld nagyobb részét mint bérletet használták. Dalmáciában tehát, akárcsak Bosznia-Hercegovinában és Dél-Szerbiában, a földbirtokreform első dolga volt a bérleti viszonyt oly módon való rendezése, hogy a paraszt az általa megművelt földnek valóban tulajdonosa lehessen. A földbirtokok kártalanítására 400 millió dinárt fordítottak és megszüntették az összes bérleti örökségeket, haszonbéreket stb. Az 1931-es dalmáciai földbirtoktörvény akként rendelkezett, hogy a föld azé legyen, aki műveli, de ingyen földre csak az tarthatott igényt, akinek a földbérlete régebbi volt 30 évesnél. Az ingyen föld terjedelme nem lehetett 10 hektárnál nagyobb, de ha hattagú családról volt szó, minden családtag után további fél hektár járt. A felosztott föld értékét felbecsülték, és megváltás címén átlag 1000-2000 dinárt fizettek a régi tulajdonosoknak. A dalmáciai földbirtokreform végrehajtását 1933-ban kezdték meg, s 258.708 hektárnyi megmunkálható földből 50.000 hektárt juttattak 96.000 szegény földmunkás családnak. Dalmáciában kimondott nagybirtokok soha nem voltak, mert már az ötven hektáros birtok is nagybirtoknak számított. Ehelyett a bérletet kellett rendezni, hogy a földműves saját gazdája lehessen és megszűnjék a középkorból visszamaradt birtokrendszer.

Jugoszlávia egyetlen vidéke, melyen a földbirtokreform úgyszólván egyáltalában nem talált nagybirtokot, Szerbia volt. Az ottani gazdaságok nagyobb része 2-20 hektárig terjedt, s már 1911-ben Szerbia a tipikus kisgazdaságok állama volt, azonban ennek ellenére is 35.000 családnak még mindig nem volt saját földje. Dél-Szerbiában viszont, akárcsak Bosznia-Hercegovinában, fel kellett szabadítani a jobbágyokat, akik a török földesurak szolgái voltak. Az 1931-es birtoktörvény szerint az öt hektárnál kisebb terjedelmű földet a jobbágy ingyen kapja, s a földesúrnak kártérítés nem jár. A földbirtokreform végrehajtására Úszkúbben hivatal létesült.

A dél-szerbiai közigazgatási terület 4.820.400 hektár terjedelmű. Ebből 1.282.654 (26,61%) hektár erdő, 1.230.190 hektár (25,52%) legelő, 198.756 hektár (24,87%) terméketlen terület. A földbirtokreform végrehajtása még nem fejeződött be. Az elmúlt évben 32.651 jobbágy szabadult fel teljesen, s ezek 184.827 hektárnyi földet kaptak. A volt földesuraknak 2030 hektárnyi földet hagytak meg. További 10.000 hektárnyi földet felmérték, de a felosztás még nem történt meg. A földbirtokreform által kisajátított földek kártalanításáért 8194 földbirtokosnak 78.334.628 dinárt folyósítottak, ami hektáronként átlag 413 dinárnak felel meg.

Dél-Szerbiában, a jobbágyok felszabadításával azonos időben, nagyszabású telepítési tevékenység is kezdődött, amelynek során sok magyarországi optánst és vajdasági nincste-

lent is földhöz juttattak. 1938 márciusáig csupán telepítési célokra és az ottani szerb elemek erősítésére 349.800 hektár földet biztosítottak. Ebből, mint telepítési célra alkalmas földre, máris 48.392 család költözött, s ezeknek 226.800 hektárnyi földet osztottak ki. A telepesek eddig 330 községet alapítottak, s 12.000 házat, 40 iskolát és 32 templomot építettek. Mivel az ottani föld nagyobb része kavicsos és erdős, a mocsarak kiszárítására is sor került. Már eddig 13.478 hektárnyi mocsarat csapoltak le, 67.940 méter hosszúságú öntözőcsatorna létesült és 20.200 méter hosszúságú gát épült a termőföldek megvédelmezésére.

Jugoszlávia mezőgazdasági és erdőterülete 21.700.000 hektár. A földbirtokreform ebből a következő területeket vette figyelembe:

Bosznia-Hercegovinában	1.280.000	hektárt
Dél-Szerbiában	540.000	„
Dalmáciában	50.000	„
s az északi országrészekben	589.000	„
Összesen:	2.459.000	hektárt

De Bosznia-Hercegovinában és Dél-Szerbiában tulajdonképpen a jobbágyok felszabadításáról van szó, illetve annak a földnek a tulajdonába vételéről, amelyet eddig is ők műveltek. A szegény sorsú falusi nincstelének földigényének kielégítésére elsősorban az északi országrészt vették igénybe és pedig a rendelkezésre álló mezőgazdasági területnek 13%-át. A kiosztott föld családok szerint így oszlik meg:

Bosznia-Hercegovinában	249.000
Dél-Szerbiában	81.000
Dalmáciában	96.000
s az északi országrészekben	280.000
összesen	706.000

családnak juttattak földet, ami a húsz éves földbirtokreform eddigi összefoglaló eredménye.

Hárommillió lélek kapott ajándékföldet, de mivel még mindig többszázezer olyan földműves család van, amelynek nincsen földje, vagy ha mégis, olyan kevés, hogy abból megélni nem tud, legutóbb történtek előkészületek az újabb földosztásra. A lecsapolható földeket nagyjából már felhasználták, a pancsovai Nagyret kiszárításával 50.000 hektárnyi termőföldet nyertek, az újabb földosztásra tehát már csak a nagybirtok és az erdőség maradt. Minthogy még kb. 10.000 dobrovoljac sem kapott földet, ezeket állami kötvényekkel akarták kielégíteni, de a kormány a maximumok leszállítását is tervbe vette, végrehajtására azonban nem kerülhetett sor.

A földbirtokreformról szóló törvény megjelöli a nagybirtokok fogalmát és intézkedik arról, hogy azokat se elidegeníteni, se megterhelni ne lehessen. A magánkézben levő nagybirtokokon kívül nagyobb kiterjedésű földjük volt a különböző köztisztviselőknek. Hor-

vátorszáiban és Szlavóniában a közbirtokosságok 685.026, a községek és városok 372.337, az egyházi hatóságok 100.649, a vagyonközösségek 539.349 hold földdel rendelkeztek. Horvátországban és Szlavóniában 122 földbirtokosnak 500-2.000 holdat meghaladó birtoka volt összesen 118.300 hold terjedelemben.

A 200 holdnál nagyobb szlavóniai birtokok a következők tulajdonában voltak: Schmidt K. G. 2084 hold, báró Braniciani S. L. 2255 hold, Stampfer Mario 2331, nemes Cseh Ervin 2380, pzeici uradalom 2719, Ottenfels báró 2870, Magyar Jelzálogbank 2922, Hatvany-uradalom 3145, Marvuis de Pienne 3404, Aus család 3726, Kipal J. M. 4273, Bombelles gróf4532, Steiner Ignác 4941, Inkey Gabriella és Ludmira 4959, Nauer Miklós 5441, Draskovich grófok 5661, nemes Fodorozi Sándor 5888, Chotek grófok 6392, Pfeiffert család 9282, Batthyány grófok 9392, Rauch család 10.155, Strickert Albert 10.160, gróf Khuen Héderváry család 10.635, gróf Dorrett León 11.388, gróf Erdődy család 13.615, Frigyes főherceg 14.109, Turkov testvérek 20.631, Odelschalchi herceg 21.276, Ghyczy család 28.161, Eltz gróf 32.942, Majláth gróf 36.802, Jankovich gróf 37.340, Pejacsevics gróf 43.088, Normann gróf 52.912 Thurn-Taxis herceg 62.928, Tüköry család 63.109, Guttmann uradalom 69.207, Schamburg-Lippe uradalom 69.240 hold.

Bánátban: gróf Csekonics család 38.902 hold, gróf Karácsonyi család 17.000, gróf Harnoncourt Félix 21.634, Lederer Arthur és Károly 6500, gróf Karácsonyi Andor 6980, báró Dániel család 5500, gróf Batthyány család 8000, báró Dániel László 2758, báró Dániel Pál 2700, Jenovay Zoltán 3500, báró Tallián Béla örökösei 2100, Schulpe Vilmos 2000, gróf Maldeghem család 1880, gróf Zichy Mária 4870, Rónay Ernő és Jenő 3566, Pajzs Ernő 1000, Rónay Aladár 1000, Dreschler Brúnó és családja 2101, báró Liptay család 1144, Szentiványi Zoltán 2656, Papp testvérek 2400, Récsey Ede 2880, báró Jagodics család 2000 és Keleti N. 1000 hold.

Bácskában: Chotek grófok 24.170, Kalocsai Érseki Uradalom Bács 13.000, Görögkeleti Pátriárkái Birtok 11.301, Fernbach család 15.247, Lelbach család 13.576, gróf Széchenyi család 10.900, gróf Zichy János 8000, Latinovich család 9700, báró Vojnich család 3100, Adamovics család 3000, Geyer testvérek 1500, Dungyerszki Gedeon 3036, Dungyerszki Gyóka 2400, báró Redl 5308, báró Podmaniczky 2800, Dungyerszki Szteván 2400, Hammerstein N. 2420, Gráber Gyula 1816, Lolok Antal 1200, Rác Gyula 1080, Dukay Mátyás 1055, Törley Gyula 1000, Halbrohr család 1066, Vajda Mór 1002, Szemző István 1275, Ungár testvérek 2333 és a kovilyi Görögkeleti Kolostor 1918 hold. Az ezer holdon aluli birtokokat nem tüntették fel a kimondott nagybirtokok között. Hasonlóképpen nem említik meg a városi és községi földeket sem, pedig azok igen jelentékenyek, hiszen Szabadkának és a sajkásvidéki vagyonközösségnek 40.000-40.000 hold földje volt a földosztáskor.

Az 1928. július 21-ikén megjelent birtoktörvény megtiltja a nagybirtokok elidegenítését és megterhelését. Ugyanekkor megállapították a föld maximumát is. 1930. szeptember 30-ikán kiadott módosító novella pedig a nagybirtokok bérletére ír elő korlátozásokat. Azóta majdnem 1000 nagybirtokot helyzetek elidegenítési és megterhelési tilalom alá, összesen 2.185.883 holdnyi területben. A földbirtokreform ugyanekkor 83 földbirtok-

kosnak szupermaximumot engedélyezett, összesen 22.367 holdat. Ezek mintagazdaságok, versenystállók, halastavak, magtisztító állomások stb.

A földbirtokreform során az egykori nagybirtokokon több mint 400 telepes község épült 25.000 házzal. Vajdaságban és Szlavóniában több mint 200 telepes falu van, kb. 13.000 házzal. Az északi országrészekben a telepes falvak ingatlanjainak és állatállományának értékét 300.000.000 dinárra becsülik. Az állam 45.000.000 dinárral támogatta a telepesek házépítési mozgalmát. A földbirtokos-szövetségek bácskai és szerémségi központjának néhány hét előtt Újvidéken megtartott közgyűlésén bejelentették, hogy ma már 65 telepes község van Bácskában és Szerémségben, s a telepes gazdaságok száma 7150. A szövetségeknek 171 helységben van fiókjuk, tagjaik száma 9243, s a 171 szövetkezet közül 152 hitelszövetkezet. Glavina Mari, az agrárszövetségek igazgatója 1935-ben adott először összefoglaló képet a bácskai telepítésekről. Akkor 59 telepes falu állt fenn. A telepítéseket négy csoportba osztotta: határmenti, közép-bácskai, dél-bácskai és szerémségiekre.

Horgostól Bácsrévig a következő telepek találhatók: 1. Horgoson 224, nagyobbrészt magyarországi optáns családdal. 2. Okanizsán két telepes falu, az egyik a város határában 86, főleg montenegrói családdal, a másik Adorján mellett, 224 családdal. (Az utóbbit Velebit névre keresztelték, figyelemmel arra, hogy lakói a likai Velebit hegység alatt húzódó falvakból valók), 3. Zentán a 259 családból álló telepes falu a város határában fekszik, 4. Adán, a falu határában, 43 család telepedett le. 5. Moholon 45, főleg magyarországi optáns család építette a telepes falut. 6. Kutaspusztán, Szenttamástól 25 kilométerre 78, túlnyomórészt Boszniából érkezett családból áll a telepes falu. 7. Szvetityevo, Adától 26 kilométerre fekszik és 52 család otthona. 8. Feketehegytől 6 kilométerre 21 család telepedett le. 9. A Bácska Topolyától 14 kilométerre fekvő Nyegosevón 105 család él. 10. Tornyos-Dusanovó, Csantavértől keletre fekszik, 98 család telepes faluja. 11. Nagyfény mellett dobrovoljac telep épült, s 369 család lakik benne. Egyike a legnépesebb telepes községeknek. 12. Hajdúk Velykó 4 kilométerre fekszik Palicstól, 53 családdal, túlnyomórészt isztriai optánsokkal. 13. A Palics és Kelebia közt épült Hajdujáráson 157 család lakik. 14. Kelebián 51, főleg magyarországi optáns család kapott földet. 15. Szabadka mellett, Kisbajmokon, 129 család kapott ajándékföldet. 16. Verusics telepes faluban 20 család él. 17. Nyolc kilométerre Bajmoktól terül el Misityevó telepes falu 105 családjával, túlnyomórészt hercegovinaiakkal. 18. A bajmoki pályaudvar mellett épült telepes falun 205 család él. 19. Rasztina Regőce határában fekszik, s 147, főleg likai család lakik benne.

Közép-Bácskában: 1. Péterréve határában 40 család, 2. Bácska Topolya közelében, Karkatur telepen 79, 3. Zobnaticán 231, 4. Emusityon, Bácska Topolyától délre, 311, 5. Tomislávcin, Bajsától 6 kilométerre, 204, 6. Szokolác-Gornyarogaticán, Kossuthfalva közelében, 210, 7. Oszivác mellett, Szrednyi szálláson, 42, 8. Újcservenkán 85, 9. Bácskerteszen 44 (magyarországi optánsok), 10. Babapusztán 85 család él. A közép-bácskai körzetben az ország minden vidékéről való telepesek kaptak ajándékföldet.

Dél-Bácskában: 1. Újvidék mellett 456, 2. Temerin határában 112, 3. Szirigen, Temerintől nyugatra, 249, 4. Sztjepánovityevón, Okértől 6 kilométerre, 405, 5. Irmapusztán Kiszácstól 3 kilométerre, 70, 6. Veterniken, Újvidék közelében 52, 7. Paszulyisten, Ofutog

mellett 65, és 8. Vajszka határában 45 család kapott ingyen földet. Veterniken megvakult katonákat juttattak földhöz, ezen a telepen más földműves nem él.

Szerémségben: India mellett, a Mojavolya telepes falun 62, 2. a Golubinci melletti Lyukovón 90, 3. Kutinácnál, Zsarkovác-Szolnokon 115, 4. Ruma határában 23, 5. Glogon község mellett 18, 6. Ivanci faluban 65, 7. Vukovár mellett a Luzsac nevű telepes községben 38 magyarországi optáns családot, 8. Vukovár határában 28, 9. Borovón 22, 10. Vukovártól 8 kilométerre, Lipocsava telepes falun 32, 11. Gabos határában 23, 12. Markusicától nyugatra Velika Mlaka telepes faluban 17, 13. Markusicától 4 kilométerre, a Kobrinya nevű telepes faluban 35 szerbiai családot, 14. a Lászlóvó melletti Ada telepes faluban 86 családot, 15. az Ernesztinóvó melletti Lenka telepen 52, 16. Szodolovcin 91, 17. Krizsevcin 34, 18. a Lászlóvó melletti Palatya telepes faluban 88, 19. Lászlóvótól északra fekvő Szilas-telepen 107, 20. a Bogote melletti, Glisza-telepen 22, 21. a Bogote melletti Lubvinci telepes-faluban 23, 22. a Negoslavcától északra létesült Gornya faluban 19 családot telepítettek le.

A bácskai és szerémségi 59 telepen 6.091 család lakik. Ezek közül: 2358 Likából, Horvátországból és Szlavóniából, 1445 Boszniából, 393 Szerbiából, 495 Montenegróból s 470 Dalmáciából való, 930 család pedig magyar, illetve olasz optáns.

Bánátban 80.000 hold került kiosztásra. A telepesek száma 10.000-11.000, úgyhogy minden családra átlag 8 hold jutott. A telepesek között a likaiak 35%-kal, a montenegróiak 10%-kal, a bosznia-hercegovinaiak 25%-kal, a magyar és olasz optánsok 10%-kal, a szerbiai és dalmáciai telepesek 10%-kal vannak képviselve. A 10.000-11.000 telepes, családtagjaival együtt 44.000 lélekszámú.

A becskerek-i birtokszövetségnek 124 helyi fiókja volt. Ezek nagyobb része új telepes falvakban működött. A jelentésben említett tagok fejezik ki egyben a telepesek számát is, mert csaknem minden telepes tagja a szövetségnek. Azok a telepes falvak, illetve községek, ahol földet osztottak, a következők: Temes Paulis 187 szövetkezeti taggal, Sándorudvar 650-nel, Kisszabadka 18-cal, B. Dusanovác 146-tal, Oroszlámos 215-tel, B. Gyurgyevó 393-mal, Révújfalva 37-tel, Beodra 182-vel, Bethlentanya 33-mal, Basahíd 137-tel, Begaszentgyörgy 77-tel, Bóka 32-vel, Botos 91-gyel, Bocsát 91-gyel, Homokbálványos 36-tal, B. Bresztovác 80-nal, Baranda 31-gyel, V. Greda 126-tal, Nagyikikinda 229-cel, Nagymargita 50-nel, Aracs-Gáj 48-cal, Nagyszered 66-tal, Visnyicsevó 160-nal, Románpetre 93-mal, Temesvajkóc 45-tel, Vojvoda Sztépe 229-cel, Versec 122-vel, Vojvoda Bojovics 123-mal, Aracs 42-vel, Gáj 95-tel, Felső-Muzsla 57-tel, Torontálvásárhely 45-tel, Suplyaja 54-gyel, Leánykát 75-tel, Délibáb 6-tal, Dubovác 41-gyel, Kevedobra 111-gyel, Gyála 42-vel, Jablanka 22-vel, Kiária 84-gyel, Székelykeve 90-nel, Konak 62-vel, Nagyzsám 18-cal, Zichy falva 4 6-tal, Mileticsevó 278-cal, Mokrin 45-tel, Homokos Délibáb 50-nel, Melence 92-vel, Mihajlovó 12-vel, Ujbecse 57-tel, Osztrovó 64-gyel, Homolyica 138-cal, Temes Paulis 11-gyel, Pancsova 76-tal, Versec 12-vel, Tiszaszentmiklós 38-cal, Perlez 43-mal, Becskerek 203-mal, Putnikovó 48-cal, Plocsica 19-cel, Kisoroszi 255-tel, Szanád 32-vel, Németcserye 87-tel, Magyar Pádé 62-vel, Aradác 130-cal, Elemér 430-cal, Ittebej 76-tal, Keviszöllős 28-cal, Szlovák Aradác 191-gyel, Sztájicsevó 237-tel, Óléc 78-cal, Sztárcsevó 215-tel, Szá-

mos 32-vel, Tarass 332-vel, Homokszil 55-tel, Farkasd 17-tel, Ferdinándfalva 21-gyel, Széchenyfalva-Istvánvölgy 117-tel, Feketető 30-cal, Cserépalja 32-vel, Csóka 27-tel, Surján 12-vel, Szusara 17 taggal, illetve családdal. A felsorolásból látható, hogy Bánátban sokkal több a telepés falu, illetve több község határában juttattak földet a nincsteléneknek, mint Bácskában. A becskerek-i földműves szövetséghez 124 szervezet tartozott, ami azt jelenti, hogy ugyanennyi községben volt földosztás. Dobrovolyácok (hadiönkéntesek) Sándorudvaron, Bethlentanyán, Bókán, Botoson, Bocsáron, Homokbálványoson, B. Bresztovácon, Berenden, Nagyrédán, Kikindán, Margitán, Gájon, Nagyszerdahelyen, Visnyicsevón, Aracson, Románpetrén, Temesvájkócon, Felső Muzslyán, Torontálvásárhelyen, Temeskubinban, Kanákon, Kriva Barán, Kumánon, Kismargitán, Kiszsámban, Zichyfalván, Mileticsevón, Mokrinban, Homokosdéliában, Me-lencén, Mihályfalván, Törökbecsén, Osztrovón, Omolyicán, Kis-oroszin, Pancsován, Becskereken, Putnikovón, Plocsicán, Szanádon, Németcsernyén, Magyar Pádén, Aradácon, Eleméren, Magyar Ittabejen, Keviszöllősön, Székelykevéen, Tótaradácon, Sztájicsevón, Ólécen, ztárcsevón, Számoson, Tarasson, Homokszilen, Farkasdon, Ferdinándfalván, Széchenyfalva-Istvánvölgyön telepedtek le, de odavaló dobrovolyácok is kaptak földet. A szláv nevű községek a háború után létesültek az odatelepített földművesek által.

Az 1931. július 19-iki kisajátítási törvény szerint kisajátítottak 550.000 hold földet és 180.000 hold erdőséget. Az 550.000 holdnyi földből mindössze 16.000 hold volt állami birtok, a telepítési alap tulajdonában alig volt 7000 hold föld. A magyar állampolgárok birtokainak a kártalanításáról a párizsi megegyezés intézkedett. A párizsi jegyzőkönyv 130.000 holdat érint. Ezenkívül 30.000 hold az egyházi birtok, 367000 hold egyéb jogi személyek és magánszemélyek birtoka. Tehát összesen 550.000 hold. Mivel az állami és a telepítési alap birtokáért nem kell kártérítést fizetni, továbbá mivel a magyar állampolgárok birtokait az úgynevezett A alapba fizetik, még 397.000 hold kártalanítása van hátra. A kártalanítás így történik: 253.000 hold megváltási ára holdanként átlag 2200 dinár, összesen 556.000.000 dinár. 144.000 hold megváltása átlag holdanként 1800 dinár, összesen 259.200.000 dinár.

Az államnak tehát 815.800.000 dinárt kell kifizetnie. Ebből a telepítési alapba 14%-ot, azaz 105.532.000 dinárt fizetnek be. Ami az erdőbirtokokat illeti, a kisajátított 140.000 holdból 30.000 hold magyar állampolgároké volt, amit ugyancsak a párizsi megegyezés alapján az A alaptól kell kártalanítani. A többi erdő kártalanítására 57.000.000 dinár szükséges. Mivel azonban a községi birtok megváltása nem kötelező, a kártalanítás összege 17-18.000.000 dinárral csökken. Végösszegben az északi országrészekben a nagybirtokok pénzügyi felszámolásához 750.000.000 dinár szükséges. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a 30 évre szóló 5%-os kötelezvények is jelentős kamatra rúgnak, a földbirtokok megváltásához 30 év alatt tulajdonképpen 1.463.653.400 dinár szükséges. Ami a dél-szerbiai és montenegrói földreform felszámolását illeti, az 1931. törvény erre a célra 300.000.000 dinárt irányoz elő. Az ottani földek ugyanis gyenge minőségűek és megváltási áruk kisebb. A boszniai és hercegovinai, továbbá dalmáciai földbirtokreform pénzügyi felszámolása

befejeződött. Az említett majdnem másfélmilliárd dinárba a Bosznia-Hercegovinában és Dalmáciában igénybe vett földek megváltási ára nincsen beleszámítva.

Az elmondottak összegezéséül ismertetünk néhány komoly bírálatot a földreform terén eddig elvégzett munkáról. Mirkovics Mijo, a földbirtokkérdés egyik szakértője az *Agrarna politika* című könyvében bírálatát a következőkben foglalja össze: „Az északi országrészekben a földbirtokreformmal szemben emelt legfontosabb kifogás az volt, hogy csökkentette a termelést. A nagybirtokosok és pénzintézetek (Vajdasági Bankszövetség) által felbecsült kár 500.000.000 dinárra rúg. Az átmeneti időszakban, a termelésben valóban bizonyos visszaesésnek kellett bekövetkeznie, de a viszonyok megállapodása és a földbirtokkérdés helyes rendezése az ajándékföldek tulajdonosait megnyugtatta, úgyhogy a termelés emelkedett. A nagybirtokosoknak az agrártechnika mai fejlődése mellett megvan a lehetőségük, hogy célszerűen gazdálkodhassanak.

A másik és teljesen indokolt panasz, hogy az új gazdaságok – kivéve azokat, amelyek a városok közelében létesültek – nem biztosítják a belterjes gazdálkodáshoz szükséges birtokminimumot. Még a dobrovoljac birtokok sem. Azok a tagok pedig, amelyeket a többi földbirtokérdekeltek, a földbirtokreform élvezőinek java kapott, nem önálló termelési egységek, hanem tulajdonképpen kisebb kertek, amit nyugaton azért adnak a munkásoknak, hogy azon letelepedve, szabad idejükben, mellékfoglalkozásként kertészkedhessenek s a piacra is termelhessenek. A különféle telepések kevés földet s kevés természetbeni és pénzügyi segítséget kaptak. Csak az állami pénzügyek javulásával és a telepítési alap létesítésével javult fokozatosan a helyzet. A telepítés évek óta már rendszeresebben és tervszerűbben folyik, s az új földbirtok-politika felhasználja a szerzett tapasztalatokat is.

A földbirtokreform mind nálunk, mind más államokban is, aránylag kevés földnélküli segített. Mikor az első időben arra gondoltak, hogy az összes földművesnek földet adnak, délibábot hajszoltak. Alig 20.000 dobrovoljac kaphatott az északi országrészekben annyi földet, amennyi a család és az első nemzedék létminimumának biztosításához elegendő. Ahol a minimumot a második nemzedék már megosztja, ott nincs meg. Ha az északi országrészekben 190.000 család hozzá is jutott némi földhöz, nem sokat jelent a falusi lakosság növekedő szaporodásával szemben, amely évi 150.000-200.000 léleknek felel meg. A földet olyanok kapták, akiknek eddig nem volt, de akkor is kevés jutott, amivel nem sokat kezdhettek. Érthető, hogy az ajándékföldhöz jutottak nagy része, mihelyt a föld tényleges tulajdonosa lett, sietett azt továbbadni. A kiosztott föld ily módon kereskedelem tárgya lett. Hasonlóképpen eladták földjeiket a nem földműves dobrovoljacok is. Az északi országrészekben a földosztás úgy történt, hogy a magyarok és németek, vagyis az igazi földművesek alig, de túlnyomóan semmit sem kaptak. Ezeket a mezőgazdasági munkásokat, bár az nemzeti és több termelési szempontból kívánatos lett volna, elmulasztották a déli országrészekben letelepíteni. Megmaradtak tehát továbbra is régebbi nincstelenségük állapotában. A földbirtokreform végrehajtása során kiderült tehát, hogy a mezőgazdasági államokban a földbirtokkérdést csupán földosztással nem lehet rendezni. Az agrárkérdés az általános gazdasági kérdések és a földből megélni nem tudó tömeg más téren való elhelyezésének kérdésével szorosan összefügg.”

Dr. Risztics Teofán, a földművelésügyi minisztérium földbirtokosztályának főnöke, hasonló következtetésekre jut *Borba za zemlju* című munkájában. Nála többek között ezeket a megállapításokat találjuk: „Az északi országrészeken történt telepítés során, anyagi hiánya miatt, az érdekelteknek nehéz harcot kellett megvívniuk. Más nehézségek is akadtak. Mindenekelőtt: ezen az országrészen élt a szegény őslakosság, amelynek a földre szüksége volt, s amely a telepésekben azokat látta, akik azt a földet, amelyre jogot formált, elvették. Viszont a telepéseknek az volt a véleményük, hogy a föld iránti joguk semmivel sem kisebb az őslakosság jogainál, ők a földet érdemeikért kapták.”

A szerző a továbbiakban a telepítés nehézségeit elemzi, majd utal arra, hogy ha figyelembe vesszük azt, hogy a telepítés színhelye a nemzeti kisebbség lakta terület volt, akkor a húsz év alatt, állami támogatással végzett munka, földbirtok szempontból nem kielégítő, mert a nemzeti tevékenységet nem fokozta. Risztics megemlékezik az 1938. február 18-ikán megjelent rendeletről is, amely szerint az északi országrészeken csak külön engedéllyel lehet ingatlant vásárolni, ami azért következett be, mert kezdték eladni a földet és ennek akarták útját állni. (1940)

Kisebbségi sorsban. A délvidéki magyarság húsz éve. Tanulmányok és kritikák I. Su-
botica, Minerva nyomda, é. n. [1941] 42-61. p.

MUHI JÁNOS

A jugoszláviai magyarság gazdasági megszervezése

Az egyének és nemzetek erejét és jövőjét azok gazdasági helyzete szabja meg. A gazdasági helyzet emiatt kétségtelenül a legfontosabb tényezője a népi életnek. A történelem tanúságai igazolják, hogy csak rendezett gazdasági viszonyok között élő népek indulhatnak el a műveltségi fejlődés és politikai függetlenség útján. A szegény, rendezetlen anyagi viszonyok között élő népek és egyének sorsa a műveletlenség és a politikai függőség. Az anyagi jólét az az eszköz, amely megadja és fejleszti a népi erőket, amelyek segítségével elérhető az egyéni és nemzeti műveltség magasabb foka és megteremthető a politikai függetlenség. Arról viszont, hogy az egyének és nemzetek megélhetésért és fennmaradásért vívott nagy tülekedésében mit jelent a magasabb műveltség, a szélesebb látókör és a több politikai jog, szükségtelen beszélnünk. A mindennapi élet bizonyítja, hogy a magasabb kultúrával felszereltek, a több politikai jogok birtokosai kevesebb erőfeszítéssel több eredményt érnek el a népi élet minden terén. Az anyagi helyzet, a kultúra és a politikai függetlenség így elválaszthatatlan láncolatot képeznek, és e három tényező mikénti állása szabja meg a nemzet fejlődésének irányát.

Szegény, elegendő anyagi eszközökkel nem rendelkező egyének és nemzetek erejének leglényegesebb része a mindennapi élet testi szükségletei, a mindennapi kenyérért folytatott küzdelemben forgácsolódik szét, és nem marad sem erő, sem lehetőség a fennmaradás, a más népekkel szembeni verseny megállása szempontjából annyira fontos műveltségi színvonal emelésére és a politikai jogok kivívására.

Népkisebbség és gazdaságpolitika

Az előbbi fejezetben lefektetett megállapítások fokozottabb mértékben érvényesek a kisebbségi népekre, amelyeknél sajátos helyzetüknél fogva még döntőbb szerep jut a gazdasági helyzetnek. Mindenütt nehéz a kisebbségi sors, és ez a körülmény a megoldást követelő problémák egész sorát állítja a kisebbségi nép elé. Ezek megoldásától függ a kisebbségi nemzet fennmaradása, jövője. Anyagilag gyöngye, megalapozatlan jelenű, a mindennapi kenyérért kétségbeesett harcot vívó népkisebbségnek nagyon szomorú a jövője. Áldatlan gazdasági helyzete miatt nemcsak hogy nem tudja műveltségi színvonalát fejleszteni, nemcsak hogy nem tud új teret nyerni politikai jogainak kivívására és érvényesítésére, hanem a meglevőket sem tudja megőrizni. Minden terén lezüllik. Gyöngyösi Dezső írja Sorsproblémák című kisebbségi tárgyú könyvében, hogy a szegénység és a szol-

gaság rendszerint ikertestvérek. Ehhez a magunk részéről még csak azt toldhatnók hozzá, hogy a szegénységgel nemcsak a szolgaság, hanem a műveletlenség is ikertestvér.

A gazdasági kérdéseknek döntő fontosságuk miatt a legnagyobb figyelmet kell szentelni. Kedvező gazdasági helyzet csak szervezettség segítségével érhető el. A szervezettség pedig a céltudatos és intenzív gazdaságpolitika gyümölcse. Minden nép életében nagy szerep jut a gazdaságpolitikának, amelynek megalapozása kisebbségi népnél elsődendő feladat kell, hogy legyen. Csak az okos, mindenre kiterjedő, céltudatos gazdasági politika teremtheti meg a népi élet fejlődéséhez előfeltételül szolgáló előnyös anyagi állapotokat.

Erőtömörítést!

A jugoszláviai magyarságra kisebbségi sorsra jutása után számtalan olyan probléma szakadt, amelyeknek mikénti elintézésétől sorsa, jövője függ. Ezek között legnagyobb horderevével a gazdasági kérdések bírnak. A jugoszláviai magyarság kisebbségi sorsra jutása után állandóan és gyors ütemben szegényedik. Évről évre aggasztóbban szaporodik azoknak a kisebbségi magyaroknak a száma, akik alól kicsúszik a megélhetés biztos talaja, akik elvezítik gazdasági önállóságukat. A magyarság 80 százalékát a földműves osztályhoz tartozók (földbirtokosok és földmunkások) képezik. Ezek helyzete szomorú. A földbirtokosok nagy része eladósodott, és évről évre több és több magyar kezekben lévő föld kerül újra, és vándorol át idegen kézbe. Pedig minden hold föld, amely a magyarság kezéből kicsúszik, gyöngíti népi erőinket. Azok a földművesek, akik kénytelenek megválni a földtől, szaporítják a magyar földmunkásság reménytelenül nagy taborát. A földmunkások helyzete siralmas. Kereseti lehetőségeik jóval alatta vannak a létminimumnak. Nagy részük csak máról holnapra tengeti nyomorúságos életét. A kevés számú ipari, kereskedelmi és intellektuális pályán működő magyarok helyzete sem kedvezőbb.

A jugoszláviai magyarság az impériumváltozás pillanatában sem volt a legkedvezőbb anyagi helyzetben. Ezen a vidéken a magyarság sohasem követett észszerű és célszerű gazdaságpolitikát. A magyar uralom alatt is a magyarok voltak ezen a vidéken a legszegényebbek – leszámítva a nagybirtokosokat. A kisebbségi sorsban élt szerbség és németség ezzel szemben öntudatosan fejlesztette anyagi erejét, hogy azt a népi érdekek harcvonalaiba állítsa. A kisebbségi sorsra jutás után a magyarság birtokállománya gyors lemorzsolódásnak indult. Pontos statisztikai adataink nincsenek, hevenyészett számítások szerint azonban a magyarság az elmúlt húsz év alatt birtokállományaának mintegy 10 százalékát veszítette el. Ha azokhoz a hajótörött földbirtokosokhoz, akik kezéből részben vagy egészében kicsúszott a föld, hozzászámítjuk azokat a tönkrement egzisztenciákat, akik ipari, kereskedelmi vagy szellemi pályán váltak vagyontalanná és megélhetés nélkülivé, a fenti 10 százalékot bizvást felemelhetjük 15-20 százalékra.

A kisebbségi magyarság anyagi züllése meg kell, hogy döbentsen mindenkit, aki szívén viseli ennek a néptörődéknek a sorsát. Meg kell, hogy döbentsen bennünket, akik a bőrünkön érezzük, mit jelent a kisebbségi sors terhein kívül még a vagyontalanság átkát is cipelnünk! És ez a döbbenet kell, hogy gondolkodásra késztesen bennünket! Termő

gondolkodásra, amely megszüli a mentő ötletet: tennünk kellene valamit. Igen, tenni kellene valamit, és apró erőinket egy harci sorba állítva, egységbe tömörülten venni fel a küzdelmet. Az összetartásban nagy erő rejlik. A gazdasági összetartás pedig olyan nagy erőt képvisel, amely egy pusztulásnak indult népkisebbséget is megmenthet tragikus sorsától.

Az összetartás, a tömörülés gondolata már vajúdik a magyar kisebbségben, itt-ott láthatunk csoportokat, amelyek már felismerték a szervezkedés ez esetben immár nemzetmentővé fokozódott mindent átfogó szerepét, és serényen dolgoznak annak minél szélesebb körben való tudatosítása érdekében. Ez a tudatosítás azonban egyelőre még igen lassú ütemű. A nép maga már érzi, hogy meg kell kezdenie a mentő munkálatokat, mert helyzete lassan tarthatatlanná válik, a cselekvési kedv azonban kevés. Most érezzük csak, mennyire hiányos kisebbségi életünk megszervezése. Vezetőink elmulasztották a legfontosabbat: a nép gazdasági élete alapjainak lefektetését. Ez feltétlenül nagy hiba, amelyet mielőbb korrigálnunk kell. El kell, hogy induljon a komoly, jövőt építő munka, amely meghozza a jobb viszonyokat, elősegíti a boldogulást.

A gazdasági összefogás módja

A Vajdaság klasszikus földje a kisebbségi sorsnak. Néprajzi tarkaságánál fogva ezen a területen mindig éltek kisebbségek. Nem jöhetne olyan uralomváltozás, amely az itt lakó népek egy részét ne tenné népkisebbséggé. A világháború előtt a szerbek és németek voltak a népkisebbségek, most a magyaroknak jutott ez a végzet. Éppen azért, mert a Vajdaság területén mindig éltek kisebbségek, mindig voltak a mienkhez hasonló kisebbségi problémák. A kisebbségek életnehézségei – a jobb életutak keresése, nemzedékeken keresztül folyó vergődések és sikertelen próbálkozások után – kitermelték azokat a módokat, amelyek alkalmasak a kisebbségi nemzet gazdasági romlását nemcsak meggátolni, hanem az anyagi erőgyűjtését is elősegíteni. A kisebbségi sorsban élt szerbség példája megmutatja az utat, amelyet nekünk is követnünk kell, ha biztosítani akarjuk fennmaradásunkat, ha nem akarunk csendes, de biztos pusztulással megszűnni.

A szerbeknek a háború előtt nagyszerűen kiépített gazdasági szervezeteik voltak. Hittel-, termelő- és értékesítő, beszerzési és fogyasztási szövetkezeteikkel szép eredményeket értek el, és ezek az eredmények a helyzetük jobbításában jutottak kifejezésre. Gazdasági helyzetük nemcsak, hogy nem romlott le a kisebbségi sorsban, hanem állandóan növekedtek anyagi erőik, úgyhogy a szerbség a magyar uralom alatt is jobb gazdasági viszonyok között élt, mint a magyarság. És mindezt a céltudatos munka eredményezte. Ugyanezt tették és teszik ma is a németek is. Szervezetten, egységesen kísérlük meg a boldogulást, és amint láthatjuk, eredményesen.

Amikor a gazdasági válság legjobban dúlt, amikor a magyar kezekben lévő birtokok, mint kártyavárak dőltek össze, amikor a magyar gazdatársadalom 70 százaléka csak uzso-rakamatos adósságokkal tudta szanálni magát, amikor a magyar birtokosok 30 százaléka túladósodott, az ugyancsak kisebbségi sorsban élő németek, akik épp úgy ki voltak téve a

gazdasági krízis rombolásának, megvásárolták a magyarok földjeit. Ha egy hold magyar föld dobra került, a vevő mindig német volt.

A németek kitűnően kiépített gazdasági szervezeteik útján állandóan szemmel tartották a piacot, ennek eredményeként azokat a terményeket természetették, amelyek kifizetődőbbek, keresettebbek voltak, közös eladásaikkal pedig terményeikért mindig a legmagasabb árakat érték el. Amikor a magyar gazdák a válság sújtotta évek rémületében fejvesztve kapkodtak a nem létező segítség után, a német gazdák tudták, mit cselekszenek. Hitelszervezeteik útján olcsó hitelhez jutottak, amelynek segítségével megvásárolták a nemritkán 30-40 százalékos uzsorakamatos kölcsönrel dobra juttatott magyar birtokokat. Tervszerűen, céltudatosan tették ezt, tudva azt, hogy minden hold föld, amellyel a németesség birtokállománya gyarapszik, fokozza népi erőiket. A magyarok mindezt sajnos nem tudták, és a jelek szerint még ma sem tudják eléggé. Ezért van az, hogy amíg a magyarokat úgyszólván megtizedelte a válság, addig a németesség kisebb megrázkódtatások árán megszta azt, majd pedig magához ragadta a dobra jutott földeket.

A magyarság gazdasági szervezkedésének eddig gyakorolt módja a gazdakörök alapítása volt. Majd minden községben van magyar gazdakör. Ezek a gazdaegyesületek azonban – kevés, elismerésre méltó munkát kifejtő egyesület kivételével – a legtöbb magyar egyesület szomorú sorsára jutottak: csak papíron élnek. A gazdakörök ugyan alkalmasak a gazdasági megszervezés alapjait lefektetni, ilyen munkával azonban nem. Legtöbb gazdakörünk évi tevékenysége sajnos abban merül ki, hogy az év elején megválasztják a tisztikart, megadják a következő év munkaprogramját, rendeznek egy gazdabált és a következő tisztújító közgyűlés alkalmával köszönetét mondanak a vezetőségnek eredményes munkájáért, és kezdik ismét a vezetőségválasztást. Ilyen egyesületek luxusát megengedheti magának egy rendezett gazdasági viszonyok között élő többségi nép, egy olyan szegény és méghozzá kisebbségi sorsra ítélt nép, mint a vajdasági magyarság azonban soha! Itt megfeszített munka kell. Munka, munka és munka!

A gazdakörökre nagy feladat vár. Nagyarányú felvilágosító és oktató munkát kell, hogy végezzenek. Rájuk hárul az a feladat, hogy átszervezzék a termelést. Az ugyanis tagadhatatlan tény, hogy a magyarság rossz gazdasági viszonyainak egyik oka az ésszerűtlen termelési rendszerben keresendő. Magyar gazdáink nagy részben még mindig a búza-ku-korica termelési rendet gyakorolják, és idegenkednek a kifizetődőbb, de komplikáltabb termeléstől. Láthatjuk, hogy azok a gazdák, akik fokozatosan áttérnek az iparnövények termelésére, jobb eredményeket érnek el. A kertgazdálkodás ugyancsak kifizetődőbb termelés. A termelés átszervezésén kívül a gazdakörök kötelességének tartjuk a gazdatársadalom szakképzettségének és általános műveltségi színvonalának emelését is. Evégből elengedhetetlenül szükséges, hogy minden gazdakör tartson teli tanfolyamokat, amelyeken szakemberek megtanítták a gazdatársadalmat, elsősorban a szakszerű és ésszerű gazdálkodásra, azután pedig a gyakorlati élet egyéb tudnivalóira. Tehát nem csak papíron fennálló, forma-egyesületek kellene, hanem eleven erővel élő, építő munkát végző társulások.

A szövetkezetek

A gazdasági kérdések megoldására, a jobb gazdasági viszonyok megteremtésére irányuló összefogásra, az ismert rendszerek közül a szövetkezeti rendszer látszik legmegfelelőbbnek. A szövetkezeti rendszer már kiállott minden tűzpróbát, és kilencvenéves élettartama alatt mindenütt a legszebb eredményeket érte el.

Mi a szövetkezet? A szövetkezet olyan gazdasági érdekképviselő, amely a kölcsönös és önszegélyezés alapján tagjai anyagi jobblétének megteremtéséért küzd. Sok kis ember tömörül a szövetkezetben azért, hogy közös munkával, általános összefogással saját magam és tagtársain segítsen. A szövetkezetekbe tömörült tagok közösen szerzik be azt, amire szükségük van, és közösen adják el azt, amijük eladó. Ezáltal megteremtik a fogyasztó és termelő közötti közvetlen kapcsolatot, és megtakarítják maguknak a közvetítő kereskedelem által felszámolt, sokszor igen zsiros hasznot. Így mindenhez, amit vesznek, olcsóbban jutnak, és mindent, amit eladnak, drágábban adnak el. A hitelszövetkezetek a betétesnek megfizetik a tisztességes kamatot, ugyanakkor azonban a hiteligénylőnek is méltányos kamatláb mellett adnak kölcsönt, nem uzsorázzák ki azt, így a szövetkezetek átszervezik az egész gazdasági rendszert, takarékoszágra, okszerűségre és egymásrautaltságra tanítják a népet.

A szövetkezeti mozgalom, amelynek hivatása az új és igazságos gazdasági rend megteremtése, és amely már behálózta az egész művelt világot, egy kis angol városkából indult ki, több mint 90 évvel ezelőtt. 1844-ben 28 rocsdéli takács jutott először arra a gondolatra, hogy az apró erők összefogásával, összetartással, könnyebben vívhatja meg a jobb gazdasági viszonyok megteremtéséért indított harcot. Az eszme gyakorlati alkalmazása nagy-szerűen bevált és azóta bebizonyosodott, hogy a szövetkezeteké a jövő.

A szövetkezeti mozgalom áldásos hatása a széles néprétegek anyagi erejének meg-növekedésében látható. Azok az országok, amelyek tökéletesen kiépítették a szövetkezeti rendszert, a jólét, a gazdasági virágzás és önállóság országai. Dánia pl. Európa legszegényebb országai közé tartozott. Negyvenévi szövetkezeti munka után Dánia ma már gazdag állam, amelynek nincsenek nyomorgó lakói. A gazdasági élet minden ága szövetkezeti szervezeteken keresztül érvényesül ebben a kicsiny, de haladó országban. Megszervezték a tej-, tojás-, hús- stb. értékesítő szövetkezeteket, kiépítették a takaré- és hitelszövetkezetek hálózatát, és ezek segítségével a nép elérte az anyagi jólétet, úgyhogy ez a kis ország ma boldog szigete az anyagi bajoktól gyötört Európának. Ugyanez az eset Finnországgal is, amely a szó szoros értelmében vett szövetkezeti állam. Az ország gazdasági élete a szövetkezeti szervezetségvégg nélküli hálózatának segítségével felélénkült, és példaképpül szolgálhat mindenkinek. A kis Svájc annyira halad a szövetkezi szervezés terén, hogy ma már majd minden felnőtt lakója tagja valamely szövetkezetnek. A földművesnek Svájcban 2-3 tehene van, gondtalanul élhet, mert a szövetkezetek feldolgozzák termékeit, és eljuttatják a világpiacra, ahol azokért olyan árat érnek el, amely a földműves egzisztenciáját biztosítja. A felsorolást folytathatnánk, de mindig csak arra a következtetésre jutnánk, hogy azon államok lakossága boldog és megelégedett, gazdaságilag megalapozott jövőjű, amely

felismerte a szövetkezeti mozgalom hatalmas erejét, és gyakorlatban alkalmazta a rocsdéli takácsok eszméjét. Mindezen példák azt igazolják, hogy a szövetkezeti gazdasági rendszer, amely az angol munkások nyomorából fakadt, a legeszményibb alakja az egyének gazdasági célú társulásának, mert úgy gazdasági, úgy társadalmi és műveltségi téren az egyének felemelését eredményezi.

A szövetkezetek nagyszabású és mindent átfogó céljaik megvalósítása közben felölelik az ember, mint társadalmi lény életmegnyilvánulásának minden területét. El sem képzelhető olyan területe a népi életnek, amely szövetkezeti úton nem művelhető. A szövetkezetek magasztos céljaik elérésére – amely a szociális igazságosság és az emberiség anyagi jólétének megteremtése – minden alkalmas utat és módot felhasználnak. A gyakorlat bizonyítja, hogy a szövetkezetek rendkívül rugalmas szervek, és mindenütt könnyűszerrel idomulnak hozzá a viszonyokhoz és a szükségletekhez. Egyetlen szövetkezet szükség esetén több irányban is fejthet ki tevékenységet, és alkalmas tagjai legkülönbözőbb szükségleteinek kielégítésére.

Működési területük és céljuk szerint több csoportba oszthatók fel a szövetkezetek. Főbb csoportok a következők: termelő és értékesítő szövetkezetek; beszerzési és fogyasztási szövetkezetek; hitel- és takarékszövetkezetek; egészségügyi szövetkezetek és közművelődési szövetkezetek. A termelő és értékesítő szövetkezetek csoportjába az állattenyésztési, mezőgazdasági, pince-, gabonaraktár-, gyümölcsstermelési-, mindennemű ipari, malom stb. szövetkezetek, a beszerzési és fogyasztási szövetkezetek csoportjába pedig mindennemű beszerzési és fogyasztási szövetkezetek tartoznak. Így a földművesek, iparosok, tisztviselők stb. szövetkezetei is. Mint mondtunk, adott esetben egyetlen szövetkezet sokirányú működést fejthet ki, és alkalmas a legkülönbözőbb szükségletek kielégítésére. Helyesebb azonban, ha minden egyes cél elérésére külön szövetkezet alakul. Így a munka megoszlik, és az egy irányban történő működés több sikerre nyújt kilátást. Röviden felsoroljuk a különböző célok szerinti szövetkezeteket és vázoljuk ezek munkakörét.

Termelő és értékesítő szövetkezetek

A termelőszövetkezetekben egyaránt tömörülhet mind az iparos, mind a földműves társadalom. Az iparosok termelőszövetkezete azáltal, hogy sok kisiparos dolgozik együtt, lehetővé teszi, hogy az üzemet a legmodernebb módon rendezzék be, hogy az előállított ipartermék minél jobban megfeleljen a közönség követelésének. Sok kisiparos egyesülése gyárat képez, ami által a kisiparosok felvehetik a versenyt a gyáriparral. Tökéletesebb árukat tudnak előállítani kevesebb költség mellett. Tehát eléri minden termelés fő célját: jobbat és olcsóbbat adhatnak. Ha csak azt az egyetlen érvet hoznók fel az iparos termelőszövetkezetek előnyére, hogy adómentességet élveznek, máris bebizonyítanánk azt, mennyire hasznos egy ilyen szövetkezet megalakítása. A földművesek termelőszövetkezete ugyancsak azt a célt szolgálja, hogy jobbat és olcsóbbat termeljünk. Szövetkezeti úton a földművelők közösen szerezhetik be a szükséges gazdasági felszerelést: ekét, hámot, csép-

lőgépet és minden más szükséges eszközt, ami által olcsóbban fedezik szükségletüket. Egy cséplőgép pl. sok ezer dinárba kerül, és csak a nagybirtokosok vannak abban a helyzetben, hogy beszerezzék. Ezzel szemben minden földművesszövetkezetnek módjában áll, hogy beszerezzen egy ilyen gépet, amely mint köztulajdon, teljesen ingyen végezhetné a cséplést. A földműves-szövetkezet állandóan figyelheti a piacokat, megállapíthatja, hogy melyik az a termény, amely a legtöbb hasznot nyújtja a termelőnek, és megtaníthatja a tagokat az ésszerű gazdálkodásra. Számtalan példa igazolja a földműves-szövetkezetek hasznosságát. Csak egyet hozunk fel: a Jugoszláviában működő szerb és horvát földműves-szövetkezetek állandó propagandával és felvilágosító munkával elérték azt, hogy a szerb és horvát földművesek a búzával és kukoricával szemben mindinkább előnyben részesítik az olajmagvak termelését, ami által legalább kétszer annyi hasznot préselnek ki a földből, mintha búzát vagy kukoricát termelnének. Elengedhetetlenül fontos volna, hogy a kisebbségi magyar földművelők, akik talán legtöbbet szenvedtek a gazdasági pangás miatt, földműves-szervezetekbe tömörüljenek, és megtalálják a mezőgazdaság azon termelési ágát, amely legtöbb hasznot nyújt.

A termelőszövetkezetek terményeiket is közösen értékesíthetik. Ily módon lényegesen magasabb árat kérhetnek el terményeikért. Nem kell, hogy a kiskereskedőnek adják el terményeiket, mert nagy mennyiségben rendelkeznek a felett. Módjukban áll egyenesen a fogyasztóknak adni el, ami által a közvetítők által felszámított haszon az elért magasabb ár alakjában a földműves anyagi viszonyait segíti a jobbulás felé. A gabonatermelő szövetkezetek függetleníthetik magukat a gabonakereskedőktől és megtakaríthatják azok hasznát.

Állattenyésztő szövetkezetek

Az állattenyésztő szövetkezetek célja tagjaik állatállományának feljavítása. Az állattenyésztő szövetkezetek fajállatok beszerzése által lehetővé teszik, hogy tagjaik nemesebb fajú és nagyobb értékű állatokat neveljenek. Nagy jelentőségüket mi sem bizonyítja jobban, mint hogy azokon a vidékeken, ahol fennállnak, az állattenyésztés rohamos emelkedést mutat, és annak kifizetődősége folytán az állattenyésztők jobb anyagi viszonyok közé kerülnek. A jugoszláviai magyarságnak okvetlenül ki kellene építenie az állattenyésztő szövetkezeti hálózatát is, hogy általa a földművelőink gazdasági helyzete javuljon. A svájci szimentáli tehének sohasem juthattak volna el Svájc határán kívül, vagy legalább is kevésbé volnának ismertek, ha a kitűnően kiépített svájci szövetkezeti hálózat nem folytatna ezek érdekében olyan hatékony propagandát.

Tejszövetkezetek

A korszerű tudományos felfedezések, az orvosi propaganda, amely a tejet és a tejtermékeket elsőrendű tápláléknak nyilvánította, a tej és tejtermékek mind nagyobb méretű fogyasztását eredményezték. Egy-egy nagyobb város vagonszámra használja a tejet, vaját, a túrót, és mindebből éppen a termelőnek van a legkevesebb haszna. A szarvasmarha-te-

nyésztők még mindig csarnokoknak, tejfeldolgozó üzemeknek adják el a tejet, és sokszor örülnek, ha egyáltalán megveszik, ahelyett, hogy tejszövetkezetbe tömörülve maguk gondoskodnának termékeiknek közvetlenül a fogyasztókhoz történő eljuttatásáról. Ezáltal lényegesen magasabb áron értékesítenék a termékeket. Minden faluban meg lehetne, és meg kellene alakítani a tejszövetkezetet, amelynek keretén belül a termelők maguk készíthetnek vaját, túrót, sajtot stb. Ezen a téren rengeteg tanulni való van, és rengeteg olyan körülményt látunk, amely bosszantó. Jugoszláviába – ahol igen sok tejet termelnek – vagontelepekben szállítják be a svájci sajtot, holott ez belföldön is elkészíthető volna. Juhászaink rengeteg juhtejt felett rendelkeznek, ám ezt az adottságot nem használják ki. Ügyes, okos és korszerű gazdálkodással, és egységbe tömörüléssel ők is jobb árakat érhetnek el terményeikért. Nem hangoztathatjuk eléggé, mennyire fontos volna, hogy a szarvasmarha és juhtenyésztők szövetkezetekbe tömörüljenek. Ezáltal a termelés sokkal kifizetődőbbé válna, és népünk gazdasági helyzete feljavulna. Példaképpen felhozzuk a svájci és a dániai szarvasmarha-tenyésztők esetét. A svájci sajt és a dániai vaj az egész világon ismert. Svájcban a legkisebb hegyi faluban is van szövetkezet, amely a tagok által termelt tejet feldolgozza. A sajtot, túrót aztán külföldre szállítja, és ezzel tagjainak biztos megélhetést nyújt. Még jobbak a viszonyok Dániában, ahol az a polgár, akinek egy-két tehene van, ezek hasznából tisztességesen megél. A szövetkezeti vajgyárak hatalmas kapacitással dolgoznak, és szinte naponta viszik a dán kereskedelmi hajók a vajat külföldre, főleg Angliába és Franciaországba. Ilyen alapon a dán szövetkezetek a tejtermelést a mezőgazdaság egyik legkifizetődőbb ágává tették. A mi földműveseinkre is ráférne a több haszon és a több kereset. Csak földműveseinken múlik, ha nem tömörülnek szervezetbe anyagi jobbulások érdekében.

Baromfiértékesítő szövetkezetek

Nálunk, Bácskában és Bánátban, évről évre nagyon sok baromfit nevelnek. Tekintve, hogy a baromfitenyésztőink szervezetlenek, árujukért nem tudnak megfelelő árat elérni. A csirkét, libát kiviszik a piacra, és eladják annyiért, amennyit kapnak érte. Ezzel szemben, ha szervezettek volnának, nem kellene a nagy gonddal felnevelt baromfit olcsó pénzért elkótyavetyélni, és megengedni, hogy azon a pár csirkén, amit a piacra vittek, a kofától a kiskereskedőn és nagykereskedőn keresztül az exportőrig mindenki többet keressen, mint az, aki a tojástól a piaci gondoskodott róla. Egyetlen jellemző példát hozunk fel: a múlt évben a hizott liba ára 6-7 dinárt tett ki átlagban, ezzel szemben a libaszír ára 13-14 dinár volt. Ez azt jelenti, hogy a libatenyésztőink olcsóbban adták el a hizott libát, mint amennyit magáért a liba zsíráért kaphattak volna. Tekintve, hogy a zsíron kívül a toll, a hús is érték, a tenyésztők 40-50 százalékkal áron alul adták el árujukat. Ez jellemző példa elsősorban az értesülés hiányára, másodsorban pedig a nem-gondolkozásra. Szövetkezeti úton meglehetősen találni a legjobb piacokat, és meglehetősen találni a feldolgozásnak azt a módját, amely a legtöbb hasznot eredményezi. Jugoszlávia baromfi- és tojásexportja évről évre növekszik, virágzik, ez a fejlődés azonban a belföldi árakon nem észlelhető. A keres-

kedőnek nem érdeke, hogy nagyobb árat fizessen az áruért, ha ő maga is nagyobb árat kap érte. A termelőnek kell végre magára ébredni, és szervezettség segítségével kényszeríteni a kereskedőt a magasabb ár fizetésére. A baromfiértékesítő szövetkezetek révén anélkül, hogy felhasználnák a közvetítők jól díjazott szolgálatait, a termelők külföldre szállíthatnák áruikat. A szövetkezet ebben az esetben is bebizonyítja, hogy mennyivel kedvezőbb értékesítési lehetőséget nyújt, mint a kereskedelem.

Pinceszövetkezetek

A bor értékesítésének problémája szövetkezeti úton sokkal könnyebben megoldható, mintha a termelők külön-külön igyekeznek termésüket a piacra dobni. A pinceszövetkezet, amelyben az egész környék szőlőtermelői egyesülnek, lehetővé teszi modern pincék üzembe helyezését, amelyekben szakemberek irányítása mellett a legkorszerűbben gondozzák a bort, és ezáltal emelik annak árát. A pinceszövetkezetek átdolgozhatják a bort, gyárthatnak pezsgőt is, ami által magasabb árat érnek el. Az ilyen pinceszövetkezet hatékony propagandával el tudja helyezni a bort akár bel-, akár külföldön.

Gyümölcstermelő szövetkezetek

A gyümölcstermelés csak akkor igazán kifizetődő, ha nagyobb mennyiségű gyümölcsöt lehet piacra dobni. Földműveseink, akik gyümölcstermesüket külön-külön értékesítik, sohasem érik el terményükért azt az árat, ami a piaci áraknak megfelel. Szövetkezeti úton, sok termelő egyesülésével, lehetővé válik, hogy a megtermett gyümölcsöt külföldre szállítsák, ahol mindig jobb árak érhetőek el, mint a belföldi piacon. A szerbiai és boszniai szilva és dió, a szlovén alma 100 vagonos tételekben kerül a külföldi piacokra. Mindez azért, mert a termelők szövetkeztek, és közösen szállítják áruikat a piacra. A gyümölcstermelő szövetkezetek azokat a gyümölcsfajtákat termelhetik, amelyekre legnagyobb a kereslet. A kecskeméti barack, amit Angliába, Franciaországba szállítanak, minden valószínűség szerint több hasznot hoz a termelőnek, mint ha kukoricát, vagy búzát termelne. Természetesen szervezettség nélkül ők sem tudnák elérni azokat az eredményeket, amelyekkel ma dicsekedhetnek.

Gabonaraktár-szövetkezetek

A gabonaraktár-szövetkezetek felállítását annak felismerése szülte, hogy a gazdaközösség azonkívül, hogy pénzre van szüksége, azért is korán szokta eladni a gabonáját, mert azt nem tudja megfelelő helyen tárolni. Nincs a gabona elraktározásához megfelelő épülete. Emiatt a gazdaközösség bevezette azt a rossz szokást, hogy gabonáját azonnal a cséplés után beszállítja a kereskedő magtárába. Ez az eljárás már csak azért is rossz, mert a gazda abban a pillanatban, mihelyt a kereskedő magtárába elhelyezte gabonáját, már nem rendelkezik szabadon felette, és kevesebb a módja arra, hogy gabonáját annak adja el, aki

legtöbbet ad érte. Ugyanis a kereskedő abban az esetben, ha a nála elhelyezett gabonát a gazda el akarja vinni – abból a célból, hogy azt más kereskedőnek adja el – olyan busás magtárért számítja, hogy már nem érdemes elvinni a gabonát, mert az esetleges árdifferenciánál többet tesz ki a magtárköltés. A magtárszövetkezetek rendkívül nagy szerepet játszanak a gazdaközönség gazdasági életében. Ennek fontosságát kell, hogy ismerjék a magyar gazdák, és kell, hogy alakítsanak gabonaszövetkezeteket. Ezáltal függetleníthetik magukat a kereskedelemtől. Azonfelül a gabonaszövetkezetek a beraktározott gabonára mindenkor kaphatnak olcsó lombardkölcsönt, úgyhogy még azok a gazdák is ki tudják gabonájukat tartani addig, amíg a jobb árak bekövetkeznek, akiknek sürgősen pénzre van szükségük. Aki az áralakulást figyeli, megállapíthatja, hogy a gabonaárak mindig az aratást követő időben a legalacsonyabbak, míg tavaszkor, illetőleg az új termés előtt eléri a maximumot. Gabonaszövetkezetek révén minden földműves megvárhatja azt az időt, amikor gabonájáért a legmagasabb árat fizetik.

Malomszövetkezetek

Számtalan vajdasági községben nincs malom, vagy legalább is nincs olyan, amely a lakosság igényeit kielégítené. Ezekből a községekből nemritkán 20-30 kilométerre viszik a gabonát őrlés végett. Más helyeken viszont a lakosság állandó harcban áll a malomtulajdonossal, mert az vagy nem ad megfelelő minőségű lisztet, vagy pedig túl magas vámtétel mellett őröl. Ezekben az esetekben az ilyen problémák is megoldhatók szövetkezeti alapon. A termelők alakíthatnak malomszövetkezeteket, amelynek célja a lakosság olcsó és jó liszttel való ellátása. A működő malomszövetkezetek igazolják, hogy a szövetkezeteknek ez a formája is milyen nagy befolyással van a gazdaközönség anyagi erejének emelésére. A szövetkezeti malom mindig olcsóbban őrölhet, mint a magántulajdonban lévő, elsősorban azért, mert nem spekulációra alakult, másodsorban pedig azért, mert őrlési díjúl csupán a tényleges költségeket számolja fel. Az adómentesség ugyancsak lényegesen olcsóbbá teszi az őrlést. A jugoszláviai magyarságnak többek között Horgoson és Szt. Kanizsán vannak jól működő malomszövetkezetei.

Háziipari szövetkezetek

A földnélküli munkásság és a kisbirtokos földműves nép megélhetését a háziipari szövetkezetekkel lehetne biztosítani. Egy-egy község munkássága megteremtené a maga termelőszövetkezetét. Télen és általában olyan időben, amikor más munka nincsen, olyan alapon tudna munkához, és ezáltal kenyérhez jutni a munkásság, hogy odahaza háziipari szerűen vesszőkosarat, kocsioldalakat, fonott bútort és sok egyebet készítené. Számtalan olyan cikk van, amelynek készítése könnyen elsajátítható, kevés szakértelemmel készíthető el, és biztos megélhetést nyújt. A szövetkezetnek az volna a hivatása, hogy ezekhez a munkákhoz szükséges nyersanyagot – a vesszőt, a gyékényt, s egyebet – beszeresse, a tagok rendelkezésére bocsássa, amikor pedig a készáru elkészült, azt átvegye és

eladja. Ilyen alapon meg lehetne oldani a magara hagyott és nyomorban tengődő munkásságunk életkérdését, és így tisztességes megélhetést biztosító keresethez lehetne juttatni.

Egy ilyen munkásszövetkezet megtehetné azt is, hogy nagyobb földdarabot venne ki haszonbérbe, azt a tagok között néhány kvadrátos parcellákra felosztaná, és ezáltal lehetővé tenné, hogy a szegény munkásság olyan kicsinyke darab földhöz jusson, amely megtermi neki legalább a legszükségesebb élelmi cikkeket, krumplit, főzelékféléket stb. Csak egy kis leleményesség kellene, és számtalan olyan további módot lehetne találni, amely megoldaná a munkásság súlyos helyzetének kérdését. A munkásszövetkezetek megszervezését a munkásszervezeteknek kellene véghezvinni.

Hitelszövetkezetek

A hitelszövetkezeteknek ugyancsak általános jelentőségük van. Nincs olyan társadalmi osztály, vagy foglalkozási ág, amely ne érezné a mai nyomasztó hitelviszonyok hatását, és ne érezné szükségességét az egészségesebb hitelviszonyoknak. A hitelszövetkezetek összegyűjtik az apró tőkéket, rendszeres takarékosagra szoktatják a népet. Ezzel az egyik oldalon elősegítik, hogy a kisemberek tőkéket gyűjtsenek össze, és ezeket a tőkéket biztos befektetés mellett gyümölcsöztethessék. A hitelszövetkezetek az ilyen apró tőkékkel kisegítik kölcsönre szoruló tagjaikat, akiknek viszont olcsó hitelt nyújtanak. A hitelszövetkezet a legideálisabb forma arra, hogy a kisebbségi magyarság megszabaduljon az uzorszédő kölcsönzőktől, és a saját lábára állva megteremtse a maga pénzügyi szervezettségét. Különösen a kisbirtokosokat kellene olcsó szövetkezeti tőkével ellátni, ami által meggátolható volna, hogy a még magyar kezekben lévő kevés föld ne idegenek tulajdonába menjen át. Hitelszövetkezetek útján nagyon sok kisebbségi magyar probléma megoldható. Ha kiépítenénk hitelszövetkezeti hálózatunkat, rövidesen jobb gazdasági viszonyok közé kerülne a magyar, és ezzel politikai súlya is megnövekedne.

Beszerezési és fogyasztási szövetkezetek

A beszerzési és fogyasztási szövetkezetek tagjaik számára beszerezhetik, az összes szükséges cikkeket. Így élelmiszereket, ruházati cikkeket, ipari és gazdasági felszereléseket stb. Fogyasztási szövetkezeteket alapíthat minden foglalkozási ág úgy a falvakban, úgy a városokban. Gazdasági jelentőségük vitathatatlan. Azzal, hogy a fogyasztók szövetkezetbe tömörülve közösen szerzik be szükségleteiket, sokkal olcsóbban juthatnak a szükséges cikkekhez, mintha azokat külön-külön szereznék be. A nagybani beszerzés lehetővé teszi, hogy a szükségletet első kézből elégítsék ki, ami által elmaradnak a közvetítők által haszon és költségek címén megtartott jelentékeny költségek. Ezek a szövetkezetek is teljes adó- és illetékmentességet élveznek, ami ugyancsak jelentékenyen olcsóbbá teszi az árukat. Nálunk, Jugoszláviában az állami hivatalnokoknak van nagyszerűen kiépített fogyasztási szövetkezeti hálózatuk, amely gyönyörűen működik, és sokban hozzájárul az állami hivatalnokok anyagi jólétének emeléséhez.

Rendkívül fontos volna, hogy a kisebbségi magyarság is megteremtse a maga beszerzési szövetkezetét. Különösen a tőkeszegény kisiparosoknak ajánljuk ezt. Egy-egy község asztalosai, cipészei és egyéb iparosai szövetkezetbe tömörülve nagy fogyasztókká válnak, és anyagbeszerzésüket egyenesen a gyáraknál végezhetik, így sokkal olcsóbban elégíthetik ki szükségleteiket, és nem volnának kitéve annak, hogy a nyersanyagon öten-hatan keressenek, mire hozzájuk eljut. A közös anyagbeszerzés olcsóbbá tenné az előállítást, és iparosaink könnyebben állhatnak a versenyt a gyáriparral szemben. Néhány már működő cipész- és asztalosszövetkezet fényes bizonyítéka annak, hogy szövetkezeti úton az iparoság megteremtheti a jobb viszonyokat. Azonkívül szövetkezeti úton könnyebben megoldható a hitel kérdése is.

Házépítő szövetkezet

A házépítő szövetkezeteknek különösen a városokban van nagy jelentőségük. Ez azonban nem jelenti azt, mintha a falvakban nem tennének nagy szolgálatot tagjaiknak. Ismeretes, hogy a házbérek mindig aránytalanul magasak. Különösen érvényes ez a városokra. A házépítő szövetkezetek célja, hogy tagjaikat olcsó, jó és egészséges lakáshoz juttassák. A házépítő szövetkezetek tagjai bizonyos összeget előre befizettek – havi részletekben –, és amikor az építkezéshez szükséges tőke egy része, szokás szerint mintegy egyharmada összegyűlt, a szövetkezet felépíti a házat. A különbözetet hosszú, 10-15 évi részletekben fizetheti ki az új ház tulajdonosa. Ez az évi résziét sohasem lenne több a lakbér összegénél. Egy példát hozunk föl a házépítő szövetkezetek nagy gazdasági jelentőségének megvilágítására. Ha valaki lakbérben lakik, és 20 éven keresztül évi ezer dinár lakbért fizet, 20 ezer dinárt költ lakására, és 20 év múlva még mindig idegen házban lakik, amelyért még mindig lakbért kell fizetnie, noha már elköltötte a ház értékét. Ha e helyett az illető egy házépítő szövetkezettel építtet magának egy 20 ezer dináros házat, és az évi 1000 dinárral letörleszti, 20 év múlva tehermentes saját háza van! Ehhez a példához azt hisszük nem kell külön kommentár. Falvainkban a nincstelen munkásságnak kellene ilyen házakat építeni, városokban pedig mindenkinek, akinek nincs saját háza. A városok lakosai, mint ahogy azt Amerikában is teszik, építhetnek nagy házakat és egy-egy ilyen ház lehet akár 50-60 család közös tulajdona is.

Egészségügyi szövetkezetek

A bácskai és a bánáti falvakban még ma is dívik a babona, még ma is, az orvostudomány hatalmas arányú kifejlettsége idejében ráolvasással és különböző tévhiteken alapuló módszerekkel gyógyítanak. Ennek oka nemcsak a nép műveltségének hiányosságában, és a régi szokásokhoz való ragaszkodásban keresendő. Ez csak a kisebbik ok. A lesújtó tények fő rugója a nép rossz anyagi viszonyaiban és az orvosi kezelés és a gyógyszerek költséges voltában keresendő. Ha oda fejlődne a nép műveltsége, hogy többé nem hinne a különböző ősi hókuszpókuszok gyógyító erejében, a jelenség továbbra is létezne, mert ez a kérdés

gazdasági természetéből eredően nem intézhető el csupán felvilágosítással. A népet olcsó orvosi kezeléséhez és olcsó orvossághoz kell juttatni. Ez az egyetlen mód a kérdés megoldására.

Az olcsó orvosi kezelés kérdése – amint azt a jugoszláviai némettség példája is igazolja – szövetkezeti úton megoldható. Szövetkezeti úton, sok kis ember egyesülésével és összetartásával lényeges megtakarítások érhetők el a gyógyítás terén is. A már működő egészségügyi szövetkezetek két módszerrel érik el a célt: némely egészségügyi szövetkezet minimális havi tagdíj fejében teljesen díjmentesen bocsájt orvost a tagok rendelkezésére, mások viszont a tagdíjon kívül kezelésként 4-5 dinár külön díjat is megszabnak az orvos számára. Gyógyszert egyetlen szövetkezet sem adhat teljesen ingyen, de 25-30 százalékos kedvezményt nyújthat tagjainak. Hogy ennek milyen nagy jelentősége van, azt a már működő szövetkezetek eredményei bizonyítják. Minden ember – a legszegényebb is – ki tudja fizetni a tagdíjat, mert az évi tagdíj a legtöbb ilyen szövetkezetnél alig haladja meg az egyszeri orvosi vizit költségeit.

Ajánlatos volna, hogy különösen a kisebb községekben alakítsanak egészségügyi szövetkezeteket. Ezzel elérhető, hogy mindenki, aki orvosi kezelésre szorul, kapjon orvosi ellátást, és ne legyen arra szorulva, hogy az olcsó gyógyulás reményében különböző falusi kuruzslókkal vagy tudatlan öregasszonyokkal kezeltesse magát. Ilyen alapon az egészségügyi szövetkezet áldásos működést fejthet ki a nép körében, meggátolhatja a korai elhalálózást, es a gyermekhalandóság százalékát a minimumra szállíthatja le. Tudvalevő ugyanis, hogy falvainkban a gyermekek elhalálózási százaléka azért olyan megdöbbentően magas, mert a szülők a gyermeket abban a reményben, hogy a drága orvosi kezelés nélkül is meggyógyul, sorsára bízák.

Biztosító szövetkezetek

A biztosító szövetkezeteknek ugyancsak nagy szerep jut a gazdasági életben. A biztosító szövetkezet a biztosítás következő ágaival foglalkozhat: a vetések biztosítása jég és növényi kártevők ellen, a termés és a gazdasági épületek biztosítása tűz ellen, a háziállatok biztosítása vészkar ellen, a tagok biztosítása baleset, betegség, öregség, rokkantság és halál esetére. A biztosítási szövetkezetek beszédes példái a szövetkezeti rendszer és az összetartás hasznosságának. Biztosítási díjat egyáltalán nem szednek tagjaiktól, ehelyett a káreset bekövetkezte után a kifizetésre kerülő összeget megosztják a tagok között. Az egyes tag hozzájárulásának nagyságát az általa bejelentett összeg, vagy amennyiben az alapszabályok így rendelkeznek, a részjegyek száma szabja meg. A vajdasági magyarságnak már is van néhány kitűnően működő biztosító szövetkezete.

Magunk – magunkért

A jugoszláviai magyarságnak most már életkérdésévé súlyosodott a céltudatos gazdaságpolitika szüksége, a gazdasági kérdések megoldása nem tűr további halasztást. Mindinkább pusztító anyagi romlását meg kell ennek a néptöredéknek akadályoznia, különben elvesz. Ha az anyagi züllésnek még néhány éven belül nem álljuk útját, annyira elszegényedünk, hogy nem lesz már erőnk talpra állni. Minden tönkrement magyar gazda, minden talajvesztett magyar egzisztencia, minden idegen kézre vándorolt hold föld egy-egy súlyos vad ellenünk, egy-egy figyelmeztető jajkiáltás: ne tovább! Ne túrjunk tovább közömbösen, vagy kétségbeesett önmarcangolással ugyan, de tétlenül, hogy teljesen kicsússzon alólunk a talaj, hanem céltudatosan lássunk hozzá jövőnk kiépítéséhez! Szervezzük meg gazdasági életünket és segítsünk magunkon! Kövessük a haladó és élni akaró nemzetek példáját, értsük meg a kor szavát, alkalmazkodjunk a szükségességekhez, korszerűbben, jobban és okosabban gazdálkodjunk! És ne eresszük ki kezünkéből a földet! Nagy és nehéz a földadat, amely elvégzésre vár, de a haladéktalan elintézést jövőnk parancsolja.

Jövőnk követeli, hogy a legsürgősebben lefektessük céltudatos nemzetmentő gazdaságpolitikánk alapjait, megteremtjük gazdasági érdekképviselőinket, és minden erőnkkel oda hassunk, hogy kisebbségi életünk problémazömének, legfájóbb, legnagyobb horderejű kérdésének helyes megoldásával gazdasági helyzetünket a javulás felé tereljük, és ezáltal utat nyissunk népéletünk egyéb problémáinak megoldása felé. Mint kisebbségi nemzetnek létérdekünk fűződik ahhoz, hogy vagyoniag kedvező helyzetbe kerüljünk, mert csak így vehetjük fel a kulturális és politikai helyzetünk megjavításáért vívott harcot, és csak így állhatjuk meg helyünket a nemzetek fennmaradásáért vívott nagy tülekedésben. Mi, jugoszláviai magyarok teljesen magunkra hagyottak vagyunk. Magunknak kell megtalálnunk azokat az utakat, amelyek a jobb jövő felé vezetnek. Ha mi nem segítünk magunkon, nem segít rajtunk senki. Ezért össze kell fognunk, és minden alkalmas eszközt fel kell használnunk magunk és népünk jobb anyagi viszonyokhoz juttatása érdekében.

Muhi János: *A jugoszláviai magyarság gazdasági megszervezése*. Az új szövetségi törvény magyar fordításával. Sombor, Jugoslovenska stamparija i papirnica Josip Bosnjak – Sombor, 1938. 77 p. Kisebbségi Könyvtár. A szerkesztésért és a kiadásért felel Gyöngyösi Dezső. Bevezetés, 5-23. p.

CSUKA JÁNOS

A délvidéki magyarság iskolaviszonyai

A délvidéki magyar kisebbség huszonkét éves küzdelmes létfenntartási harcát mindig az iskolakérdés uralta. Nem akadt olyan türelmes és nyugodt időszak, amely legalább átmenetileg biztosította volna a zavartalan anyanyelvű iskolai oktatást. Ha voltak is biztató jelek, azok csak pillanatnyilag segítettek megnyugváshoz az iskolakérdést. Tartós, gyökeres rendezése akkor is késett, amikor a politikai légkör elviselhetőbb helyzetet teremtett, s adva volt ennek a nyugtalanító kérdésnek közmegegyezésre való elintézése. A jugoszláviai magyarság számára pedig halaszthatatlanul sürgős feladat volt a fennálló iskolapanaszok orvoslása, hogy nemzeti élete megfeleljen a követelményeknek. Az új magyar nemzedék áll vagy bukik az anyanyelvű iskolai oktatás intézményes és törvényes biztosításával. Hogy a magyarság kisebbségi sorshelyzetében mennyire tudatában volt az anyanyelvű oktatás jelen-tőségének, az végighúzódik egész kultúrtörékvésein. Minden magyar megmozdulás, politikai és kulturális akció tengelyében az iskolaviszonyok megjavításának követelése állott, és ennek a szívós és következetes munkának következményei az elért eredmények. Minden iskolát és anyanyelvű oktatást, egy osztály felállítását nem egyszer egy-egy magyar tanító kinevezését sok szaladgálás, kilincselés, szinte megalázó utánjárás előzött meg. S ha végigtekintünk több mint két évtized iskolafrontjának egyes szakaszain, azt látjuk, hogy nagyon sok a tennivaló, a jóvátenni való. Mert kielégítő magyar szellemű iskolai oktatásról a szerb uralom alatt nem lehetett beszélni.

A névelemzés átka

A családnevek nemzetiségi analízisa egy jugoszláv államférfi nevéhez fűződik. Pribicsevics Szvetozár horvát bánási szerb tanító, aki a budapesti parlamentben kezdte el politikai pályafutását, felejthetetlen emléket állított magának a jugoszláviai magyar kisebbség anyanyelvű iskoláztatása terén közismert rendeletével. Pribicsevics, aki a háború utáni délszláv politikának sokáig markáns alakja volt, közoktatásügyi minisztersége alatt kiadott egy vétkes rendeletet, amelynek fojtogató szelleme megfeküdt az egész iskolai oktatást, és bár legutóbb az iskola-kérdésekben megértőbb álláspontot foglaltak el, a hatását mégsem lehetett teljesen kiküszöbölni. Pribicsevics találta ki azt a csodabogarat, hogy az iskolai beiratkozásoknál nem a szülő dönti el és mondja meg a gyermek nemzetiségét, és azt, hogy milyen iskolába akarja járatni, hanem – a választóvíz. Rendelete szerint a családnevek analízise alapján kellett megállapítani, hogy ki milyen nemzetiségűnek tekinthető, és elképzelhető, hogy a túlzott buzgalom, esetleg a felbukkanó ellenszenv, hiányos tájékozó-

dás és helyzetismeret mennyi visszás, csúnya helyzetet teremtett, mennyi szomorúságot okozott. Különösen az első években tapasztalatlan, fiatal, érdemeket kereső tanítók olyan messzire mentek a nemzeti kisebbségi tanulók számának a leszorításában, főleg a nemzetiségek által erősebben lakott vidékeken, hogy még a Nagyköböl, Kovácsokból, Takácsokból, Bognárokból stb. is szlávokat igyekeztek faragni. A Pribicsevics-féle elmélet szerint ugyanis ezek a családnevek, amelyek valamilyen szakmát fejeznek ki, régi, elhomályosított szláv családokat rejtegetnek. Ha a Kovácsok, Takácsok stb. magyarságát is kétségbe vonták, elképzelhető, hogy mi volt a sorsuk azoknak, akiknek a neve valóban idegen hangzású, esetleg szláv. A magyar gyermekek ezrei kényszerültek ennek az iskolapolitikának velejáró következményeként az államnyelvű iskolákba, és hiába volt a régi parlamentáris életben, a teljes szólásszabadság idejében is minden rimánkodás, panasz, nem sokat használt. Mindig azt a sztereotip választ adták, hogy a szlávoknak jogában áll, és kötelessége is az elmagyarosodott rétegeket visszaszerezni, és ezt a jogát a szlávok nem adja fel.

A magyarság keserű rezignációval a Pribicsevics-féle iskolarendszert névelemzésnek nevezte el, és ma is frissen és töretlenül él a köztudatban ez a még kimondani is nehéz, rossz emlékeket ébresztő, furcsa megjelölés. A magyarság pedig szívesen és örömet eltemette volna egyéb rossz, ma már szerencsére a múlt kellemetlen emlékei közé, de szinte minden évben valamelyik vidéken, valamilyen formában felbukkant, s kísértett a szelleme. Pribicsevics politikája pedig tényleg már csak a történelemé, amelyre még a délszláv politikai körök sem emlékeztek vissza szívesen. A kisebbségi vezetők állandó, soha meg nem szűnő közbenjárására az utóbbi időben a hatóságok mintha enyhíteni akarták volna a Pribicsevics-féle iskolarendszert, mint korszerűtlen, igazságtalan és megalázó eljárást, de még az őszi beiratkozásoknál sem hajtották végre simán, zökkenésmentesen azt a báni rendeletet, hogy a beiratkozásoknál egyedül a szülő hivatott megmondani a saját és gyermeke nemzetiségét, és azt, hogy magyar, vagy államnyelvű iskolába akarja járatni a gyermekét. Akadt tanító, aki lelkiismeretesen betartotta a rendeletet, volt, aki nem, és bizony megisméltódott megint a kérvényezés, utánjárás, a gyermekek áttelepítése a magyar nyelvű iskolából az államnyelvű iskolába, vagy fordítva. És az ilyen időnkint felbukkanó jelenségek mindinkább megérlelték a sorsával törődő magyarságban azt a régóta hangoztatott meggyőződést, hogy az anyanyelvű iskolai oktatás végleges rendezését nem lehet évenként megisméltódó rendeletekkel, útbaigazításokkal gyökeresen megoldani. Olyan törvény kiadására volt szükség, amely világos és pontos rendelkezéseivel nem hagy semmiféle kétséget maga után, és megjelöli az anyanyelvű oktatás helyes medrét az iskolapolitikában. Az iskolával kapcsolatos kívánságokat azonban nem teljesítették, csak ígérek hangzottak el.

Hiányosságok az adatszolgáltatásban

Miután a magyar kisebbségi küzdelmek főleg az iskolai viszonyok megjavítására voltak összpontosítva, sok fontos egyéb munka elvégzése halasztódott el. A magyarságnak így nem volt pontos adatszolgáltatása. Az iskolai problémákat nyilvántartó adatgyűjtés nélkül

pedig hozzá sem lehetett fogni a sérelmek elintézéséhez. Olyan intézmény felállítását várta tehát a magyar kisebbség, amely minden magyar tanítót, tanárt, iskolát, sőt gyermeket is nyilvántart. Az iskolaügyeket intéző hivatal rendeltetése lett volna a gyermek pályaválasztását is megkönnyíteni, és lehetővé tenni számára a boldogulást. A hivatalra hárult volna végül az iskolai sérelmek összegyűjtése, s azok orvoslásának kieszközlése is. A magyar iskola és adatszolgáltató iroda felállításában és a névelemzés törvényes megszüntetésében látta a magyarság nemzeti életének a biztosítását. Az anyanyelvű iskolai oktatást minden magyar számára lehetővé kell tenni, ezt kívánta a magyar nemzetömb fennmaradása és boldogulása.

Magyarok a főiskolákon

Mivel eddig nem gondoskodtak az iskolai adatgyűjtés megszervezéséről, teljesen egyoldalú adatokra vagyunk utalva. Nem könnyű azokat ellenőrizni, s így hitelességüket el kell fogadnunk. A magyar egyetemi hallgatók túlnyomó része Zágrábban és Belgrádban, kisebb része Szabadkán folytatta főiskolai tanulmányait, s csak a sorsfordulat utáni első években látogattak egyesek, főleg anyagilag jól megalapozott, útravalóval ellátott fiatalok külföldi egyetemeket, az elmúlt tíz évben azonban számuk kimutathatóan egészen összeszűgödött. A külföldi egyetemeket keresték fel református és evangélikus teológusaink is, míg a katolikus papjelöltek a zágrábi, gyakovói, spalatói és travniki teológiákon szereztek meg a szükséges képesítésüket. A magyar egyetemi hallgatók az első években a zágrábi egyetemet részesítették előnyben, s csak legutóbb volt észlelhető, hogy egyre többen mentek a közelebb fekvő Belgrádba úgy, hogy csaknem egyenlő arányban megoszlott a zágrábi és belgrádi egyetemek között a magyar egyetemi hallgatók száma. A magyar egyetemi hallgatók 1920 óta tanulnak Zágrábban, s már az első évben negyvenhat magyar hallgatója volt a zágrábi egyetemnek. Az intellektuális pályákon tapasztalható helyzetre jellemző, hogy már az első évben a magyar egyetemisták közül huszonhárom orvos volt, tehát olyan pálya iránt érzett hivatást, amelyben a legnagyobb hiány volt, és ma is hiány van a magyaroktól helyeken. 1924-29-es évek adatait nem sikerült felkutatni, ennek ellenére látható, hogy egészen 1930-ig emelkedett a zágrábi magyar egyetemisták száma, s voltak évek, amikor 150-200-an is tanultak, majd azóta visszaesés tapasztalható. A magyar egyetemi hallgatók szüleinek foglalkozása is áttekinthető. A középosztály van a legerősebben képviselve. Az elmúlt év végéig a Zágrábban diplomáit magyarok szakok szerint így osztották meg:

Jogász	70	Mérnök	9
Katolikus lelkész	75	Állatorvos	1
Orvos	22	Festőművész	2
Gyógyszerész	53	Zenetanár	5
Tanár	11	Szobrász	1

Összesen 249-en szereztek Zágrábban diplomát. Ha figyelembe vesszük még a Belgrádban és Szabadkán diplomáit magyar fiatalokat is, akkor a legjobb esetben Délszláviában ötszáz magyar ifjú szerzett diplomát, ami megközelítően sem elegendő, hiszen még ma is vannak pályák, amelyeken hiány van magyar diplomásokban.

A zágrábi magyar egyetemi hallgatók egyesülete menzát tart fenn, s lehetővé teszi a szegény sorsú magyar főiskolások továbbtanulását. Az egyesületnek mecénásai, bőkezű pártolói vannak, akik segítik az erre érdemes fiatalokat, hogy a tanulás ne legyen gond a számukra. A zágrábi diákmenzának átlag 130 tagja van, s 20-25 olyan diák tanulmányának a befejezését biztosítják, aki erre az egyesület támogatása nélkül nem is gondolhatna.

A belgrádi egyetemet, amely mind nagyobb jelentőséget nyert az egyetemi képzettséggel rendelkező magyar intellektuális réteg megteremtésében, nemcsak közelsége miatt látogatta a magyar ifúság. Belgrád olcsóbb volt, mint Zágráb, és a belgrádi magyar egyetemi hallgatók Bolyai Farkas egyesülete szintén abban a kellemes helyzetben volt, hogy a szegény sorsú magyar főiskolásokat segíeyezhette. Az állami statisztikai hivatal 1936. évi kimutatása szerint abban az évben a jugoszláviai egyetemeknek 15.308 hallgatójuk volt, ebből alig 300 a magyarok száma, közöttük 30 nő. Belgrádban ebben az évben 76 magyar főiskolás tanult, Szabadkán, a belgrádi egyetem jogi fakultásán 56-an, egy magyar főiskolás volt Laibachban, a többi Zágrábban. Meglepő a jogi pályára készülő magyar főiskolások nagy száma. A magyarázat az, hogy ezek túlnyomórészt szabadkai, vagy környékbeli szegény szülők gyermekei, akik Szabadkán, a legkönnyebben megközelíthető egyetemi városban tanultak. A szabadkai jogi fakultás mellett nincsen a magyar egyetemi hallgatóknak egyesületük, szervezetük. A jogi fakultás húsz éve működik, és ez alatt 58 magyar fiú szerzett ott diplomát. Az 58 magyar fiú közül 21 szabadkai, a többi felső-bácskai, illetve Tisza-vidéki. A háború utáni első években évenként csak egy-két magyar hallgatója volt a szabadkai jogi fakultásnak, az elmúlt tíz évben a számuk 4-6-ra, majd 1939-ben már 14-en, 1940-ben pedig 13-an vizsgáztak. Nagyobb részük (32-en) ügyvédjelölt, a többiek pedig mint tisztviselők, vagy egyéb alkalmazottak helyezkedtek el.

A magyar egyetemi hallgatók száma semmiképpen sem kielégítő. Annak ellenére, hogy a főiskolákból az utóbbi években több mint száz diplomás magyar került ki, mégis egyes szakokban változatlanul nagy hiány észlelhető. Mindenekelőtt nincsen elegendő magyar orvos, tanár, tanító, állatorvos és gazdasz. Hely és állás pedig volna a számukra. A magyar falvak állandóan keresik a magyar orvost, állatorvost, tanítót és képzett gazdát. A magyar katolikus papok száma sem elegendő. A magyar jellegű bácskai egyházmegye 459.610 híve közül 260.000 magyar nemzetiségű, és ha csak minden 2500 hívőre egy papot veszünk, akkor is több mint száz magyar pap kellene, de még nyolcvan sincsen. Az egyházmegyei hatóságok pedig tanulási segítyt is nyújtanak a papi pálya iránt hivatást érző ifjaknak, mégis kevés a jelentkező, pedig a kisebbségi életben a papra, főleg falvakban a legnagyobb hivatás várt. A mostani iskolaévben társadalmi úton sikerült biztosítani tíz magyar ifjú papi pályára történő előkészítésének költségeit. A jövőben intézményesen szeretnék elősegíteni a bácskai magyar lelkészutánpótlást. Bánátban és Baranyában, ahol pedig szintén jelentős számú magyar él, a magyarság szétszóródása miatt a magyar papra

még nagyobb szükség van, a helyzet még rosszabb, mert vannak évek, amikor egyetlen magyar pap sem kerül ki a szemináriumokból, az idős papgeneráció pedig kidől, és nincs, aki átvegye a magyar katolikusok lelki ügyeinek intézését. A református magyar paputánpótlás inkább megoldódottnak tekinthető. Az utánpótlás, tekintettel a magyar református hívők lényegesen kisebb számára, könnyebben valósulhatott meg.

Hosszas utánjárás és harc eredményeként öt év előtt létesült a belgrádi tanítóképzede mellett annak magyar párhuzamos osztálya. A magyar tanítóhiány ugyanis az új generáció anyanyelvű tanulását veszélyeztette. Közel húsz éven keresztül az államnyelvű tanítóképezdekből kevés magyar tanító került ki, ezeket is gyakran nem magyar falvakba nevezték ki. A belgrádi magyar tanítóképezdének az első évben mindössze 14 magyar tanulója volt, és csak az első osztálya nyílt meg. Az iskolából tavalyl kerültek ki az első végzett magyar tanítók. Egyeseket már ki is neveztek közülük. Mivel nem minden évben nyílt meg az első osztály, három osztálya volt öt helyett. A magyar tanítóképezdében azonban ma már ötven-hatvan ifjú készül a tanítói pályára, és ha ezt az elég tekintélyes létszámot sikerül az elkövetkezendő tíz évben biztosítani, akkor talán megvalósulhat az a magyar kívánság, hogy minden magyar gyermeket magyar tanító fog tanítani. Eddig az volt a helyzet, hogy nagyon sok magyar iskolában magyar tanító hiányában magyarul tudó szláv tanító tanított, bár nem egyedülálló eset az sem, hogy még magyarul tudó szláv tanító sem állott rendelkezésre. A magyar tanárok száma sokkal kedvezőtlenebb, s ha egy-egy magyar tanár diplomát is szerez, nem magyar iskolához nevezik ki, ami kiderül a szabadkai magyar gimnázium helyzetének az ismertetésénél.

A középiskolai oktatás

Nem sokkal vigasztalóbb képet kapunk, ha a délvidéki magyar közép-iskolák helyzetét vizsgáljuk. Különbösen sem sok a vizsgáltnivaló, mert magyar polgári iskola egyáltalában nincs, mindössze Szabadkán sikerült szinte minden évben megisméltlődő súlyos nehézségeket leküzdve megmenteni a nyolcosztályú magyar gimnáziumot, és Zentán a négyosztályú alsóbb fokú gimnáziumot. A szabadkai magyar gimnáziumnak már csak a neve volt magyar, hiszen évek óta alig két-három magyar tanára van, és a magyar nyelven és hittanon kívül az összes tantárgyat államnyelven tanították. A szabadkai magyar gimnázium alsóbb osztályaiba a szabadkai és topolyai járás tanulóifjúsága iratkozhatott be, a felsőbb osztályokba azonban az ország bármely vidékén élő magyar nemzetiségű növendékek kérhették felvételüket. Azok, akik a szabadkai, illetve zentai iskolakörzeten kívül álló terülről valók, a báni hivataltól kérhették a magyar osztályokba való felvételüket. A magyarság számára érthetően a két csonka magyar gimnázium nem nyújtott lehetőséget arra, hogy megfelelő számú és magyar nemzeti szellemben nevelkedett ifjúság kerüljön ki ezekből az intézetekből. Az eddigi példák és tanulságok arra figyelmeztettek, hogy az anyanyelvű középiskolai rendszert a szerb, illetve német anyanyelvű iskolai rendszer eredményeinek szem előtt tartásával kell kiépíteni. A háború előtti szerbség ugyanis Újvidéken, Karlócán

és Becskereken magángimnáziumokat tartott fenn, amelyek közül különösen az újvidéki segítette elő a szerbség nemzeti követelményeit kielégítő öntudatos ifjúság nevelését. A németeknek néhány éve Verbászon van nyolcosztályú magángimnáziumuk, és legutóbb Palánkán és Apatinban négyosztályú német magángimnázium létesült, azonkívül Zágrábban nyolcosztályú német gimnázium felállítását tervezik. Versec négyosztályú német gimnáziumot kap. A magyarságnak tehát mindenekelőtt magángimnáziumokat kellett volna létesítenie, hogy az ifjúság továbbtanulását megkönnyítse. A mai időkben kizárólag a magániskolák felelnek meg a nép érzelmeinek és követelményeinek, annál is inkább, mert a magániskolák nincsenek kitéve az állami közoktatásügy vezetésében előforduló változások, pedagógiai irányítások, politikai hangulatok hullámvásolásának.

Ha nem is teljes a szabadkai magyar gimnázium, mégis ragaszkodott hozzá a magyarság, és már eddig is minden áldozatot meghozott érte. Nem egy iskolaévben vállalta az annyira igénybe vett magyar társadalom a szegény sorsú magyar diákok eltartását, csak-hogy egy-egy osztály fennmaradásához a szükséges számú tanuló beiratkozását biztosítsa. Ezt a célt három internátus is elősegítette. A legrégebb a Magyar Olvasókör diáksegélyzője, amely nélkül talán már a magyar gimnáziumnak csak az emléke maradt volna fenn. A Magyar Olvasókör diáksegélyzője a jómódú magyar polgároktól állandó hozzájárulást szerzett a diákok segélyezésére, és a magyar családoknál elhelyezte a tanulni akaró szegény magyar diákokat. Azóta a magyar társadalom szélesebb rétegeire támaszkodó két internátus létesült. A szabadkai magyar gimnázium tanulóinak a fele (nyolcvan-száz gyermek) szegény sorsú, és neveléséről, élelmezéséről a magyar társadalomnak kell gondoskodnia. A legjelentősebb a Bosner-féle internátus, míg egészen a közelmúltig Balázs-Piri Kálmán tanfelügyelő is internátust tartott fenn.

A szabadkai gimnázium 1747-ben létesült, és 1848 óta tanították benne a magyar nyelvet, egészen 1918-ig. Az összeomlásokor Kosztolányi Árpád, Kosztolányi Dezsőnek, a nagy magyar költőnek az édesapja volt az igazgató, és a helyére került 1919-ben Vojnics-Tunics Iván, akinek a kezdeményezésére nyílt meg a bunyevác gimnázium első és második osztálya. Az 1920-as évben megszűnt a gimnázium magyar jellege, és szláv gimnázium létesült helyette. Még abban az évben megtörtént a városi gimnázium államosítása, és az év őszén a szláv tagozaton megnyílt mind a nyolc osztály. Az első években még 8-10 magyar tanára volt a magyar gimnáziumnak úgy, hogy a magyar nyelvű tanítás nem ütközött nehézségekbe. Az 1923-as évben indult meg a bunyevác ifjúság nagyobb arányú beözönlése az iskolába, s az alsóbb osztályokban két-három párhuzamos osztályt is kellett nyitni. Akkor még a magyar osztályok is zsúfolva voltak. Az 1922-23-as évben az első osztálynak 60, a másodiknak 90 tanulója volt. Az államnyelvű osztályba 558, a magyar gimnáziumba 488 tanuló iratkozott be. Az államnyelvű osztályban mindössze tizenegy magyar, 4 német és 70 zsidó vallású tanuló tanult, a magyar gimnáziumban pedig még 201 zsidó növendék volt. A következő években a helyzet teljesen megváltozott, a tanulók száma rohamosan emelkedett, mert amíg a világháború előtt 200-300 növendéke volt az intézetnek, a számuk azóta 1000-1300-ra emelkedett. A magyar gimnázium alsóbb osztályaiban ma is elég tekintélyes a tanulók száma, a felsőbb osztályokban már egyre keve-

sebb. 1926-ban az államnyelvű osztályokba 708-an iratkoztak be, a magyar gimnáziumba 259-en. A magyar osztályokban ekkor már csak egy zsidó tanuló volt, mert ettől kezdve a zsidóknak az államnyelvű osztályokba kellett beiratkozniuk. A szláv gimnáziumban 33 tanár tanított, a magyar gimnáziumban 18, és ezek közül hárman a szerb nyelvet adták elő. Azóta is állandóan emelkedett a növendékek száma, a magyar osztályokban azonban visszaesés volt észlelhető. Az elmúlt tíz évben a magyar gimnáziumnak átlag 150-200 növendéke volt, és fokozottabb erőfeszítésre volt szükség, hogy a magyarság számára olyan fontos nyolcosztályú gimnáziumot fenntartsák. Az 1937-38-as iskolaévben egy magyar tanár meghalt, egyet pedig nyugdíjba helyeztek, úgy hogy hárman maradtak: Richter Nándor, Scháffer Mihály és Kovács Sztrikó Zoltán, valamint Gajdos István hitoktató. Az 1939-1940-es iskolaév adatai sem nyújtanak kedvezőbb képet. Az államnyelvű gimnáziumnak 1105 növendéke volt, a magyar párhuzamos osztályon csak 213-an tanultak. Az első osztályban 53-an voltak, a nyolcadikban csak 13-an. Jugoszlávia széthullásakor Sztefánovics Velimir volt az intézet igazgatója, aki türelmetlen sovinizmussal üldözte a magyar diákokat. Rosszindulatú, kimondott magyargyűlölő volt, s a magyar gyermekek százainak továbbtanulását akadályozta meg.

A zentai négyosztályú magyar iskoláról nem állnak megfelelő adatok rendelkezésre, azonban úgy tudjuk, hogy ott is évről évre csökken a magyar növendékek száma. A szabadkai államnyelvű gimnázium növendékei között is igen sok a magyar nemzetiségű, ezeket azonban külön nem tünteti fel a gimnáziumi értesítő. Nagyon sok magyar szülő ugyanis sokáig az államnyelvű gimnáziumba járatta gyermekét.

Kevés az anyanyelvű elemi iskola

A szomorú emlékű Pribicevics-féle iskolatörvény azonkívül, hogy az iskolaigazgatókra ruházta át azt a jogot, hogy a beiratkozásnál a gyermekek, illetve szüleik anyanyelvét megállapítsa, államosította a felekezeti iskolákat. A magyarság számára kettős csapást jelentett a törvény, mert nemcsak hogy megnehezítette a tanulók, illetve szüleiknek azt a jogát, hogy eldöntsék, milyen iskolába járassák gyermekeiket, hanem a katolikus és református egyház számos magyar nyelvű iskolájának további fennmaradását tette lehetetlenné. A kisebbségi életben pedig megtanultuk, hogy iskolákat megszüntetni a legkönnyebb feladat, de újra megnyitásukat kieszközölni heroikus küzdelmet jelent. Az állami elemi iskolák irányításába, a tanrend összeállításába, a tanítók munkájába, s ami a legfájóbb, a beiratkozások megkönnyítésébe a magyarságnak semmiféle beleszólása nem volt. Mindjobban összekuszálta a kisebbségi iskolai oktatásban uralkodó állapotokat az, hogy a diktatúra éveiben a magyar tanítókat tömegesen helyezték el nem magyar iskolákhoz úgy, hogy nem egy magyar iskolában tanítóhiány miatt szűnt meg a magyar nyelvű tanítás. A magyar iskolák részére való megnyerésük, visszahelyezésük pedig nem ment olyan simán. Az elmúlt években felmutatható eredményt értek el ezen a téren a magyarság vezetői, de

még legutóbb is akadtak államnyelvű osztályokban oktató magyar tanítók, pedig a magyar tanítóhiány változatlanul fennállott.

Hogy Pribicevics iskolaszelleme mennyire átalakította a pedagógiai elveket, az kiderül egy akkor még félig-meddig hivatalos megnyilatkozásból is. Dr. Kirilovics Dimitrije, a Duna bánági közoktatásügyi hivatal volt főnöke néhány év előtt két tanulmányban taglalta az állam kisebbségi iskolapolitikájának irányelveit. Az igazsághoz tartozik, hogy Kirilovics túlzásaival később nemcsak hivatalos körök, de a kisebbségekkel szemben megértőbb álláspontra helyezkedő szláv közéleti személyiségek sem értettek egyet. Mégis megemléítésre méltó, mert nem elszigetelt jelenségről volt szó, és ismételt bizonyítéka annak, hogy a Pribicevics-féle iskolapolitikai elgondolások változatlanul éltek még pedagógiai körökben is, s ezeknek a jelenségeknek teljes kiküszöbölése elsőrendű magyar érdek volt.

Kirilovics A magyar asszimilációs politika sikerei című tanulmányában többek között bejelentette, hogy a szlávoknak kötelessége, hogy az elmagyarosodott idegen népekben felébressze régen elmosódott hovatarozásuk érzéseit. Kirilovics is a családnevek egyszerű analízisével igyekezett kimutatni, hogy nagy munka vár a szerbségre, mert vissza kell szereznie az elmagyarosodott szláv családokat. A szerző szerint katolikus vallású szlovákok kevésbé asszimilálódtak, mint a sokácok, bunyevácok, németek, még kevésbé a rutének, horvátok, lengyelek, bolgárok, csehek, románok, zsidók, örmények, görögök, cincárok és cigányok. Vannak elmagyarosodott szerbek is, ami megállapítható Kirilovics tanulmányából, mert felsorolja, hogy egyes bácskai járásokban Milutinovics, Mitrics, Vukománovics, Ivanisevics, Miletics, Majsztorovics, Radics, Péics, Sztanisis, Panics, Pericsics, Milosevics, Banin, Maduleski stb. nevű családokat talált, amelyek szerb eredetűek. Ilyen megállapítások után a szerző többek között azt állítja, hogy a Tóth, Horváth, Rácz, Orosz, Oláh, Lengyel, Török, Cseh nevek viselői eredetileg ahhoz a nemzethez tartoztak, amelytől nevüket nyerték. A tanulmány megjelenése idején a Kalangyában válaszoltunk Kirilovicsnak s magyarítottuk, hogy mennyire tévesek az elképzelései, és hogy mennyire korszerűtlen a tiszta faj elméletéről az annyira poliglott vidéken, mint a Vajdaság, beszélni. Zentán és a járás községeiben, valamint Magyararkanizsán a Bakóra, Bartók, Bubolya, Vida, Huzsvár, Bette, Gubányi, Kanyó, Koncz, Koszó, Muhi, Palásti, Gajdos, Zsótér, Árgyéus családneveket tartotta idegeneknek, nem magyaroknak. Óbecsén a Jávor, Pohorai, Halápi, Benkó, Odri, Kalapáti, Zacskó, Sétáló, Surányi családokat. Kirilovics tanulmányára utalva felhívtuk a figyelmet arra, hogy ha szláv nevű magyar családokat talál is a Vajdaságban, az nem az erőszakos asszimiláció következménye. Soha erőszakos magyar asszimiláció nem volt, ellenkezőleg a magyarságba önként beolvadtak azok, akik magyarul éreztek, a magyar kultúra széles mezején akartak tevékenykedni. Ha erőszakos asszimiláció lett volna, akkor a ma is fennálló délvidéki szerb, német, bunyevác nyelvszigetek nem őrizhették volna meg századokon keresztül nemzeti sajátosságaikat, vagyonukat, s az idegen népcsoportok teljesen eltűntek volna. E helyett megmaradtak a horvátok, szerbek, németek és románok nemzeti öntudatban, a kultúrában pedig megerősödtek. A tanulmány eredményének összegezéséül Kirilovics, aki még legutóbb a Duna bánági hivatal közoktatási osztályának az élén állott, felhívta a jugoszláv közvéleményt arra, hogy fordítsa a legna-

gyobb figyelmet az elmagyarosodott szlávok visszaszlávosítására, s a munka elvégzésére az egyházat és az iskolát ajánlotta. A tanulmány megjelenése idején Kirilovics elméletének nagy hatása volt a pedagógusokra, a hivatalos iskolapolitika azonban nem követte ezt a merev elvet, hajlékonyabbnak bizonyult. A kisebbségek vezetőinek sikerült meggyőzniük az illetékes tényezőket arról, hogy nem lehet a családnevek alapján senkinek a nemzetiségét megállapítani, s nem szabad a családnevek alapján a magyar gyermekeket államnyelvű iskolákba kényszeríteni.

Kirilovics Dimitrije tanulmánya hozta nyilvánosságra az első Duna bántási kisebbségi népiskolai adatokat is.

Az elmúlt évek adatai hiányoznak, azonban az 1932–35-ös évek iskolai adataival csaknem azonosak lehetnek, mert nagyobb eltolódás az iskolák számában nem mutatkozik, bár a mostani iskolaévben, a magyarság vezetőinek következetes közbenjárására, több magyar iskola nyílt meg. Hasonlóképpen szinte változatlan az iskolatermek száma is, mert új épületet alig emeltek. Az 1932–35-ös esztendőben 242-245 tantermet vettek igénybe az óvodák és 4376-4406 tantermet az elemi iskolák részére. Az óvodák számára 200 állami épület áll rendelkezésre, amelyek túlnyomó részben községi tulajdonban vannak. Az iskolaépületek száma 2026, ebből 1242 községi, 506 egyházi tulajdon. A báni közoktatásügyi hivatal is elismeri, hogy 253 iskolaépületben csak azért tanítanak, mert egyelőre nincs jobb, megfelelőbb. Az utóbbi években főleg az agrártelepeken épült iskola, miután messze fekszenek a falusi iskolák, és a gyermekeknek 10-15 kilométert kellett gyalogniuk, ha iskolába akartak járni. Megkapjuk a jelentésből egyben a tanulók nemzetiségi megoszlását is tantermek szerint, amely így fest:

A tannyelv	Magyar	Német	Állami	Szlovák	Román	Ruszin	Orosz
Óvoda	31	33	172	1	1	1	3
Elemi	460	618	3337	124	79	22	8

A magyar kisebbség számbelileg erősebb a német kisebbségnél, mégis a németeknek 618, a magyaroknak csak 460 tantermük volt, aminek az a magyarázata, hogy sokkal több magyar nemzetiségű gyerek járt állami osztályba, mint német. Az államnyelvű osztályokba járó magyar nemzetiségű gyermekeket viszont külön nem tüntetik fel, így a számukat nem lehet megállapítani. Az 1933-35-ös iskolaévek adatai alapján a tanulók iskolák szerint a következőképpen oszlanak meg:

Az iskola megjelölése	A tanév elején		Kimaradt		Az év végén maradt	
	Fiú	Leány	Fiú	Leány	Fiú	Leány
Állami óvodák	9.008	9.260	155	173	9.169	9.415
Magán óvodák	131	128	26	30	122	124
Állami elemi iskolák	138.783	126.961	8.466	8.445	134.658	121.938
Magán elemi iskolák	301	674	10	25	295	663

Feltűnő, hogy évközben mennyi tanköteles gyermek maradt ki az iskolából. Közel 17.000 gyermek nem tudta megszakítás nélkül folytatni elemi iskolai tanulmányait. Előszörban a falusi tanköteles gyermekekről van szó, akik a mezei munka kezdetével kénytelenek szegény sorsú szüleiknek segédkezni, vagy pedig elszegődni libapásztornak, kondásnak. A törvény ugyan szigorúan büntette az iskolát elhanyagoló gyermekek szüleit, mégsem lehetett a gyermekeket rászoktatni arra, hogy iskolába járjanak, Különösen a magyar iskolás gyermekek voltak kénytelenek elmaradni az iskolából, mert szülei szegények, és a gyermekek szerény keresetükkel is hozzájárultak a család fenntartásához.

Egyéb nemzetiségű volt az elemi iskolákban 1133, (538 fiú és 495 leány), az óvodákban 80 fiú és 65 leány. Az 1932–35-ös esztendőik közül 1933-ban és 1934-ben volt a legmagasabb a magyar tanulók száma (37.081), míg 1932-33-ban a magyar elemi iskolákban 36.976, 1934-35-ben 36.360 magyar gyermek tanult, és azóta a számuk valószínűleg elérte a negyvenezeret.

Az elemi iskolákban 14 ókatolikus (6 fiú és 8 leány) tanult a Duna bánóságban. Az adatok tehát nemcsak a magyarok által lakott Bácska, Bánát, Baranyára, hanem a Duna bánóság szerbiai részére (Belgrád környékére) is vonatkoznak, és innen van az, hogy a görögkeleti vallású tanulók túlsúlyban vannak. Szinte a kétszeresét teszik ki a többi vallású tanulóknak. A Bácska, Bánát, Baranya elemi iskolai tanulóinak vallási megoszlása egyelőre nem áll rendelkezésünkre, azonban Kirilovics Dimitrije még a hiányzó adatokkal is szolgálatot tett, mert megközelítőleg feldolgozta az elemi iskolák és tanulóinak nemzeti adatait. Ide iktatjuk a szerző tanulmányának a konklúzióját, hogy még jobban megérthessük a kisebbségi elemi iskolák nehéz helyzetét: „A Duna bánóság, amelynek északi területe meglehetősen heterogén országrész, elég szépszámú kisebbségi iskolával rendelkezik. A kisebbségi iskolák száma tökéletesen megfelel a kisebbségek számarányának, bár a magyar iskolák száma több, mint amennyi a magyarság számarányának megfelelő. (?) Ha figyelembe vesszük azt is, hogy a magukat magyaroknak nevező gyermekeknek a fele nem magyar származású, akkor a magyar tannyelvű iskolák száma túlságosan nagy.” Már annak idején feleltünk Kirilovicsnak: a magyar iskolák száma valóban nincsen arányban a magyar lakosság számával, miután a magyarságnak sokkal több iskolára volna szüksége, mint amennyi rendelkezésre áll, s a magyarság vezetőinek állandó panaszából is kiérezhető, hogy iskola- és tanítóhiány van a magyarlakta vidékeken.

Megemlíjtük, hogy dr. Petrovics Milán, a báni közoktatásügyi osztály főnöke, a báni tanács márciusi ülésén olyan adatokat ismertetett, amelyek szerint több kisebbségi iskola van a Duna bánóságban, mint amennyit Kirilovics feltüntetett. Az adatai szerint államnyelvű oktatás 3505 tagozaton folyt, német nyelvű 591, magyar nyelvű 437, szlovák 107, román 80 tagozaton, míg 21 tagozaton ruszin nyelven folyt az oktatás. A tanévben 235.777 tanulót írtak be a népiskolába, ezek közül 173.453 az államnyelvű tagozatokon, 24.465 a német tagozatokon, 25.758 a magyar nyelvű tagozatokon, míg a többiek a szlovák, a román és ruszin tagozatokon tanulnak. Az óvodák államnyelvű tagozatába 8777 gyerek járt, a német tagozatokat 1564, a magyar tagozatokat 1314 gyermek látogatta. Miután ezeket

az adatokat nem áll módunkban ellenőrizni, nem tudjuk, hogy Kirilovics, vagy Petrovics adatai a helytállók.

A bánság területén 34 gimnázium, 32 polgári iskola, és öt tanítóképző működött. A 34 gimnáziumból TI állami, 2 önkormányzati, öt pedig magániskola. A magángimnáziumok közül a mostani iskolaévben nyílt meg az újvidéki pravoszláv, valamint a verbászi és az apatini német gimnázium, azonkívül Fehértemplomban két orosz nyelvű gimnázium áll fenn. A 32 polgári iskola közül 30 állami, Verbászon német nyelvű polgári iskola van, Szabadkán pedig az apácanővérek zárdájában működött szláv nyelvű leánypolgári, magyar leánypolgári iskola már közel húsz éve nem állott fenn.

Huszonöt év alatt 250-300 magyar tanító

A magyar iskolaprobléma megoldására a visszacsatolás előtt a következőket ajánlottuk: a magyar elemi iskolai oktatás mindaddig nem nevezhető kielégítőnek, amíg a névvegyelemzés valamennyi válfaja meg nem szűnik, és intézményesen nem gondoskodnak elegendő számú magyar iskoláról és magyar tanerőről. Az iskolai sérelmeket a következő sorrendben kívánatos orvosolni: 1. Törvényesen biztosítani kell mindenkinek azt a jogát, hogy magyarnak vallja magát. 2. A bezűntetett magyar iskolák megnyitandók. 3. A nem magyar iskolákhoz beosztott magyar tanítókat magyar iskolákhoz kell kinevezni. 4. Ha hiány van magyar tanerőkben, főiskolai képesítéssel rendelkező, a tanítói hivatás iránt érdeklődő személyeknek lehetőséget kell nyújtani arra, hogy tanfolyamokon kiképzést nyerjenek, és magyar iskolákhoz kapjanak beosztást. 5. Az állandó tanítói utánpótlást magán magyar tanítóképezde segítségével kell megszervezni.

A háború előtti szerb kisebbség ideálisan kiépített nemzetiségi iskolarendszerrel rendelkezett. A magyar kormány lehetővé tette a szerb felekezeti iskolák fenntartását, és nem akadt olyan görögkeleti hitközség, amely ezzel a joggal ne élt volna. A szerbség önkéntes iskolaadóval milliókat adott össze, és jelentős alapítványok jövedelmei is biztosították a tanítói és tanári kar fizetését, s a felekezeti iskolák fennmaradását. A szerbség áldozatkészségével nemcsak az elemi iskolák százait tartották fenn, de középiskolákat, elsősorban gimnáziumokat és tanítóképezdéket is életre hívott, így a tanítói kar utánpótlása elő volt készítve.

A magyar iskolahálózat kiépítése, a magyar tanári és tanítói kar megteremtése most már megoldódik, hiszen tíz ujjunkon meg tudnók számolni a tanári oklevéllel rendelkező magyar tanárokat, s a magyar tanítói kar létszáma sem kielégítő. A belgrádi tanítóképezde magyar párhuzamos osztálya tavaly bocsátotta ki az első végzett magyar tanítókat. A Vajdaságban Zomborban, Újvidéken és Versecen volt államnyelvű tanítóképezde. A magyarok főleg a zombori tanítóképezdét látogatták, míg Újvidéken csak leányok tanulhattak. A magyarság szempontjából figyelembe jött zombori intézet 1920-1931 között 1770 tanítónak adott oklevelet, s ebből 127 magyar (65 férfi és 62 leány), a német nemzetiségű tanítók száma 247 volt, zsidó vallású tanító három került ki. Az 1932-1938-as években 858

okleveles tanító közül 120 a magyar és 150 a német. Azóta Verbászon a németeknek magán tanítóképezdék van. Ha a zombori tanítóképezdeből kikerült magyar tanítók számához hozzáadjuk még azt a néhány magyar nemzetiségi tanítót, aki a belgrádi magyar párhuzamos osztályon, vagy a többi állami tanítóképezdében végzett, akkor 250-300-ra tehetjük azoknak a magyar tanítóknak a számát, akik Jugoszláviában tanítói képesítést nyertek. Hogy ez mennyire kicsiny, s nem kielégítő szám, elég csupán arra utalnunk, hogy Szabadkán 1918 előtt 150 magyar és nyolc szerb osztály volt, eddig pedig 40 osztályban magyar nyelvű volt a tanítás, de nem minden osztályban tanított magyar tanító. A horvát bánóságban is tanítóhiány van, s ezért nehezen megy a magyar szórványok részére megígért iskolák felállítása.

Érezzük, hogy a beszámoló nem teljes, és magán viseli hiányosságának nyomait. Ennek oka az adatszegénység és az iskolai téren tapasztalható egyéb nagyarányú tájékozatlanság. A magyarságnak kevés megbízható adat áll rendelkezésére, a hivatalos adatgyűjtés pedig kevésbé hozzáférhető. Mindezek ellenére talán megközelítőleg hű képet sikerült adni a magyar iskolaviszonyokról, amelyek a legjobb akaratral sem nevezhetők kedvezőeknek. A Délvidék visszacsatolásával persze egészen más helyzet adódott. Most már nem lesz névelemzés, elegendő magyar tanerőnk lesz, s gyermekeink magyar szellemű továbbképzése a felszabadult Magyarországon biztosítva van. (1941. március)

Kisebbségi sorsban. A délvidéki magyarság húsz éve. Tanulmányok és kritikák I. Sobotica, Minerva nyomda, é. n. [1941] 7-25. p.

A vojvodinai magyar középosztály és az ifjúság

Valahányszor még az itteni magyar ifjúságról írtak, a magyarság ideológusai sohasem vették figyelembe kisebbségünk társadalmi rétegződéseit. Hogy ezt tudatos félrevezetésnek, vagy a helyzet fel nem ismerésének kell tulajdonítanunk, az itt nem lehet kérdéses tény, hogy az úgynevezett vezetők mindig elsiklottak a kérdés felett, és lélektelen politikai szereplésük első idejétől kezdve máig következetesen kitartottak a „kisebbségi sorsközösség” – amely a paraszt, munkás, kispolgár és intellektuel tömegeknek gyűjtőfogalma lett – általánosító jelszava mellett.

Ez a politikai és kulturális felépítményében semminemű osztály-különbséget nem ismerő szellem a háború előtti, és azóta sem sokat változott magyar politikában leli magyarázatát, amikor is a feudális előjogaikat megőrizni akaró nagybirtokosság és feudálkapitalisták egy felülről mesterségesen kiépített ideológiával jókaimóros, hercegferences, pekárgyulás szellemmel mérgezték a magyar polgári gondolkodást.

Vojvodina mindig periféria volt. Kulturálisan és politikailag az ország központjából kapott direktívák szerint igazodott. A gróf Apponyi-féle kisebbségellenes politika idejében kolonizált magyarjaival a magyar állameszme itteni megerősödésének ügyét szolgálta, s gazdag termőföldjei dacára csak egyszerű gyarmati szerepet játszott a pesti nagytőkésrendezők utasításai alapján. A dzsentriződő hivatalnokosztály és az elmagyarosodott szláv nagy parasztréteg önálló politikai vagy kulturális ténykedésre nem volt alkalmas, s így sohasem fejlődhetett ki egy sajátosan vajdasági szellemi élet. Vojvodina „magasabb” gazdasági és közigazgatási követelmények folytán passzivitásra volt ítélve.

Hogy ez a hivatalos magyar politika mennyire káros volt és milyen veszélyeket rejtett magában, a tizenkilences események mutatták legjobban. A központi igazgatástól egyszerre elszakított vojvodinai magyarság tehetetlenül és gyámoltalanul vergődött az új nemzetiségi, gazdasági, politikai és kulturális kérdések tömkelegében. Java része minden felelősséget eldobva egyszerűen visszaözönlött északra, magára hagyva azt a tömeget, amelynek kinevezett ideológiai és politikai vezetője volt, s amelyet a magyar politikai koncepciók szerint a teljes önállótlanúságra nevelt.

Mit kezdhett egy ilyen magára hagyott tömeg, melyből hosszú évtizedeken keresztül mesterségesen kiölttek minden kezdeményezési hajlamot, minden önálló tettekézséget?

Azok a „vezetők”, akik az itteni magyarság sorsának további irányítását magukra vállalták, legalább is ezt hirdették –, az első neki- indulásban – és ennél tovább nem is jutottak – természetesen a régi központtól, Pesttől igyekeztek útbaigazításokat szerezni. Azok az utasítások azonban, melyek egy hűbéri államrendszer politikai adottságaiból fakadnak, sehogy sem voltak alkalmazhatók vajdasági viszonyokra. Az agrárreform, melyet a nem-

zeti politika vezérelvei irányítottak, s mely a nemzetiségi kisebbségeket a földosztásból kizárta, egyszeribe megfordította az eddigi helyzetet, és Vojvodina egy délről jövő kolonizációnak lett színtere. A megváltozott gazdasági és nemzetiségi viszonyok zűrzavara még kaotikusabbá tette a helyzetet, és végleg kihúzta a talajt a magyarság vezetőinek politikai elgondolásai alól. Az egyedüli mentővár, Magyarország, ebben az időben nem adhatott mást, mint egy zavaros nacionális, revíziós, idegengyűlölő, fajmagyar, ébredő ideológiát. Ezeket a hatásokat az itteni magyarságban csak érlelte és még jobban kifejezésre juttatta az elszlávosító agrárpolitika és az átépített szláv hivatalnokosztály nacionalista, kisebbségellenes magatartása. A nemzetiségi elzárkózás és ellenségeskedés az első időkben jogosan ébresztették fel a magyarságban az önmagára utaltság érzését. Ez az egyedüllét és magáraultság fokozottabban vonatkozott a magyar középosztályra, amely a városi élet új közigazgatási rendszerében közvetlenül érezte kisebbségi voltának terheit. Így válik a középosztály a közös nemzetiségi sors, és ennek megfelelően az egységes magyar front gondolatának zászlóhordozójává. Ez az eszme – hála a régi reakciós nevelési rendszernek – kezdetben a parasztság és munkásság tömegeit is megmozdulásra bírta. Csakhamar jelentkeztek azonban azok a zökkenők, amelyek egy reális és egészséges gazdasági program hiányának voltak természetes következményei. A dolgozó rétegek politikai vezetését magára vállaló középosztály ahelyett, hogy az agrárreformok idején segített volna a parasztságnak a földhöz jutásban, igyekezett menteni a maga számára mindazt, ami menthető, nem törődve a százezres dolgozó magyarság sorsával. A magyar keresztény-kurzus szellemi befolyása által egyenesen munkásellenes álláspontot foglal el, és meglegszik egy üres, határozatlan harccal a magyar nyelv, iskola és kultúra ügyéért. A tradicionális „hazai” mentalitás, amely sohasem csinált lelkiismereti kérdést a dolgozók sorsának elhanyagolásából, amely sohasem engedte kifejezésre jutni a nép tényleges gazdasági helyzetét, tovább élt a vojvodinai vezérszerepet játszó középosztályban. Az a pár magyar politikus, aki az itteni magyarság vezetőjének tornázta fel magát, nem vett tudomást a paraszt, a munkás, a kisiparos speciális problémáiról, ha mindjárt ezek a problémák épp olyan jelentőséggel bírtak kisebbségünk életében, még nacionális szempontból is, mint a városi dzsentri, ügyvéd vagy orvos életkérdései. A nagy tömegek itt is kívül rekedtek a politikai és szellemi életből épp úgy, mint Magyarországon. Az egész aktív politikai élet kis klikk-harcokká zsugorodott össze, amelyekben egy-két karriervadász és egypár lárma közt víva meg egyéni harcát. A magyarság képviselői kivonták magukat népük mindennapi életéből, kizöklentek a valóságból és elvesztették a tömegeikkel való kapcsolatokat. De ezzel nem is igen törődtek. Hagyták a parasztot és a munkást a maga módján tengődni. így azután az ipari munkásság szakszervezeteibe és a munkáspártokba húzódik, a parasztság pedig visszasüllyed a régi tradicionális passzivitásba.

Tehetetlen, ingadozó s tapogatózó volt a középosztály kulturális szereplése is. Az importált iniciatívák nem teremthettek meg egy egészséges szellemi életet. Még az ébredő szellemet sem volt képes teljes egészében átvenni és magáévá tenni. Sokkal gyávább volt, semhogy nyíltan színt valljon nacionalizmusa mellett. Annál nagyobb volt azonban aktivitása a kortes vacsorák rendezésében, amelyek egyúttal a vidék kulturális színvonalának

emelését is célozták, és amelyeken minden „demokratikus” hajlamát kiélhette a nagygazdákkal való poharazgatás közben. Ez jelentette volna – a népszínműves erőltetett műkedveléssel egyetemben – a parasztság felé való közeledést is. Mondani sem kell, hogy ez édes keveset érdekelt a parasztságot, és nagyon gyöngé visszhangot váltott ki belőle.

Jellemző a középosztály önmentésre beállított tevékenységére, hogy az egyedüli komoly eredményt a diáksegélyezések, diákmenzák és -otthonok felállításának terén érte el. Ezzel is csak a saját osztályérdekeinek tett szolgálatot, és pedig igen körültekintő módon. A segélyek ui. mindig egy feltételhez voltak szabva. Azok a fiatalok, akik egyetemi tanulmányaikat folytatni akarták és anyagi helyzetüknél fogva kénytelenek voltak elfogadni a segélyt, alá kellett hogy vessék magukat ennek a feltételnek. Ez pedig a régi feudális hagyományok őrzése, az antidemokratikus szellem ápolása, a kihangsúlyozottan munkásellenes, antiszociális gondolkodás terjesztése.

Csodálkoznak ma azon, hogy a magyar intellektuel réteg megmozdíthatatlan, cselekvésre nem képes, bárgyú és tehetetlen. Ez a nevelési rendszer, amely ravaszul éppen a legérzékenyebb helyen, az anyagi megélhetés kritikus pontján érintette a tanuló ifjúságot, alapos és mély nyomokat hagyott benne.

A középosztály vezető szerepét, amint ebből is kitűnik, kétféleképpen használta ki a maga számára. Először is biztosította a fiai tanulási lehetőségét, másodsor egy olyan szellemi kádert igyekezett kinevelni, amely mindig hű őre marad haladásellenes ideológiájának. A magyar paraszt- és munkásréteg ifjúságával nem törődött. Ez a réteg teljesen kiesett elgondolásából. Az egyetemi ifjúság jelentette az egész magyar ifjúságot, és ezt a ferde azonosítást sikerült annyira begyökerezni a közfelfogásba, hogy mindenki természetesnek veszi az ifjúság fogalmának ilyen szűkre szabott értelmezését. A sokat emlegetett jugoszláviai magyar fiatalok azonosak tehát az egyetemi városok diákegyesületeiben nevelkedett konzervatív, felületes és tudatlan ifjúságával. Ha az ifjúsággal valami baj volt, ha az ifjúság valaminek hiányát érezte, ha az ifjúságon segíteni kellett, úgy ez az egyetemi ifjúság volt. A tanyai ifjak sorsából sohasem csináltak kérdést maguknak a magyarság vezetői. Ez nem is szabad, hogy kérdéssé nője ki magát. Szabad volt valaha is, hogy Dózsa népe gondokat okozzon az uraknak?

Nagyon érdekesen világít rá a magyar középosztály kultúrmunkájának értékére az alábbi következő pár számadat:

1923-24-ben	105 fő
1929-30-ban	263 fő
1930-31-ben	352 fő
1931-32-ben	384 fő
1934-35-ben	395 fő.

Ebben az évben kb. 400-420-ra tehető a számuk. Ezek a számok mindenesetre állandó emelkedést mutatnak, de ha vesszük a Jugoszláviában lakó magyarság össz-számát, mely a 1929-es hivatalos statisztikai kimutatások szerint 467.658 lélek, akkor ehhez arányítva elképesztően kicsiny a tanuló ifjúság száma, Minden 1170-ik magyar anyanyelvű lakosra esik 1 egyetemi hallgató. A középiskolát végzett ifjúság számát nem tudjuk, de ha

átlagosan vesszük, hogy minden évben 80-90-nel szaporodik a számuk, az elmúlt utolsó 20 év alatt 1600-1800 gimnáziumot, kereskedelmit vagy más középiskolát végzett ifjú szaporította a magyarság szellemi káderét. Ezt véve alapul 233 magyarra jut 1 középiskolát végzett. Ezek a számok mutatják legjobban, hogy milyen aránytalanul kicsi az a csoport, amelyet a középosztály az egész magyar ifjúságnak nevezett ki, és milyen csekély értékű volt az a ténykedés, amely ennek segélyezésében merült ki.

A magyar középosztály szabad politikai életének idején tehát hű marad önmagához. Folytatta azt, amit a magyar feudális állameszme terjesztésének feladatául magára vállalt anélkül, hogy itt meg lettek volna hozzá a kellő gazdasági és szociális alapok, nagybirtokok és hitbizományok formájában. A katasztrofális összeroppanás be is következett, amint a válság beköszöntött. A régi patinás mágnás-mentalitás mentve volt ugyan, de a magyarság csupaszon, gyámoltalanul, tartalékok és utánpótlás nélkül került a válságba és az ezzel egyidejűleg jelentkező parancsuralomba.

Rezervái nincsenek, mert a prosperitás évei terméketlen, egyoldalú önmentési akciókkal teltek el. A természetes utánpótlást, az egészséges, önálló, cselekedni képes ifjúságot lehetetlen nevelési módszereivel béklyózta tehetetlenné. Az alulról jövő, friss népi erőknek eleve útját vágta. Gazdaságilag szervezetien, politikai súlyát már régebben elvesztette; (a jugoszláv politikai életben a magyarságot sohasem vették komolyan tényezőként) az a kizárólag iskolaügyekre és szűk kultúrtérre szorított munka, melyet oly tétován végzett, még a saját körében is elvesztette jelentőségét és unottá vált. Ellenállóereje nem volt és egyszerű vak eszköze lett az eseményeknek.

És mit tett a sokat dédelgetett magyar ifjúság az egész kisebbségi ügyre nézve ilyen sorsdöntő időben? Magyarságunk életének patópálos vezérmotívuma: lehetőleg semmit sem csinálni, és ha már kell, minél kevesebbet – a középosztály gondosan pályázott ifjúságánál százszázalékosan kifejezésre jutott. Jól nevelt szolgálékússággal igazodott vezetői atyai tanácsaihoz, és az olyannyira sikerült neki, hogy senki sem vette észre létezését.

Amikor a kisebbségi sors, a nemzetiségi fennmaradás a legverejtékesebb munkát követelte meg, az ifjúság, követve szellemi tanácsadói példáját, a dzsentrimentalitásnak megfelelően vidáman élte az aranyinak életét pontosan betartva a hercegferenci recept előírásait.

A parancsuralmi forma mindig halált jelent a kisebbségnek. Ezért van az, hogy egy ország demokratikus elemei és a kisebbségek természetes szövetségesek. Felismerte ezt valamikor is az itteni magyarság szellemi élcsapata? Tette-e a legkisebb erőfeszítést is az ország demokratikus erőihez való közeledésre? Tette-e a legparányibb lépést is a minden kisebbségi ügy támogatója, a munkásság felé? S amíg a szláv diákság nagy tömegeiben egyre jobban sodródott a liberális eszmék, a haladást akarók, a szociális igazságot keresők táborába, addig a magyar diákság „hazulról” importált üres jelszavakkal dobálózva végzett tragikusan nevetséges bűvészmutatványokat a maga legnagyobb meglegedésére és mások mulattatására. Még csak azt sem mondhatni, hogy kisebbségi mivoltának magáraultsága, elszigeteltsége vezette eddig. A zágrebi egyetem magyar diákjai nem egyszer tettek hűségnyilatkozatot

a horvát frankovác-fasiszta diákságnak. Ha zsidóverésről, vagy a haladószellemű diákság megtámadásáról volt szó, még nacionalista gátlásokat sem éreztek.

A válság az idők folyamán ledöntötte azokat a kirívó gazdasági és ezzel együtt nacionalista különbségeket, amelyek eleinte mély szakadékot húztak az itteni magyarság és a szláv lakosság meg hivatalnokosztály közé. A helyzet egyformán sújtotta mind a szláv ságot, mind a magyarságot. Nem volt már ok arra, hogy a nemzetiségi előnyök irigységet, ellenségeskedést váltsanak ki. A nemzetiségi különbségek elhomályosodásával egy időben annál jobban kihangsúlyozódtak a társadalmi rétegződés okozta különbségek. A dolgozó rétegek sorsközössége elmosta a nemzetiségi határokat. Az értelmiség egyre rosszabbodó helyzete folytán közelebb került a társadalmi kérdések vonalához, mely fokozatosan határozottabb irányt vett fel. Egy erjedési folyamat indult meg a magyar diákság soraiban is, és egy vékony réteg, különösen a szegényebbek azok, akik segélyakció ellenére lassan tisztultabb szemléletre tettek szert. A „vezetők” még mindig vakon járták a régi táncot a pesti füttyszóra, és vakságukban nem vették észre, hogy lassan már csak egyedül járnak. Az ifjúság nagyobb része elfordult tőlük. Kiábrándult a szemforgató hazugságból és ámitásokból. A valóság öntudatra ébresztette. Ez a folyamat korántsem volt egyenes irányú és gyors alakulás. A bomlás megindult, az ellentétek határozottabbakká váltak, de tisztán csak kevesen ismerték fel a tényleges okokat. Megindult a harc az „öregek” és fiatalok között. Generációs harcnak nevezték. Divatosak lettek a generációs mozgalom és generációs harc jelszavai. Voltak, akik kikötöttek ennél és tovább nem jutottak, de voltak, akik megtalálták igazi helyüket, és bátran állást foglaltak a dolgozók ügye mellett. Az ifjúság kettészakadt. A gyorsabb tempóban haladók és az ún. mérsékeltek, ingadozók, zavarosabb világnézetűek tábora. Mindnyájan érezték az idők nyomasztó terhét és látták a társadalmi igazságtalanságokat, de tapogatózó nekiindulásukban itt-ott kátyúkba kerültek, megrekedtek vagy kisiklottak, hogy azután újabb nekilendüléssel visszakerüljenek az eredeti kérvágásba. Ezt az ingadozást mutatta a jugoszláviai magyar fiatalság egyetlen lapja, a Híd is. Ahogy kivált a magyar fiatalság átlagos tömegéből egy kis élcsapat, megindult egy lassú, de folytonos társadalmi munka is, melynek első megnyilvánulása 1934-ben a Híd megalapítása volt. A Híd és a köréje gyűlt fiatalok, akik dolgozni akartak és becsületesen keresték a szociális igazsághoz vezető utat, megindulásának első évétől kezdve igyekezett a fiatalság élni és cselekedni akarását dokumentálni. Fokról fokra tisztult ki a lap körül csoportosuló fiatalok világnézete, és annak ellenére, hogy ez a kis tábor sohasem volt képes tagjait egyben tartani – állandó változások és fluktuálások mutatkoztak itt is –, mind határozottabb vonalban fejlődött. Ez a folyamat természetesen nem ment simán. Gondoskodtak róla a reakció csatlósai, hogy minduntalan megzavarják. Felvonultattak mindent, amit egy jól nevelt ifjúságnak a szent maradiság és tudatlanság védelmében meg kell mozgatnia. Kezdeve kicsinyes, személyes támadásoktól a koholt rágalmakig és piszkos provokációkig. Nem tudták megérteni a lap őszinte és becsületes jóakarátát, mert maguk sohasem ismerték ezt. Hol is tanultak volna becsületet és őszinteséget?

A középosztály idősebb, konzervatívabb generációja és a haladó-szellemű fiatalság elfojtott, belső ellentétei csak akkor törtek felszínre, mikor egy demokratikus kormányin-

tézkedéssel újra megengedték a magyar olvasókörök és közművelődési egyesületek működését. Egyes „vezetők” már jó előre megérezték ezt, és aggodalommal tekintettek az újonnan megalakuló egyesületek működése elé. A legszívesebben visszavonatták volna az engedélyt, ha nem tartanak a közvélemény ítéletétől. Az események azután igazolták is aggodalmuk helyénvalóságát. Az egyesületekbe beözönlő ifjúság követelte a maga jogait. Új munkaprogramokért és a fiatalok cselekvési szabadságáért folyt a harc. A régi, jó nevelők pisszegtek és csitígtattak, de már nem találták meg azokat a szépen idomított báránycákat, melyeket évekkel ezelőtt sorsukra hagytak. A megszokott és megunt érvek sem hatottak már, és mikor látták, hogy semmi sem használ, egy magyar gesztussal, úri gesztussal egyszerűen kizárták az ifjúságot kijelentve, hogy kultúra volt és lesz is ifjúság nélkül. Ebben igazuk volt. Ahhoz a kultúrához, amit a közművelődési egyesületek nyújtanak, nincs szükség fiatal erőkre, lendületre, pezsgő életre: az a kultúra a lefelé indulók, a lassú agónia kultúrája.

Az összes közművelődési egyesületek közül egyedül a szubotícainak van ifjúsági szekciója, és hogy van, nem annyira a fiatalság érdeme, mint inkább a választmány erélytelenségének tudható be.

Mit várhat a jugoszláviai magyarság továbbra is attól a középosztálytól, amely tehetlenségének és életképtelenségének már annyiszor tanújelét adta? Megvárja-e, míg egy egész generáció cserélődik ki, vagy pedig hamarabb kezébe veszi a saját sorsának irányítását? Ezekre a kérdésekre ma még korai lenne választ adni. Új erőcsoportosulások vannak folyamatban, melyek egyelőre még határozatlan és elmosódó képet nyújtanak. Mindössze egy vehető ki tisztán: a jugoszláviai magyar középosztály elvesztette hitelét a széles néptömegek és a haladószellemű ifjúság körében.

Híd, 1937. május, 1-7. p.

A kisebbségi kérdés az új Jugoszláviában

A *Nedeljni Telegraf* című hetilap majdnem ötvenkét év után hozzájutott Vasa Čubrilović történésznek ahhoz a javaslatához, amely a kisebbségek, németek, magyarok, albánok és románok száműzésére vonatkozott az akkori Jugoszlávia területéről. Čubrilović a *Kisebbségi kérdés az új Jugoszláviában* című referátumát 1944. november 3-án juttatta el a partizán hatóságoknak, és most Goran Ilić fiatal történész bukkant rá Szerbia Levéltárában. Hogy erről a javaslatról tárgyaltak-e az akkori hatóságok, nincs közvetlen bizonyíték, viszont a német Volksdeutscherok sorsának ismeretében következtetni lehet rá, hogy a második Jugoszlávia hatalmi szervei ismerték Čubrilović referátumát. Másrészt Čubrilović értékelésével ellentétben, 1945-ben a jugoszláviai albánokat elkerülte a németek sorsa...

„A háború számos más dolog mellett fölvetette a jugoszláviai kisebbségek kérdését is. 1918 kezdetétől valamennyi kisebbség erőteljesen ellenezte az új állam létrehozatalát, nem a velünk délszlávokkal szembeni számarányuk, hanem a lakóhelyük és a szomszédos államokban élő népekkel való kapcsolatuk miatt. A délszláv területek geopolitikai helyzete a civilizációk, birodalmak és népek között, a kelet, nyugat, észak és dél érintkezésénél századokon át odahatott, hogy idetelepüljenek vagy megpróbáljanak nagyobb arányban más népek is ideköltözni a délszlávokon kívül. Századokon át tartó elkeseredett küzdelemben sikerült eltávolítanunk az olaszokat az Adriántól, megállítanunk a németeket a Karavánknál, sikeres harcot folytatnunk a magyarokkal és a németekkel a bácskai, bánáti és szerémségi síkon, és megállítanunk az albán terjeszkedést a Drinától a Morava és a Vardar felé.

A velencei, az osztrák és a török uralom idején azonban ezeknek a népeknek mégis sikerült kisebb-nagyobb etnikai szigeteket kialakítaniuk a leggazdagabb tartományainkban. A 18. és a 19. században Ausztria német és magyar telepésekkel népesítette be a Vajdaságot, Horvátországot és Szlavóniát. Az Arsenije Čarnojević vezette 1690. évi szerb népvándorlás után az albánok a szerb falvak rendszeres elnéptelítésével elárastották Kosovót és Metohiját, a Šar-hegység lankáitól akkor terjeszkedtek el a Vardar folyó macedóniai részéig. Abban az időben erősödik meg az olasz hatás az adriai városokban is. Amikor 1918-ban létrejött Jugoszlávia, a szomszédos országokkal nemzetiségi alapon határozták meg a határokat. Ekkor nagy területeket veszítettünk, amelyeken már száz éve etnikai fölényben voltunk, viszont saját országunkon belül nagyszámú idegen népet kapunk, úgynevezett nemzeti kisebbségeket. Főleg németeket, magyarokat, arnautákat (albánokat), románokat, olaszokat.

Az 1918. évi felszabadulás utána legnagyobb jóindulattal viseltettünk a nemzeti kisebbségek iránt, habár némelyek már az 1912 és 1918 közötti háborúkban úgy viszonyultak hozzánk, hogy méltán más eljárást érdemeltek volna. A vesztes Németországgal, Ausztriával és Magyarországgal kötött békeszerződések ezenfelül egész sor kötelezettséget róttak ránk, hogyan bánjunk a nemzeti kisebbségekkel. Ezeknek a kötelezettségeknek következetesen és teljes mértékben eleget tettünk. A kisebbségeknek minden polgári joguk megvolt, teljes oktatási autonómiát élveztek, és joguk volta kulturális kapcsolatok ápolásához a nemzetükkel. Ezekkel a kedvezményekkel különösen a jugoszláviai németek éltek. Elemi, középfokú és szakiskoláik voltak, a Kulturbund által szoros kapcsolatban álltak egymással, egész sor gazdasági intézményük volt a szövetségi szervezetektől a bankokig, amelyek a jugoszláviai németek gazdasági előrehaladását szolgálták. A németek politikailag is szervezettek voltak, mert német klub létezett a Népszkupstinában. Ha nem is ennyire sokoldalúan és szilárdan, a vajdasági magyarok is meglehetősen szervezettek voltak. A szerbiai és macedóniai arnauták az iszlám vallási közösség autonómiája által olyan szervezethez jutottak, amely sokoldalúan szolgálta kulturális és nemzeti-politikai céljait.

Hogyan használták ki a jugoszláviai kisebbségek a mi nagylelkűségünket és türelmességünket? Nálunk is, akárcsak szerte Európában, bebizonyosodott, hogy semmilyen engedékenység sem téríthet el némely kisebbségeket attól, hogy az államhatárokon át kötdjenek az anyaországukhoz. Sőt, már a háború előtt észlelhető volta nemzeti kisebbségek szeparatista törekvése valamennyi országban, így nálunk is. Minden kulturális és gazdasági kedvezményük arra szolgált, hogy felhasználják az előnyöket nyújtó ország szétrombolására. A nemzetiszocialista mozgalom németországi megjelenése után ez a kisebbség élen jár a többihez képest. A Harmadik Birodalom vezetői tudatosan és tervszerűen használták fel a kisebbségeket a számukra ellenséges országok rombolására. Az akkori német teoretikusok odáig mentek, hogy külön elméletet dolgoztak ki a nemzeti hovatarozásról. Eszerint a nemzeti tudat erősebb az illető állam iránti lojalitásnál. Tehát minden német, függetlenül attól, hogy milyen országban élt, és milyen állampolgár volt, mindenekelőtt német, aki engedelmességgel tartozik a Reichnak és annak vezetőinek. A polgári engedelmességnek ezt az elméletét terjesztve, a különböző országokban levő kisebbségeiből számottevő államellenes tényezőt teremtett. A kisebbségeket könnyörtelelenül fel is használta az illető államok ellen. A háború előtt a Harmadik Német Birodalom ügynökei a mi országunkat is elárasztották, kultúrpolitikailag, gazdaságilag és katonailag szervezve az itteni német kisebbséget. A józanabb és belátóbb jugoszláviai németek közül néhányan megpróbálták ellenállni, viszont elsöpörte őket a nacionalista lelkesedés, amivel Hitler különösen a német ifjúságot fertőzte meg. A jugoszláviai németek kisebbségi kedvezményeit ezáltal arra használták fel, hogy még a háború előtt egy jelentős ötödik hadoszlopot alakítsanak ki. Sokáig tartana ennek a részletezése, a következményeket mindannyian tudjuk. Az illetékes tényezők már akkor mindenről pontosan tájékozottak voltak, viszont nem volt erkölcsi merészségük, hogy idejében intézkedjenek. Közülük, sajnos, sokan maguk is az ötödik hadoszlophoz tartoztak, s még többen voltak, akik szándékosan szemet hunytak a németektől való félelmükben.

A németekhez hasonló volt a magyarok magatartása is. Sokkal szervezetlenebbek voltak a németeknél, szegényebbek is és műveltségben elmaradottabbak, viszont közvetlen kapcsolatban voltak a szomszédos Magyarországgal. A háborút megelőző években számos magyar gazdasági vállalat létesült, folyóiratok és újságok jelentek meg, sok vajdasági művelődési szervezet alakult, s ezek nagyméretű anyagi támogatása arról tanúskodik, hogy a felélénkült tevékenység mögött a magyar kormány céleszközei álltak.

Az arnauta szeparatista tevékenység különösen Kosovóban és Metohijában volt erős. Ott mindig is aktív volt a Kosovói Bizottság, amelyet politikailag és anyagilag is bőségesen támogatott a fasiszta Olaszország. A Stojadinovičtyal kötött választási egyezmény után II. Ferhat bégnek sikerült kibővítenie az iszlám vallási közösség autonómiáját a régi Szerbiára és Macedóniára szkopjei székhellyel; az albán szeparatisták erőre kaptak. Két-három év alatt saját irányításukba vették a déli muzulmánok teljes vallási és oktatási vezetését. Politikailag is megszerveződtek, és olyan erőt képeztek, hogy 1939 őszén a belgrádi kormány kénytelen volt ezt az autonómiát megszüntetni.

Amint a háború előtt is megmutatkozott, különösen 1941-ben nemzeti kisebbségeink többé-kevésbé leplezetlenül kimutatták törekvéseiket, hogy kihasználva az első háborús összetűzéseket, kiszakadjanak a mi államközösségünkől, és csatlakozzanak a szomszédos országokhoz. Habár a beavatottak politikai körökben erről eleget tudtak, mégsem sejtette senki, hogy ezeknél a kisebbségeknél ekkora gyűlölet halmozódott fel irántunk. Ez a gyűlölet és a szétrombolásunkra irányuló szándék 1941. április 6-a után jutott teljes mértékben kifejezésre. Már a háború első napján a katonák és a polgárok is érezték, hogy a németek, a magyarok és az arnauták képezik az ötödik hadosztály fő részét, mert olyan szervezeten léptek fel mindenütt, hogy nyilvánvalóvá vált, azt még a háború előtt szervezeten és hosszú ideig kellett előkészíteni. Hosszan tartana felsorolnia tevékenységüket, csupán a főbb dolgokat említem.

Már a háború első napján a teljes jugoszláviai német kisebbség megfeledezett a polgári lojalitásról és az állam iránti hűségről, s a Reich katonaságának szolgálatára állt be. A Kulturbund egyik napról a másikra a Volksdeutscherek politikai szervezetévé alakult át. A jugoszláviai ideiglenes németországi vállalatok azonnal bekapcsolódtak a német hadiiparba. A német kisebbség kívülről jövő rendeletek sorával különvált a többi néptől, előnyöket élvezve mint uralkodó faj. Minden Volksdeutscher férfi a német katonai parancsnokság rendelkezésére állt. Egy részük azonnal belépett az SS-be és a Gestapóba, s különféle országokban katonai rendőrként szolgált. Mindannyian tudjuk, hogy ezek rosszabbak voltak a birodalmi németeknél is. Ki ne emlékezne a belgrádi hóhérokra, Richterre, Krügerre, Hahnra és más vadállatra, amelyek három éven át gyilkoltak. A Prinz Eugen hadosztály nemcsak a harcokban tűnt ki, hanem a szerbiai, Crna Gora-i, boszniai és hercegovinai falvak gyújtogatásával, kiirtásával, kegyetlenkedésével. Más Volksdeutscherek, akik nem voltak katonai szolgálatban, gazdasági vállalatokban hivatalnokoskodtak megbízottként, vagy másutt voltak mindenhez értő szakértők, persze ahol jó sok pénzt lehetett szerezni. Bánátból külön közigazgatási terület lett, ahol a Volksdeutscherek voltak a korlátlan urak. Az ottani emberek elmesélhetnék, milyen volt ez a közigazgatás, milyen volt az igaz-

ságszolgáltatás. Másodrendű polgárok voltunk, gyakran egyenlők az üldözött zsidókkal, zaklatottak, kifosztottak, és a legkisebb apróságért is tömegesen kivégeztek bennünket. A jugoszláviai Volksdeutscherek ilyen viselkedése általános elkeseredést váltott ki minden jugoszlávnál. Mi egyetérthetünk vagy más véleményen lehetünk az állami politikát illetően, viszont abban valamennyien egyek vagyunk, hogy a Volksdeutscherekkel Jugoszláviában egyszer s mindenkorra rendezni kell a számlát. Erre rászolgáltak azzal, hogy nem voltak lojálisak ahhoz az államhoz, amelyben éltek, hogy kegyetlenkedtek, hitszegők, fosztogatók és könyörtelenek voltak.

Amikor Magyarország 1941 tavaszán átengedte a német katonaságot, hogy bennünket északról megtámadjon, jutalmul megkapta Bácskát. Már az első világháborúban a magyarok arról voltak hírhedtek, hogy kegyetlenkedtek Szerbiában és erőszakoskodtak a vajdasági szerbekkel. Ettől függetlenül, amikor 1918-ban a Vajdaságot Jugoszláviához csatolták, áttértek felette. Egyetlen magyarnak sem esett bántódása, amikor a szerb katonaság bevonulta Vajdaságba. Amikor viszont a magyar katonaság 1941-ben benyomult a Bácskába, azonnal megkezdte népünk rendszeres irtását. A magyar katonaság már 1941 áprilisában mézárálást végzett Újvidéken, Zomborban és a titeli járásban. A fő uszítók és feljelentők az itteni magyarok voltak. 1941 végén és 1942 elején a bácskai szerbek öldöklése megisméltódott. Emberek újabb ezreit, gyerekeket is lelőttek, vagy a Duna és a Tisza jege alá löktek. Telepes családok ezreit, akiket nem végeztek ki, magyarországi gyűjtőtáborokba hurcoltak, ahol nagy részük odaveszett. A számítások szerint a Bácska megszállása idején 20-25 000 szerbet öltek meg. Nem kis szerepe volt ebben a bácskai magyar kisebbségnek. A bánáti magyarok kezdetben azt hitték, hogy az is Magyarországhoz fog tartozni, s a németekkel tartottak. Később viszont, amikor látták, hogy ott a Volksdeutscher hatalom erősödött meg, ellene fordultak. Kétségtelen, hogy a bácskai magyar kisebbség sokkal kisebb arányban vétkes a szerbek mézárlásáért, mint a Volksdeutscherek; később tőlük elhatárolta magát a pesti Kállay-kormány is, minden felelősséget a magyar fasisztákra hárítva, viszont objektíven nézve az akkori eseményekben való részvételük olyan arányú volt, hogy azt nem lehet lemosni.

Amikor 1941 tavaszán a német gépesített hadtestek betörték Kosovóba és Metohijába, az egész arnauta közösség fegyvert ragadott, és melléjük állt. A németek által felfegyverzett arnauták kíméletlenül kiürítették az ottani szerb falvakat. Házak ezreit gyűjtötták fel, a lakosokat mindenüktől kifosztva üldözték el, s aki akkor Crna Gorában vagy Szerbiában élt, láthatta az észak vagy dél felé özönlő menekülőket, akik csupasz életüket mentették. Az olasz és a német egységek mindenben segítették az arnautákat, hogy megsemmisítsék az ottani szerb lakosságot. Fegyvert és teljes felszerelést adtak az arnautáknak, amikor pedig a szomszédos területeken, Szerbiában, Crna Gorában, Albániában és Macedóniában megkezdődtek a népfelszabadító mozgalmak és a partizánok felkelései a megszállók ellen, az arnauták voltak a megszállók fő segítői a felkelőkkel szemben. A metohijai és kosovói arnauták a németekkel és az olaszokkal együtt támadták az összes környékbeli területen levő partizánokat. Egységeik a kegyetlenségük és fosztogatásuk miatt rémületet váltottak ki a lakosságnál. Amikor a német erők már visszavonulóban voltak Görögországból és

Macedóniából Kosovón és Metohiján át észak felé, még akkor is a legnagyobb támogatást nyújtották a német katonaságnak. Az egész népfelszabadító harc idején a legnagyobb akadályt jelentették, hogy egyesüljön a Crna Gora-i, boszniai és szerbiai népfelszabadító mozgalom az albániai és a macedóniai mozgalommal. A népfelszabadító hadsereg akcióit irányító emberek tudják ezt a legjobban.

Az arnauták dél-szerbiai és macedóniai magatartásáról szólva meg kell említenem a kivételeket is. Külön elismeréssel kell szólni az albániai valódi albánok hősiességéről. A kezdettől fogva harcoltak hazájuk fasiszta megszállói ellen, elvtársiasan és lojálisan együttműködtek a Crna Gora-i és a macedóniai népfelszabadító mozgalommal, s maguk is elfogadták Tito marsall irányítását. Jugoszlávia népeinek ezt sohasem szabad elfeledniük, s a lehetőségekhez képest viszonzni kell, támogatva a szegény sorsú hegylakókat, hogy gazdasági és kulturális előrehaladásukkal mielőbb az európai művelt népek sorába kerüljenek. Az Albániában élők iránti rokonszenvünk azonban nem gátolhatja meg, hogy leszámoljunk a kosovói és metohijai árulókkal.

A fentiekből is látni, hogy a jugoszláviai három legnagyobb kisebbségi csoport saját maga mondott le polgári jogairól az államunkkal szembeni nyílt ellenséges fellépéssel. Emiatt elveszítették azt a jogot, hogy továbbra is polgárainknak nevezzék magukat. El kell őket távolítani az országunkból, mert erre rászolgáltak.

Ha megnézzük a térképeket, látnunk kell, hogy a kisebbségek államunk rendkívül fontos gazdasági és stratégiai helyeit foglalják el. Vajdaság például a Duna menti középső részét és a Dunát uralja, valamint a Közép-Európából a Balkánra vezető út révén, geopolitikailag a Balkán stratégiai kulcsa. Nélküle a fő jugoszláviai államok, Szerbia és Horvátország elveszítenék a Drávához, a Szávához, a Dunához és a Moravához való kötődésüket, és ismét valamilyen új Ausztria vagy Törökország jelentéktelen, periferikus tartományává válnának. Vajdaság az egész Jugoszlávia búzatermő vidéke, s ha ott nem lenne egyetlen szerb vagy horvát sem, harcolni kellene érte, hogy a Szávától és a Dunától délre eső passzív vidékeken élő millióknak élelmet biztosíthassunk. Ha tervet készítünk a jugoszláv államok jövőbeni gazdasági fejlesztésére, az elképzelhetetlen volna Vajdaság nélkül. A Szávától és a Dunától délre eső területek bányakincseikkel, gazdag erdeikkel és nagy vízerejükkel minden lehetőséget biztosítanak egy korszerű ipar kifejlesztéséhez. Ezt azonban csak abban az esetben lehet elérni, ha a vajdaságitermő földek elegendő élelmiszert biztosítanak az új ipari létesítmények munkásai számára. Ebben a Vajdaságban azonban mi, szerbek és horvátok csak relatív többséget alkotunk, s ezért történhetett meg, hogy a háborúban a magyarok elfoglalják a Bácskát, a németek pedig kisebbségük segítségével a Bánátból egy kisebb Reichot alakítsanak ki.

Hasonló a helyzet a Sar-hegység vidékén, ahol-jelenleg túlnyomórészt arnauták élnek. Erről a vidékről a balkáni folyók három tengerbe ömlenek, s ezért Kosovót és Metohiját mindig is a Balkán stratégiai központjának tartották. Másrészt ez a vidék elválasztja Crna Gorát Szerbiától, s mindkettőt Macedóniától. A Demokratikus Föderatív Jugoszlávia ezen részei mindaddig nem lesznek szoros kapcsolatban egymással, amíg nem teremődik meg egy közvetlen etnikai határ. Ez a kérdés különösen fontos Macedónia számára. A Vardar

folyó felső részét az arnauták, alsó folyását a görögök uralják. Mi, délszlávok csupán a folyó középső részével rendelkezünk. A helyzet igen kedvezőtlen, s felvetődhet, mint amikor a háborúban Olaszország nemcsak Kosovót és Metohiját, hanem Debart, Kičevót, Gostivart és Tetovót is Albániához csatolta. Nem szabad illúziókat táplálnunk az európai viszonyok jövőbeni alakulásával kapcsolatban. A mostani szörnyű háború bajosan lesz az utolsó. Mi továbbra is világok kereszteződésén maradunk, s megint csak emberek kötelessége, hogy már most mérlegeljünk minden lehetőséget, s biztosítsák, hogy ne ismétlődhessenek meg ezek a háborús események. 1918-ban a régi Jugoszlávia vezetői erre nem gondoltak, amikor meghagyták a nemzeti kisebbségeket. Mi több, pártpolitikai okokból támogatták is ezeket a kisebbségeket, s emiatt ebben a háborúban áldozatok tízezeivel fizettünk. Ennek többé nem szabad megisméltódnie. Gazdasági szempontból is fontos számunkra Kosovo és Metohija s a többi termékeny vidék. Ezek körül szegény földek terülnek el, mint például Crna Gora, Sandžak, a Šar-hegység északi része s az attól délre fekvő macedóniai falvak. Az ottaniak joggal követelik, hogy kapják vissza azokat a földeket, ahonnan az arnauták az elmúlt 150 év alatt elűzték őket.

Referátumomban szándékosan összpontosítok a Vajdaságra és Dél-Szerbiára, mert szerintem itt van a kisebbségi kérdés megoldása. Ennek a rendezésekor részünkről nem nyilvánulhat meg semmilyen bosszúvágy a népeink felett általuk elkövetett erőszakos cselekedetek miatt. Csupán józan állami megfontolás vezérelheti ezzel kapcsolatos politikánkat. Ezek közül a kisebbségek közül más tartományokban is találni részeket. Kétségtelen, hogy azok után a szörnyűséges cselekedetek után, amit a hazai németek segítségével a birodalmiak elkövettek, a szlávoknak minden joguk megvan hozzá, hogy követeljék országaik megtisztítását a Volksdeuscherektől. A köztünk és az Ausztria közötti új politikai határnak egyúttal etnikai határnak is kell lennie a szlávok és a németek között. Csupán néhány tízezer németről van szó, s ezt nagyobb komplikációk nélkül végre lehet hajtani. A Horvátországban, Szlavóniában, Boszniában és Hercegovinában élő német és magyar kisebbség, amely kis szigeteket alkot a jugoszláv népek etnikai tengerében, vagy száműzhető, vagy pedig beolvasható nagyobb ellenállás nélkül. Számunkra az a fő kérdés, hogyan lehet szétzúzni kisebbségi tömböket a jelentős geopolitikai helyeken. Itt a szövetségi kormány által az egész ország erőinek a segítségére lesz szükség.

Miután ismertettük az okokat, miért szükséges az állam megtisztítása a kisebbségektől, lássuk, van-e lehetőség ennek a tervnek a megvalósítására. Általában nézve, a feltételek ehhez rendkívül kedvezőek. Amikor 1918-ban Európa megformálásakor az volt az álláspont, hogy a kisebbségi kérdést a számukra biztosított kedvezményekkel lehet megoldani, ez a háború egész Európának bebizonyította ennek téves voltát. A német birodalom által kíméletlenül felhasznált német kisebbség esete ahhoz a felismeréshez vezetett, hogy az egyetlen megoldás a kisebbségek kitelepítése. Maga a Harmadik Birodalom is brutális kolonizációs politikát vitt végbe, amikor milliókat hurcolt át Európa egyik részéből a másikra. Mi több, terveket készített egész népek kiköltöztetésére, s tervszerű kolonizációs politikával arra törekedett, hogy megszerezze – a hatalmat Délkelet- és Közép-Európában. Ha a németek győztek volna ebben a háborúban, mi, délszlávok,

különösen a szerbek, eltűntünk volna a föld színéről. A kisebbségi kérdés ilyen megoldását elfogadták a németek szövetségesei, az olaszok és a magyarok is. Ezért érthető, hogy a mi szövetségeseink is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a kisebbségi kérdést ebben a háborúban átköltöztetéssel kell megoldani. Elsőként a testvéri Szovjetunió alkalmazta a kisebbségi kérdés megoldásának ilyen módszerét még a háború előtt. Már jóval korábban szétköltöztette a karélokot a finn határ mentén. A távol-keleti tengerparti övezetekből Turkesztánba költöztették a koreaiakat és a kínaiakat. Amikor a Szovjetunió még 1940-ben elfoglalta Besszarabiát, akkor 150 ezer ottani németet költöztetett ki. Abban az évben a németek Zimonynál, a Száva torkolatánál egész barakkvárost építettek fel. Mi, belgrád-iak láthattuk akkor, hogyan szállítják el a németeket a birodalomba. A Szovjetunió most a háború idején is lakosságcsere-t hajtott végre, amikor Ukrajnából és Belorussziából átszállította a lengyeleket az új szovjet–lengyel határon, a Szovjetunióba pedig ukránokat és beloruszokat hozott. Ezekre a példákra hivatkozva nekünk is jogunk van kérni szövetségeseinket ő, hogy a mi kisebbségi kérdésünket is ugyanilyen módon, kitelepítéssel oldjuk meg.

Kisebbségeink kiköltöztetésének engedélyét kérve szövetségeseinktől, több jogra hivatkozhatunk, mint bármely más európai nép. Egyetlen európai nép sem szenvedett annyit kisebbségeinek a nemzeteitől, mint mi. Egymilliónál több ember, nő és gyermek vesztette életét ebben a rémes háborúban nálunk, még hozzá háromszor annyi ártatlan gyerek, mint ahány fegyveres esett el a harctereken. Amint láttuk, ezekért az öldöklésekért nagy felelősség terheli a kisebbségeinket. Szövetségeseinknek ezt meg kell mondanunk és be kell bizonyítanunk. Mély meggyőződés, hogy megértésre találunk és eleget tesznek kéréseinknek. Különösen nagy reménységgel vagyok a testvéri Szovjetunió iránt. Az egyetlen nép voltunk, amely felkelt a megszálló németek ellen akkor, amikor 1941 nyarán Hitler a német hordákat Leningrád, Moszkva és Sztálingrád ellen vezette. A népfelzabáló mozgalomban három évig küzdöttünk a legsúlyosabb körülmények között. Ezért joggal remélhetjük, hogy a testvéri Szovjetunió segíteni fog, hogy a kisebbségi kérdést úgy oldjuk meg, mint ahogyan ő tette és teszi. A kisebbségi kérdés kitelepítéssel való megoldását az olyan háborúk idején lehet legkönnyebben végrehajtani, mint amilyen a mostani. Amely népeknek a kárára történik, azok ellenségeink ebben a háborúban. Ők támadtak meg minket, s nem mi őket. Ők garázdálkodtak hazánkban, és tudatosan használták fel a kisebbségeket az ellenünk folytatott harcban. Semmilyen területi követelésünk sincs velük szemben, kivéve Olaszországot Isztriával, Goricával és Gradiškával kapcsolatban. Ezért ennél jogosabban is követelhetjük mint győztesek, hogy fogadják be a hazánkban élő kisebbségeiket.

Ez a háború a tömegmozgalmakkal már előzőleg kialakított egy lélektani hangulatot a kitelepítésre. A kisebbségek, tudván, mit követtek el, nem fognak sokáig védekezni, ha száműzzük őket. Általában véve, ha szem előtt tartjuk mindazokat a tényeket, amelyekről itt szó volt, soha eddig nem voltak kedvezőbb feltételeink a kisebbségi kérdés megoldására, mint a jelen pillanatban. Minden a népeink sorsáról döntő emberek határozottságától, széles látókörétől és belátásától függ, hogy helyesen oldódik-e meg ez a kérdés. Mély meggyőződés, hogy tudatában vannak e probléma jelentőségének, s meg tudják találni megoldást. Ezért is írom ezeket a sorokat.

A kisebbségi kérdés megoldásának módja az új Jugoszláviában

Ha abból indulunk ki, hogy a kisebbségi kérdés egyetlen helyes megoldása a kitelepítés, egész sor megoldásra váró feladat vetődik fel. Vajon minden kisebbséget elköltöztetni, vagy csak némelyeket; melyik tartományokat kell elsősorban megszabadítani kisebbségi elemektől; milyen módon megszervezni a költöztetést, s ami még fontosabb, hogyan betelepíteni az üresen maradó falvakat és városokat. Erre vonatkozólag teszek néhány javaslatot.

A fontosságot tekintve szerintem a költöztetésnél a következő sorrendet kellene alkalmazni: németek, magyarok, arnauták, olaszok és románok. Már említettük, hogy a háború alatt mit követtek el a német, a magyar és az arnauta kisebbségek. Elvileg valamennyien rászolgáltak, hogy elveszítsék állampolgári jogukat. Politikai okokból azonban különbséget kell tenni. Azok után a szörnyűségek után, amelyeket a németek nálunk és egész Európában elkövettek, minden jogukat elveszítették, és emiatt könyörtelenül mindannyiukat el kell üldözni. A magyarok nálunk is és Magyarországon is, a bácskai öldöklés és a németek oroszországi kiszolgálása ellenére, mégis némi körütekintést érdemelnek. Velük szemben nem kellene mindazokat az intézkedéseket foganatosítani, mint a németekkel szemben. Ugyanez vonatkozik a dél-szerbiai és macedóniai arnautákra is. A kisebbségi kérdés megoldása során viszont mindenáron el kell foglalunk etnikailag a Bácskát, Kosovót és Metohiját, néhány százezer magyart és arnautát eltávolítva az országból. Az olasz fasiszta rezsim szörnyűségesen viselkedett az Isztriában, Goricában és Gradiškában élő népünkkel. Amikor ezeket a területeket visszacapjuk, arra kell törekednünk, hogy etnikailag ismét biztosítsuk, kiköltöztetve az 1918. december 1-je után odatelepült olaszokat. A legkönnyebben a románokkal mennek majd a dolgok. A mi Bánátunkban néhány tízezer román él, a mi népünkben valamivel kevesebb a romániai Bánátban. A bukaresti kormánnyal kötendő politikai egyezményrel végre lehetne hajtani lakosságcserét.

A másik fontos kérdés, hogy mely területeket kellene elsősorban megtisztítani a kisebbségektől. Már hangsúlyoztam, hogy nem az legfontosabb, mennyi kisebbségit kell elküldeni, hanem hogy honnan. Azok a kisebbségek, akik családosan vagy kisebb csoportokban szétszórtan élnek országrészeinkben nem veszélyesek számunkra. A stratégiai és gazdaságilag fontos határ menti tartományokban élő nagyszámú kisebbségi tömbök jelentenek veszélyt. Különösen veszélyesek, ha a saját szomszédos nemzeteikkel határosak. Ebből kiindulva, a Vajdaságot meg kell tisztítani németektől és magyaroktól, Dél-Szerbiát és Macedóniát pedig az arnautáktól. Úgyszintén el kell távolítani a németeket Kočevlje, Maribor és a környező határ menti övezetekből. Ezzel a kérdéssel részletesebben is foglalkozunk.

Kezdjük a Vajdasággal. Amikor megnézzük ennek néprajzi térképét, láthatjuk, hogy olyan tarka, mint a legszebb piroti szőnyeg. A figyelmesebb szemlélő azonban felfigyelhet egyes etnikai tömbökre. A legtöbb magyar település például a Bácska északkeleti és középső részén van. Horgostól és Szabadkától Zentán, Topolyán és Kulán át Újvidékig található

az ország legnagyobb magyar etnikai tömbje. Az 1941-ben volt mintegy félmilliónyi magyarból majdnem 300 000 él a Bácskában. A többi 200 000 Bánátban, Szerémségben, Horvátországban és Szlavóniában él szétszórta, jelentéktelen kisebbségként. Ha a Bácskából 200 000 magyart eltávolítanánk, megoldanánk a magyar kisebbségi kérdést.

A németkérdés nem ilyen egyszerű. A németek szétszórta élnek az egész országban, viszont ők is főleg a bácskai, bánáti és szerémségi gazdag síkságon élnek. A németek főleg a Bácska délnyugati részét népesítik be. Főleg az apatini, újverbászi, hódásági, palánkai és jórészt az újvidéki és zombori járásban találjuk őket. Ha teljes többséget akarunk elérni a Bácskában, akkor ezeket a járásokat meg kell tisztítani a németektől. Egyébként is a Bácska jelenti vajdasági helyzetünk kulcsát. A körülbelül félmilliónyi magyarra és németre csak valamivel több mint 300 000 szerb, horvát és szlovák jut. A kisebbségi kérdés megoldásakor ezért erre a területre különösen oda kell figyelni.

A bánáti helyzet sokkal jobb. Ezen a részen a háborúban nem volt akkora irtás, mint a Bácskában. Itt teljes többségben vagyunk, s a kisebbségek közül csak a németek vannak nagyobb számban. A pancsovai, fehértemplomi, verseci, becskerei és ittebeí járásban tömörülnek, s innen kell őket elküldeni. A Szerémségben a zimonyi, ópazovai, rumai és sídi járásban laknak. A legjobb, legtermékenyebb földeket birtokolják, s ezeket a járásokat is meg kell tőlük tisztítani. Szlovéniában Kočevlje és Maribor környékét kell megszabadítani a németektől. A többi tartományban a lehetőségek szerint fel kell oszlatni és széttelepíteni a német és a magyar településeket, a felsorolt járásokat viszont meg kell tőlük tisztítani. Ha sikerülne a Bácskából, Bánátból és Szerémségből öt-hatszáz ezer németet és magyart eltávolítani, s a helyükre a mi népünket betelepíteni, a Vajdaság egyszer s mindenkorra a miénk lenne.

Az arnautákat illetőleg Kosovóban és Metohijában is etnikai fölénybe kell kerülnünk, de hogy elkerüljük az esetleges összetűzést a szomszédos albán néppel, ott még átgondoltabban és taktikusabban kell tevékenykednünk, mint a Vajdaságban. Ezért jól meg kell vizsgálni, mely részokről kell elköltöztetni az arnautákat és helyükbe a mi népünket telepíteni, s közben egyetlen arnauta falut, egyetlen házat sem szabad fölöslegesen háborgatni. Ha el akarjuk érni Crna Gora, Szerbia és Macedónia szorosabb egybekapcsolását, Kosovóban és Metohijában alapjaiban meg kell változtatni az etnikai összetételt. Mindenekelőtt meg kell tisztítani Metohiját mint határövezetet, mert ez lenne a legmegfelelőbb a Crna Gora-i telepések számára. A metohijai arnauták a németek leghűségesebb szolgálói, mint ahogyan a múltban a fasiszta olaszokat támogatták. A Vardar felső folyásánál levő macedón falvakban elkövetett cselekedeteik miatta macedónoknak minden joguk megvan hozzá, hogy követeljék az arnauták távozását. Egy részletes terv kidolgozásával pontosan meg kell határozni, mely falvakat és járásokat kell az arnautáktól megtisztítani Dél-Szerbiában és Macedóniában, s aszerint kell eljárni.

Elvben az embernek nem lenne semmilyen ellenvetése, ha az összes kisebbséget eltávolíthatnánk az országból. Ezen dolgozni is kell. Amit a Vajdaságra, Szlovéniára, Dél-Szerbiára és Macedóniára vonatkozólag elmondtunk, az a minimum, amit el kell érünk, ha biztosítani akarjuk e területek jövőbeni birtoklását.

Ha elvben egyetértünk, hogy a kisebbségi kérdést nálunk csak kitelepítéssel lehet megoldani a fentebb említett módon, fölvetődik a kérdés, hogyan lehet ezt végrehajtani.

Először is hangsúlyozom, hogy az ilyen háborúk a legalkalmasabbak az ilyen problémáknak a megoldására. Mint a vihar, gyökereket tépnek ki, és szétszórják a népeket. Amihez békeidőben évtizedek vagy századok kellenének, háború idején pár hónap vagy év is elegendő. Nem szabad áltatnunk magunkat; ha meg akarjuk oldani ezt a kérdést, addig tehetjük, amíg a háború tart. Azok, akik 1918 után vezették a régi Jugoszláviát, úgy hitték, hogy kolonizálással széttörhetik a kisebbségi etnikai tömböket. Milliárdokat költöttek önkéntesek és egyéb telepesek vajdasági, kosovói és metohijai letelepítésére. A Vajdaságban húsz év alatt néhány százalékkal javult a helyzet a mi számunkra, de ennek ellenére a Bácskában továbbra is megmaradt a német és a magyar többség. Kosovóban és Metohijában 1918 és 1938 között nagyobb volt az arnauták természetes szaporulata, mint amennyit mi elköltöztettünk onnan.

Ezért is sikerült a magyaroknak és az arnautáknak, hogy az elért szerény eredményüket is minden fáradság nélkül megsemmisítsék, elzavarva a telepeseinket a Bácskából, Kosovóból és Metohijából. Hogy ez ne ismétlődhesék meg ismét, a katonaságnak még a háborús tevékenység idején tervszerűen és könyörtelenül meg kell tisztítania a nemzeti kisebbségektől azokat a vidékeket, melyeket a mi népességünkkel szándékozunk betelepíteni. Amennyiben ezt elvben elfogadnák, tiszta szívből, tudásom és tapasztalataim szerint a népfelszabadító hadsereg és a partizánegységek Főparancsnokságának rendelkezésére állnék az erre vonatkozó részletes tervek kidolgozásában. Most csupán megemlítem, hogy feltétlenül meg kell tisztítani a korábban említett vajdasági járásokat a németektől és a magyaroktól, Metohiját és Kosovót pedig az arnautáktól.

A katonaság részéről történő tisztogatáson kívül más eszközökkel is rá kell kényszeríteni a nemzeti kisebbségeket az elköltözésre. Mindenekelőtt a háborús magatartásuk miatt el kell venni tőlük minden kisebbségi jogot. Kíméletlenül hadbíróság elé kell állítani minden olyan kisebbségit, aki bármilyen módon a megszállók szolgálatában volt. Számukra gyűjtőtáborokat kell létesíteni, vagyonukat elkobozni, családjukat szintén táborba küldeni, s az első adandó alkalommal átküldeni őket nemzeti államukba. A magyarok és a németek vonatkozásában ehhez nagy segítséget nyújthat a testvéri szovjet katonaság. A kisebbségek tisztogatásánál külön figyelmet kell fordítani az értelmiségre és a gazdagabb társadalmi rétegekre. Ezek voltak velünk szemben a legrosszabbak, a legodaadóbban szolgálták a megszállókat, s ezért veszélyes őket a helyükön hagyni. A szegényparasztság és a munkásság nemigen rokonszenvezett a német és a magyar fasizmussal, ezért őket nem kell üldözni. Az arnauta bégek és kereskedők korábban is kiszolgálták minden rezsimit, gyanús üzemekkel jutottak vagyonhoz, s 1941 után a legnagyobb bűnösök voltak.

A kisebbségek kitelepítésével kapcsolatban van még egy egész sor kérdés. Ezekről később szólunk.

Az elhagyott földek betelepítése

Rendkívüli fontosságú az elhagyott falvak és városok általunk való betelepítése. Az állami érdekek megkívánják, hogy a kisebbségtől elhagyott területet mielőbb betelepítsük, s ezáltal a kisebbségeket is és egész Európát kész tények elé állítsuk. Az állam gazdasági érdekei megkövetelik, hogy az etnikai változások minél kevesebb kárral járjanak a gazdasági élet szempontjából. Ezért az elhagyott földek nem maradhatnak parlagon, a gyáraknak folytatniuk kell a munkát, az iparosműhelyeknek nem szabad bezárniuk. Mindezt nem könnyű megvalósítani. Minden törekvés és szervezés ellenére sem lehet elkerülni, hogy ne keletkezzenek ideiglenes gazdasági károk a nemzeti kisebbségek kitelepítése miatt. Mindent meg kell tennünk, hogy ezek minél kisebbek legyenek. A kisebbségek a leggazdagabb mezőgazdasági területeken élnek, különösen a németek kezében van az ipari növények termesztése. Gondoskodni kell a kitelepítettek gyors helyettesítéséről. Ugyanez a helyzet az iparral is. A vajdasági ipar több mint 80 százalék a németek kezében van! A vajdasági malmok, sörgyárak és szövőgyárak a németek, a cukorgyárak a magyarok tulajdonában vannak. Mindezt szem előtt kell tartanunk, s megszervezni, hogy a németek és a magyarok elmenetele után se torpanjon meg a gazdasági élet.

Hogy a kisebbségek által elhagyott földeket minél előbb megműveljék, azonnal be kell telepíteni a mi népünk tagjait. 1918 után a kolonizálást önkéntesekkel és hazai telepesekkel akarták megoldani. Öt hektárnyi földbirtokot, némi szerszámot, s néhol házakat kaptak. A földterület túl kicsi volt, a felszerelés rossz, nem volt jószáguk, s emiatt ezek a telepeink csak lassan fejlődtek. Annál is inkább, mert a Crna Gora-i, hercegovinai, krajini és likai hegylakókat a vajdasági mocsaras területekre hozták, ahol nehezen szokták meg a klímát, a földművelés új módszereit, s ezért közülük sokan elkezdték eladogatnia földjeiket, úgyhogy 1941 előtt az államnak kellett közbeavatkoznia, nehogy újra a nemzeti kisebbségek tulajdonába kerüljenek ezek a birtokok. Most sokkal alaposabban, nagyobb komolysággal és tudományos módszerekkel kell hozzálátnia kolonizációhoz.

A kolonizálás során a népfelszabadító mozgalomnak ugyanolyan feladatai lesznek, mint a régi Jugoszlávia kormányának 1918 után. A mozgalom legjobb harcosai a Szávától és a Dunától délre eső passzív vidékekről, valamint e folyóktól északra levő szegénységből regrutálódtak. A boszniai, hercegovinai, Crna Gora-i, dalmáciai, likai, banijai, horvátországi és szerbiai fölperzselt falvak ezreinek parasztsága a vezetőktől kártérítést kér majd az átélt szenvedésekért és az elpusztított vagyonukért. És nekik is kell majd valamit juttatni. Az elhagyott német, magyar és arnauta falvakba való betelepítésük lesz a legmegfelelőbb jutalom. Ezúttal azonban nem szabad megismételni az 1918-ban elkövetett hibákat. A kisebbségek elhagyott földjeit és vagyonát elvben elsősorban a partizán harcosoknak és a népfelszabadító mozgalom tagjainak kell juttatni. Viszont abból kell kiindulni, hogy földet csak az kapjon, aki hajlandó saját maga meg is művelni. A földdel nem szabad nyereszkedni. Ezért nem adható jutalomként még a legkiválóbb harcosnak sem, bármilyen érdemei

is vannak egyébként, ha azt nem műveli meg. Ebben a Jugoszláviában nem lehetnek sem kis-, sem nagybirtokosok.

A Vajdaság, Kosovo és Metohija betelepítésekor egy helyes álláspontonról kell kiindulni: a jugoszláviai agrárproletariátus kérdését nem lehet úgy megoldani, hogy egy részükből kisbirtokost csinálunk. Ezt csak úgy lehet megoldani, ha felgyorsítjuk az iparosítást. A vajdasági síkság ezért nem szolgálhat arra, hogy néhány százezer éhező Crna Gora-i, hercegovinai és krajainai kapjon itt elhelyezést, hanem mezőgazdasági alapul kell szolgálnia az egész ország élelmezésére, az iparosítás megsegítésére. Ebből kiindulva, a vajdasági élelmiszertöbbletet a többi országrész táplálására két módon biztosíthatjuk: a kolonizálással öt hektárnál nagyobb falusi birtokokat kell létrehoznunk, amelyek terményfölöslegük nagyobb részét eladhatják, a másik mód pedig, hogy az állam megtartja az elhagyott kisebbségi földek nagyobb részét és saját szervezésben műveli meg. A két módszer kombinálása lenne talán a legjobb. Ennek a kérdésnek a jelentőségét nem hangsúlyozhatom eléggé a szövegem terjedelme miatt.

Az ipar és a kisipar kérdése ugyanolyan fontos, mint a mezőgazdaságé, csak ezt sokkal könnyebben meg lehet majd oldani. A vajdasági élelmiszeripart államosítani kell. Ugyanezt kell tenni minden ellenséges érdekeltségű vállalattal is. Az iparosokkal nem megy majd ilyen könnyen, de ezen a téren is sokat lehet tenni, segítséget nyújtva a hazai iparosoknak és segédeknek, hogy megkapják az elhagyott műhelyeket.

A nemzeti kisebbségek elhagyott földjeinek kolonizálásánál rendkívül fontos, hogy a nemzetközi jogi előírások és szokások szerint menjen végbe. Evégett mielőbb kérni kell a szövetségesek jóváhagyását, s már most arra törekedni, hogy megkapjuk az ellenséges kisebbségek vagyonának konfiskálási jogát. A háborús bűnöket kivizsgáló állami bizottságnak rendelkezésre kellene bocsátania azt az anyagot, amellyel a világ közvéleményének és a szövetségeseknek bebizonyíthatjuk, mi mindent követtek el nálunk a nemzeti kisebbségek ebben a háborúban. Ezt már korábban kellett volna javasolnom, de kimaradt, s ezért itt vetem fel.

A tevékenység megszervezése

Már hangsúlyoztuk, milyen jelentős a kisebbségektől való megtisztítás még a háborús hadműveletek során. Ezért ebben a hadsereg szerepe a legjelentősebb. Fegyveres erőt alkalmazva is el kell távolítania az országból a kisebbségeket. Elsőrendű fontosságú, hogy a magyarok lakta területeken levő katonai parancsnokaink pontos utasítást kapjanak, mit és hogyan kell cselekedniük. A legjobb az lenne, ha a népfelszabadító hadsereg és partizánegységek Főparancsnoksága mellett külön ügyosztály létesülne azzal a feladattal, hogy még a háború folyamán gondot viseljen a kisebbségektől való megtisztításról. Ehhez az ügyosztályhoz szakemberek kisebb csoportja tartozna, akik ismerik az egyes területeink kisebbségi problémáit. Ezek a Főparancsnokságnak megfelelő szakértői anyagot adnának, s részletesen kidolgoznák a javaslatokat, hogyan kell eljárnia különféle kisebbségekkel szemben.

ségekkel még a háború alatt. Amíg nem alakul ki a polgári hatalom, a katonaságnak kellene a kisebbségek elüldözésén kívül őriznie az elhagyott épületeket és berendezéseket. Talán az őszi betakarításról is gondot kellene viselnie. Mindezt csak akkor lehet megvalósítani, ha egy erről gondoskodó apparátus létesül. Ennek a katonaságnál kell maradnia akkor is, amikor az egész kérdéskör valamelyik minisztérium vagy titkárság illetékességébe kerül át.

Milliónyi nemzeti kisebbségnek a hazánkból való kitelepítése, illetve az elhagyott falvak és városok néhány százezernyi polgárunkkal való betelepítése külön intézmény létrehozását teszi szükségessé, amely irányítaná mindezt az összetett munkát. Ezt az intézményt, minisztériumot vagy titkárságot minél előbb meg kell alakítani. 1918 után létezett nálunk egy földreformügyi minisztérium. Annak az volt a feladata, hogy a földreform által kielégítse a parasztjaink egy részének a földéhségét. Alapjában véve annak a minisztériumnak a szervezete nem volt rossz, s ha nem teljesíthette kellőképpen a feladatát, annak a bürokrácia és az akkori politikai pártvezetők tehetetlensége volt az oka. 1918-tól kezdve alkalmam volt figyelemmel kísérni azoknak a minisztériumi hivatalnokoknak a munkáját. Igen gyorsan korrumpálódtak, elbürokratizálódtak, s a minisztérium éveken át nem a kolonisták, hanem a hivatalnokai miatt létezett. A régi Jugoszlávia egymilliárd dinárt fordított az agrárreformra, viszont a hozzáértők számításai szerint ebből csupán kétszázmilliót kaptak a kolonisták, nyolcszázmilliónyt pedig elnyeltek a hivatalnoki fizetések. Egy új kolonizálási minisztérium megszervezésekor ezt mindenképpen el kell kerülni. Ezzel a munkával tehát nem szabad a régi minisztériumi hivatalnokokat megbízni. Olyan embereket kell keresni és alkalmazni, akik átérzik e kérdés jelentőségét, s készek minden erejüket és idejüket erre a nagy munkára fordítani. Ennek az egyébként ideiglenes minisztériumnak a megalakításakor külön rendelettel lehetővé kell tenni a magán- és közvállalatok hivatalnokainak az alkalmazását. Jó fizetést kell nekik adni, biztosítani az előrehaladás lehetőségét, de ugyanakkor kíméletlenül leszámolni mindegyikkel, amelyik korrumpálódik. Korrupció pedig az ilyen munkáknál, ahol idegen vagyonok millióival rendelkeznek, mindig volt és lesz is.

E minisztérium megszervezésének részletezése hosszan tartana. Most csak megemlítem, hogy a hivatalnokok szigorú kiválasztása mellett erősíteni kell a népfelszabadító bizottságok által végzett felügyeletet. Ezeknek a bizottságoknak nagy szerepük lehet abban, hogyan telepítsék ki a kisebbségeket, s hogyan jöjjenek az új kolonisták. A szövetségi kormánynak különben is át kell engednie az erre vonatkozó munka nagy részét az egyes tartományok népfelszabadító bizottságainak. Csupán előre meg kell határozni, korlátozni az intézmények hatáskörét. Az illetékességgel kapcsolatos összetűzés fékezheti a tevékenység helyes végzését. A jelen pillanatban a katonaság mellett a terepen a népfelszabadító bizottságok képezik a legfontosabb tényezőt. Az a hatalmas elkeseredés, ami a háború alatt népeinkben felgyülemlett a nemzeti kisebbségekkel szemben az általuk elkövetett bűntettek miatt, valamennyi tartományunkban megnyilvánul. Tömegeinknek a kisebbségekkel szembeni gyűlöletét és leszámolási hajlamát konstruktívan kell kihasználni. Nem fájhat anarchiává és fosztogatássá, hanem a már említett állami célokat kell szolgálnia.

Ezért minél előbb pontos utasításokat kell küldeni az ország minden népfelszabadító bizottságának, mit és hogyan kell tevékenykedniük. Ezeknek a bizottságoknak kell megszervezniük a kisebbségek elüldözését, de ugyanakkor törődniük kell az elhagyott birtokok megőrzéséről, a földek megműveléséről, a műhelyek és gyárak megőrzéséről. Talán jó lenne a falusi bizottságoktól az országosokig külön testületeket alakítani erre a feladatra. Kezdetből fogva rá kell szoktatnunk az embereket, kinek mihez van joga, viszont ki miért felelős. Ez a kérdés annyira fontos, hogy talán rendkívül hasznos lenne, ha Tito marsall mint a népfelszabadító hadsereg főparancsnoka a katonaság mellett a népfelszabadító bizottságoknak is külön utasítást adna erre vonatkozólag. A kérdés megoldása igen sürgős, egy külön minisztérium megalakítása és megszervezése viszont sok időt vesz igénybe.

Ugyanolyan hasznosak lehetnek a népfelszabadító bizottságok a kolonistáknak az elhagyott falvakba telepítésénél, mint a falvaknak a kisebbségektől való megtisztításánál. Már hangsúlyoztam, hogy az 1918 és 1941 közötti kolonizáció sikertelenségének egyik fő oka az volt, hogy olyanok kaptak földet, akik azt saját maguk nem voltak hajlandók megművelni. Ezúttal ezt a hibát el kell kerülni. Módot kell találnunk arra, hogy a kolonizációhoz földműveseket, gazdákat hozunk. Ezek igen nehezen mozdulnak ki, de ha egyszer új helyre költöznek, gyorsan meggyökereznek. A népfelszabadító bizottságok feladata lenne, hogy ilyen kolonistákat toborozzanak az áttelepülésre. Ugyanígy törődniük kellene azzal is, hogyan pótolják az iparosokat és a szakmunkásokat a vajdasági németek kitelepítése után. Ehhez nagy segítséget nyújthatnának a különféle szakmai egyesületek, kamarák, szövetkezetek és szakszervezetek. Általuk különösen könnyebbé válna a városi lakosság átköltöztetése.

A nemzeti kisebbségek kitelepítésének és az új kolonizációnak a szervezési kérdéseit csak nagy vonalakban írtam le. Számos dologról el kell még gondolkodni, de túlságosan belebocsátkoznánk a részletekbe. Hagyjuk ezt az egész problémakör részletesebb tanulmányozására. Néhány szót szólok azonban a már most felvetődő közvetlen feladatokról. Amíg mi arról vitázunk, ki kell-e telepíteni a kisebbségeket vagy sem, s hogyan, milyen módon benépesíteni az elhagyott földeket, a háború vihara még területeink felett dühöng. Minden hadműveleti területről olyan jelentések érkeznek, hogy néptömegeink könnyörtelenül leszámolnak mindazokkal a nemzeti kisebbségekkel, amelyek ebben a háborúban ellenünk voltak. Ezt a népindulatot mielőbb szabályozni kell. A legfontosabb, amit azonnal meg kellene tenni: 1) utasítania katonaságot és a népfelszabadító bizottságokat, mit tegyenek; 2) a testvéri szovjet hadseregnél lépéseket tenni, hogy segítsen a németek és a magyarok kitelepítésében; 3) minden intézkedést megtenni, hogy az elhagyott földeket még az ősszel megműveljék, a gyárakat és műhelyeket pedig megőrizzék; 4) azonnal megkezdeni az elhagyott falvak és városok általunk való betelepítését, s halálbüntetés terhe alatt megtiltani mindenféle fosztogatást s az ellenséges népek vagyonának a széthúzását.

Ezek volnának az első intézkedések, amelyeket azonnal meg kellene hozni. Elfelejtetem megemlíteni, hogy rendkívül fontos azokat a városi és falusi ingatlanokat, amelyeket a kolonistáknak adunk, azonnal rájuk is íratni. A régi földreform idején a hivatalnokok és

politikai kortesek valódi üzletelést folytattak a szegény telepesekkel, hol nekik adva, hol elvéve tőlük a földet. Ezt most el kell kerülni. A parasztoknak adandó földeket azonnal rájuk is kell írni, s ugyanígy kell tenni a házakkal és műhelyekkel is. Más kérdés, hogy ebben az esetben a parasztoknak el kell-e kötelezniük magukat, be kell-e lépniük a szövetségbe a földek közös művelése végett. Szerintem az lenne a legjobb, ha korszerű mezőgazdasági gépekkel jobban dolgozhatnának a földeken. Erről is többet kell beszélnünk, mert igen jelentős kérdésről van szó. Csupán megemlítem, hogy a föld közös megművelését nálunk igen könnyen be lehetne vezetni, éppen azokon a vidékeken, ahol a kolonizációt végrehajtanánk.

Záradék

A kisebbségi kérdésről szóló referátumom talán hosszúra sikeredett. Államunk szempontjából viszont ennek a kérdésnek olyan nagy jelentősége van, hogy attól félek, nem hagyom-e ki valamit. Meglehet, soha többé nem nyílik ilyen lehetőségünk, hogy etnikailag tiszta államot teremtsünk magunknak. Államunk minden nagyobb jelenlegi problémája, legyen az nemzeti-politikai, szociális vagy gazdasági, többé-kevésbé várhat egy későbbi megoldásra. A kisebbségi kérdést azonban ha nem oldjuk meg most, soha többé nem fogjuk megoldani. Bízom benne, hogy a népfelszabadító mozgalmat vezető emberek ugyanúgy tudják értékelni ennek a kérdésnek a jelentőségét, akárcsak én, és ugyanolyan energiával és önfeláldozással fognak hozzá a megoldásához, mint amilyenel 1941-ben megkezdték a súlyos harcot a felszabadulásért és az új Demokratikus Föderatív Jugoszlávia megteremtéséért. Ha ez a referátum valamennyire is hozzájárult ehhez a célhoz, megvalósította a feladatát.

Belgrád, 1944. november 3-án”

KARTAG Nándor
fordítása

Vasa Čubrilović: A kisebbségi kérdés az új Jugoszláviában. In: Híd 1996/12. 1044–1060.

Levéltári dokumentumok

Szeged, 1921. május 21.

Szabadka elmenekült rendőrkapitányának jelentése a belügyminiszternek a városban uralkodó állapotokról

Tisztelettel alulírott mint Szabadka thjf.városnál alkalmazott rendőrkapitány folyó évi május hó 17-én Szabadkáról eltávozva, kötelességemnek tartottam, hogy Nagyméltóságodhoz a magyarság ellen elkövetett mindazon atrocitásokról jelentést tegyek, amiket a szerbek a megszállott Délvidéken s főleg Szabadkán nap nap után véghez visznek.

Jelentésemben tárgyilagosságra és elfogulatlanságra törekszem, s csakis olyan tényekre szorítkozom, mikről közvetlen tudomásom van, tehát valódiságukról mindenképpen felelhetek, de felsorolok olyan adatokat is, amiket megbízható egyénektől hallottam, s amik ugyancsak teljes hitelt érdemelnek.

Mielőtt mindezeket felsorolnám, szükségesnek tartom, hogy lehetőleg hű képet adjak Szabadka város jelenlegi közállapotairól.

A szerbek által megszállott Szabadkán a magyarság helyzete a megszállás napja óta fokozatosan súlyosbodott, s már folyó év április hó folyamán a megszálló csapatok, valamint a szerbek által kreált városi szláv hatóság részéről céltudatosan kifejtett hallatlan erőszakosságok következtében szinte elviselhetetlenné vált, s jelenleg fékevesztett terror uralkodik.

Az utcán magyarul beszélőket lépten nyomon inzultálják; az összes magyar egyesületeket feloszlatták, s vagyonukat zár alá vették. A szabadkai „Nemzeti Kaszinót” a Függelenségi 48-as párt körhelyiségeit és épületét lefoglalták, az összes magyar sportegyesületeket feloszlatták, hogy ezáltal a magyarság társas érintkezését is lehetetlenné tegyék. Hirtelen és a hatóság támogatásával úgyszólván mesterséges úton „Sokol egyesületeket létesítenek, amelyek minden vonalon üldöznek mindent, ami még eddig magyar volt. A „Sokol” egyesületnek szabadkai szláv elemekből összeverődött tagjai katonai támogatással tüntető felvonulásokat rendeznek, s ily tüntetések alkalmával „vesszenek a magyarok” kiáltások mellett a magyar kereskedők kirakatait beverik, minden kereskedőt, vendéglőst kényszerítenek arra, hogy táblát függeszsenek ki a következő tartalmú szerb nyelvű felírással; „beszéljétek a mi nyelvünket”. Ugyanilyen feliratokkal látták el a villamos kocsikat is. Újabban pedig az utcák magyar tábláit pusztítják el, s helyükbe szerb táblákat, szerb utca elnevezéssel helyeznek el. Így az elmúlt napokban többek között a Kossuth utcát elnevezték Sándor régens utcának. A város képe külsőleg teljesen átalakult, egyetlen magyar címtábla nem látható, a város külső képe visszatükrözi a balkáni megszállók hű képését,

mindenütt piszok, rendetlenség, s Szabadka mai külső képe inkább emlékeztet Üszkübre, mint egy szépen fejlődésnek indult magyar vidéki városra.

Ezen jelentésemben mellőzöm részletes előadását annak, hogy miként távolítottak el a magyar tisztviselők helyeikről, s hogy azok helyét miként töltötték be képesítés nélküli, írni és olvasni is alig tudó mindenhonnan összehordott-szedett korrupt elemekkel, s ennek folytán miként süllyedt balkáni nivóra a városi közigazgatás, mert Nagyméltóságod mindezekről bizonyára már részletes tudomást nyert, miért is csak a közelmúlt eseményeire terjeszkedem ki. [sic!]

Mi, magyar közigazgatási tisztviselők, főképpen a rendőrkapitányság fogalmazó személyzete, elhatároztuk, hogy helyünkön a végsőkig kitartunk, mert kötelességünk így parancsolja, annál is inkább, mivel a bíróság működése a magyar bírói kar kiüldözése miatt 1918. évi november 20-a óta folyó évi április haváig teljesen szünetelt. Állásban maradásunkkal a teljes anarchia bekövetkezését akartuk elhárítani, bár nehéz körülmények között voltunk, mert a magyar kormány által részünkre folyósított háborús segílyt 1919. évi május hó 1-től beszüntették s így a folyton növekvő drágaság dacára pusztán törzsfizetésünkre voltunk szorítva, mégis helyünkön maradtunk, míg végre helyzetünk tarthatatlanná vált azáltal, hogy folyó évi március hó 10-én állásunkból elbocsájtattunk azzal az indoklással, hogy az előírt hivatalos esküt letenni nem akartuk.

Távozásunk után helyünket képesítés nélküli, nagyrészt szabadkai származású szláv elemekkel töltötték be, s ezzel egyidőben kezdetét vette a legféktelenebb terror. Sorra elbocsájtották a kipróbált és teljesen megbízható, képzett magyar rendőrlegénységet, s helyettük szabadkai szerb és bunyevác söpredék, analfabéta elemekből összetoborozták az új rendőrlegénységet, akik a város belterületén valósággal garázdálkodnak, ott békés magyar embereket lépten nyomon megtámadnak, inzultálnak, őket „előállítják” zárt ajtók mögött félholtra verik, aztán anélkül, hogy kihallgatást nyernének, 2–3 napi őrizetbe vétel után szabadon bocsájtják.

A jelenlegi rendőrlegénységnek ezen viselkedése váltotta ki a folyó évi április hó derekán előfordult véres összetűzéseket is, melyek véletlenül összeestek az akkori sztrájk mozgalmakkal.

A külvárosi lakosság jó része, magyarok és bunyevácok egyformán az éjjeli órákban megtámadták a kerületi laktanyákat, s közben Gaál Imre rendőrbiztost és Kopilovics rendőrzetöt agyonlőtték, s az ott talált fegyvereket magukhoz véve, a többi rendőrlaktanyákat sorban megrohanták, a rendőrbiztosoknak, valamint legénységnek azonban sikerült elmenekülni, egyes járőröket azonban az utcán meglepték, s több rendőrt félholtra vertek.

Ezen események hatása alatt a szerb katonai parancsnokság és csendőrség azon ürüggyel, hogy e városban kommunista mozgalom készül, teljes apparátussal nekilátott a magyarüldözésnek. Katonáság és csendőrség vette körül a külvárosok egyes részeit, ahonnan minden válogatás nélkül százanként szedték össze a férfi lakosságot, s a beállott vasúti sztrájk miatt igen sok vasúti alkalmazottat is, kiket először a rendőrlegénység, majd katonáság, s végül Karakasevics csendőrszázados pribékjei, nevezett csendőrszázados jelenlétében és személyes közreműködésével a spanyol inkvizíciót is megszégyenítő kegyetlen

kínzásoknak és vallatásoknak vetették alá, úgy, hogy a megkínzottak közül számosán, köztük BAICS BÉLA szabadkai földbirtokos is őrizetlen pillanatban a városháza emeleti ablakaiból levetették magukat fényes nappal és szörnyet haltak.

BAICS BÉLA halálugrásának véletlenül szemtanúja voltam. Az utcán járókelők szándékáról le akarták beszélni, de ő lekiáltott, hogy: „Inkább megdöglöm, hogy sem tovább túrjem a kínzásokat”

BAICS BÉLA bűne az volt, hogy házának udvarában levő kútban néhány manlicher fegyvert és egy teljesen hasznavehetetlen leszerelt géppuskát találtak, amiket még 1918. évi november hó 8–10-én, tehát a szerb megszállást megelőző napokban TÓTH KÁLMÁN főhadnagy, aki akkor Báics Béla házában lakott, dobatta a kútba, aki ezután Szabadkáról nyomban el is távozott. Mindezekről Báics Bélának tudomása sem volt, annál kevésbé lehetett részese kommunista üzemeknek, mert hiszen vagyonos ember, földbirtokos volt.

Erre aztán megindult a hajsza, minden magyar házban fegyverek után kutattak, a szerb politikai rendőrség besúgások alapján végigkutatva a magyarság által sűrűn lakott városrészeket s főleg az éjszakák leple alatt rengeteg letartóztatás történt. A letartóztatások azóta napirenden vannak, sőt a nappali órákban is csoportosan kísérik be a legnagyobb-részt ártatlan békés magyar embereket, s hallatlan kínzásoknak vetik alá őket.

Gergely József volt városi I. osztályú aljegyző utánjárásának köszönhető, hogy számos vallatási mód jutott tudomásomra, s később aztán tények is igazolták, hogy a kínzások tényleg meg is történtek.

A letartóztatott egyéneket összezsúfolták szűk helyre, s mielőtt kihallgatás végett Karakasevics csendőr százados elé kerülnek, napokig a legválogatottabb kínzásoknak vetik őket alá.

A rendőrök puskatussal, bordáikat összetörik, félholtra verik őket, fülüket leszaggatják, azután a katonák kezébe kerülnek, akik a már agyongyötört embereket pihenni nem hagyják, éjjel sétálniuk kell felügyelet mellett, egy pillanatig aludni, vagy pihenni nem szabad. A férfiak hímveszőjét hátrakötik, vízzel megitatják, és 3 napig vizelni nem hagyják, s csak mikor már eszméletlenül összeesik, akkor oldják meg a köteléket, s vizezés után a tortúrát újra folytatják. Ismét másoknak szegeket vernek a talpába, a meztelen talpukat tüzes bajonettel sütögetik, körmei alá bajonettel szúrnak, s mikor már így megpuhították őket, kerülnek Karakasevics csendőrszázados elé, ki azzal kezdi a vallatást, hogy reá áll a mellére a szerencsétlen delikvensnek, s addig nem mozdul onnan, míg az nem jelenti, hogy vallani fog.

Mindezen atrocitásokat a város lakossága eleinte kételkedve fogadta, míg végre sikerült egy lelkes magyar úrinőnek, özv. Czénner Andornénak azon a réven, hogy szerb nő, bejutni a rendőrségi fogházba, s ott saját szemével győződött meg mindezekről, amiket itt röviden előadtam, s az iszonyat hangján mondotta el a látottakat. Látott hullákat is, melyeknek talpában ott voltak a bevett szögek, látott félholtra vert, leszaggatott fülű, bevett fejű és önkívületi állapotban levő mártírokat.

Mindezen atrocitásokkal szemben a város abszolút többségét képező magyarság helyzete kétségbeejtő. Hozzájárult még ehhez az a körülmény, hogy a hatóság támogatásá-

val sőt egyenes buzdításával a szabadkai sөpredék szerbség nap nap után szítja a magyarság ellen a féktelen gyűlöletet, sőt ebbe a mozgalomba mindinkább belevonni igyekeznek az eddig még nyugodtan viselkedő katolikus bunyevácságot is. Dr. Petrovics János szabadkai szerb ügyvéd vezetése mellett vásár- és ünnepnapokon a külterületi központokon dobszóval összecsdített népgyűlések tartatnak, ahol dr. Petrovics lázító beszédeket tart a békésen viselkedő magyar lakosság ellen, s a bunyevác tanyai lakosságot a magyarság ellen bujtogatja.

Ilyen körülmények között a magyarság azon része, amelyiknek módjában van, s akit birtoka nem köt a városhoz, menekül onnan magyar területre, s így félő, hogy a menekülők száma óriási módon megnövekszik már a közeli hetekben is, miért is tisztelettel azon véleménynek adok kifejezést, hogy a Délvidék magyarságának megmentése érdekében, illetve az ottani magyarság helyzetének türhetővé tétele érdekében a legmesszebbmenő diplomáciai tevékenység volna kifejtendő.

A szerbség által a magyar lakossággal szemben alkalmazott ezen rettenetes terror véleményem szerint a jugoszláv államhatalom gyöngeségének biztos jele.

Számos tényből következtethetem, hogy a szerbek állandóan rettegnek a magyar támadástól, Szabadkán mindössze 2 üteg tábori tüzérségük, 1 lovas ezredük (6 lovas század) és egy ezred újonc gyalogságuk van, főleg ugyan megijedtek, amidőn április havában kiütött a vasúti sztrájk, s vonatok egyáltalán nem közlekedtek napokig. A katonai hatóság kapkodását és ijedségét mindenki látta, aki látni akarta. A sztrájk megszűnése után azonnal soroztak és Szabadkán a 18–50 évig terjedő férfi állományt nemzetiségre való tekintet nélkül sorozták, behívás azonban eddig nem történt. A háború alatt szolgált katonaság leszerelt, s összes haderejük, amely Bács-Bodrog vármegye területén rendelkezésre áll, alig tesz ki 4–5000 főt, csakis mind újoncok, származásra nézve macedóniai szerbek, igen hitvány katona anyag, 18–20 évesek és még kiképzés alatt állnak. A katonai tisztikar miként a polgári tisztviselők is korruptak, üzérkednek, mert a fizetést rendszertelenül kapják.

Az államkincstár pénzzavarokkal küzd, szabadkai jól értesült finánc körökből nyert értesülesem szerint küszöbön áll a most kibocsátott koronadinárok 50%-os bevonása, hogy az államháztartás kiadásai fedezhetőek legyenek.

Amennyiben Nagyméltóságodnak további részletes adatokra is szüksége volna, készséggel teszek újabb részletes jelentést, addig is tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy ezen jelentésemet tudomásul venni méltóztassék.

Másolat – K 26 1920–XLI–994 (1240. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szörványban 425–429.

1922.

Jelentés a muraközi magyarság helyzetéről

A muraközi magyarság határozott kisebbségben van az ottani horvát és szlovén lakossággal szemben. Bár összefüggő egésznek képez, mégis a bácskai és torontáli magyarsággal összeköttetésben nem áll. Számukra tehát elsőrendű feladat megteremteni a kapcsolatot a vajdasági magyarsággal.

Az S.H.S. királyság területén, az ún. Prekmurjében – Zala megye déli részén – él még jelentősebb számban a magyarság. Körülbelül 20 község magyarsága mondható tisztára magyarok által lakottnak, [sic!] E faluk némelyike, mint a Lendvához közel eső Radamor, a mezőkövesdihez hasonló viseletével jellegzetes reprezentánsa a magyar paraszti nép művészi ízlésének. A lakosság túlnyomó többsége kisbirtokos és a környékbeli közigazgatási és egyéb szervek funkcionáriusai is soraiból kerültek ki. Politikailag egykor a Nagyatádi Szabó-féle kisgazdapártnak volt erős oszlopa e vidék magyarsága. A megszállás óta ezek a magyarok úgy élnek itt a világtól teljesen elszakítva, hogy sorsukról semmi bizonyosat nem tudnak.

Az S.H.S. állam most új kerületi beosztást tervez. Ezen tervezet szerint a „Prekmurje” magyarlakta része a varasdi kerületekhez csatolhatnák. A lakosság nagy tömegének az új beosztás, a közlekedési könnyebbségeket tekintve, tán jobb volna, viszont, ha rövidesen megépülne a tervezett alsólendva–muraszombati vonal, úgy az átcsatolás másodrendű kérdéssé válna.

Az egykori magyar hivatalnoki kar, amelynek soraiból kerültek ki e vidék szellemi vezetői elhagyta helyét. Egy részük Magyarországra költözött, a kisebbik részük pedig, visszavonulva minden közéleti szerepléstől, oly foglalkozásra adta magát, ahol az adott viszonyok között a legjobban el tudott helyezkedni. Ennek pedig az lett az eredménye, hogy a magyar lakosság teljesen vezetők nélkül maradt. Az iskolák egy ideig szüneteltek, utóbbi időben már felállították a párhuzamos magyar iskolákat. Ha most esetleg aktuálissá válik a magyarság politikai aktivitása, a központi vezetőségnek nem szabad megfeledkeznie e vidék magyarságának megszervezéséről sem.

Közgazdasági élet tekintetében a lakosság megtartotta vezető szerepét, a kereskedelem leszámítva egy pár beköltözött szlovén kereskedőt: magyar kézen maradt. A vidék egyetlen jelentősebb ipari vállalkozása, a szövőgyár, szintén a magyarok kezében van. A bankok tekintetében a változás csak annyi, hogy a két magyar bank mellett két szlovén bank is létesült.

Egy jugoszláv államférfi kijelentette az ottani magyarok előtt, hogy a bizonyos 28 magyar község visszacsatolásáról egyetlen szó sem igaz. A lényeges határváltozással nem lehet számítani [sic!] és nem is szabad. A jugoszláv állam tehát számításon kívül fogja hagyni ezt az eshetőséget. Az S.H.S. állam már csak azért sem volna hajlandó pl. Alsólend-

va községet és vidékét átengedni, mert a Lendva felett elhúzódó hegylánc fontos stratégiai pont a jugoszlávok részére.

Az itteni magyarság tehát mindenkitől elvágva teljes bizonytalanságban él. A vajdasági magyarságnak kötelessége róluk gondoskodni.

Tisztázat – K 26 1922.–XLI–94 (1298. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szórásban 429-430.

Budapest, 1923. június 8.

A Miniszterelnökség Nemzetiségi Kisebbségi Osztályának álláspontja
a Jugoszláviába szállítandó magyar folyóiratok ügyében

A napokban felkeresett Pékár Gyula őexciája [sic!] s közölte, hogy a Singer és Wolffner cég kiadásában megjelenő „Új Idők”, „Én Újságom”, tovább a „Magyar Lányok” című folyóiratok igen alkalmasak lennének arra, hogy azok a szerbek által megszállott területen a magyarság között terjesztve az ottlévő magyarságban az anyahazához való ragaszkodás érzését fenntartsák és erősítsék. Egyik folyóirat sem tartalmaz semmiféle politikumot, s így nem kell tartani attól, hogy a szerb hatóságok ezek bebocsátása elé nehézségeket gördítsenek. A fent említett cégnek azonban nincsen módjában a közismert okok folytán lent előfizetőket gyűjteni, ezért az a kérése Pékár őexciájának, hogy szervezetünk útján megfelelő számú címet bocsássunk az általa később megnevezendő, feltétlenül megbízható egyik cégtag rendelkezésére s miután kevésbé valószínű, hogy az első időben megfelelő számú oly egyén akad, aki mindjárt ténylegesen előfizet a folyóiratokra, azokat bizonyos ideig ingyen kell leküldeni. Az általa nekem átadott és ide mellékelte kimutatásban* fel van tüntetve, hogy mindegyik folyóirat előfizetési díja mennyit tenne ki.

Tisztelettel kérlek, légy kegyes az ügyet Herczeg Ferencsel megbeszélni. Én a magam részéről két nehézséget látok fennforogni. Az egyik és talán a legnagyobb a pénzügyi természetű. Bármilyen jó hatást várnék magam is a szóbanforgó folyóiratok terjesztésétől, kétlem, hogy e célra a Szent Gellért ilyen nagy összegeket áldozhasson akkor, amikor más még sürgősebb feladatokra is olyan szűkös a fedezet. A másik nehézséget abban látom, hogy lent a viszonyok még távolról sem olyanok, hogy ne lehetne tartani attól, hogy a szóbanforgó lapokat járató magyar publikum mentes legyen a szerb hatóságok zaklatásaitól. Én azt hiszem, hogy jobb időkre kell az akcióval várni, amikor a szerb hatóságok agresszív magatartása a magyar kisebbséggel szemben veszít élességéből. Ma minden ilyen akciónál ki vagyunk téve annak a veszélynek, hogy a lent még amúgy is nagyon erőtlen szervezkedési készséget a magyarság között ilyen esetleg represzáliákkal járó akciókkal magunk gyengítjük.»

Fogalmazvány – K 28 10–1923–R–659 (4. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szórványban 430-431.

Szeged, 1923. szeptember 6.
Bizalmas jelentés a Miniszterelnökségnek a zombori
és Zombor környéki magyarokat ért sérelmekről

A 100 holdon felüli birtokokat elvették, de csak a magyaroktól. Szerbek kezén még 500 holdas birtokok is vannak. Zombor város földjeit s az alapítványi földeket is felosztották dobrovoljacok és Délszerbiából letelepített szerbek között. Mutatóba kapott földet néhány bunyevác is, magyar azonban egy sem. – Az illetők igen csekély bért fizetnek, melyet a tulajdonos nagyjából nem kap meg.

A bankokat nacionalizálták, de azért magyar szelleműek maradtak: a Zombori Takarékpénztár, Iparbank és Önszegélyező Szöv.

Hatóságok előtt a magyar nyelv egyáltalán nem használható. Magyar tannyelvű iskolák alig vannak s úgy hírlik, hogy a jövő tanévben egyáltalán nem is lesznek. A főgimn. magyar osztályait is végleg beszüntették.

A felekezeti iskolákat elvették, s a katolikusok autonómiája nem gyakorolható. 1921. tavaszán éjnek idején a megyeház előtti Rákóczi-szobrot elhurcolták. Pár hét múlva ugyancsak éjjel tüntette el a szerb sportoló ifjúság (Omladina) s a rendőrség a Schweidel-szobrot a piac téren.

A Függetlenségi kört felosztották s a bunyevác szokolt helyezték bele.

Az ipar területnek 680 magyar–német tagja mellett 120 szerb tagja volt. A magyarokat minden tisztségből kidobták és szerbeket ültettek bele; a magyarok az egyik rendőrkapitánynak voltak kénytelenek mindent átadni.

Magyar hadiárvák, özvegyek és rokkantak még egy fillért sem kaptak.

1922-ben Fernbach Péter zombori birtokáról Sztapár felé a már learatott gabonát sztapári dobrovoljacok kocsira rakták és elhordták.

Kúla vidékén is osztogattak földeket s ezeket Lelbach Péter, Récsey Miksa nagybirtokosoktól, továbbá Juhász János és Horváth Károly birtokosoktól vették el és kizárólag a szerbek között osztották szét. Ezek ezideig semmit sem fizettek, s a birtokosok még kártérítést sem kaptak, vettek el magyar kisbirtokosoktól is, így vették Horváth Károly kisbirtokos feleségének 70 lánccs földjét is.

Magyar cégtáblákat sehol meg nem tűrnek, mert azokat a felelőtlen elemek leszedik.

Régebben volt a községben 8 magyar elemi osztály és polgári iskola is. Most csak 4 magyar osztály van és 4 német. Van külön szerb iskola is. A polgári iskolába most fiúkat és lányokat vesznek fel és csakis szerbül tanítanak.

A templom mellett állott egy Mária-szobor; azt a szerbek lerombolták. A lakosság az állapotokkal elégedetlen és a szerb birtokosság is sokszor emlegeti a régi (magyar) uralmat, melynek visszatértét óhajtják. A köznép még ma is bízik a fordulatban, de sokan már megunták a lehetetlen állapotokat és kivándorolnak Amerikába, főleg németek. Újabban

brutalitások nem fordulnak elő. A községházán a bíró, jegyző és esküdtek mind szerbek, kivéve egy magyar és egy szerb esküdtet, kiknek azonban szavuk nincs s legfeljebb tolmácsokként szerepelnek. A jegyző azokkal, akik nem tudnak szerbül, németül is beszél, ellenben magyarul nem beszélnek; ezekkel csak tolmács útján beszél. A lakosság legnagyobb része magyar és német, szerb jóval kevesebb van. A képviselőválasztás alkalmával a magyarok a német párt jelöltjét támogatták és az is lett megválasztva.

Tisztázat – K 28 159–1923–R–19 (78. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szórványban 432-433.

Makó, 1925. február 11.

Bizalmas jelentés a Miniszterelnökségnek az 1925-ös jugoszláviai parlamenti választások néhány kerületének eredményéről

Jugoszláviában már hetek óta csak a választási mozgalmak izgatták a kedélyeket, úgy hogy minden egyéb, még a külpolitika is háttérbe látszott szorulni.

A várva várt nagy nap – sajnos a nemzeti kisebbségekre szomorú eredménnyel – a választások napja 8-án, azaz vasárnap elérkezett. A nemzeti kisebbségek a küzdelemben vereséget szenvedtek, a magyarság nem jutott a parlamentbe, a vereségnek oka nemcsak a választást megelőző politikailag előidézett zaklatásoknak, atrocitásoknak tudható be, de a vereségnek egyik fő oka magában a Magyar Pártban keresendő és magából a pártból indult ki már akkor, amikor annak tagjai között különösen a vezetőségben olyan egyének foglaltak helyet, akik nemzetközi zsidó felfogásukkal sohasem szolgálták a magyarság érdekeit, sőt ellenkezőleg, amint az már ismeretes, elárulták, a vezéréket lezárták és végre sikerült nemtelen cionista munkájukkal tervüket elérni, a magyarságot a parlamenttől távol tartani, szóhoz nem juttatni/

A választások Szabadkán vasárnap reggel 7 órakor kezdődtek meg. Bár a hatóságok az esetleges rendzavarások megakadályozása végett erős készültséget rendeltek ki, incidens nem fordult elő.

Nagy meglepetés érte a szabadkai választókat, hogy amikor a választási helyiségbe akartak menni, az ajtónál felállított ellenőrző közegek csak azokat engedték be szavazásra, kiknek a rendőrség által kiállított igazolványuk volt. Az igazolványokkal való ellátásról szóló rendeletet csak szombaton reggel adta ki a rendőrkapitány, úgy hogy annak szükségességéről a legtöbb választónak tudomása sem volt. Ezen igazolvány hiánya miatt a tanyai és szállási választók mind elestek szavazatuktól. Kb. 7–800 magyar nemzetiségű tanyai magyar nem szavazhatott. De nemcsak a magyarok, hanem a sokác-bunyevac párt is hasonlóan lemaradt a szavazásról.

A sokác-bunyevac párt elnöke kijelentette, hogy ezen orvtámadással lehetetlenné tett szavazás miatt petícióval fog élni. Ivkovics Ivandékics Imre dr. a pártnak elnöke a választások megsemmisítése végett a parlamenti igazoló bizottsághoz egy beadványt szerkesztett, amelyet eddig kétezren felül írtak alá. [sic!]

Személyazonossági igazolványokkal a radikálisok mind fel voltak szerelve, valamint a demokraták közül nagyon sokan. A választásra jellemző, hogy a szabadkai kerületben az összeírás szerint 57.000 választópolgárból csak 34.000 és egy pár szavazott le.

A szabadkai kerületben a radikális pártra 16.664, a néppártra 1348, a német pártra 1358, a magyar pártra 4119, a Lovrekovics pártra 383, a bunyevac pártra 143-an szavaztak le.

Szabadkán dr. Radonics Jova, Jurics Márkó, Groll Milán és Sztrelics Béla radikális, Milics Ivó, és dr. Pleszkovics Lukács demokratapárti képviselők lettek.

Az újvidéki kerület öt radikális és egy németpárti képviselőt választott, a német párt képviselője dr. Mozer János ügyvéd lett.

A zombori kerület öt radikális és két német párti képviselőt választott: német párti képviselők lettek: dr. Kraft István és Schumacher Sámuel.

A becskerekai kerületben 4 radikális, egy német, egy Davidovics és egy földműves párti képviselőt választottak: dr. Neuner Vilmos német párti.

A pancsovai kerületben hét radikális, egy Pribicsevics-párti képviselőt választottak.

Az itteni újsághírek szerint a választások nem mentek a legsimábban, sőt összetűzésről is érkeztek hírek több sebesüléssel és halállal. Az eddigi jelentések szerint a Radics párt győzedelmeskedett.

Tisztázat – K 28 159-1925-R---14 (78. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szór-
ványban 433-434.

Budapest, 1925. február 18.

Összefoglaló jelentés az 1925-ös jugoszláviai parlamenti választásokról,
különös tekintettel a magyarok lakta területekre
(Részlet)

A közölt okmányok tehát tanúsítják, hogy a választások alkalmával szisztematikus terror alatt állottak a választók és pedig az ország minden egyes részében. Láthatók sűrítve mindazok a terror eszközök is, amelyekkel a hatóságok éltek a választókkal szemben. Ezek után részletezzük helyenként és lehetőleg személyenként is azt a terrort, amelyet a P P. kormány kifejtett, hogy minden áron többséghez jusson:

A dobrovoljacok és szrnaok garázdálkodásai

A baranyai Kiskőszeg községben (Batina) a dobrovoljacok alábbi vérlázító atrocitást követték el. Dr. Palásthy Ödön és Wámoscher Ervin, a zombori M. P. kiküldöttei megjelentek autón Varga János kisgazdánál, aki a járás magyar-párti jelöltje volt. Éjjel 1 órakor a sofőr észrevette, hogy az autó körül odakinn történik valami. A sofőr kiment, hogy lássa, mi megy végbe az autó körül. Amint azonban kilépett, ismeretlen egyének az éj sötétsége alatt leütötték. Figyelmessé [sic!] lett Varga is a zajra. Amint azonban kilépett ajtaján, botokkal, puskatusokkal neki-estek a dobrovoljacok és addig ütlegelték, amíg véréből elborítva, ájul-tan összeroskadt. A támadók ezalatt az autónak kerekeit összevagdalták, a kocsni ablakait összetörték, a kocsni tetejét pedig összevagdalták úgy, hogy az egész autó roncsokban hevert. De az autón lévő értékeket, pokrócokat, bundákat és egyéb ruhadarabokat is mind magukkal cipelték. Mikor dolgukat így elvégezték lövöldözni kezdtek és Varga János házána valamennyi ablakát bevették, mire a felébredt magyar-párti kiküldöttek Varga segítségére siettek, vérben fetrengve találták őt, de a dobrovoljacok már eltűntek. A Magyar Párt táviratilag jelentette Belgrádba az esetet, A tetteseket mai napig sem derítették ki. (Hírlap, 1925. február 1.)

Ugyanez az eset történt egy-két nappal előbb dr. Krafft Istvánnal, a Német Párt elnökével és dr. Grassl Györggyel, a Német Párt főtitkárával is. Zombor közelében Ujszivác községben választási népgyűlést hirdetett a Német Párt. A pártgyűlésen való részvételt beígérték dr. Krafft és dr. Grassl is. Megérkezésük előtt az ülést a helyi elnök megnyitotta, de alig hogy beszélni kezdett, a szomszédban tartózkodó dobrovoljacok, akik a Szrnao nagyszerb egyesületbe vannak beszervezve, éktelen lármával nekiestek az elnöknek és furkós botokkal fejbe verték. Az összevert embert azután haza kellett szállítani, de az istállóban rejtették el, nehogy újra reá támadjanak. Közben megérkeztek dr. Krafft és dr. Grassl és értesültek a gyűlésen történt esetről. A község házára hajtattak, hogy a jegyző előtt til-

takozzanak a terror ellen. Alig értek azonban a községháza elé, adott jelre kirohantak a lesben álló dobrovoljácok, nekiestek Krafftnak és minden lehető eszközzel agyba-főbe verték, úgy hogy súlyos agyrázkódást szenvedett és valóságos vértengerben feküdt. Mikor a srnaosok azt hitték, hogy már halott, akkor vonultak csak el, de közben dr. Grasslnak a karját is eltörték, aki csak futással menthette meg életét. Jegyző azonban, vagy valamilyen hatóság sehol nem volt látható, csak a rendőrséget látták, amint tétlenül nézi a barbár támadást. Dr. Krafft heteken át küzdött élet és halál közt a újverbászi kórházban. (Hírlap, január 31.)

Ugyanilyen vérlázító esetet követtek el a dobrovoljácok Zentán is, ahol a Városháza terén a fegyveres dobrovoljácok megtámadták dr. Szekulics Milán szerb szociáldemokrata volt képviselőt, akit ugyancsak félig holtan szedtek össze a tér kövezetén. (Délbácska, 1925. február 4.)

Nem volna azonban se szeri, sem száma a képviselőjelöltek megveretésének Boszniában, Horvátországban és különösen Délszerbiában, ha azokat itt mind elsorolni akarnék.

A hatóságok és felelőtlenek közös atrocitásai

A népgyűlések betiltására vonatkozólag a Jovánovics-féle levél elég tanúságot szolgálhat. Arra vonatkozólag, hogy egyes községekben úgy a hatóságok, mint a felelőtlenek miként jártak el, szolgáljanak illusztrálásul az alábbi esetek:

Ósovéban a következő eset történt: Müller Antal volt a német urnaőrző, aki minden előzetes fenyegetés ellenére bizalmi állásának megfelelt s nem engedte magát eltávolítani az urna mellől. Amikor kijött délután a választói helyiségből, Sztanaszin Szvetozár nevű szerb, aki a választási helyiség előtt álló felfegyverzett szerbeknek kiadta a jelszót: Ha Müller kijön, agyon kell verni. Müller nemsokára ki is jött, amire a felfegyverzett szerbek nekiestek és ütlegetni kezdték. Müller felesége közben értesült a férje ellen készülődő támadásról és a helyiség előtt várta az urát. Most, amikor ütlegették, a férje testére vetette magát és csak így menthette meg a megvadult felelőtlenektől. Megjegyzendő, hogy/ a verést végignézték a községi jegyző, az egész választási bizottság, a rendőrség, a csendőrség és a hatóságok.

Újsovéban a németség minden terror ellenére 440 szavazatot adott le a Német Pártra.

Ezért bosszúból még ugyanazon éjjel a németség négy vezetőjének a szállásait felgyújtották a dobrovoljácok. A négy szállás tulajdonosa: Müller Jakab, Brücker Lajos, Rédl Károly és Bolsz István. Az utóbbi kettőt tetteleg is bántalmazták a dobrovoljác banditák. Hatóság nem volt a közelben.

Ferencföldén a választások előtti délutánon, tehát február 7-én kidobolták, hogy ki- nek nincsen egy Mixics nevű jegyző által kiállított legitimációja – ami a választási törvény ellenére való – nem szavazhat. A szerb jegyző a 120 radikálisnak kiadta az előre elkészített legitimációt, de a németek közül csak 40-nek. Másnap a választások idején a több mint 400-at kitevő német választók mégis a községháza elé vonultak és kérték a törvény ér-

telmében a választói helyiségbe való bebocsájtásukat. Erre az odakoncentrált katonaság feltűzött szuronnal rohamot intézett a választók ellen, sokakat megsebesített és a választókat hazakergette. Így 400 választó nem vehetett részt a választásokon, bár a névjegyzékbe fel lett véve és bár az 1922. május 30-ai választói törvénynek 104. paragrafus a két évi börtönbüntetéssel bünteti azokat, akik a választókat szavazatuk leadásában akadályozzák.

A hódásági kerületben Krsztics Vászó alispán rendeletére a csendőrség, a rendőrség és a dobrovoljácok a nem szláv választókat fegyveresen otthon tartották, sőt Militicsről egy tisztán szerb községbe a választások idejére a dobrovoljácok internáltak. A szükséges legitimációkat sehol sem adták ki neki,[sic!] úgyhogy a hódásági kerület, az a majdnem tiszta német kerület nem tudta képviselőjét behozni, mert választóinak ezreit tartották vissza a terrorral a választásoktól.

Szentfűlöp községében a németek, amikor a községbe érkezett a 20 dobrovoljác, hogy őket megfélemlítsék, többen összeálltak és bátran nekitámadtak a felelőtleneknek s őket a községből botokkal kiverték.

Beresztócson 1200 szavazóból csak 120 szavazhatott le, a többieket a „radikálisok tetvesei” széjjelkergették.

Militicsen a botozó gárdák nyolc kocsit rekviráltak és ezeken kellett nekik faluról-falura a repülő dobrovoljác terror-csapatokat szállítani. A gazdákat felgyújtással és agyonveréssel fenyegették, ha a szekereket ki nem szolgáltatják.

Bácsordason 660 választót kergettek széjjel a szomszédos Deronya községben megszervezett és felfegyverzett szrnaos szerbek.

Kerényen 773 német választót kergettek el a dobrovoljácok a választási helyiségből.

Apatin községben 1387 szavazatot adtak le a német pártra, de még több mint ezer maradt vissza. Legitimációkat követeltek itt is tőlük és itt is utcahosszat kergették vissza a választókat.

Veprődön kétféle legitimációt adtak ki: a radikálisoknak pecsétet, a németeknek pedig pecsét nélkülit, de ezeket viszont a választói helyiség előtt álló rendőrök visszakergették, mert nem volt szabályszerű legitimációjuk.

Titelen 300 szavazót nem engedtek ugyancsak a dobrovoljácok leszavazni, pedig a csendőrség látta garázdálkodásaikat. *Sajkásszentivánon* 390 szavazat közül csak 90-et adhattak le a németek, de amikor a radikálisok látták, hogy a 90 szavazat is sok, kiadták a jelszót, több német szavazó nem szavazhat és botokkal széjjelverték a népet, közben egy 80 éves öregembert félig agyonvertek.

Lázárföldén, Feketehegyen a községi jegyző kihirdette, hogy rendőri felügyelet alá helyezi azokat, akik legitimációért mernek jönni és dobrovoljácokkal vereti agyon Őket, ha a választások napján szavazni mernek. Ajánlotta nekik, hogy menjenek Németországba, mert itt Jugoszlávia van. A választások alatt a német urna mögé állott és hallgatta, hogy a golyók nem esnek-e dr. Krafft urnájába. Ha hallotta, hogy a golyó odaesett, megfenyegette, hogy ennek szomorú vége lesz. De ugyanilyen esetek történtek a Szerémségben is. A legtöbb szerémségi községben nem azok lehettek a választási elnökök, akiket a hivatalos lap szerint erre kineveztek, nem ügyvédek, bírák, tanárok, hanem fináncok, zsandárok,

policájok [sic!], sőt községi szolgák is. így pl. Urbich Jakab bírót Jankovóban a rendőrség dobta ki a választási helyiségből, pedig a hivatalos lap szerint ő volt a kinevezett elnök. Ugyancsak ez történt Mirkovciban Korkovics Vladimír járásbíróval. (Deutsches Volksblatt, 1925. febr. 12., 18., 21. Hírlap február 11., 12., 20.)

Terror a Balkánon

Amilyen terrorral dolgozott a P. P. kormány és a hatóságai a Vajdaságban, ugyanolyan vagy még sokkal nagyobb terrort fejtettek ki a sötétebb Balkánon. Azt írják a horvát lapok, különösen az Obzor 11., 12., 13. és 14-i számai, hogy elképzelhetetlen az az erőszak, amit itt Macedóniában a szerbek elkövettek. Egyszerűen kidobták az urnaőrzőket, azután börtönbe vetették és ezen idő alatt a dzsemiettre esett összes szavazatokat egyszerűen átöntötték a radikális párt urnáiba. így történhetett meg, hogy a legtisztább török községek állítólag egyetlen egy szavazatot sem adtak le a dzsemiettre, holott ez teljesen lehetetlen. Negotinban a Kranszkij Kotárban, Jabukovcin a radikálisok egyszerűen összerombolták a demokrata párt urnáit és amikor ez ellen a demokraták tiltakoztak, összeverekedtek és a csendőrség a radikálisoknak segített. A választási elnököket elcsapták és kidobták, helyükbe rendőrök vették át az elnöklést, akik nemcsak hogy ellopták az urnákat, de meghamisították a választási jegyzőkönyveket is. Az urnák ellopása és a golyók átöntése miatt több helyütt véres verekedésre került a sor, ahol halottak és súlyos sebesültek is voltak. Ilyen esetek különösen a horvát Zágoryében és Bosznia-Hercegovinában fordultak elő. Meg kell jegyeznünk az ellenzéki lapok azon jelentését, hogy a választások idején, különösen a szerb földművesek sorából, de általában az ellenzéki pártok agitátorai sorából több mint 2 ezer ember fordult meg több-kevesebb időre a börtönökben. Ezeknek elsorolása köteteket venne igénybe.

Hangulat Hercegovinában

Arra vonatkozólag, hogy az ellenzéki érzésű nép milyen biztosra vette a győzelmét Hercegovinában, mert annak urnáiba dobta be szavazatait, jellemző a február 9-ei eset, amely következőképpen történt. Az ellenzék agitátorai arról értesítették a népet, hogy az ellenzék győzött országszerte, erre azt mondták, hogy forradalom fog következni és több helyütt már ki is tört. A nép örült a köztársaságnak, szerte a hegyeken örömtüzeket gyújtottak, amelyek egész Hercegovinát beragyogták. Meghúzták a harangokat és mindenütt hangzott a kiáltás: Éljen a köztársaság, le a királlyal! Nagy volt a forradalmi hangulat az egész ország részben. Valóságos népvándorlás indult meg faluról-falura. A hatóságok tehetetlenek voltak a nép mozgalmával szemben. Több helyütt összeütközésre került sor a kormány emberei és az örvendező nép között. Végül is nagyobb rendőrséget vontak össze, de ez nem volt elegendő. Erre Mosztárból és Ljubuskból katonaságot vittek a helyszínre.

Sokakat letartóztattak. A radikális főispán [sic!] és a hadsereg parancsnokát a parasztok azzal a kiáltással fogadták: Éljen a köztársaság, le a királlyal! Újból 10–15 agitátort tartóztattak le. Végre két napi erőlködés után a katonaság helyreállította a rendet. Ez volt a nép hangulata Hercegovinában. (Politika, 1925. február 13.)

Hangulat Boszniában

Viszont Gradiskában a radikálisok Szubotics Pópa vezérlete alatt zsandárok kíséretében Dolny városba jöttek át, ott megtámadták az ellenzéki parasztokat, sortüzeket adtak le rájuk, akiket elfogtak, megkorbácsolták, úgyhogy a népnek házaiba kellett bezárkóznia. Eszéken a radikálisok összeverték a Radics-pártiakat, sőt az ellenzéki nyomdák ablakait is mind bevették.

A közölt adatok természetesen csak homályos képét adják annak a valóságos terrornak, amely végig dühöngött egész Jugoszláviában. Még a szerbek felfogása szerint is ilyen terrort még Ószerbia sem ismert, amióta választ.

Összefoglalás

Ha tehát ezek után össze akarjuk foglalni azokat az okokat, amelyek a február 8-ai választások alkalmával az ellenzék bukását okozták és különösen a nemzeti kisebbségek eltiprását, akkor azt az alábbiakban tehetjük meg.

Hivatalos felfegyverzés és igénybe vétel révén a dobvoljácok és szrnaosok ország-szerte garázdálkodtak, fenyegették az embereket, puskatussal kergették vissza a szavazókat a szavazóhelyekről, megverték az ellenzéki jelölteket és urna Őrzőket: egyszóval a legnagyobb fizikai és erkölcsi terrorban tartották a választókat.

Bár a népgyűléseket látszólag a hatóságok engedélyezték, mégis a hatóságok tudtával, sőt segítségével a felelőtlen elemek az ilyen népgyűléseket széjjelverték, legtöbbször a csendőrség asszisztenciája mellett, úgyhogy sem a jelöltek nem mertek később ilyeneket tartani, sem a nép nem mert azokon megjelenni.

Az urnaőrzőket már előzetesen lemondásra kényszerítették, vagy ha erre hajlandók nem voltak, megverték, letartóztatták, sőt internálták is. A hivatalos lapban kinevezett, ellenzékinak tartott vagy legalább is a törvény betűihez ragaszkodó választási elnököket egyszerűen rendőrségi rendelkezésre elcsapták és helyükbe rendőröket vagy szolgákat állítottak be.

Amikor látták, hogy az ellenzéki urnák megteltek, pl. Muraközben és a varasdi kerületben, úgyszintén különösen Délszerbiában, elkergetve az ellenzéki urnaőrzőket a golyókat egyszerűen átöntötték a radikális urnákba.

A Vajdaságban a választási törvény ellenére csak azokat bocsátották be a választási helyiségekbe, akiknek a községi hatóságtól előzőleg úgynevezett legitimációjuk volt. A

radikálisokét külön jellel jelölték meg, úgyhogy azok, mint megbízhatók a dobrovoljácok kordonján és a rendőrség kordonján át bejuthattak a választási helyiségekbe, az ellenzéknek vagy nem adták ki ezt a legitimációt vagy oly kis mértékben, hogy a bukás a részükre biztos volt.

Az ellenzék lapjait a választások előtt betiltották, pl. a Hírlapot, a Werbaser Zeitungot, a Hrvatski List című lapot stb.

Az ellenzék röpcéduláit, plakátjait a dobrovoljácok és a csendőrség házról- házra járva elkobozta.

A nemzeti kisebbségi választók ajtaira, kapuira éjszaka halálfejes plakátokat ragasztottak ki.

Az ellenzéki választókat adóelőlegekkel fenyegették meg, amelyek horribilis Öszszegben voltak kiállítva és amelyeket összeszakítottak, amennyiben a kisebbségi szavazók megígérték, hogy a szavazástól legalábbis tartózkodnak.

Mind ezek az atrocitások, amelyeket eddig előadtunk, ismételjük általános országos jelleggel bírtak és minden ellenzéki párttal szemben megnyilvánultak, csak nem egyenlő formában és mértékben. Ami viszont a délvidéki Magyar Pártnak helyzetét különlegesen illeti, arra vonatkozólag az alábbiakat közöljük.

A M. P. helyzete a választások alatt

A Magyar Párt önálló kisebbségi listával kívánt fellépni nemzeti és néhol keresztény jelleggel. Bár semmilyen párttal előzetes paktumot nem kötött, mégis hangulata ellenzéki volt mondható. A Magyar Pártnak körülbelül 120–150 ezer szavazójának kellett volna lenni. Azonban a választói névjegyzékekben csupán 65 ezer volt felvéve, ami kb. az összes magyar választóknak 55–60%-át teszi. Annak oka, hogy nem az összes magyarok kerültek be a névjegyzékbe, nem abban keresendő, mintha a magyarok nem keresték volna választói jogukat, de nem vették őket fel sok helyütt azon a címen, hogy nem tudják a szükséges illetőségi bizonyítványukat felmutatni. Zentán pedig több mint 6000 választót dobtak ki közvetlenül a választások előtt a választói névjegyzékből. (Hírlap, 1925.11.14. és 12.)

Mindamellet 65.000 magyar szerepelt a névjegyzékekben. Ha tehát a legnagyobb terrort fejtették is volna ki velük szemben, mégis tehát 5–6 képviselőt be kellett volna hozniuk. Nem is azon múlt, hogy a magyarok nem tették volna meg kötelességüket, mert minden terror ellenére is legalább 95%-ban le akartak szavazni, azonban egyszerűen nem engedték őket a legkülönbözőbb praktikák által még csak az urnák elé sem kerülni. Mindössze alig 20 ezer magyar juthatott be az urnák elé a legkülönbözőbb fufangokkal, de ezeknek a szavazatait is egyszerűen átöntötték a radikális urnákba. A famózus legitimációk képezték a legfőbb okot, amiért a magyarok nem juthattak az urnák elé. A vezetőség viszont a legönzетlenebb módon s élete veszélyeztetésével is, mindent megtett, hogy a Magyar Párt diadalát kicsikarja. Nem riadtak vissza a szerbek attól sem, hogy az egész

vezérkart a választások előtt letartóztassák, nem riadtak vissza a magyarok vezetői attól sem, hogy Varga János kiscgazdajelöltet félholtra verték, mégis járták a falvakat, hogy a párt győzelmét biztosítsák. Hamisak, sőt hazugok tehát azok a hírek, mintha vagy a Magyar Párt vezetősége, vagy maga a magyar nép nem tette volna meg kötelességét a párt érdekében. Ha már most ezekután részletesen akarjuk illusztrálni a Magyar Párt teljes megsemmisítésének okait, úgy erre vonatkozólag támaszkodunk a Magyar Párt hivatalos lapjának, a Hírlapnak a választások után megjelent számaira, amelyekből kibontakozik a teljes kép, hogy miért semmisítették meg a szerbek a Magyar Pártot.

Dr. Deák Leó a Magyar Párt bukásáról

Dr. Deák Leó a zombori Magyar Párt elnöke és jelöltje a bukás okát ezekben adja. „Rögzítsük le a tényeket – írja dr. Deák Leó –, Szabadkán két magyar sajtótermék látott napvilágot, amelyek már csak a közlekedési lehetőség miatt is uralták a Vajdaság magyar népeinek gondolat kialakulását. Ez a két sajtóorgánium a Hírlap és, a Bácsmegyei Napló. Első a Magyar Párt hivatalos orgánuma, második a felelőtlenül tobzódó, képességeiben és erejében büszke, fennhéjázó szélsőség. Egyik a nyílt becsületesség, a másik a számítói célszerűség. A Hírlap megtette kötelességét, felvilágosította híveit és lelkesítette, a Bácsmegyei Napló azonban csődöt mondott, nyelve bár magyar, de iránya, céljai ködösek. Csalódott benne a Magyar Párt vezetősége éppen úgy, mint a magyar olvasóközönség túlnyomó százaléka. A Bácsmegyei Naplóban hiányzott a jóakarát pók módjára hálójában ugrásra készen lesett a párt, akár annak egyik tagja által véletlenül elkövetett botlására, s akkor lecsapott és kéjjel jobb ügyhöz méltó buzgalommal transzírozott. Ez a harc, ez a leskelődés a védtelenül hagyott oldalnak felfedezése és kihasználása állandósult.... Nézte páholyból a cirkuszi atléta ínszakadását, a produkció sikertelenségét örömmel és röhejjel kísérte.... hátulról döfött a Magyar Pártba. A magyarság egységének megbontásában eszköznek bizonyult, de a magyar ügyet nem szolgálta. A Deutsches Volksblatt és az összes német lapok őrizkedtek minden kritikától, ellenkezőleg mindig a párt közös irányait szolgálták. Azok, akik ma a Bácsmegyei Naplót szerkesztik, nem tudnak velünk kisebbségi sorsban sínylődő magyarokkal együtt érezni, mert őket hasonló sors nem bántja. Ők átmenetileg csinálják a kisebbségi politikát, ők csak emigránsok. A Bácsmegyei Napló emigráns redukciója itt vendégjogot élvez, amelyet meg kell szolgálnia. Ám szolgálja meg, de nem azzal, hogy a jugoszláviai magyarságot üti és annak sorsát rontja. Ám üsse azokat, akik őket hontalanokká tették, de ne ártatlanokon töltse ki tehetetlen bosszúját. Ne kerítsék a maguk érdekeiért a magyarságot azon politikai tárgyba, amely ellen minden magyar szívvel-lélekkel tiltakozik.”

Amint tehát látható, dr. Deák Leó szerint a Magyar Párt bukásának egyik oka az volt, hogy az erősen elterjedt Bácsmegyei Napló hátba támadta a magyarságot, megrágalmazta, sőt a párt megbontását előmozdította. (Hírlap, február 25., 28.)

Az ál-Hírlap

De van a Bácsmezei Naplónak ezen a bűnén kívül más, még nagyobb bűne is. Ez a bűne az, hogy amikor a választások előtt betiltották a Hírlapot, akkor vállalkozott az ún. ál-Hírlap megszerkesztésére, és ezzel megbízta a radikális újvidéki, magyar nyelvű Kisújság vezércikkíróját, Major Józsefet, aki vállalkozott is erre az áruló szerepre. Ezt a Hírlapot a szerb kormány autókön terjesztette vasárnap hajnalban a Magyar Párti vezetők és a magyar nép között. Minden portára bedobták. Ez az ál-Hírlap azt írta, hogy a Magyar Párt vezetői megegyeztek a radikális párttal, és ezért kérik a magyar választókat, hogy szavazzanak a radikális pártra. Ennek az lett a következménye, hogy sok magyar megharagudott és vagy nem szavazott, vagy ha szavazott, bizonytalan volt a szavazatában. (Hírlap február 17.)

Az emigránsok

A bukásnak tehát egyik fő oka az a sajnálatos körülmény, hogy a Magyar Pártnak éppen akkor nem volt sajtója, amikor erre a legnagyobb szüksége lett volna, mert a Hírlapot betiltották, a Délbácskát elkobozták és csak az áruló Bácsmezei Napló garázdálkodhatott, meg a hazugul megszerkesztett ál-Hírlap. Pedig mivel a röpcédulákat elkobozták, népgyűlések tartása a választások előtti napokon a dobvoljácok garázdálkodásai miatt lehetetlen volt, lett volna a legszükségesebb az önzetlenül agitáló magyar sajtóra. Végtelen bűne talán a délvidéki emigránsoknak, hogy a Magyar Pártot a legválságosabb időben és a magyarságot is cserbenhagyta, sőt hátbatámadta és egységének megbontására tört.

Dr. Sántha elnök a választásokról

Dr. Sántha György a bukás okát ebben látja: Sok ezer magyar nem élhetett szavazati joggal, mert vagy törölve lett a névjegyzékből, vagy már eredetileg abba felvéve nem volt, vagy egyéb okokból nem juthatott el az urnákhoz. (Hírlap, febr. 26.)

A Magyar Párt és a szláv pártok

Dr. Deák Leó még ezeket a megszívlelendő okokat hozza fel a bukás okául: Igaz, hogy a kisebbségi politika történelmi kialakulása minden vonalon a kormánytámogatás és paktálás lehetőségét mutatja, de ez a tétel a mi esetünkben nem volt alkalmazható. A felajánlásokért kért ellenszolgáltatásokat csak kilátásba helyezték, ígérték, de megvalósításuk érdekében semmi komoly szándék és akarat nem mutatkozott. Kényszerhelyzet volt a ma-

gyarság részére az önálló politikai szervezkedés. A sarkalatos hiba ott lett volna, ha a magyarság egy nagyobb pártba olvadva kereste volna speciális érdeke megvalósítását, mert a jogfosztást éppen az a politikai párt idézte elő, amelynek sorait a magyarság töltötte volna ki. Nehéz lett volna különben is a kemény magyar koponyákat meggyőzni és a kemény nyakakat megtörni és üzleti indokokkal a kormány igájába törni. A választási harcot önállóan kellett megvívni. Nyilvánvaló volt a kezdet kezdetén, hogy államunkban a magyar kisebbségi politika útjai rögösek lesznek, hogy a közéleti szereplésért veszélyek, kellemetlenségek, de legalábbis kényelmetlenségek jutnak osztályrészül. Nyilvánvaló volt, hogy a ma politikáját nem lehet a múlt élettelen politikai fegyvereivel megvívni, hogy sokszorosan [sic!] túlerővel szemben fog folyni a kevésbé kilátásos küzdelem. A tömegeket ezért is terror szülte letargikus álmok lepték meg.

Mindezek súlyos okok, de megmagyarázzák a párt ezer nehézségeit.

Dr. Nagy Ödön alelnök és az emigránsok

Dr. Nagy Ödön szintén erősen támadja az emigránsok árulását, és argumentumait a Magyar Párttal szemben. A bukás okát így összegezi: Személyes agitációnk, bár jártunk, ki volt zárva, minden nyílt gyülekezés, összejövetel, pártértekezlet, plakátharc, röpcédula osztogatás, házról-házra járás, egyszóval a szervezkedés és korteskedés minden szokásos eszközeitől, ha nem is voltunk teljesen megfosztva, de azokban bénítóan korlátozva, vezetőinket, választási tisztségeket, jelölést vállalókat letartóztatták, rendőri felügyelet alá helyezték, néhol tettelesen is bántalmazták. Földrajzi kényes helyzetünk olyan, hogy még a radikális párt vezetőit is arra kényszerítette, hogy jóakaró figyelmeztetéssel óvjanak minket minden agitációs megmozdulástól, mert a felelőtlen elemek kíméletlenségeinek nemcsak magunkat tesszük ki, hanem pártunk leghűségesebb támogatóit és híveit is. Önérzetesen fejtegeti azután dr. Nagy Ödön a helyzetet eképpen: Büszkén hirdetjük ma is, hogy egyedül mi vagyunk a magyarság itt élő legális képviselői, hogy mi vagyunk megtestesítői a magyarság politikai törekvéseinek és célkitűzéseinek, hogy hajlíthatatlan, erős magyar érzésűek vagyunk, hűséges, áldozatkész, bátor és elszánt vezetők voltunk eddig is, és fáradhatatlan, lelkiismeretes napszámosai akarunk maradni a jövőben is a magyarságnak. És ha politikai céljaink és választási győzelmünk elérése érdekében mindent vagy semmit kockázatokra nem is voltunk hajlamosak, s ha komoly eredményt nem is értünk el, a magyarság nem távolodott el tőlünk, s a Bácsmegyei Napló időelőtt gyújtott örömtüzeket. És ha még ezerszer elbuktunk, a magyar kultúra, édes magyar nyelvünk, iskoláink, nemzeti kisebbségi jogaink, szokásaink, magyar érzéseink gondozását és ápolását nem bízhatjuk mégsem azokra, akik konkolyt hintenek közénk, [sic!] a magyarság politikai sikere érdekében a nehéz választási küzdelem alatt egy lépést sem tettek, csak zavartak, titokban hátbatámadtak, árultak és akik ma már minden magyar törekvés és akarat ellenségei és akadályai. A Bácsmegyei Napló tartsa magát távol a magyarság belső ügyeibe való beavat-

kozástól, „mert ehhez elvesztette jogát azóta, hogy idegen párt járszalagján kullog s ma már a jóakarató beavatkozása is ártalmára van a magyarság ügyeinek.

A magyarság vezetőinek fenti nyilatkozataiból tehát látható, hogy a magyarság megtörésének a szerbek terrorja mellett egyik legfőbb oka volt az az árulás, amelyet [a] dr. Fenyves körül csoportosuló zsidó és nem zsidó magyar emigránsok a magyarsággal szemben elkövettek. Ők voltak azok, akik a Magyar Párt vezetőségét börtönbe juttatták, ők voltak azok, akik az ál-Hírlapot megszerkesztették, ők voltak azok, akik a választási kampány idején nap-nap után orozva támadták a Magyar Párt vezetőségét, kicsinyelték taktikáját és elárulták minden hadmozdulatát.

A gerinces magyar sajtó

Meg kell itt újlag említeni, hogy a magyarság ügye mellett csak a Hírlap (Szabadka) és a Délbácska tartott ki gerincesen, valamint a nagybecskereki szegényebb és erősen helyi vonatkozású Torontál. De ezeknek terjesztését a községi jegyzők a dobrovoljácok által minden magyar faluban megakadályozták.

A magyarság bukásának teljes megértéséhez a felhozottakon kívül az alábbi tények és okok is hozzájárultak:

Pasics okai és a Magyar Párt

Azoktól a választásoktól, amelyeket Jugoszláviában február 8-án tartottak, nemcsak a nagyszerbek hegemoniája függött, tehát az a kérdés, hogy az ország centralisztikusan maradj-e berendezve a nagyszerb eszmék szellemében és a szerb hatalom túlsúlyában, mert az ellenzék győzelme esetén az alkotmány autonomista berendezése következett volna be, de ezektől a választásoktól az is függött, hogy vajon le fogják-e törni azt a mérhetetlen korrupciót, amely az országban szerte dívik, éppen Pacics égíse alatt? Pacics fiának német jóvátételi panamája, Markovics Lázár, Jankovics Velizár, Kojics miniszterek panamája, az ellenzék győzelme esetén börtönbe juttatták volna a nevezett radikálisokat, Pacics közvetlen környezetét, s így a radikális párt egész erkölcsi presztige [sic!] megbukott volna. A harc tehát nemcsak alkotmányjogi és hatalmi kérdések körül fordult meg, hanem Pacics és környezetének a legszemélyesebb bőrre is ment. Pacics számára tehát parancsoló szükség volt minden, még a legbalkánibb eszközzel is megszerezni a mentő többséget. De Pacics nagyon jól tudta, hogy az ország egész hangulata ellene van és ellene van a közigazgatás romlottsága [sic!] és a borzalmas miniszteri és kormányhatósági lopásoknak is. Győzelemre tehát normális választások esetén semmiképpen sem számíthat. Többséget mindenáron kellett szereznie és ezt csakis a csatolt nem szláv területeken szerezheti meg, mert ott fejtheti ki a terrort a legerősebben. Ebből a szempontból különösen alkalmasnak mutatkozott számára a nemzetiségek lakta vidék, tehát a török–bulgár, Macedónia, a Vajdaság és

Bosznia-Hercegovina. Nem maradt más hátra számára, minthogy az előre kikalkulált többséget a Vajdaságban és Macedóniában szerezze meg, és így eleve halálra voltak ítélve a dzsemijett törökjei, a németek és a feltörekvő magyarok. A választások tehát egyenesen a nemzetiségi kisebbségek bőrére mentek. A Magyar Párt éppen ezért már eleve is a legnagyobb aggodalommal nézett a választások elé, sőt már azon is gondolkodott, vajon egyáltalán érdemes-e az ilyen előre bemondott megsemmisítő harcba belemennie.

Ilyen súlyos körülmények között indult meg a választási harc. Elmondható, hogy a terror a legvadabb a legleplezettebb erőszakosságokból állott, főleg a szervezett nemzetiségi területeken. Így történt, hogy egyetlen délszerbiai török és egyetlen magyar képviselő sem juthatott be a parlamentbe, bár ezren és ezren szavaztak a két pártra.

Mint eddig, ezúttal is hangsúlyoznunk kell, hogy a Magyar Párt bukásáért nem felelős sem maga a magyarság, sem annak vezetősége. Balkáni erőszak. A legközségebb csalás, és a legdurvább lopás tette üreseké a magyar urnákat, amelyeknek előzőleg urnaőrzeit vagy elkergették, vagy börtönbe vetették, vagy lemondatták. Ámde minden terror ellenére is egynéhány mandátum mégis kikerült volna a Magyar Párt számára, de jöttek a praktikák

A pártvezetőség 30 tagját a Bácsmezei Napló árulása folytán letartóztatták, 10 tagját egy álló hétig bebörtönözték. A választásokat megelőző egy hónapon át úgy a városokban, de különösen a vidékeken a személyi megfélemlítésnek minden balkáni fajtáját alkalmazták a magyarokkal szemben. A vezetők este a lesben álló dobvoljácok miatt az utcára is alig mertek kimenni. Agitációs szabadsága a pártnak nem volt. Még az értekezleteket sem tudta a pártvezetőség megtartani, csak este titokban gyűlhetett össze mindenféle ürügyek alatt.

A vajdasági terror és célja

A legvadabb terror azonban a választás napjára esik. A kormány minden terrorját erre a napra koncentráta. Az irtózatos terrornak hármas célja volt. 1.) Megfosztani a magyar urnákat az urnaőrzeitől, 2.) visszatartani a magyar szavazókat a szavazástól és 3.) a szavazógolyókat minden eszközzel a radikális urnába kényszeríteni.

Az urnaőrök eltávolítása

1.) Ami az urnaőrök eltávolítását illeti, a falvakban különösen a legválogatottabb módon jártak el a kormányhatóságok. A kijelölt urnabizalmi jegyző behívta és felszólította, hogy megbízatásáról mondjon le. Erre vonatkozólag fel is világosította őt, hogy milyen törvényes kereteken belül kell ezt a lemondását a törvényszékhez benyújtania. Ha erre nem vállalkozott, megverést, lecsukást helyezett kilátásba és legtöbbször azt, hogy mint magyart átdobják a határon. A legtöbb helyen természetesen sikerült az ilyen eljárás. Magyarkanizsán az urnaőrzeit nem voltak hajlandók lemondani. A választást megelőző d.u. annak rendje- módja szerint meg is jelentek a választási helyiségekben és jelentkeztek a választási elnöknel, aki ki is szolgáltatta nekik az urna egyik kulcsát. Vasárnap reggel azonban a választás idején bent a választási helyiségben a csendőrök letartóztatták az ösz-

szes magyar és szocialista urnaőröket, vasra verték és a városházára kísérték, ahol erőszakkal elvették tőlük a kulcsot. A szocialista urnaőr vonakodott a kulcsot átadni, mert szerb volt, de mindennek ellenére a csendőrök megverték és erőszakkal elvették tőle az urna kulcsát. Este azután minden kihallgatás nélkül elbocsátották őket.

Ezt azonban nem merték megcselekedni a demokrata urnaőrökkel. Ha valahol intelligens, egyetemi végzettségű ember volt az urnaőr, azt nem merték bántani. De ott az eredményen meg is látszott az urnaőr otléte. Ahol nem volt magyar urnaőr, ott a legmagyarabb faluban sem esett szavazat a Magyar Pártra, ahol pedig ott volt, minden terror ellenére több száz volt a Magyar Párt szavazógolyója a magyar urnában. Látható tehát, hogy egyedül a terror nem segített. Nagyon sok bácskai helyen a jegyző és a dobrovoljacok oly hihetetlen terrort fejtettek ki, pl. Kossuthfalván, hogy ott minden szavazatot a radikális urnákban találtak meg, ami könnyen érthető, mert egyszerűen átöntötték a radikális urnákba.

A szavazók távoltartása

2.) Második cél az volt, hogy a választókat a szavazástól minden eszközzel visszatartsák. Így egyedül a zentai kerületben, Adával és Mohollal együtt, 7500 magyar választót töröltek a törvény legvilágosabb rendelkezése ellenére a választói névjegyzékekből. Ezek tehát meg sem jelenhettek az urnák előtt, mert különben a magyar győzelem minden terror ellenére is biztos lett volna. De megakadályozták a választókat az urnák előtt való megjelenésben azáltal is, hogy választói cédulákat, vagy amint ők mondták „legitimácijákat” adtak ki, községekben a községi hatóságok, városokban pedig a rendőrhatalóság. Ez az eljárás ugyan ellenkezik a választójogi törvénnyel, mert a választó igazolását a választási helyiségben maga a választási elnök eszközli. De ezzel a nyilvánvaló brutális törvénytelenességgel nem sokat törődtek. Ám ez a rendelet is csak a választások előtti napon jelent meg. Erre a választók tömegesen ostromolták a rendőrséget és a községi hatóságokat igazolványért, de a kérőket viszont csak úgy engedték be a rendőrségre, ha a radikális párttól kaptak egy piros vonással ellátott kartonlapot. Természetes, hogy a radikális párt a radikálisoknak adta meg a piros vonalat, míg a megbízhatatlanoknak ilyet nem adott. Mikor a választók a piros vonalról, illetve annak ajtónyitó erejéről meggyőződtek, hamisították a kartonlapokat. Ezt azonban a szerbek észrevették és azután már csak pecsétetes kartonlapon igazoltak. Világos, hogy így az ellenzék nemigen tudott hozzájutni a kívánt cédulához és így hiába is jelent meg a választási helyiség előtt, a rendőrök, a csendőrök és különösen a dobrovoljacok visszakergették a választóit a helyiségtől. Tehát nem juthattak be az urnákhoz.

Meg kell itt említenünk, hogy ez az eljárás a zsidókra nem vonatkozott.

A zsidók már szombaton kapták meg a hitközség irodájában a polgármester névjegyét és mellékelve volt a pirosvonalú legitimácia is. A zsidók felmutatták a polgármester névjegyét a vörösvonalú kartonlappal és így bemehettek szavazni.

A kartonlapot és a névjegyet nem vették el és ily módon több magyar kölcsönkérte a névjegyet és a kartonlapot, és leszavazott a Magyar Pártra.

Szavazatok átöntése

3.) A leadott szavazok úgy kerültek át a radikális urnába, hogy nem lévén urnaőr-ző, azokat egyszerűen átöntötték. De ez nem volt mindenütt lehetséges, mert ott voltak a demokrata urnaőrök. Ezért Szabadkán du. 5 óra felé autókra ültettek 20–30 magyarul beszélő megbízható szerbet, akik miután megtudták, hogy milyen nevű magyarok nem szavazhattak, bementek a választási helyiségbe és azok nevében többször is leszavaztak mint magyarok a radikális pártra. Olyan esetek is előfordultak, hogy egyes magyarok különböző furfanggal, kölcsönként igazolvánnyal stb. bejutottak az urnák elé, s amikor szavazásra jelentkeztek, bemondva nevüket, az elnök arra figyelmeztette őket, hogy már leszavaztak. Falvakszerte mindenütt az volt a helyzet, hogy szerbek mentek be a magyarok nevében a radikális pártra leszavazni.

Németek és a terror

Azok, akik a Magyar Pártot, illetve annak vezetőségét okolják a bukásért, azt szokták felhozni, hogy a németek hasonló terror alatt állották és mégis be tudtak hozni öt képviselőt. Ezzel szemben a valóság azonban az, hogy a németek szerencsésebb kerületekben vannak elosztva, legtöbb helyen vegyesen a szerbekkel, és így kisebb nyomás jutott rájuk is a szerbek miatt. Az is kétségtelen, hogy a Német Párt jobban volt megszervezve, de viszont erre régebben készülhetett is, mint a magyarok. Ehhez hozzájárul még az a körülmény, hogy a Magyar Pártnak a választások alatt semmiféle pénz nem állott rendelkezésére, nem mintha nem akartak volna a magyarok adni, de félték a szerbeiktől. A szabadkai bukások okát pedig mindenestre az is előidézte, hogy ott a párt vezetősége dr. Váradyt jelölte, aki Szabadkán teljesen ismeretlen a nép előtt, s így könnyen beugrottak Pleskovics Lukács agitációjának, aki magát ellenzéki Magyar Pártnak adta ki, holott ma a demokraták között van.

Ezekben foglalható össze az a lehetetlen és soha nem látott terror, amellyel a február 8-ai választásokat Pasics–Pribicsevics kierőszakolták. Az ellenzék ígéri, hogy úgy a parlament, valamint a nép és a külföld elé is fogja terjeszteni a hiteles adatokat a lezajlott terrorról. Mindenesetre figyelemmel fogjuk kísérni ezt az ellenzéki ígéretet és annakidején fel is kívánjuk terjeszteni. A mostani anyag is azonban az összefoglalásunk élén jelzett nyilatkozatok és kommunikék alapján máris a cél érdekében felhasználható.

Ezek az országos és helyi okok fejtik meg a Magyar Párt teljes megsemmisülését az 1925. február 8-ai jugoszláv választásokon.

Tisztázat – K 28 159–1925–R–105 (78. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szór-ványban 435–448.

Budapest, 1927. március 30.
A Szent Gellert Társaság jelentése a délvidéki magyarokat ért
újabb sérelmekről (Részlet)

Április 22-től 27-ig tartotta meg Verbászon-zsinatát a jugoszláviai evangélikus egyházmegye. A zsinaton csak a magyarság, a németiség és a vendőség vett részt, míg a tót evangélikusok külön egyházi szervezet megalakításán dolgoznak. Miután két évre kapták az evangélikusok a zsinattartás engedélyét, a most lefolyt zsinattal a zsinati kétévi határidő lejárt. Részletes tudósítás a zsinat lefolyásáról és lezárásáról még nincs. Valószínű, hogy az egyház alkotmányát végleg elfogadták és most csak annak királyi jóváhagyásáról lesz szó.

Az az ismeretes harc, amely a becskereki katolikus egyház vezetőség és az adminisztratúra között az „autonómiaórl” kitört, úgy látszik, befejezéséhez közeledik, amennyiben az egyházi hatóságok oly értelmű kijelentéseket tettek, hogy dr. Várady Imrének megadták a szükséges elégtételt az egyházi funkcionáriusok különösebb megaláztatása nélkül, s így dr. Váradynak és társainak nyitva áll az útja a kibékülésre és a kiegyezésre.

Újvidék magyarságát még mindig izgalomban tartja az újvidéki polgári Magyar Karszínó ellen elkövetett és a magyar lapokban is pertraktált bombamerénylet. A radikális párt hivatalosan sajnálkozását fejezte ki a merénylet fölött, a rendőrség pedig szigorúan nyomoz az ügyben. A merényletet Milics és Rafajics, a Vidovdán szerkesztői követték el. Mindketten az Orjuna extrém tagjai. Annnyit ezúttal megállapíthatunk, hogy a merénylet a szerbeket is rendkívül kellemetlenül érintette éppúgy, mint a hivatalos kormányköröket is. A Magyar Párt a régi felelőtlen elemek excessusának tartja a merényletet és láthatólag ezért nem igen fog az eddigi politikai irányán változtatni.

Sokkal kellemetlenebbül érintette azonban a délvidéki magyarságot az a szomorú tény, hogy a Hírlap szerint április 1-jével mintegy 1500 magyar vasutas családtól megvonják a nyugdíjat és fizetést, mert ezek a vasutasok – az aktív szolgálatot teljesítők éppénúgy, mint a régi nyugdíjasok – nem tudják állampolgárságukat igazolni. Ennek különböző okai vannak. A régi magyar törvény szerint ugyanis a vasutasok nem voltak kötelesek községi adót fizetni. Ezen a címen azonban a községek ma nem adják ki az illetőségi bizonyítványukat. Másrészt azok számára, akik annak idején a jugoszláv szolgálatban maradtak, az a rendelet jelent meg a vasúti igazgatóság részéről, hogy egy közös optálási kérvényt nyújtsanak be a belügyminisztériumhoz. A szolgálatban visszamaradt vasutasság ezt meg is cselekedte. De a belügyminiszter ezt a közös kérvényt most formai okokból elutasította és így ezek nem kaphatták meg az állampolgárságot. Olyan magyar vasutasok is állnak ma szolgálatban, akik a vasútigazgatóságtól annak idején olyan okmányokat kaptak, amelyekben minden régi szerzett jogukat elismerték. S most mégis minden joguk úgylátszik

kútba esett. A Magyar Párt a kellő lépéseket sürgősen megteszi s meg akarja szüntetni az ún. „állampolgársági razzsiát”.

A püspökké kinevezett Budánovics Lajost Pellegrinetti pápai nuncius, Bauer zágrábi érsek és Axamovics djakovári püspök fogják felszentelni. Az új püspököt a szerb hatóságok is mind köszöntötték. A felszentelést országos jellegű ünneppé kívánják avatni. Budánovics azonban a magyar katolikusság szempontjából nem- éppen szimpatikus működést fejt ki. Erősen horvát érzésű.

Zomborban a Noszty fiú-t [sic!] akarta előadni az ottani műkedvelő társaság. Szabályszerűen be is nyújtották a játszási engedély iránti kérvényt az ottani rendőrhatósághoz. De az engedély minden sürgetés ellenére sem került elő. Azzal ütötték el a kérvényezőket, hogy a belügyminisztériumban van a kérvény. Odautazva, a belügyminiszternél azt a felvilágosítást kapták, hogy oda semmiféle kérvény nem érkezett. A műkedvelők most Petrovics Milivoj bácskai főispán intervencióját kérik az engedély megszerzéséhez. [...]

Tisztázat – K 28 159–1927–R–10 (78. cs.)

Budapest, 1927. A Szent Gellert Társaság helyzetjelentése a vajdasági viszonyokról (Részlet)

A magyar feliratú filmek betiltása

A belgrádi belügyminisztérium legújabbán rendeletet bocsátott ki, amely szerint a délvidéki mozikban továbbra is tilos marad a magyar szövegű filmek vetítése. E rendelete szerint a kisebb községekben azonnal be kell szüntetni a magyar feliratú filmek vetítését, a szabadkai, a becskerekai és újvidéki mozikban csak január 6-ig bezárólag szabad ilyen filmeket előadni. Ez a rendelet a becskerekai rendőrségre már megérkezett. A rendelet következménye az lett, hogy a becskerekai mozi tulajdonosa vállalkozását feladta, mert lehetetlennek tartja magyar közönség nélkül mozgójának fennmaradását. A magyarság reméli, hogy ezt a rendeletet sikerül majd visszavonatni.

Nacionalizálás

A nemzeti kisebbségek vállalatait és részvénytársaságait óriási veszedelem fenyegeti az ún. nacionalizálás címén. Ugyanis ezeknek a vállalatoknak és részvénytársaságoknak szükségessé vált a mai gazdasági viszonyok következtében a tőkeemelés akciója. Azonban a kereskedelmi miniszter rendelete folytán a tőkeemelés csak úgy lehetséges és csak azon feltétel alatt kapnak engedélyt a tőkeemelésre, ha a részvények többsége szláv kezekbe megy

át. Természetes, hogy ez a régi részvényesek dologi jogainak a megsértését jelenti, de egyúttal a kisebbségi részvénytársaságok nacionalizálását is.

Nyugdíj nélküli hatósági orvosok

A közegészségügyi miniszter három évvel ezelőtt, mintegy 250 hatósági községi orvost minden nyugdíjmegállapítás nélkül elbocsátott. A nyugalmazott, illetve elbocsátott orvosok azonban három év óta nem kapták meg az őket megillető nyugdíjukat, sőt egy parát sem. Három év után végre Bácska törvényhatósága úgy határozott, hogy a munkaképtelen és praxist nem folytató nyugdíjas hatósági orvosoknak a nyugdíját bizonyos mértékben előlegezi. A nyugdíjba küldött orvosok ezt a megállapítást sérelmesnek tartják magukra nézve, mert évtizedeken át gyarapították befizetéseikkel az orvosi nyugdíjalapot és most már évek óta semmit sem kaptak abból s a megyei előlegmegállapítás is méltánytalan, elégtelen és csak időleges. Ezért az ügyet per útjára kénytelenek terelni, illetve a királyhoz kérvényben fordulni jogorvoslatért. (Bácsmezei Napló dec. 9. 1926.)

Magyar ápoló apácák elbocsátása

A délvidéki szerbek felfogására jellemző a Szabadkán 1926. december 7–8-án lefolyt egyik sajtóper. A Suboticki Glasnikba egy Urlep Gyula nevű szláv tisztviselő cikket írt „A szabadkai kórház” címen. A cikknek a bíróság által, illetve magánvádló által inkriminált részei ezek voltak: A szabadkai kórházban a magyar a hivatalos nyelv, az ápolónővérek magyar apácák, az orvosok pedig »magyar ébredők, akik itt fejezik be gyakorlati éveiket.” Ezekkel az állításokkal szemben dr. Ifkovics-Ivandekics Pál igazgató főorvos azzal védekezett, hogy eddig is magyar apácákat csak azért alkalmaztak a kórházakban, mert azok olcsóbbak, mint a szláv apácák. Amint azonban helyreállt a városi kórház gazdasági egyensúlya, azonnal elbocsátotta a magyar apácákat, holott a horvát apácák ötször annyi pénzbe kerülnek, mint a magyarok.

A magyar alorvosokat soha nem favorizálta, hiszen ezek gyakran panaszkodtak, hogy ellenük dolgozik, mert magyarok. A bíróság ítélete ugyancsak jellemző, „mert ébredőket alkalmazott”, ezt rágalmazásnak minősítette a bíróság és ezért a cikkíró 15 napi elzárásra és 500 korona pénzbüntetésre ítélte, az első vádban azonban felmentette.

Kényszermunka

A belügyminiszter a baranyai hatóságok ellen felmerült örökös panaszokra elrendelte, hogy az ingyenmunka azonnal beszüntetessék, a közmunka pedig felfüggesztetessék. Természetes, hogy ez a rendelkezés örömet keltett a baranyai magyarság közt. Ez az öröm azonban korai volt, mert a belügyminiszter rendeletét a baranyai hatóságok egyáltalán nem respektálják és ezen a mindenkitől elhanyagolt területen minden megy a régi módon.

Vörösmarton például a község szerb jegyzője és bírja házról-házra járva felszólította az ottani magyarokat, hogy csoportokban, gyalog és kocsikkal a vasútállomáshoz

menjenek, ahol hat vagon terméskő vár elszállításra, A nép kénytelen volt újból kényszer-munkára menni, mert jól tudja, hogy ha nem teljesíti a jegyző parancsát, megbotozzák. A baranyai községek egyébként is 300%-os pótdadót fizetnek, az árvíz kétszer is elöntötte a községeket és mégis robotra kényszerítik a helyi hatóságok őket. A kényszermunka körül még más igazságtalanságok is történnek. Az alantas közegek zaklatják és sértegetik az itteni magyar népet. Nemrég az egyik csendőrkáplár tüzelőanyagát a lakosságnak ingyen kellett az egyik községből a másikba elszállítani. Ezeket a zaklatásokat egy küldöttség akarja Zomborban elpanaszolni, mert hiszen miniszteri rendelet tiltja el a kényszermunkát. Azért minden a régi.

Megbízhatatlanság

A szabadkai városházán újra megkezdődött az ún. megbízhatatlansági akció. Legutóbb elbocsátottak két bunyevác tisztviselőt és egy Létmányi Sándor nevű magyar tisztviselőt azzal, hogy jelentések érkeztek, hogy megbízhatatlanok. Ezenkívül a polgármester magához idézte a még visszamaradt összes magyar tisztviselőket, hozzájuk szerb kérdéseket intézett, azzal, hogy tudnak-e az állam nyelvén. Nem mondotta azonban, hogy elbocsátja-e őket, vagy megtartja, úgy hogy sorsuk továbbra is megbízhatatlanság címén bizonytalan.

Parlamenti beszédek a vajdasági nyomorúságról

A parlament előtt november 24-én Vujics Demeter képviselő nagy beszédet tartott az ún. vajdasági helyzetről. Többek között ezeket mondotta: A nép a Sumadiában öntudatos, mert mindig szabadságban élt. Ha ott a tisztviselők a nép ellen vétenek, a nép egyszerűen rájuk lö. De ha átmegyünk a Száván és a Dunán, egész más helyzetet találunk. A Vajdaságban az állapotok rosszabbak, mint Albániában, sőt rosszabbak, mint a háború alatt voltak. Nem vagyok vajdasági ember, hanem szerbiai, de fáj nekem, ha a vajdaságiak rosszat mondanak a szerbiaiak ellen. A legtöbb szerbiai nem is tud azokról a gonoszságokról, amiket a Vajdaságban elkövetnek. A Vajdaságban az egyik szolgabíró 25, a másik pedig 5 dinár illetéket követel a kérvényekre, a harmadik semmilyen illetéket nem szed, csak azt követeli, hogy a kormányt nem szabad támadni. Ha a magasabb hatóságok már megadták az engedélyt, a jegyző vagy esetleg az írnök úr a gyűlést nem engedi. Sok helyütt maga a főszolgabíró jelenik meg csendőrökkel és szétzavarja a gyűlést. Beszédét így fejezi be: Ebben a házban már sokat veszekedtek. Elég volt az országban a lopásokból, túl sok büntetlenül maradt tolvaj van ma magasabb állami hivatalokban. Groll Milán, ugyancsak a közigazgatás zilált állapotáról beszélt, s rámutatott arra, hogy pld. Topolyán néhány nappal ezelőtt egy segédjegyzőt hat havi fogházra ítélték és az illető még mindig hivatalában van.

Tisztázat – K28 159–1927–R–35 (78. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szórványban 454–457.

Budapest, 1927.

Jelentés a vajdasági magyarság politikai és kulturális törekvéseiről

A tartományi választások tagadhatatlan sikere jótékony hatással volt nemcsak a délvidéki Magyar Párt, de a délvidéki magyar tömegek életére is. Az M. P. vezetősége most szabadabban mozoghat nemcsak a politikai fórumon, de a kulturális szükségletei tekintetében is.

Így nagy ambícióval fogott hozzá az M. P. vezetősége, hogy megteremtse végre a magyar kultúra dokumentálására a délvidéki magyarság magyar irodalmát. E célból február 4-én Szabadkán egy szűkebb értekezletet tartottak, amelyen elhatározták, hogy legelőbb megteremtik a magyar irodalmi folyóiratot. Ez a folyóirat havi 100–120 oldal terjedelemben jelenik meg majd március elején és a magyar szépirodalmon kívül felöleli majd a társadalomtudomány, a képzőművészet minden ágát, sőt az aktuális kultúrkérdésekre is ki fog terjedni. A folyóirat fennmaradását egy tekintélyes pénzügyi érdekelttség biztosítja. Hogy a folyóirat fejlődése biztosíttassék, egy szerkesztőbizottságot szerveztek meg, amelynek élén ott látjuk Szántó Róbertét, a szabadkai evangélikus lelkészt, aki bár „középszerű író”, de „fenomenális szónok” és kitűnő szervező. Továbbá Tamás Istvánt, a Bács megyei Napló egyik munkatársát, aztán Berényi Jánost, a Hírlap egyik szerkesztőjét. Felhívást is intéztek a vajdasági magyar írókhoz és pedig a következő aláírókkal: Berényi János, Csuka János, Haraszthy Sándor, Milkó Izidor, Szántó Róbert és Tamás István. A folyóirat mindenféle világnézetnek teret enged éppen azért, hogy egyrésztől megkerülje az emigránsok féltékenységét, másrésztől pedig, hogy a magyar zsidók között is a lap terjesztését biztosítsa. Abból a szempontból azonban, hogy mégis magyar egység domborodjék ki a folyóirat szerkesztésében, az agg, de eléggé konzervatív érzésű Milkó Izidor lenne a kéziratok lektora.

Annyi bizonyos, hogy erre a folyóiraatra égető szükség van, mert eddig a vajdasági magyar irodalom, ha ugyan ilyen volt, csak a napilapok hasábjaira szorult. Viszont a magyar kultúra megteremtése, megőrzése szempontjából ez a folyóirat nélkülözhetetlen és a tizenkettedik órában jön.

Ez a folyóirat volna hívatva egyelőre összegyűjteni a magyar irodalmi erőket és ez lenne jegecesedő pontja annak a „Vajdasági Irodalmi Társaságnak” is, amelyet eddig a szerb hatóságok nem engedélyeztek.

A magyar kultúra szolgálatát mozdítaná elő az az élénk mozgalom is, amely a Szabadkai Népkört nagyobb és intenzívebb munkára indítja. Az a remény, hogy ez a Népkör országos központtá fog kiépülni és országosan fogja irányítani a vajdasági magyar nép minden kulturális szükségletét. A Népkörnek az élre kell állnia a kisebbségi magyar kultúra minden ügyében és követelésében. A Népkör eddig színielőadásokkal igen szép eredményeket ért el s így joga van a délvidéki egész magyar kultúra élére állni. Ezt a megmozdulást a magyar sajtó örömmel üdvözli és elismeri, hogy a jugoszláviai magyar kisebbség szellemi életének dirigálására a vezénylő pálcá az ország legnagyobb Népkörét,

a szabadkait illeti meg. A Népkör egy állandóan fizetett titkárt is állít be, hogy a vidéki Népköröket is egyrésztől összefogja, másrésztől, hogy ilyeneket minden magyarulta helyen megszervezzék.

Magában véve ez a két jelenség is igen öröndetes a Magyar Párt életében, mert lelkesedést és jövendő munkásságnak a szükséges és régtől várt kezdetét jelenti.

A magyar nép tömegei viszont a sikeres választások hatása alatt rettentő letargiájukból kiemelkedtek. Látják, hogy erejük van, hogy számítanak és hogy a munkásságukra mások is számítanak. Megállapítható, hogy bizakodó munkakedv, az összefogásnak érzése hatotta át a nagy magyar tömegeket a választások után.

Ami a választások után az M. P. jövendő politikáját illeti, ezeket kell konstatálnunk: Az M. P. látja, hogy a tartománygyűlési politikában kívánatos a számára a radikális párttal való további együttműködés. A radikális párt ugyancsak ezt kívánja és hangsúlyozza. Az M. P. feltételei az együttműködés tekintetében 1.) a teljes jogegyenlőség, 2.) a kulturális szabadság és az egyetemes kisebbségi érdekek biztosítása. Személyi kívánságokkal az M. P. nem óhajt előlépni.

Remény az együttműködésre annál is inkább megvan, mert Uzunovics a német képviselőknél tett kijelentésében elismeri a kisebbségi kívánságok jogosultságát. Ami a tartománygyűlési munkát illeti, a kisebbségnek ezek volnának a kívánságai: A tartománygyűlés számára megalkotni a szabályrendeletet. A szabályrendelet keretén belül biztosítani kellene legalább kisegítő tárgyalási nyelvként a magyar nyelv szabad használatát. Abban a kérdésben, hogy Zombor vagy Újvidék legyen-e a tartományi ülésnek a központja, az M. P.-nak kívánsága az volna, hogy Zombor maradjon meg a Bácska számára és Becskerek a Bánság számára központ. Ebben a tekintetben úgy látszik, valamennyi párt is támogatja a magyarságot. További pont az ármentesítéssel és a közúti hálózat kiépítésével kapcsolatos közmunkák mielőbbi megkezdése s így a Duna-védelem intenzív biztosítása. Az iskolaügy terén a kívánság az, hogy az iskolaválasztás a szülőnek legyen joga, ugyancsak a szülő állapítsa meg a gyermeke nemzeti hovatarozandóságát.

A párt legfőbb politikai feladata pedig ezentúl a pártszervezet felfrissítése, kiépítése és megszilárdítása. Az összes magyarulta községekben, tehát a Vajdaságon kívül is a magyarság bekapcsolása. Ennek a szervező munkának 2–3 hónapon belül kell megtörténnie. Főcél tehát, hogy a párt magába ölelje az SHS. állambeli magyarság egyetemét/ hogy így az országgyűlési választásokon egyöntetűleg léphessen fel.

Máskülönben öröndetes lendület, életrevaló tervek jellemzik a déli magyarság jelenlegi életét.

Tisztázat – K 28 159–1927–R–63 (78. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szórányban 457-459.

Bled, 1937. augusztus 15.

A belgrádi magyar követ jelentése a külügyminiszternek a magyar nyelvű könyvek és folyóiratok Jugoszláviába történő beengedéséről

Fenti számú rendeletre hivatkozva van szerencsém jelenteni, hogy a magyarországi eredetű (magyar nyelvű) könyvek behozatalára nézve itt semminemű általános jogi szabályozás nem tétetett közzé. A tényleges helyzet az, hogy a magyar nyelvű könyveknek Magyarországból való behozatala általában nincs megtiltva, e könyveket azonban a kézbesítés előtt cenzúrázzák és amennyiben a cenzor azokban jugoszláv szempontból államellenes dolgokat vél látni, a könyveket visszaküldik. Ez a cenzúra majd enyhébben, majd szigorúbban működik. Könyvkereskedők által nagyobb tömegekben viszonteladásra szánt könyveket az ellenőrzés könnyebbé miatt szívesebben beengednek, mint magánosok által rendelt egyes műveket, melyeket sokszor felbontatlanul visszaküldenek. Szépirodalmi műveket könnyebben beeresztenek, mint tudományos, vallási stb. szakkönyveket. Különösen akadály nélkül engednek be olcsóbb regénysorozatokat (Pengős, Fülléres stb. regények), melyeket még az egyes újságelárusítók (kioszkok) is kolportálnak. Egyáltalában nem engednek be tankönyveket és imakönyveket (utóbbiakat főleg a „Magyar Hiszekegy” miatt).

A folyóiratokra vonatkozóan az 1934. november 10-én (a marseille-i merénylet után) kelt 50.617/1. számú belügyminiszteri rendelet az összes magyarországi lapokat és folyóiratokat kitiltotta. (L. 253/pol. 1934. számú jelentést.) E rendelet alól azóta két ízben tétetett kivétel:

a.) az 1935. év október 24-én kelt 55.234/1. számú belügyminiszteri rendelet az akkortájt folyt magyar–jugoszláv gazdasági tárgyalások folyamányaként 12 folyóiratnak Jugoszláviába való behozatalát és terjesztését engedte meg. Ezek a következők:

Színházi Élet
 Délibáb
 Rádió Újság
 Párizsi Divat
 Tündérujjak
 Sporthírlap
 Rádió Élet
 Új Idők
 Nyugat
 Pester-Lloyd
 Molnárok Lapja
 Nemzeti Sport

b.) A belügyminisztériumnak 1936. július 28-án kelt rendeletével a „Budapesti Hírlap” és a „Pesti Napló” című napilapoknak a turisztikai szezonban a Drávái, Zentai, Ten-

germelléki és Vrbasi bánóságokban (a szlovéniai és dalmáciai fürdőhelyeken) való behozatalát és terjesztését megengedte (1. 162/pol. 1936. számú jelentést).

A helyzet a marseille-i merénylet előtti állapotokhoz képest rosszabbodást mutat, mert azelőtt négy magyar napilapnak az egész országban egész éven át való terjesztése volt megengedve. (Ezek voltak: „Magyar Hírlap”, „Esti Kurír”, „Az Est” és „Népszava”.)

Másolat – K 28 298–1937–R–16317 (152. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szóróványban 459-460.

Budapest, 1939. július
A Miniszterelnökség állásfoglalása a magyar–jugoszláv
határszéli igazolványok engedélyezéséről

A belügyminiszter úrhoz beérkezett jelentés szerint a szabadkai városi rendőrség – az eddigi gyakorlattól eltérőleg – a szabadkai határban lévő kettős birtokosok részére kiállított útiigazolványokat láttamozza ugyan, de megtagadja azok családtagjainak és munkásainak részére kiállított igazolványok láttamozását. Sőt hasonló eljárást óhajt a kelebiai magyar hatóságok részéről is.

A belügyminiszter úr szerint a tényállás a következő:

Az 1929. évi XLVI. t. c.-ben foglalt magyar–jugoszláv kisebb határszéli forgalmat szabályozó Egyezmény 7. §-ának utolsó bekezdése szerint „Földbérllők a határontúli birtokosok részére biztosított kedvezményeket csak akkor vehetik igénybe, ha a bérleti szerződésük ezen határozmányok életbeléptetése előtt jött létre s csupán a bérszerződések időtartamára, mely azonban a jelen határozmányok életbeléptetésétől számított 3 éven túl nem terjedhet”. A belgrádi jegyzőkönyvi megállapodásokat végrehajtó 6.100/1930. P.ü.m. sz. r. II. rész 18. § d. pontja szerint a kettősbirtokosok részére rendszeresített különleges határszéli igazolványt csak az kaphat, aki 1929. évi november 18-án birtokának telek-
könyvi tulajdonosa volt, vagy jogérvényes bérlő volt. Ugyanezen § 4. pontja szerint azok, akik mesgye- vagy határbirtokukat bérbeadták, csak egyszeri határszéli útiigazolványra tarthatnak igényt. Ez az egyezmény Szabadka várost kivette a határzónából, tehát sem onnan, sem oda szabályszerűen és az egyezménynek megfelelően alkalmi útiigazolványok tulajdonképpen nem voltak kiadhatók, ennek ellenére azonban idők folyamán mégis kedvezőbb helyzet alakult ki a gyakorlatban.

Belügyminiszter úr a fentiek értelmében a jugoszláv hatóságok új eljárásában szabályellenességet nem lát. Ennek ellenére, nézete szerint, az új eljárást mégis sérelmesnek tartja, mert az Egyezményen túlmenőleg eddig gyakorolt kedvezmény megvonása a határszéli kettősbirtokos magyarság érdekeinek csak hátrányára válhat. Ebből a szempontból az ügyet tovább óhajtja tárgyalni s ezért osztályunk észrevételeinek sürgős közlését kéri.

Jóllehet, hogy az előadottak szerint a jugoszláviai hatóságok csak az Egyezmény határozataihoz alkalmazkodnak s így eljárásuk jogalap hiányában valóban nem kifogásolható, mégis kívánatos volna a belügyminiszter úr álláspontjához csatlakoznunk. Ugyanis a határ két oldalán levő, sőt még a szabadkai, birtokos magyarság is eddig az egyezményen túlmenően igen kedvező helyzetbe került, ezt a kedvezményt tehát érdekük védelme miatt, amennyiben csak lehet, osztályunk szerint is biztosítani kellene a jövőre.

Ennélfogva t. tervezzük.

M.kir belügyminiszter úrnak

A szabadkai, illetőleg a jugoszláv határ két oldalán levő birtokos magyarság érdekeinek védelme céljából teljes mértékben csatlakozunk Nagyméltóságod azon bölcs nézetéhez, amely szerint a gyakorlatban már eddig megadott útikedvezményt továbbra is biztosítani kellene.

Bár a jugoszláv hatóságok eljárása az ismertetett Egyezmény szerint jogalap hiányában valóban nem kifogásolható, mégis felhívjuk Nagyméltóságod szíves figyelmét arra a körülményre, hogy az eddig gyakorolt kedvező helyzet megszűnése a határszéli birtokos magyarság anyagi szempontjából igen nagymértékben káros lenne.

Fogalmazvány – K 28 159–1939–R–17827 (79. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szórványban 461–462.

[Budapest], 1939.

Bizalmas jelentés a belügyminiszternek az ún. baranyai háromszögben tartózkodó jugoszláv katonaságról és a magyarok elleni fellépésekről

Az elszakított „Baranya-háromszög”-ben kb. 13.000 főnyi jugoszláv katona van összevonva. A katonák egyharmad része behívójeggyel mozgósított tartalékos. A bizalmas bemondó szerint a katonáknak francia gyártmányú 3 golyós tölténytáru, ismétlő fegyvere van. A magyar és horvát nemzetiségű katonák még éjjel sem kapnak éles töltényt, őrségi szolgálatra sem, hanem csak töltény nélküli szuronyos puskát. A bizalmi egyén szerint a hangulat Jugoszláviában magyarelles. Ezt látszik bizonyítani az is, hogy folyó évi szeptember hó 13-án Magyarbolyból Pélmonostorra magyar alkalmi útilappal átment egyik magyarbolyi lakost górombán visszautasították s ott lakó édesanyjához is csak 1/2 órára engedték be a községbe, a többi időt a pélmonostori vasútállomáson kellett töltenie a legközelebbi, onnan Magyarbolyba jövő vonatig. A határsávba telepített dobrovoljacok hangoztatják, hogy ha a sorkatonaság nem is lép fel a magyarok ellen, úgy majd ők fogják a magyarokat visszaverni, mert jelenlegi területüket mindenképpen megvédik és megtartják. Az utóbbi napokban a magyarelles; valamint a német nemzetiségűek elleni hangulat erős mértéket öltött. Nyíltan hangoztatják szerb körökben, hogyha Németország a háborút elveszíti, úgy a magyar és német nemzetiségű lakosságra igen rossz sors vár. A katonai szolgálatra behívott magyar és német nemzetiségű egyénekkel igen rosszul bánnak és emiatt igen sok magyar és német nemzetiségű tartalékos katona megszökött. Naponta látni, hogy elfogott magyar, vagy német nemzetiségű katonákat a csendőrök megbilincselve kísérnek vissza. Ugyanez a helyzet a horvát behívott tartalékosok körében is. Az elmúlt héten Eszéken a laktanyában a rossz élelmezés miatt már zendülés tört ki. Az egyik horvát nemzetiségű katona a rossz élelmezést szóvátette egy szerb kapitány előtt, aki a katonát merész fellépéséért többször arculütötte. Ezt látva a többi horvát nemzetiségű katona a kapitányt megrohanta és ott a helyszínen agyonverte. Az eljárás során a tettesek kiléte megállapítható nem volt. A többi horvát nemzetiségű katona nem szolgáltatotta ki, illetve nem árulta el a tetteseket. Az esetből kifolyólag a laktanyában lévő, 4000 főre tehető horvát tartalékost lefegyverezték és fegyver nélkül, szerb katonáktól fegyveresen kísérve, gyalogosan felhozták a pélmonostori, baranyavári, valamint a keskendi hegyekbe, ahol sátrakban őrzik őket. A határsávban a lövészárkok kiépítése tovább folyik. Ezzel egyidejűleg a baranyavári, valamint a pélmonos[tori] hegyekben, több alkalmas helyen, gépfegyverfészkeket építenek ki. Így a pélmonostori kálvárián is, közvetlen a keresztek mögött, egy horpadásban, a napokban kibetonírozott gépfegyverállást építettek. A határzónában levő községekben napok óta állandóan járőrök portyáznak.

Másolat – K 28 159–1939–R–19046 (79. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szóróványban 462–463.

[Budapest], 1940.

Helyzetkép Jugoszláviáról, valamint a jugoszláviai magyarság megosztottságáról és sérelmeiről

Helyzetkép a mai Jugoszláviáról

A horvát közvélemény kétfelé oszlik. Egyik része a parasztságnak befolyásolható széles rétege az ún. Macek-féle kormánypárt keretébe tartozik és erős németellenes tendenciát mutat. Macek hivatalos lapja gyakran ugyancsak fanatikus magyarellenes kirohanásokat rendez. A másik része horvát intellektuel elemekből tevődik össze, akik eddig a közelmúltban betiltott három lapjukban nem támadták sem a magyarokat, sem a németeket és hívei az ún. Frankovcia-féle nemzeti szocialista szervezetnek. Ismeretes, hogy a közelmúltban ennek a szervezetnek vezéreit dr. Budákot, dr. Lorkovicot és társait Macekéék letartóztatták és lapjukat betiltották. Amíg Macek köré sorakozik a horvát parasztság zöme, addig a Frankovcia táborába a horvát intelligencia dinamikusabb elemei tartoznak. Míg egy horvát kisvárosban a lakosság zöme a hivatalos, kormány által támogatott mozgalmakhoz tartozik, addig ugyanazon a kisvárosban ügyvédek, orvosok, nyugdíjas tisztviselők, intelligensebb kereskedők, iparosok és parasztok határozottabb jellegű rétegeiből alakult ki Frankovcia tábor. Érthető, hogy ezeknek növekvő befolyása a népre idegesíti Macekékat és így az államhatalom igénybevételével igyekeznek őket elgáncsolni. Tisztázatlan az a kérdés, hogy a Frankovcia (akik között a jelenleg letartóztatásban lévő vezetők határozott magyar barátok) milyen orientációt követnek Németország felé és mennyire hagyják magukat befolyásolni a németek által...

A harmadik közvélemény most van kialakulóban a gyorsan pergő világpolitikai események befolyása alatt. Ezek előjelei egy olasz orientációnak, amely mindinkább nagyobb tért hódít. Egymás között arról is beszélnek már a horvátok, hogy a szabad horvát állam olasz támogatással és quasi olasz védnökség alatt fog megalakulni.

A Koszovszka-Mitrovicától illetőleg Rigómezőtől, valamint Nistól délre eső és kizárólag az ún. siftár (arnauta) jelleget mutató és 1913-as Balkán háború után a Szerbiához csatolt országrészen ugyancsak érezhető az olasz befolyás. Itt az arnauták között gyakran érezhető Olaszország és Mussolini iránt megnyilvánuló szimpátia, úgy szavakban, mint kisebb jelentőségű csecsebecsékben, amelyek magukon viselik a fasiszta impérium jelenyét, vagy Mussolini képét. Arról is beszélnek, hogy Jugoszlávia fel lesz osztva és Horvátország mint szabad állam vagy Olaszország, vagy Németország befolyása alá kerül. A dalmát és macedón részek az olasz impériumhoz lesznek csatolva. Szerbia megmaradna a Balkán háború előtti határai között, amelyek kiegészítést nyernének a szandzsák, valamint Hercegovina, Bosznia, Szerémség és a Bánát egyes részeivel. Bosznia határozottan a magyarokkal szimpatizál. A bosnyákok nagy része a magyarok mellett foglal állást. A szlovénekről nemigen hallottam megnyilatkozásokat, azonban ott állítólag Németország

felé tendálnak. Legalábbis az északi szlovének. Egyelőre Jugoszláviában (Bácska, Bánát és Baranyát kivéve) alig esik szó magyar orientációról, bár a Macekhez közelálló körök egymással bizalmasan közlik, hogy kialakulóban van egy katolikus blokk, mely állana Olaszország, Horvátország és Magyarországból. Ehhez csatlakozna egy esetleg a Birodalomból kiváló délnémet katolikus állam. (Ez utóbbiról inkább csak papi körökben esik szó.)

A megszállott területbeli németiség vezetői nagyrészt olyanok, akik a háború előtti Horvátországban, valamint Bosznia-Hercegovinában, Dalmáciában voltak osztrák tisztviselők. Ezek magukban hordozták mindig a magyarok elleni ellenszenvet. Ezt az ellenszenvet beoltották a háború után a szerb kormány támogatásával alakult német kulturális szervezetekbe és úgy, hogy ezek már a weimari Németország fennállásakor is erősebb magyarellenes propagandát fejtettek ki. Amióta a Harmadik Birodalom befolyása alá vonta a külföldi németiséget és azoknak értelmesebb elemeit Németországban neveltette, a nagynémet propaganda igájába állította őket és törekvéseiknek eszközeivé tette. Ezek Németországból különböző ürügyek alatt hozták fizetésüket és idővel vagyonos emberekké váltak. Jelenleg Jugoszláviában két hatalmas német gazdasági szervezet működik: az „Agrária”. Tagja úgyszólván minden módosabb sváb paraszt és iparos. Mindennemű szükségletet ezen szerv által szerzi be, legyen az mezőgazdasági gép, műtrágya, elektromos apparátus stb. és terményeit is nagyrészt ezen szerv révén értékesítik. A másik „Jugó Agrár” (Lepherz u. Compani); ezen jellegzetes címet egy ottani sváb gazda bevallása szerint, aki ennek a felügyelő bizottságában van, azért vették fel, mert kifelé takarni akarták ennek a hivatalnak a nagynémet célok érdekében való törekvéseit, és hogy a nemzetközi tőke, illetőleg a zsidóság se vonja meg tőle kapcsolatait. Mind a két szerv hitelt kap Németországtól. Úgy a Harmadik Birodalom szállít mindennemű gazdasági gépeket, apparátusokat, motorokat, cséplőgépeket, autókat, motorkerékpárokat, varrógépeket, német iparcikkeket stb. Ezeknek nagy része a Kulturbund által lesz elszámolva a nagynémet propaganda kontójára. Jelenleg a Kulturbund elnöke Jugoszláviában Avender nevű magyarfaló fiatalember, aki munkatársaival arra törekszik, hogy az ott élő sváb ifjúságot a német imperialista szelvényben neveljék és a talajt előkészítsék egy délkelet-európai sváb állam létrehozására, Temesvár székhellyel, amelyet ők már most Temeschburgnak írnak és hirdetnek. A német ifjúsági szervezetet nyíltan H. J-nek nevezik és nyíltan mondják, hogy csak zárják be őket a szerbek, ez nekik csak hasznukra lesz, ha jön a Führer. Ez az állam állana Bácska, Bánát, Baranya, valamint Erdély szász lakta részeiből. Pontos körülírását azonban eddig nemigen lehetett megtudni. Lehet, hogy fantázia az egész, mely az ottani svábság nagyra törő ifjú vezéreinek agyában született meg, azonban „nem zörög a haraszt, ha nem fújja a szél” és ha ezek az elemek nem kaptak biztató jeleket ennek az elgondolásnak a terjesztésére, a nagynémet szervezetek révén (Stuttgart, Schulunzburger, für Auslandsdeutsche Volksdeutsche), valamint az ún. „A. A. szerv által, melyet Ribbentrop külügyminisztérium előtt „Büro-Ribbentrop”-nak hívtak és a többi hasonló számtalan szervezet által állandóan és kitartóan terjeszti.

A szerbség beállítása a németiség ellen mind nagyobb mértéket ölt. Lehet, hogy ez kisebb mértékben közelebb hozza őket a magyarokhoz. A szerbek és horvátok (fentebbi

értelemben) bíznak az angol győzelemben és úgy szerb, mint különösen horvát népi körökben hangoztatják, hogy az angolok győzelme esetén legyilkolják a svábokat és a magyarokat. Máskor pedig azt mondják, hogy készüljenek el a svábok arra, hogy kivándoroljanak Hitler Birodalmába.

Itt a magyar nemzeti érdeket tartva szem előtt, kívánatos volna, hogy a magyar titkos propaganda bekapcsolódjon és a horvátság és a szerbség körében a magyarság iránt a megértés és szimpátia magvát hintsék el és ügyes propaganda által előkészítsék a horvátokat az inkább Magyarország, mint Német-, vagy Olaszország felé való orientációra.

Végig a magyar határ mentén hatalmas drótakadályokat húznak, 12 méteres tankcsapdákat és lövészárkokat ásnak. Ezeket nem szerb, hanem magyar vagy sváb gazdák földjein ássák. A Ferenc-csatorna feletti rész községekben ezer számra helyezték el a behívott jugoszláv katonákat, kiknek az a feladata, hogy ezeket az akadályokat elkészítsék. Az itteni csapattestek között magyar és sváb fiúk vannak. Az idősebb svábok még igen hajlamosak a magyarok befolyására és sok esetben azt beszélik, hogy háború esetén átmennek a magyarokhoz. Pl. a baranyai községekben helyenként 8–10 ezer katonát is szállásolnak el. Ugyanez áll az egész észak-bácskai, valamint az észak-bánáti részekre is. Az is ismert, hogy pl. horvát városok körül is építenek tankcsapdákat. Két hónap óta rendelet van arra, hogy külföldi állampolgárok vízümaikra meghosszabbítást nem kapnak, azonban kérvényezhetik a báni hivatalnál két-három héttel a vízum lejárta előtt ennek meghosszabbítását, ami tetemes összegbe kerül. A horvátországi magyarság helyzete a lehető legszomorúbb. Nem kevésbé magyar nemzeti szempontból az ún. vojvodinai magyarságé is. A magyar kormány támogatásában részesülő ún. Magyar Párt, mely dr. Várady és társai vezetése alatt áll, nincs hivatása magaslátán és nem bírja az ott élő magyarság bizalmát. Dr. Várady maga háromszoros szabadkőműves és tagja a nemzetközi zsidó Rotáry Klubnak. Ez utóbbinak tagjai Várady és Deák Leó és a többi munkatársai is. Ezek közé tartozik Kende Ferenc, a Magyar Tanácsköztársaság szellemi tanácsának volt elnöke. Minden valószínűség szerint feleségével együtt zsidó. A jugoszláviai magyar sajtó ennek irányítása alatt áll és élvezi a magyar kormány támogatását. A Váradyék iránt az ottani magyarság részéről megnyilvánuló bizalmatlanság legjobban akkor nyilvánult meg, amikor a közel múltban a Zifkovca (?) községben hét magyar kismember háza égett le és a magyar szervezetek gyűjtési akciót indítottak. Ekkor derült ki, hogy a magyar kormány által elismert és támogatott szabadkőműves Várady és társai vezetése alatt álló Magyar Párt, mely a szerb kormánypárt kebelén belül működik és ennek érdekeit szolgálja, nemcsak nem bírja a magyarok bizalmát, de annak érdekeit sem képviseli. Amikor ezen szerencsétlenek megsegítésére gyűjtési akciót indított a Jugoszláviában működő „Magyar Párt” és dr. Nagy Iván újvidéki ügyvéd vezetése alatt álló szervezete, az eredmény az volt, hogy a Nagy Iván igaz magyar szellemben szerkesztett és vezetett lapja útján indított gyűjtés eredménye meghaladta a 160 ezer dinárt, addig a magyar kormány által támogatott és elismert, de a jugoszláviai magyar tömegek által el nem ismert dr. Várady és társai Magyar Pártja gyűjtésének eredménye a 15 ezer dinárt sem haladja meg. Pedig dr. Nagy Iván lapja csak hetenként jelenik meg és egymagában áll. Dr. Várady akcióját pedig több napilap támogatja.

Iskolai sérelmek

Bár van törvény, amely kizárja az iskolasérelmeket, de csak papíron. Dacára ennek dűl a névelemzés és egyes járásokban, ahol a magyarság ezres tömegekben él, nincs is magyar iskola. A jugoszláv hivatalos kimutatás szerint egy osztályra 61 tanuló esik, azonban magyar vidékeken 100, meg 200, meg több tanuló esik egy magyar tanítóra. Gyakori eset, hogy egy ottani színmagyar községben a magyar tanító nem bírja a magyar nyelvet. A szerb hatóságok minden faluban individuálisan ítélik meg a jogi helyzetet. A szórványosan élő magyar parasztságnak nincs meg még a lehetősége sem arra, hogy érintkezést tartson fent valamely magyar szervezettel. Nincs magyar kultúrszövetség, ellenben a németeknek számtalan Kulturbundjuk van, melynek révén mindent elértek. Van tanítóképzőjük, középiskolájuk és rengeteg német szakiskolájuk és felesszámú elemi iskolájuk. A magyar kultúrszövetség sürgős megalakítása legelső kötelességünk, de nem a szabadkőműves és szerb kormány szájíze szerint működő elemek vezetése, hanem a megszállt területbeli magyar tömegeknek áldozatkész, önzetlen és kiálló harcos férfiak irányítása alatt tervezendő meg. Az ingatlan korlátozás annyit jelent Jugoszláviában, hogy a magyar paraszt hitelt nem kaphat, nem adhatja el a földjét, csak hatósági árverésen, amikor pedig a földet potom pénzen, ottani szláv telepesek rendelkezésére játsszák ki. Jugoszláviában egyetlen magyar községi jegyző sincs. Rengetek magyar munkás kénytelen Jugoszlávia belsejében keresni megélhetést és miután nincs olyan szerb, aki törődik a szórványosan élő magyarokkal, ezek a magyarság részére teljesen elvesznek. Horvátországban pl. számtalan helyen csoportokban, valamint tanyákon élő magyar családok ugyancsak az elszállítás veszélyének vannak kitéve, sőt ezeknél nemcsak nem beszél már az ifúság a magyar nyelvet, hanem fanatikusan horvátnak vallja magát és kezd gyűlölettel lenni mindaz iránt, ami magyar. A szülők még magyarul szólnak gyermekeikhez, azonban a gyermekek már horvátul válaszolnak és egymásközt is úgy beszélnek. Dicsőítik a szlávok dicső történelmi múltját, viszont a saját fajtájuk nagy múltját nem ismerik. És gyakran megesik, hogy szégyenkezésből nem is vallják magukat magyarnak.

Most folynak az előkészületek a népszavazásra, melynek arról kell döntenie, hogy Bácska és Baranya területe a Horvát Bánsághoz csatolandó-e vagy kizárólagosan szerb érdekerületnek nyilvánítják. A közhangulat inkább a horvátok mellett van, mert remélik, hogy így jobban segíthetnek helyzetükön. Arról is szó van, hogy Vojvodina önkormányzatot kap. Ez esetben azonban a szerb befolyás növekedne. A horvát bánság felállítása magával hozta a bosnyákok, szlovének, arnauták nemzeti bánságának követelését. Az arnauták követelését a szerbek a legnagyobb szigorral nyomják el. A szlovének követelése rájuk nézve nem veszélyes, a bosnyákok egyelőre még nem nyilatkoztak, hogy bánságuk szerb vagy horvát befolyás alá kerüljön és így még nem indult meg a szerb ellenpropaganda. Bár a horvátok igényt tartanak Boszniára is. Nagyon valószínű és kézenfekvő, hogy a horvátok mindig növekvő étvágyára területi követelések tekintetében előbb vagy utóbb végzetes összetűzésbe kerülnek a szerbekkel. A horvátok úgy állítják be történelmi múltjukat,

mintha a kereszténységet nem annyira Szent István, mint inkább az ő Illír horvát királyuk palántálta Európa délkeletére. A történelem meghamisítása már nem is okoz problémát úgy a horvátoknak, mint a szerbeknek, sőt a magyarokat náluknál alacsonyabb kultúrájú népnek tekintik és valahogy úgy kezelik, mint a Habsburg impérium fénykorában az osztrákok kezelték a magyarokat. A horvát irodalom nagy fejlődést mutat és igen kiváló a szakirodalmuk. Pl. Árpád királyok korából találni olyan szakkönyveket, amilyenek Magyarországon még nem is jelentek meg és ezek a legolcsóbb árban állnak a néptömegek rendelkezésére. Pl. van egy népies kiadásuk az Árpádházi királyok korából származó pénzekekről és érmékről. Bár jelent meg nálunk is egy ilyen kiadás még a múlt században, de ennek ára kötetenként 40–50 pengő vagy még több. Érdekes egy horvát politikusnak a megjegyzése, mely szerint hiába állapodnak meg a jugoszláv diplomaták a szomszéd államokkal bizonyos területek átengedése tekintetében, ezt a szerb hadsereg sohasem fogja akceptálni és a diplomaták megállapodása ellenére fegyverrel fogják megvédeni.

Arról is beszélnek, hogy egy esetleges jugoszláv támadás esetén azonnal megteremtődik a legteljesebb egység a szerbek és a horvátok között és közösen vonulnak majd fel a támadók ellen. Szerintem és sok olyan ember véleménye szerint, aki ismeri a helyzetet, Jugoszlávia nem bírna el egy esetleges háborút. Még ha Jugoszláviát egyoldalról érné csak támadás, mondjuk Magyarország felől, megromlana a belső egység és ugyanúgy széjjel tagozódna Jugoszlávia, mint széjjel tagozódott az Osztrák–Magyar Monarchia a világháború után.

Másolat – K 28 159–1940–R–18028 (79. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szórásban 462–463.

[Budapest], 1941. január 14.
 Bizalmas jelentés a jugoszláviai magyarság kisebbségi jogokat
 követelő törekvéseiről

A jugoszláviai magyarság sürgős orvoslást igénylő sérelmei

1.) A Magyar Párt az 1931. évi alkotmánytörvény 13. §-ában foglalt azon rendelkezés folytán, amely a törzsi, vallási, vagy néprajzi alapon való politikai szervezkedést tiltja, 1931 óta nem működhet. Az adott helyzetben ismerje el a kormányzat a magyarság tényleges vezetőit – dr. Várady Imrét, dr. Deák Leót, dr. Nagy Ivánt – a magyarság hivatalos reprezentánsaiként és biztosítsa, hogy a vezetők a hatóságokkal és a központi kormányzattal állandó érintkezést tarthassanak fenn, s mint a magyarság elismert szószólói népük kívánásait, sérelmeit szóvá tehessék és azok elintézését, orvoslását szorgalmazhassák. Ugyancsak biztosítandó volna, hogy a vezetők a magyar néppel akadálytalanul érintkezhesse-
 nek. Az alantas hatóságok tehát utasítandók volnának, hogy őket szabad mozgásukban és a magyar néppel való érintkezésben ne akadályozzák.

2.) A jugoszláviai magyar többségű községekben s járásokban egyetlen magyar jegyző, vagy szolgabíró nincs. Nevezzen ki a kormányzat ott, ahol a magyarság számaránya azt indokoltá teszi, úgy az alsó- mint a középfokú közigazgatásban megfelelő számarányban magyar nemzetiségű tisztviselőket. Addig is, amíg ez az elv a gyakorlatban keresztül vihető lesz, gondoskodjék a kormányzat arról, hogy a magyar helyeken magyarul tudó tisztviselők működjenek.

3.) A kormányzat hagyja jóvá a nemrégén Újvidéken megalakult Magyar Kultúrszövetség, valamint az eddig nem engedélyezett helyi kulturális egyesületek, népkörök, olvasókörök, gazdakörök alapszabályait s tegye lehetővé ezen nem politikai jellegű egyesületek szabad működését.

4.) Számos helyen, ahol arra a magyarság joggal igényt tarthat, az állami elemi iskolák mellett magyar tagozat nincsen, illetve beszünttetett és a tanítás e helyeken csak szerb nyelven folyik (1., 2. sz. melléklet). A múlt év májusában kiadott 26,323 számú közoktatásügyi miniszteri rendelet (3. sz. melléklet) lehetővé teszi ugyan a kisebbségi tagozat felállítását mindazon községekben, ahol valamely kisebbséghez tartozó tanulók száma eléri a 30-at, kivételes esetben a 25-öt, a gyakorlatban azonban az alsó fokú tanügyi hatóságok a központi kormányzat ezen megértő rendelkezését egyszerűen szabotálják és annak eddig jóformán egy esetben sem szereztek érvényt. A szóba jövő tanügyi hatóságok utasítandók volnának tehát arra, hogy a szóbanforgó rendeletet a névelemzés teljes kiküszöbölésével lojálisán hajtsák végre. (4. sz. melléklet.)

5.) A tanügyi kormányzat a magyar tanerők jelentékeny részét az ország szláv lakta vidékein államnyelvű iskolákban alkalmazza, ugyanakkor pedig a magyar helyeken felállított magyar tagozatokba legtöbb esetben magyarul nem tudó szerb tanerőket nevezett

ki. (5., 6., 7., sz. melléklet) Ez a körülmény a magyar nyelvű oktatást egyenesen illuzórikussá teszi. Vonatkozik ez a magyarság két középiskolai tagozatára: a szabadkai reálgimnázium és a zentai algimnázium magyar tagozatára is. Az előbbi tagozaton mindössze egy, az utóbbin pedig két magyar anyanyelvű tanár működik. A valóságban tehát az oktatás e „magyar” tagozatokon is szerb nyelven történik. E tarthatatlan helyzeten a magyar tanerőknek magyar iskolákba való irányításával lehetne és kellene sürgősen segíteni.

6.) Helyezze a kormányzat a magyar vidékre (Zenta, Szabadka) a belgrádi tanítóképző magyar tagozatát és szüntesse meg azt az anomáliát, hogy az előadó tanárok szerb nemzetiségűek. (A németek önálló tanítóképzője Újverbászson, tiszta német helyen működik, kizárólag német anyanyelvű tanárokkal.)

7.) Engedélyezze a kormányzat a nagyobb magyar helységeekben magyar polgári iskolák, illetve tagozatok felállítását. Ez idő szerint egyetlen magyar polgári iskola vagy tagozat sem működik Jugoszláviában,

8.) A magyar vidékeken felállított mintegy 30 óvoda foglalkoztatási nyelve az eddigi gyakorlattól eltérően a szerb helyett a magyar legyen,

9.) A magyarság szövetkezeti önálló szervezkedését az 1937. évi szövetkezeti törvény a gyakorlatban lehetetlenné teszi. A törvény kimondja ugyanis, hogy legalább 300 szövetkezet alkothat egy önálló felügyeleti központot. Természetesen a magyarok számarányuknál és földrajzi elhelyezkedésüknel fogva ezt a számot nem érhetik el. E helyzeten csak úgy lehetne segíteni, ha a magyarság részére kisebb számú szövetkezeteknek magyar központba való tömörítésére a törvény megfelelő változtatásával módot adnának.

10.) A magyarságnak régi kívánsága egy magyar gazdasági iskola létesítése. Egy ilyen iskola felállításáról – ha ahhoz a kormányzat hozzájárul – a magyarság saját erejéből gondoskodnék.

11.) A magyarság érdekeit súlyosan érintő ingatlanforgalmi korlátozó rendelet lényegesen enyhített ugyan, azonban az enyhítő rendeletet az alsó hatóságok sok esetben szabotálják. E szabotázs megszüntetése iránt a kormányzat megfelelő intézkedést tegyen.

Tisztázat – K 28 300–1940–1–20119 (152. cs.) Közli: Magyarok kisebbségben és szórásban 471-473.

Ismeretlen szerző összeállítása a Jugoszláviában élő magyar kisebbség helyzetéről

Földrajzi elhelyezkedés és lélekszám

/lásd az 1., 2., 3. sz. melléleteket/191

A magyarok főleg Jugoszlávia azon részeit lakják, amelyek korábban a „magyar koronához” tartoztak. Kompaktabb tömegekben csak a Vajdaságban élnek, és némileg a határ mentén Muravidéken. A többi vidékeken szétszórtan, ritka településhálózatban élnek, főleg Szlavóniában Bjelovár és Valpovo között.

Az 1921. január 31-i népszámlálás alkalmával Jugoszláviában 467 658 személy vallotta magát magyar anyanyelvűnek, ami akkor az összlakosság 3.9%-át tette ki.

Az utolsó népszámlálás alkalmával 1931. március 31-én a jugoszláviai magyarok száma 468 185 főt tett ki /a még nem végleges adatok szerint/, ami az összlakosság 3. 67%-ának felel meg.

Ha összehasonlítjuk az eredményeket, szembeűnik, hogy a magyar nyelvű lakosság számának növekedése minimális volt. Könnyű megmagyarázni, hogy a természetes szaporulat mellett mi eredményezte ezt. Az 1921-es népszámlálás után még voltak bizonyos határkiigazítások Magyarország és Románia irányában, amikor bizonyos számú magyar ezen államokhoz került. Emellett ezen 10 év alatt több ezer magyar költözött saját szabad akaratából Magyarországra vagy az óceánon túli országokba, különösen Dél-Amerikába. Végezetül egy viszonylag jelentős számú, korábban magyar orientációjú szláv népesség nyilatkozott ez alkalommal saját nemzetisége mellett, ami természetes és elkerülhetetlen következménye 10 éve tartó saját, délszláv nemzeti államunkban való létüknek.

Miután itt csak a magyar kisebbségről van szó, a fenti számból le kell vonni azt a 21 316 magyart, akik magyar állampolgárok, de akiket a népszámlálás Jugoszláviában talált. Ezek szerint tehát a magyar kisebbség tényleges létszáma ennyivel kisebb. Azaz, mindössze 446 896 főnyi magyar anyanyelvű és jugoszláv állampolgárságú személyt tesz ki.

Mint arról már volt szó, a legtöbb magyar a Vajdaságban él. Ott az 1 423 291 lakosból a magyarok lélekszáma 378 874 fő, ami majdnem egy negyedét teszi ki az összlakosságnak.

A bánóságok közül a legtöbb magyar a Duna bánóság területén él: 390 211 fő; a Száva bánóságban 54 754, a Dráva bánóságban 7 961, és a Belgrád igazgatása alá tartozó területen 8340 fő. A többi bánóságban számuk jelentéktelen, és összesen alig éri el a 10 000 főt.

Gazdasági helyzet

/lásd a 4. sz. mellékletet/

Nálunk a magyar kisebbség legnagyobb része falun él. Mégis sok magyar van a vajdasági városokban, akik kereskedelemmel foglalkoznak, iparosok és különböző szabad foglalkozásúak. A magyarok híresen jó földművesek és állattenyésztők, akik földjeiket ésszerűen művelik, és sikeresen gazdálkodnak vagyonukkal. Egyes vidékeken kizárólag kertészkedéssel foglalkoznak. A magyarok Jugoszláviában főleg kisbirtokosok, és amennyiben saját birtokukat művelik, gyarapodnak és gazdaságilag erősödnek. Sok szegény is van azonban közöttük, kevés vagy semmi földdel, akik egykor a földesúri birtokokon éltek, és akik most cselédként kénytelenek dolgozni gazdaságilag erősebb birtokosoknál.

A magyar kisebbség ipara, amennyiben egyáltalán létezik Jugoszláviában, jórészt a budapesti magyar tőkétől függ. Ugyanez a helyzet az egyes bankintézetekkel, amelyek igazgatótanácsában ott vannak ennek a tőkének a képviselői. Mégis, a magyar kisebbség kezén lévő gazdasági-pénzügyi vállalatok száma meghaladja az 55-öt, amelyből 38 bankintézet, a többi pedig szövetségi alapon szerveződő. Ezek összesített tőkéje az ismert adatok szerint eléri az 50 millió dinárt, de ennek az összegnek, mint mondva volt, csak egy része van a jugoszláviai magyar kisebbség birtokában, míg jelentős része Magyarországról érkezett Jugoszláviába a biztosabb befektetés és nagyobb haszon végett.

Politikai helyzet

A magyarok természetüknél fogva lázadók, sovíniszta szellemben nevelkedettek, büszkék évezredek kultúrájukra, nemzeti és állami múltjukra. A magyarok mindig hittek faji felsőbbrendűségükben és annak eleve elrendeltségében, hogy uralkodjanak más nemzetek fölött. Azonban 1918-ban nem csak hogy fel lettek tartóztatva területi és kulturális expanziójukban, de vissza lettek szorítva tényleges etnikai határaikra, s államukat a többi államhoz képest képviselt valós értékére csökkentették. Ehhez az új helyzethez a magyarok nehezen alkalmazkodnak. Nagyon nehezen törődnek bele, hogy a jelenlegi határok megváltoztathatatlanok, dacára annak, hogy törekvéseik e határok megváltoztatására sorra megbuktak.

A békeszerződés revíziójának várását, amit a határ túlsó oldalán ügyesen szervezett propaganda folyamatosan ígért, a mi államunkban élő magyar kisebbségnél is meg lehetett figyelni. Ez nagy mértékben zavarta ezt a kisebbséget abban, hogy megbékéljen a helyzettel, és alkalmazkodjon az új körülményekhez. Annál is inkább, mert az idősebb nemzedékek nem tudják elfelejteni, hogy ezeken a vidékeken, mielőtt kisebbség lettek, ők voltak az uralkodó nemzet, különleges jogokat és számos privilégiumot élvezve minden területen. Ők emiatt teljesen figyelmen kívül hagyják [azt aényt], hogy demokratikus or-

szágunkban egyenrangú polgárok, és mint ilyenek nagyobb jogokat és nagyobb politikai szabadságot élveznek, mint amit a jelenlegi Magyarországon élveznének.

Államunkkal szemben elfoglalt ezen alapvető álláspontjuk miatt a magyar kisebbség politikai aktivitása is sokáig a fennálló rendszer és annak megtestesítői ellen irányult. Az egykori magyar párt, amely 1929-ben önmagától megszűnt működni¹⁹², az 1927-es választásokig a Horvát Parasztpártra adta szavazatait, amely abban az időben kifejezetten köztársasági volt, és a legélesebb harcban állt a jugoszláv kormánnyal. Csak 1927-ben nyert teret az egykori Magyar Pártban az opportunistá álláspont, amikor szavazatait az egykori Radikális Pártnak engedte át. Az 1931-es választásokon, amikor az országban csak egyetlen listát állítottak, a magyarok hűségesen rá szavaztak. Ezzel a listával lett beválasztva egy képviselőjük a Szkupstinába.

Mindent összevetve, a magyar kisebbség politikai tevékenysége viszonylag korlátozott, s főleg határozatlan volt. Soha sem sikerült kidolgoznia saját határozott politikai programot. Lehet, hogy ennek fő oka az volt, hogy a magyaroknál nincs szorosabb kapcsolat a falusi lakosság és a városi értelmiség között, amely legtöbbször nem őshonos, ha ugyan nem szláv eredetű, és amely nem szokott hozzá a mi demokratikus módszereinkhez.

Oktatási viszonyok

/lásd az 5. sz. mellékletet/

Szabadságszerető hagyományaihoz és a nemzeti tudata megőrzéséért vívott múltbeli harcaihoz hűen, Jugoszlávia soha nem korlátozta nemzeti kisebbségeit annak lehetőségében, hogy anyanyelvükön tanuljanak. A magyarokkal szembeni eddigi rendkívül liberális oktatási politikája nem csak, hogy mindenben összhangban volt azokkal a kötelezettségekkel, amelyeket a jugoszláv állam vállalt a kisebbség védelméről szóló konvenció aláírásával, hanem a középiskolai oktatás tekintetében – túllépve a magyar kisebbséggel szemben vállalt kötelezettségek határait – lehetővé tette számukra az anyanyelvükön való tanulást, amire szigorúan véve nem lenne joguk. A magyar kisebbségnek tehát minden lehetőség biztosítva van a szabad kulturális fejlődéshez, s hogy megőrizze nyelvét és nemzeti identitását.

Jugoszlávia komoly anyagi áldozatokat vállalt és vállal a magyar tannyelvű iskolák felépítésére és fenntartására. Ezt legjobban a következő tények támasztják alá. Feljegyezték, hogy 1926-ban a magyar iskolák száma a Vajdaságban 42, 15%-kal nagyobb volt, mint az ilyen iskoláké 1919-ben, ma pedig a magyaroknak ugyanannyi anyanyelvű általános iskolájuk van, mint amennyi az Osztrák-Magyar Monarchiában volt. Ez a mi liberális iskolai törvénykezésünk eredménye, amely igyekszik párhuzamos magyar nyelvű tagozatokat nyitni az állami általános iskolákban ott, ahol az indítandó osztályhoz az érintett kisebbséghez tartozó diákok létszáma eléri a 25 főt /a népiskolákról szóló törvény 45. cikkelye/.

A magyar nyelvű párhuzamos tagozatokban az oktatás kizárólag a diákok anyanyelvén folyik, s a szerbhorvát nyelvet csak, mint általános tárgyat tanítják.

A legfrissebb adatok szerint az 1933/34-es iskolaév végén Jugoszláviában az állami általános iskolákban 447 tagozat volt, amelyekben az oktatás kizárólag magyar nyelven folyt. Ezekbe a tagozatokba 26 068 diák járt. 476 tanító oktatott bennük, akik közül 49 hitoktató. A magyar nemzetiségű tanítók száma: 310. Az általános iskolák mellett van 33 óvoda 2 546 gondozottal és 31 nevelővel. Felsőbb népiskolákban 10 magyar tannyelvű tagozat volt, amelybe 911 diák járt. Ezen tagozatok mellett a felsőbb népiskolákban, amelyeket a nemzetközi kötelezettségeink értelmében nem is kellett volna nyitnunk, Jugoszláviában van két gimnázium is, amelyekben magyarul tanítanak, amit szintén nem voltunk kötelesek megadni a magyar kisebbségnek. Az idei, 1934/35-ös iskolai év kezdetén a zentai állami gimnázium négy párhuzamos magyar tannyelvű osztályába 256, Szabadkán, ahol mind a nyolc osztály magyar tannyelven van, 151 diák iratkozott be.

Vallási helyzet

/Lásd a 6. sz. mellékletet/

A jugoszláviai magyarok túlnyomórészt katolikusok. Csak kisebb részük tartozik az evangélikus-református felekezethez.

Még ha a római katolikus egyház látszólag egyetemes, és ezáltal némileg nemzetek feletti is, mégis, sajátos céljai miatt a múltban a legnagyobb mértékben támogatta a Nagy-Magyarország létrehozására irányuló törekvéseket. Ennek az együttműködésnek a magyar állam és a római egyház között országunkban is számos bizonyítéka van. Ma az új délszláv államban a körülmények jelentős mértékben megváltoztak. Az egyik döntő oka annak, hogy napjainkban nem látszanak az együttműködés jelei magyar kisebbségeink és a katolikus egyház, mint olyan között, vélhetően az, hogy katolikus felső hierarchiánkban nincsenek magyarok. Mégis, a magyar nemzeti eszme legeltökéltebb propagálói között vannak egyes plébániák magyar nemzetiségű plébánosai. Másfelől a különböző katolikus egyletekben a magyar kisebbség politikai vezetői fejtik ki tevékenységüket a katolicizmus terjesztésére és a katolikus érdekek megőrzésére.

A református egyház, amelyet kálvinista egyházként is ismernek, 52 egyházközséget számlál, 55 800 főleg /80%/ magyar hívővel. Ez az egyház az idei költségvetési évben 402 000 dinár állami támogatásban részesül. Ennek az egyháznak a hitoktatói utánpótlása részben állami költségen, részben magának az egyháznak a költségén külföldi teológiai egyetemeken történik, miután Jugoszláviában nincs református hittudományi főiskola. Ennek az egyháznak a hívői a legtipikusabb képviselői azoknak, akik meg vannak győződve a magyar nemzeti aspirációk közeljövőben bekövetkező megvalósulásáról. Ez természetesen is tekinthető, amennyiben figyelembe vesszük, hogy a nemzeti alapon és demokratikus elveken szerveződő protestáns egyházak közel állnak a néphez és a nép érzéseihöz.

Ebből kifolyólag a protestáns magyarok között a nemzeti törekvések tekintetében teljes a harmónia egyfelől az egyházi képviselők, másfelől a magyar kisebbség képviselői között.

A szabad vallásgyakorlat vonatkozásában a magyar kisebbség Jugoszláviában nem szenved semmilyen korlátozást és hátrányt. Anyanyelvén gyakorolhatja vallását. Ebben a vonatkozásban élvezi mindazokat a jogokat és kedvezményeket, amelyeket a Jugoszláv Királyság más állampolgárai is.

Az 1924-es adatok alapján 75 tisztán magyar, és 36 vegyes magyar-német vegyes egyházközség van, ami összesen 111 egyházközséget tesz ki.

Kulturális egyesületek

/lásd a 7. sz. mellékletet/

Kulturális tekintetben a jugoszláviai magyar kisebbség nem jelenik meg olyan egységesen és összefogottan, mint a német kisebbség. Nincs egyetlen olyan kulturális egyesületük sem, amely szerveztségét vagy tevékenysége sokrétűségét tekintve a német Kulturbundhoz lenne fogható. Ennek lehetséges oka, amellet, hogy a magyaroknak nincsenek elégséges számú, személyes tekintéllyel bíró emberük, hogy szellemileg és nemzetileg vezessék őket, az a kettészakított helyzet, ami a városi értelmiség és a falusi lakosság között van. Emiatt valamennyi magyar egyesület működése egy szűkebb, helyi, vallási vagy társadalmi osztályra korlátozódik, és sohasem fogja át az egész magyar kisebbségnek, mint nemzeti egésznek az érdekeit. Mégis, valamennyi egyesület önmagában is kisebb vagy nagyobb mértékben át van itatva a magyar nacionalizmussal.

A magyaroknak Jugoszláviában több mint 250 ének, zenész, jótékonysági, sport, torna, mezőgazdasági és vadász egyesületük van, emellett vannak olvasóköreik, könyvtáraik, klubjaik és tűzoltó egyesületeik. A kulturális egyesületek tevékenysége főleg előadások, hangversenyek és amatőr színi előadások szervezéséből áll. Vannak olyan egyesületek is, amelyek feladata a tagok hivatásos képzése és anyagi érdekeik védelme. Szinte valamennyi magyar egyesület elegendő eszközzel rendelkezik ahhoz, hogy kitűzött céljainak megfelelően működhessen. Ezeknek az egyesületeknek a fő bevételi forrásai a tagsági díj, adományok és hagyatékok, továbbá rendezvények, koncertek, előadások és bálók bevételei, stb. Van olyan egyesület, amelynek vagyona eléri az 1 000 000 dinárt.

Az illetékes jugoszláv hatóságok soha nem akadályozták ezeknek a magyar egyesületeknek a működését, még akkor sem, amikor bőven volt ok gyanakodni politikai irányultságukat illetően, amelyet a határ túlsó oldaláról szuggeráltak és támogattak.

Sajtó

/lásd a 8. sz. mellékletet/

A magyarok szívesebben olvasnak napilapokat és folyóiratokat, mint szórakoztató és szakkönyveket. Miközben a Jugoszláviában élő németeknél ennek éppen a fordítottja a helyzet. Vélhetően ez az oka annak, hogy Jugoszláviában a magyarok rendelkeznek a legjobban szervezett kisebbségi sajtóval, amely nem csak a saját jugoszláviai olvasóközön-ségét informálja, hanem a külföldet is azokról a körülményekről, amelyben a jugoszlá-viai magyarok élnek. E magyar sajtón keresztül formálódik a vajdasági közvélemény más nemzeti kisebbségeknél is.

Jugoszláviában 18 magyar lap és folyóirat jelenik meg, amelyből 5 napilap. Valamennyi közül a szabadkai Napló a legjobban szerkesztett, amelynek a legkisebb vajdasági településen is vannak saját tudósítói. Nagyobb ünnepeken kis formátumban 50-100 oldalon, különböző színes szórakoztató mellékletekkel és a gyerekek részére mesékkel jelenik meg.

A jugoszláviai magyarok körében ugyancsak nagy számban terjesztik azokat a budapesti magyar lapokat is, amelyek postai kedvezményt élveznek országunkban, noha szinte valamennyi tisztán politikai tartalmú.

Fontos megemlíteni, hogy Jugoszláviában az újságok és folyóiratok mellett nem nyomtatnak könyvet magyar nyelven. A magyar kisebbség kizárólag külföldön kiadott könyveket olvas. Tartalmukat tekintve ezek a könyvek főleg szórakoztató irodalom, meglehetősen számú folyóirat és csak kisebb mértékben szakirodalom, tudományos vagy művészi munka. A hatalom részéről semmilyen akadályt nem gördítenek sem a könyvesboltok, sem más üzletek elé, amelyek magyar nyelvű könyveket forgalmaznak.

AJ 159-58. dátum és jelzet nélkül valamikor 1934-ben. Közli: A Horthy- korszak Magyarországá jugoszláv szemmel 241-247.

Belgrád, 1938. október 26.

Ivo Andrić külügyminiszter-helyettes tájékoztatója a londoni jugoszláv követségnek a jugoszláviai magyar kisebbség és magyarországi délszláv kisebbség helyzetéről,

Az utóbbi időben megélnék az érdeklődés a kisebbségek iránt. A világban a napisajtóban korábban is jelentek meg írások, de most különösen sok cikkben foglalkoznak ezzel a kérdéssel, különböző statisztikai adatokat hoznak, és néprajzi térképeket közölnek, amelyekben sok pontatlanságot állítanak országunkról.

A nemzeti kisebbségek kérdésének mi mindig is elegendő figyelmet szenteltünk, még ha országunknak nincsenek is számszerűleg erős kisebbségei, s az összes kisebbség százalékos aránya országunkban a legkedvezőbb az Osztrák-Magyar Monarchia összes utódállama közül, beleértve magát a mai Magyarországot is, amelynek legkevesebb 14%-a kisebbségi.

Országunk északi részén elsősorban a magyar kisebbséget kell megemlíteni. Ők főleg a Duna bánóságban, de kisebb számban a Száva és a Dráva bánóságban is élnek.

1931-es népesség-összeírásunk statisztikája azt mutatja, hogy azon lakosok száma, akiknek anyanyelve magyar 458 185, vagyis 3, 36%. Ha ebből a számból elvesszük a külföldi állampolgárságú magyarokat (22 000) és a magyar nyelvű zsidókat (11 170), marad 435 015 magyar, akiket ténylegesen magyar kisebbségnek lehet tekinteni Jugoszláviában.

A magyar kisebbség a Dráva bánóságban mindössze 7600 fő, míg a Száva bánóságban a magyar nyelvet beszélő zsidók nélkül 52 577 fővel van jelen.

A magyar kisebbség döntő része a Vajdaságban él, de itt sem képvisel abszolút vagy relatív többséget. A Vajdaságban 374. 835 magyar él 663 347 délszlávval szemben, akik a következőképpen oszlanak meg:

Bánát: 93 586 magyar, vagyis 15, 61%	296 072 délszláv, azaz 52, 55%
Bácska: 267 527 magyar, vagyis 34,08%	334 343 délszláv, azaz 43,87%
Baranya 13 745 magyar, vagyis 26,01%	22 932 délszláv, azaz 43,39%

Ezek a számok azt mutatják, hogy a magyarok nemcsak hogy a Vajdaságban, de még egyes kerületeiben sem alkotnak többséget, s számbelileg és arányukban is jelentősen a délszlávok mögött vannak, akik a Bánátban az abszolút, míg Bácskában és Baranyában a jelentős relatív többséget alkotják. A magyarok a Vajdaság lakosságának alig több mint egynegyedét adják.

A magyar kisebbség nem áll jobban az egyes vajdasági járásokban és városokban sem. A Bánátban nincs egyetlen járás vagy város sem 50% magyarral. A legtöbben az újkánizsai járásban vannak (15 264) vagyis 46,74%. A nagyikikindai járásban egynegyedét, a Jaša Tomići-ban egyötödét teszik ki a lakosságnak.

A Bácskában a 16 járásból és városból csak három járásban vannak 50% felett és pedig Bácsstopolya, Zenta és Óbecse, amelyek közül egyedül a zentaiban van 70% felett a magyarok aránya, s a városok közül csak Zenta és Magyarkanizsa éri el ezt az arányt. A magyarok 50% feletti aránya csak 22 községben létezik, ideszámítva ezt a két várost is, de a községek többsége épp az említett három járásban van, míg a többi szétszórta, egymás közötti kapcsolat nélkül.

Baranyában a magyarok a két járásban alig teszik ki a lakosság egynegyedét.

Ez alapján a Vajdaságban a 32 járásból és városból a magyarok mindössze három járásban és két városban képeznek többséget. E magyar többségű vidékek közül csak a zentai járás érintkezik Magyarország határával, míg a többi magyarlakta járás területileg nem folytonos Magyarországgal.

A fentebb leírtakból, amelyek azoknak a területeinknek a magyar kisebbségét írták le, amelyek egykor a Szent Istváni szűkebb határok közé tartoztak, kiderül, hogy a magyar kisebbség, a mi nemzetiségeinkkel összevetve, etnikai értelemben sehol sem túlsúlyos tényező. Ez alkalommal adatokkal szolgálunk a mi kisebbségünkről Magyarországon, amely nem teljesen jelentéktelen, mint azt sokszor gondolják. Számuk 165 000 fő körüli, és döntően a jugoszláv-magyar határ mentén laknak, Zala, Somogy és Baranya megyékben, illetve a Bajai háromszögben, valamint a Duna mentén Budapestig, de élnek a német-magyar határ mentén is.

Az 1910-es magyar összeírás szerint a jelenlegi Magyarország területén 108 000 délszláv élt (1,5%), amelyből 81 000 horvát és 27 000 szerb volt, nem számítva a 6100 fő Rába-menti szlovénséget. Az 1920-as magyar statisztika 83 093, míg az 1930-as 61 678 délszlávot ismer el. Arra, hogy az említett számok pontatlanok, maga a magyar statisztika is bizonyítékkal szolgál, miután tartalmaz olyan rubrikát, amelyben azok a magyarok szerepelnek, akik „idegen nyelven” beszélnek. Ezen rubrika szerint 1920-ban 179 298 magyar állampolgár tudott délszláv nyelveket (szerb, horvát, bunyevác, stb.), 1930-ban 150 012, míg 7884 beszélt vendül. Ebből le lehet vonni a következtetést, hogy Magyarországon napjainkban 160-165 000 délszláv él, akik közül 7031 szerb, 6078 szlovén, a többi pedig horvát.

Miközben a szerbeknek Magyarországon megmaradt a régi egyházi szervezete, iskolákkal együtt, addig a horvátok és szlovénok, akiknek nem volt ilyen szervezetük, nem nyílt lehetőségük a kulturális és nemzeti megmaradásra. A szerbeknek Magyarországon egy pravoszláv püspökük van, 46 parókiájuk 18 filiáléval, 62 templomuk, 5 kápolnájuk és egy monostoruk 19 szerzetessel, valamint 17 egyházi iskolájuk 18 tanítóval és 403 diákkal. Emellett 156 szerb diák jár a vasárnapi egyházi iskolákba, és a magyar általános és középiskolákban 262 diáknak tanítanak hittant és szerb nyelvet.

A szerb egyházi iskolákat tényleges kisebbségi iskolák közé lehet sorolni, azonban azok az iskolák, amelyek a többi délszláv kisebbség (horvátok és szlovének, akiket a magyarok tovább bontanak sokácokra, bunyevácokra és vendekre) részére szolgálnak, közönséges magyar iskolák, noha a magyarok a kisebbségek közé számítják őket. Ezek az iskolák valójában a magyarosítás iskolái.

Kisebbségeink kulturális élete a minimálisra csökkent. A szükséges számú tanító és lelkész, valamint kellő számú nemzeti szellemben iskolázott személy és vezetők nélkül nem csak fejlődni nem képes, de fennmaradni sem.

Ezzel ellentétben a jugoszláviai magyar kisebbség helyzete ebből a szempontból összehasonlíthatatlanul jobb. A magyar kisebbségnek vannak saját igazi kisebbségi iskolái, kulturális, gazdasági és sport szervezetei, számos újságja és vallási szervezete, amelyek állami támogatást élveznek. A mi rendszerünk lehetővé teszi a magyar kisebbség számára a fejlődést. Számokkal kifejezve, a magyar kisebbségnek 621 magyar tagozattal rendelkező népiskolája van, amelynek magyar a tanítási nyelve, 33 000 diákkal és 506 tanítóval. A középfokú oktatásban összesen 15 tagozat van 459 diákkal és 16 tanárral: Szabadkán teljes gimnázium, Zentán fél gimnázium működik, Belgrádban pedig tanítóképzőjük van. Noha a szabadkai magyar gimnáziumnak nincs elegendő számú diákja valamennyi osztályban, még sem szüntették meg ezeket az osztályokat.

Az 5 különböző katolikus püspökségben a magyaroknak 36 magyar és 67 vegyes plébániája van 91 magyar lelkésszel. A magyar református egyháznak a 37 909 hívőre van egy magyar püspöke, 3 szeniorátusa, 34 parókiája és 23 lelkipásztora. Ugyanígy az evangélikus hitű magyaroknak is megvannak a saját parókiái és lelkipásztoraik a 2087 hívőre. A kisebbségi magyar sajtó 4 napilappal, 16 hetilappal, 4 kétheti lappal, 6 havi lappal és 4 időszaki újsággal van képviselve, ami összesen 33 időszaki kiadványt jelent. A magyar sajtó remekül meg van szervezve.

A magyar kisebbségi társaságok és intézmények száma 1931-ben 124 volt, amelyből 24 olvasóegylet, 43 kulturális társaság, 11 jótékonyági társaság, 19 gazdasági szövetség és 27 pénzügyi intézet. A különböző sport- és egyéb egyletekkel együtt a magyar kisebbségnek országunkban mintegy 300 különböző szervezete volt. 1931-től ez a szám jelentősen megnőtt, különösen a Magyarországgal való kapcsolataink javulását követően.

Mindebből kiviláglik, hogy a magyar kisebbség Jugoszláviában nem különösebben jelentős tényező, sem számát, sem egységét tekintve. A másik tény, amit ki kell emelni, az a magyar kisebbség szabad fejlődésének lehetősége, hogy a kulturális élet területén rendelkezik valamennyi kisebbségi joggal és valódi kisebbségi iskolákkal. A mi kisebbségünknek Magyarországon nincsenek megadva ezek a jogok, olyan mértékben, mint amelyet a magyar kisebbség élvez Jugoszláviában.

A dokumentumot közli: Ivo Andrić: Diplomatski spisi. Prosveta, Beograd, 1992. 207-210. o. Magyarul: A Horthy- korszak Magyarországa jugoszláv szemmel 241-247.

M. kir. honvéd vezérkar főnöke katonai közigazgatási osztály

2. sz. melléklet a 245/Eln.
vkf. kat. közig. 1941. számhoz.

SZIGORÚAN BIZALMAS!

EMLÉKIRAT

a visszafoglalt Délvidék megoldásra váró lényegesebb feladatairól.
/részlet/

A kat. közig. kéthónapos működése során a következő államvezetési feladatokat ismertem fel:

Magyarország:

1. számszerű,
2. szellemi,
3. gazdasági megerősítése.
4. Bánáttal kapcsolatos kérdések.
5. A Bánáttal kapcsolatos pénzügyi kérdések.
6. Újvidék városának a magyar élet gócaul való kifejlesztése.

1. A magyarság számszerű megerősítése.

Amint már a 257/Föv. kat. közig. 1941. IV. 19. sz. Emlékiratomban megállapítottam, a 22 éves szerb uralom minden erővel arra törekedett, hogy a Duna-Tisza-közén, illetőleg Jugoszláviában a magyarságot számszerűleg is gyöngítse. Ennek érdekében nagyszámú kiutasítást hajtott több ízben is végre, ezenkívül pedig nagyszámú délszláv elemet telepített le főképpen a magyarság által lakott bácskai területekre.

Megállapítható, hogy a Ferenc-csatornától D-re a magyarság már 1910-ben is jelentős kisebbségben volt, míg a Ferenc-csatornától É-ra lévő területeken a magyarság többsége határozottan kidomborodik.

Míg tehát a Ferenc-csatornától É-ra elegendő a magyarság természetes szaporodását minden eszközzel elősegíteni, addig a Ferenc-csatornától D-re lévő területre új magyar elemeket kell letelepíteni.

A telepítés kérdésében már korábbi Emlékiratomban szorgalmaztam az ezeréves határokon kívül élő magyarság hazatelepítését és ezeknek erre a területre való helyezését. De ezeken az egyedeken kívül az ország sűrűn lakott részeiből is ki kell válogatni azokat a családokat, amelyek alkalmasak arra, hogy az ottani magyarságot számszerűleg megerősítsék. Ennél a válogatásnál figyelembe kell venni azokat is, akik e területek visszafoglalása során hősi halált haltak, továbbá a szerbek által megöltek hátramaradottait, valamint a sokgyermekes magyar anyák családjait is.

Kívánatos, hogy a telepítés általában a földhözjuttatással párhuzamosan történjék, mert a föld az, ami a magyar családot a legerősebben új lakóhelyéhez kapcsolja. De természetesen gondolkodni kell a telepítéssel kapcsolatban az iparos és kereskedő társadalom megszervezésére is, nehogy az új magyar telepes szláv iparoshoz és kereskedőhöz legyen kénytelen fordulni, amivel annak gazdasági erősítését segítnénk elő.

Ha azt akarjuk, hogy a Ferenc-csatornától D-re a magyarság megerősödjék, oda hozzávetőleg 10.000 magyar családot kellene letelepíteni. Az ehhez szükséges előfeltételek egyike, - nevezetesen a föld - adva van.

A kérdés vizsgálatánál azonban nem hagyható figyelmen kívül, hogy a telepítés és az ezzel kapcsolatos földhözjuttatás eddigi eredményei a helyi agrár nincstelenek körében bizonyos nyugtalanságot keltettek. Bácska magyar lakossága ugyanis azt látja, hogy gyors erőfeszítések történnek a bukovinai székelyek földhözjuttatása terén és attól fél, hogy ez az ő rovására történik. A lakosság megnyugtatósa érdekében tehát nem odázható el a jugoszláv földreform átfogó és gyökeres felülvizsgálata.

A bukovinai székelyek sem bíznak a letelepítés végleges voltában mindaddig, míg számukra a föld kijelölve nincs.

Általános kat. politikai szempontból nagyon fontosnak tartom minden vonalon a végleges jelleget magán viselő rendezést.

Nagyobb részben a szerb és horvát, kisebb részben a német nemzetiségű lakosság az ideiglenességből azt a következtetést vonja le, hogy a magyar államvezetés nem számít a kat. közig. alatt álló területek végleges birtokbavételére, illetőleg ezeknek a Magyar Szent Korona testébe való visszatérésére.

A jugoszláv földreform felülvizsgálása és az ezzel kapcsolatos telepítés, valamint földhözjuttatás során az alábbi kérdések elintézése esedékes:

- a) A jugoszláv földreform által egyeseknek juttatott földbirtokok jogi és földmérési felülvizsgálása.
- b) A helyi agrárnincstelenek és törpebirtokosok igényeinek megvizsgálása és kielégítése.
- c) Telepítésre szánt területek és birtokok kijelölése.
- d) Az új tulajdonosok kiválogatása és helyszínre szállítása.
- e) A telepesek részére házhely kijelölése, esetleg lakóház építése.
- f) Az új tulajdonosok munkaeszközeinek biztosítása.
- g) A jugoszláv földreform által megváltást szenvedettek helyzetének megvizsgálása és igényeinek rendezése.
- h) A jugoszláv földreform által kártérítés ellenében földhözjuttatottak kártalanítása.
- i) A most földhözjuttatottak anyagi megterhelésének szabályozása.
- j) A kat. közig. működési területén végzett jugoszláv agrárreform felülvizsgálása során a földtulajdonból kimozdítottak ellátása, ill. összegyűjtése.
- k) A jugoszláv földreform által juttatásban részesültek jogainak megszüntetése folytán, - amely ama elvi döntésből következik, hogy a jugoszláv földreform juttatási részét a m.kir. kormány érvénytelennek tekinti, - sürgős a termés tulajdonjogának rendezése.

l) A jugoszláv földreform által juttatott ingatlanok elidegenítése folytán keletkezett jogügyletek és szerzett jogok felülvizsgálása.

m) A külföldről hazatelepülő magyarok ottani ingatlanainak értékestése és az értékesítésből származó készpénznek itteni ingatlan vásárlásra való felhasználása.

n) A telepítéssel kapcsolatos földhözjuttatás kulcsa.

o) A jugoszláv földreform felülvizsgálásának anyagi alátámasztása.

Az itt felsorolt feladatok végrehajtására véleményem szerint külön szerv felállítására van szükség.

A felsorolt feladatok a kat. közig. működésén kívül esnek. De mert azoknak végrehajtását sürgősnek látom, ha a m. kir. kormány a megfelelő személyzetet rendelkezésemre bocsátja, készséggel vállalkozom e kérdés megoldásának a kat. közig. működési idején való megkezdésére és irányítására.

2. A magyarság szellemi megerősítése.

A kat. közig. jelenlegi működési területén élő magyarságot a jugoszláv uralom 22 esztendeje minden vonatkozásban gyengíteni igyekezett. Szellemi téren a gyengítés abban állt, hogy számukra semmiféle szervezkedést nem engedélyezett. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy helyi magyar egyletek ne működhetek volna, de ezek egymással a kapcsolatot nem tudták fenntartani. Az elmúlt év őszén megkötött magyar-jugoszláv örök barátsági szerződés eredményeként jelentkezett azután a Magyar Közművelődési Szövetség alapszabályszerű engedélyezése. A Közművelődési Szövetség működését lényegileg 1941. 11. 3-án kezdhette meg és erélyes szervezkedéssel sikerült a Szövetségbe 130.000 magyart összegyűjteni.

A Közművelődési Szövetség működése azonban III. 26-ig a Szimovics-féle puccs uralomra jutásáig tartott. Akkor a jugoszlávok egyik első intézkedése az volt, hogy a Közművelődési Szövetség működési jogát felfüggesztette. Ennek következtében azt lehet mondani, hogy a Közművelődési Szövetség működése eddig a tagok jelentkezésére és összeírására terjedt ki, azonban semmiféle működést kifejtteni nem tudott. (Természetesen a Bácska elfoglalása után a Közművelődési Szövetség tevékenysége élénken folytatódott és tagjainak létszáma azóta is állandóan emelkedik.)

Ezzel szemben a bácskai szerbség az államhatalom minden támogatását élvezte. Egyleteik, szervezeteik szabadon fejlődtek, így bár azok most a nagy nemzeti sorscsapás következtében elaléltek, amint öntudatra ébrednek, teljes erejükkel fognak fellépni.

A németiség szervezkedését a jugoszláv kormányzat időközben bekövetkezett visszaszorításuk után, általában mindig támogatta. A támogatást részben a Német Birodalom nyomására nyújtotta, részben azonban abból a politikai megfontolásból kiindulva, hogy a németiséget a magyarság ellen kijátssza és közelebb hozza a jugoszláv állameszméhez.

Amikor tehát Bácska visszafoglalása bekövetkezett, a kat. közig. ott egy kész német népi szervezetet talált. E szervezet tagjai öntudatosan léptek fel és képviselték azt az óriási expanzív hatást, amely a Német Birodalom katonai és diplomáciai erejéből kiárad. A német Kultúr- és Volksbund jelentős vagyonnal rendelkezik. Egyleteinek székházai, kitű-

nő és nagyszámú felszereléseik vannak. Ifjúsági szervezeteiben tömörítették a német fiúkat és leányokat és minden megmozdulásuk az egység jegyében zajlik le. Természetes tehát, hogy az ilyen szervezet büszkévé és öntudatosává teszi a német elemeket és az ingadozókat is magához vonja tömegénél és erejénél fogva, ha hasonló szervezetet a magyarság nem tud életre hívni és működtetni.

Elsőrangú feladat tehát a kat. közíg. működési területén élő magyarságot öntudatosá tenni, vagyis szellemileg megerősíteni. Minden eszközzel lehetővé kell tenni, hogy az ottani magyarság szervezetein keresztül a nyilvánosság előtt is meg tudja mutatni erejét.

Természetesen egységes fellépésre csak akkor lehet számítani, ha a szervezet fegyelmezten a vezetés kezében van, mert különben az egységesen fellépő németiséggel szemben háttérbe szorul. Az egységes vezetés biztosítására nagyon alkalmasnak látszik a Magyar Közművelődési Szövetség. Céljait anyagi eszközök híján megvalósítani természetesen nem tudja, ezért anyagilag messzemenően kellene támogatni.

Amennyiben a magyarság a Délvidéken öntudatos és önérzetes magatartást tanúsít, ez az idegen nyelvűek közül is nagyon sokakat fog vonzani. Az eddigi jelentések szerint is többen – németek és szlovákok – fordultak már a Közművelődési Szövetség elnökségéhez és keresik a magyarsággal való kapcsolatokat, még azon az áron is, hogy a nemzetiségi különállamokat feladják. Valószínű tehát, hogy ha a magyarság e téren erőt mutat és ehhez a vezetés támogatását kellő mértékben megkapja, további idegen elemeket fog a nemzet számára meghódítani.

3. A magyarság gazdasági megerősítése.

A bizalmasan beszerzett értesülések szerint a kat. közíg. működési területén a németiség a kezében lévő hatalmas gazdasági erők és szervezet birtokában vagyoni téren jelentékenyen terjeszkedik.

Újvidéken pl. a 600.000-700.000 P-t érő Strand és Apollo Rt-t egy német ember 180.000 P-ért vette meg, mert a német pénzügyektől megfelelő kölcsönt kapott. A legnagyobb újvidéki selyemgyár, a Risztics-féle gyár megszerzése céljából a németek a tulajdonost Belgrádba hívták és dinár, vagy más szerbiai komplexum ellenében át akarták tőle venni a vállalatot. Erre azzal igyekeztek őt rábírní, hogy a magyarok ugyis elveszik a gyárat, ők pedig íme ellenértéket is adnak neki.

A szerbek felkínálták betársulásra a Königstetter-féle szeszgyárat és megvételre a Stein és Schreiber-féle nagykereskedést. A magyarok azonban hitel hiányában ezt megvásárolni nem tudják.

Ugyanígy magyar kézre lehetne juttatni a jelenleg 69%-ban zsidó és csak 11%-ban magyar tulajdonban lévő Kereskedelmi- és Iparbank Rt-t, illetőleg annak részvénytöbbségét is.

A szükséges gazdasági térhódítást a magyarság természetesen csak akkor tudja végrehajtani, ha számára megfelelő hitelkeretek állanak rendelkezésre.

A bácskai németek gazdasági előretörésével szembeni védekezést az is indokolja, hogy ezt a térhódítást a Német Birodalom tagjainak támogatásával is igyekeznek folytatni.

ni. Hírek érkeztek arról, hogy a Léderer-féle csókai birtokot hatalmi szóval a Göring Werkére irták át. Dr. Benedek ujvidéki zsidó orvos nagybecskereki házát jelenleg a Judenamt kezeli, de értesítették arról, hogy hajlandók házát a háború előtti forgalmi érték feléért megvásárolni.

Ha tehát nem keresi meg az államvezetés azt a módot, amellyel az eladó vagyontárgyakat, vállalatokat a magyarság kezére lehet juttatni, akkor a gazdaságilag erősebb és szervezettebb németiség olyan gazdasági hatalomhoz juthat, amelyet ellensúlyozni a későbbiek során szinte lehetetlen lesz.

Nagyon fontos kérdés a Bácskának gazdasági helyzetét más vonatkozásban is tisztázni. A Bácskában lévő ipari és kereskedelmi vállalatok, pénzüzetek, magánszemélyek úgy is, mint hitelezők és úgy is, mint adósok jelentkeznek. Hitelezők a bácskai lakosság, de a volt Jugoszlávia más területeinek lakossága felé is és ugyanilyen vonatkozásban adósok is. Ezenkívül a bácskai lakosság adósa még egyes belgrádi vagy más jugoszláviai pénzüzeteknek. A követelési és tartozási viszony bizonytalansága és rendezetlensége sok nehézséget okoz, főként a Duna-Tisza-közének gazdasági életében, ill. a gazdasági élet új megindításában. A kérdést mielőbb gondosan tanulmányozni kellene és ennek alapján a tervszerű intézkedéseket megtenni.

Mindenesetre kívánatosnak látszik az összes olyan követelések és tartozások összeírása, amelyeknél az adós, vagy a hitelező Magyarország területén kívül élő jogi vagy természetes személy. Ezeknek a tartozásoknak és követeléseknek mielőbbi rendezése mindenesetre alkalmas lenne a Délvidék gazdasági életének természetes mederbe terelésére.

A magyar népelem gazdasági megerősítését célozná a jugoszláv földreform felülvizsgálásának anyagi alátámasztása is.

4. A Bánáttal kapcsolatos kérdések.

Az eddigi jelentések szerint a Bánátban, vagyis a Magyarországtól Jugoszláviához csatolt Tiszabalpart-i területen a német Volksbund szervezetek erősen túlzó magatartást tanúsítanak. Ez egyesek részéről a magyarság elleni gyűlöletig fokozódik. Jelentések érkeztek be arról is, hogy a helyi németek az április közepe óta eltelt időt arra használták fel, hogy a különböző állásokban maguk helyezkedtek el.

Bánát, Bácska és Baranya Katonai Közigazgatás parancsnokának 1944. október 25-i 1. sz.[ámú] [napi]parancsa

A katonai közigazgatás megszervezése

A [J]NFH és a PO Főparancsnokságának utasítása értelmében a Bánát, Bácska és Baranya területén létrejön a Bánátban, Bácskában és Baranyában illetékes katonai közigazgatás, melynek hatáskörébe kerül az említett terület teljes végrehajtói, és bírói hatalma. A katonai közigazgatás a mellékelt 1. sz.[ámú] nyomtatványlap alapján szerveződik.

A katonai körzetek megszervezése

A Bánát, a Bácska és Baranya Katonai Közigazgatásának területén megszervezik a Bánáti Katonai Körzetet, valamint a Bácskai és Baranyai Katonai Körzetet.

A katonai közigazgatási körzetek vezérkarai a csatolt 2. sz.[ámú] nyomtatványlap szerint szerveződnek.

A katonai térségparancsnokságok megszervezése

A katonai körzetek - saját területükön térségparancsnokságot szerveznek, 2-3 [olyan] járás egybekapcsolásával, amelyek földrajzi-gazdasági egységet alkotnak.

A körzetparancsnokságok a csatolt 3. sz.[ámú] nyomtatványlap szerint szerveződnek.

Városparancsnokságok megszervezése

Valamennyi térségparancsnokság a járás székhelyén, valamint a nagyobb településeken, városparancsnokságot szervez - 1-3-at járásonként - felosztva köztük a járás egész területét.

A városparancsnokságok a csatolt 4. sz.[ámú] nyomtatványlap alapján szerveződnek.

Falusi katonai állomások szervezése

A városparancsnokságok a hozzájuk tartozó falvakban falusi katonai állomásokat szerveznek. Ezek az állomások, a szlávok lakta falvakban szorosan együtt fognak működni a népfelszabadító bizottságokkal, és segítségükkel hajtják végre a felsőbb katonai hatóságok utasításait.

A német, magyar és román lakosságú falvakban a katonai állomások képviselik az egyedüli hatalmat, ezekben nem alakulnak népfelszabadító bizottságok.

Népőrség szervezése

Minden falusi őrség, partizánőrség, milícia és azok az alakulatok, amelyek a katonai közigazgatás vagy a térségparancsnokságok és a városparancsnokságok irányítása alá kerülnek, a NÉPŐRSÉG nevet kapják. A szláv [lakosságú] falvakban a [nép] örök [lét] száma tized erősségű lesz, míg [állományuk] ereje az egyéb [lakosságú] falvakban, a szükségstől függően, század erősségű. Ezek az őrségek a katonai állomás parancsnokának irányítása

alatt állnak. A városparancsnokságok mellett szükséges erejű népőrségi zászlóaljat szerveznek. Ezeknek a zászlóaljaknak készenléti százada lesz, a városparancsnokság területén [szükséges] beavatkozások [végrehajtására]. A városparancsnokság ellenőrzést gyakorol a területén lévő településeken [állomásozó] népőrség felett. A térségparancsnokságok saját területükön ellenőrzést gyakorolnak valamennyi népőrségük felett, székhelyükön pedig megszervezik a Népőrség készenléti zászlóalját a területükön [szükséges] beavatkozások [végrehajtására]. A katonai körzetek felügyelik és irányítják a területük összes népőrségét. A katonai körzetek, különleges feladatok végrehajtására megalakítják saját, 500 fős készenléti zászlóaljukat. A Népőrség alakulatai őrzik a rendet és a békét, letartóztatásokat foganatosítanak, óvják a katonai-állami vagyont és a fontos létesítményeket, ellenőrzik a közlekedést, felügyelik a táborokat és a foglyokat, [valamint] biztosítják a katonai hatóságok feladatainak végrehajtását. A Népőrség alakulatai reguláris katonai egységeként alakulnak [meg], megfelelő parancsnoki karral.

A Népőrség alakulatainak elhelyezését úgy kell elvégezni, hogy az állomány ne azokban a falvakban szolgáljon, amelyekből mozgósították. Ezt az átcsoportosítást mielőbb végre kell hajtani.

A [Népőrség] felfegyverzését a rendelkezésre álló, valamint a falvakban összegyűjtött fegyverekkel kell megoldani.

Határőrizeti őrségek megszervezése

A katonai közigazgatási területek az államhatárokon szükséges számú határőrséget fognak állomásoztatni század és zászlóalj [erősségben], melyek feladata a [állam] határ őrzése.

Ezek az alakulatok a katonai közigazgatási terület közvetlen parancsnoksága alatt állnak.

Parancsnok - vezérőrnagy Ivo Rukavina s. k.

Zentai Történelmi Levéltár (TLZ) F. 109.2. Közli: A zentai városparancsnokság változott iratai 1944-1945. 44-45.

Katonai Téréségparancsnokság

Szabadka

Szám: 110

Kelt: 1944. XI. 18.

A zentai katonai Városparancsnokságnak

A Bácska és Baranya Katonai Körzet munkaszolgálatért és táborokért felelős ügyosztályának 1944. november 17-ei keltezésű 20. számú kérelmére kiadom az alábbi

Parancsot

azért, hogy környezetünkől eltávolítsunk minden nemkívánatos elemet, akik együttműködtek a megszállókkal, és népünkkel szemben ellenségesen viselkedtek, azonnal cselekedjék meg az alább felsoroltakat:

1. Mozgósítsák azonnal egész területükön személyes behívó útján az összes 16-tól 60 éves életkorú németet, és őrség kíséretével irányítsák őket azonnal a topolyai táborba. Figyelembe kell venni, hogy szóba jön minden olyan egyén, aki betöltötte a 15. életévét és a 16.-ba lépett, és azok is, akik a 60. életévükben vannak.

2. Ugyanígy, őrség kísérete mellett az említett táborba kell irányítani az összes magyart az önök területéről /csak férfiak jönnek számításba/ akik különböző fasiszta szervezetek tagjai voltak, mint például turáni vadászok, nyilasok, bocskaisták, imrédisták és mások.

3. A topolyai táborba kell irányítani őrizet mellett a [háborús] bűnösöket és azokat is, akiknek bűnössége még nem bizonyított, de fennáll a gyanú, hogy együttműködtek a megszállókkal.

4. Minden női személyt, a gyerekeket 16 éves korig és az öregeket 60 év felett, akik azok után a németek után maradnak, akik a táborba kerültek, őrség kísérete mellett egy másik, külön erre a célra kialakított táborba kell irányítani. Arról, hogy hol fog ez [a tábor] létesülni, utólag fogjuk önöket értesíteni.

5. Katonai munkaszolgálatra azonnal mozgósítsanak személyes idézéssel minden 16 és 50 év közötti magyar férfit, akik ideiglenesen a lakóhelyükön teljesítenek majd szolgálatot. Meg kell tehát szervezni az előljárói kádert, és a szükséges őrséget a munkászászlóalj vagy század őrzésére. Lehetőség szerint be kell szerezni a munkasalakulatokba mozgósítottak [személyi] jellemzését, amelyeket tájékoztatásul hivatalos úton el kell juttatni a magasabb katonai parancsnokságnak.

6. A táborban és a munkasalakulatoknál az emberállomány élelmezése katonai [színvonalú] lesz.

7. A körzetparancsnokság táborokkal és munkaszolgálattal megbízott előadójával való megegyezés értelmében azonnal mozgósítsák a telepükön létesített táborhoz szükséges előljárókat és őrséget.

8. Azonnal szerezzék be, és a körzeti parancsnoksághoz továbbítsák a táborok és a munkásalakulatok őrzésére mozgósított előjárók és őrség [személyi] jellemzését.

9. A táborok és a munkásalakulatok előjárói azonnal állítsák össze az ellenőrzésük alatt álló állomány névsorát a következő adatokkal: vezeték- és keresztnév, apja neve, születési dátuma, nemzetisége, polgári foglalkozása.

10. Minden táborban és munkásalakulatnál meg kell szervezni az ügyeletességet; [az ügyeletesek] feladata a rend és a tisztaság fenntartása lesz. A rend és a tisztaság [szabályainak] megsértését a táborban vagy a munkásalakulatnál a legszigorúbban kell büntetni. Minden századnak kell, hogy legyen borbélyja, akit saját maguk közül választanak ki, és akinek lehetővé kell tenni, hogy hozzájusson a megfelelő szerszámokhoz. Minden táborban és munkásalakulatnak be kell szereznie és működtetnie kell gőzmosodát a ruhák és az ágynemű mosására, ugyanígy meg kell szervezni a fürdő működését, a tisztaság fenntartása érdekében. Minden táborban és munkásalakulatnál tizedeseket, szakaszvezetőket és századparancsnokokat kell megbízni, akik a munkaerő elosztást szervezik, és felelnek azért. Ők fogják ellenőrizni annak a munkaerőnek az elosztását és munkára való kiutalását [is], amelyet a táborparancsnok vagy a munkásalakulat parancsnoka engedélyez azoknak a katonai személyeknek, akik a táborokért és a munkaszolgálatért felelős előadó írásos jóváhagyásával jelentkeznek. A munkaerő elosztásakor írásos nyilvántartást kell vezetni arról, hogy hová, mikor, mennyi időre és milyen létszámú munkaerő lesz kiutalva.

Megemlítem, hogy a magyar [állományú] munkásszázadoknak meg kell tiltani a városba való kijárást és látogatók fogadását a polgári lakosság [soraiból], valamint azt, hogy polgári személyek lépjenek a menetoszlophoz, amikor az a városon halad keresztül. Minden küldeményt, amit kapnak, lelkiismeretesen át kell vizsgálni. Ennek oka, hogy gyanús elemek még manapság is szabadon mozognak a városban, akiknek szerepéről és a megszállókkal való együttműködéséről még semmit sem tudunk. Az ilyenek könnyen az ellenséghez juttathatják azon katonai titkainkat, amelyeket a munkaszolgálatosokkal beszélgetve tudhatnának meg. Ezért egyidejűleg szigorúan és lelkiismeretesen át kell vizsgálni a munkásszázadokba és zászlóaljakra [beosztott] minden [munka]kötelezett politikai jellemzését, a politikailag gyanúsakat el kell különíteni és táborba utalni.

A napi jelentést minden nap készítsék el, és hetente - lehetőség szerint - két alkalommal juttassák el ehhez a parancsnoksághoz. Vegyék figyelembe, hogy ennek a parancsnokságnak is hasonló jelentést kell eljuttatnia feljebbvalóihoz. Ehhez szigorúan tartásuk magukat.

A fenti parancs végrehajtása után, és az utasítások megszervezését követően azonnal tájékoztassanak bennünket.

A táborokért és a munkaszolgálatért [felelős]
Stevanov Dobrivoj

Parancsnokhelyettes
Kojić Jovan

Zentai Történelmi Levéltár F. 109. Közli: A zentai városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945. 99-100.

Városparancsnokság, Zenta
[Ikt.] szám: 240/1944 1944. XI. 22.

Katonai Térseéparancsnokság
Szabadka
[Ikt.] szám: K. 110

Kelt: 1944. XI. 20.
Városparancsnokság
Zenta

A Téréséparancsnokság 110. számú, f. é. november 18-ai keltezésú parancsát, amelyet a táborokért és a munkaszolgálatall megbízott előadóval kézbesítettünk ugyanazon a napon, a következőkkel egészítjük ki:

Az össznémet lakosság táborba vonulásával nagy földterület maradt tulajdonos és olyan személy nélkül, aki gondoskodna a megmunkálásról. A kiürített házakban ugyancsak nagyszámú jószág maradt, amelyet etetni kell, és amelyekről gondoskodni kell. Ezért az illető járás parancsnoka megtesz minden szükséges lépést; kinevezi az egyes birtokok gondnokait, akiknek kötelessége lesz gondoskodni a föld megműveléséről, valamint a háttamaradt jószág ellátásáról.

A magyarok munkaszolgálatos alakulatokba való behívását követően valószínűleg sokan lesznek olyanok, akik felmentést kérnek, és így próbálják meg kihúzni magukat. Az ilyen esetekben a parancsnokság a következőkhöz fogja tartani magát: felmentési jogot a munkaszolgálat alól csak az kaphat, aki valamely vállalatnál van tisztségben, a vasúton vagy intézményben szakértő, és ennél fogva nélkülözhetetlen. Ez a felmentés csak addig érvényes, amíg az illető az adott tisztségben van. Amennyiben [az illető személyi elhagyja tisztségét vagy felmentik, az illető vállalat, a vasút vagy az intézmény megbízottja köteles azonnal értesíteni a parancsnokságot, hogy azonnal munkaszolgálatra küldhessék.

Az ilyen [munkaszolgálatra] kötelezetteket nem kell felmenteni jelenlegi beosztásukból, hanem posztjukon kell tartani, felmentés iránti javaslatukat pedig az Önök véleményével [együtt] el kell juttatni ehhez a parancsnoksághoz jóváhagyásra.

A munkaszolgálat alól mentesülnek azok, akiket az orvosi bizottság ideiglenesen vagy tartósan alkalmatlanná nyilvánít.

Minden javaslatot és kérvényt a munkaszolgálat alól való felmentés ügyében meg kell küldeni a parancsnokságnak jóváhagyás [céljából].

A teljes emberállomány, illetve a lakosság, amely a táborba lesz utalva, nem vihet magával különböző értékű tárgyakat, ékszereket, [kar] órákat és egyebeket, sem nagyobb pénzüsszeget. Javaslom, hogy a személyenként vihető összeg ne legyen nagyobb 100 pen-

gőnél. A táborban mindenki a saját ruháját fogja viselni, ezért mindenkinek vinnie kell 2 öltözet alsóneműt, meleg téli ruhát, evő- és tisztítóeszközt, takarót.

Szabadka, 1944. november 20.

A táborokkal és a munkaszolgálattal
megbízott előadó
Stevanov Dobrivoj

Parancsnokhelyettes
olvashatatlan aláírás

TLZ, F. 109. 3. ikt. szám: 240/1944 Közli: A zentai városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945. 101-102.

A szabadkai Katonai Téréségparancsnokság
[Ikt.] szám: 134/944

A zentai Várospancnsnokságnak

A Bácska és Baranya Katonai Körzet parancsnoksága közvetlenül értesült a topolyai Népőrség egyes tagjainak viselkedéséről a magyar nemzetiségű lakossággal szemben.

Azonnal tegyenek meg mindent, hogy ilyen és hasonló esetek - mint Topolyán - többé ne fordulhassanak elő. Magyarazzák el a Népőrség tagjainak, hogy az ilyen viselkedés súlyosan sérti az érvényes előírások szellemét, illetve hogy nem méltó a Népfelszabadító Hadsereg harcosaihoz. Ugyanis a néphatalom már nem a királyi Jugoszlávia puskatusainak hatalma, és nem a nép gumibotozására vannak feljogosítva, hanem az a kötelességük, hogy óvják a nép érdekeit és a népfelszabadító harc vívmányait. Ezenkívül a szerb, a horvát és a szlovák nép közötti gyűlölködés és áskálódás megszüntetésén, nem pedig szításán kell fáradozniuk.

A népőrnek úgy kell viselkednie, ahogyan az egy népi harcshoz illik, hogy munkája hasznos legyen a népfelszabadító harc [számára].

Ismertessék meg az összes öröket [ezzel], hogy ez [többet]: véletlenül [se] történjen meg.

Szabadka, 1944. november 20.

Politikai biztos

olvashatatlan aláírás

Zenta Várospancnsnoksága

Téréségparancsnok

olvashatatlan aláírás

TLZ. F. 109.2. [Ikt.] szám: 248/1944. Közli: A zentai várospancnsnokság válogatott iratai 1944-1945. 44-45.

1944. november 23.

Zenta, Ada, Mohol, Ókanizsa, Martonos és Horgos

Népőrségének parancsnokának

A térségparancsnokság 134/1944 számú utasításával kapcsolatban megparancsolom, hogy azonnal tegyenek meg minden szükséges lépést, hogy az őrség a magyar nemzeti-ségű polgárokkal szemben emberségesen viselkedjen. Magyarázzák meg a Népőrség tagjainak, hogy csak az emberséges magatartás, áll összhangban az érvényes előírásokkal, és csak ez méltó a Népfelszabadító Hadsereg harcosaihoz, hogy a néphatalom már nem a puskatusok hatalmát képviseli, hanem [az a] kötelessége, hogy a népi érdekeket és a népfelszabadító harc vívmányait védje. A Népőrségnek gondoskodnia kell arról, hogy megakadályozza a szerb, a horvát és a szlovák nép közötti áskálódást és gyűlöletkeltést, nem pedig az, hogy [azt] szítsa. A népőrnek a népi harcshoz méltóan kell viselkednie, hogy munkája hasznos legyen a népfelszabadító harc számára.

Ezt a parancsot ismertessék meg valamennyi őrrel, hogy ne történjenek incidensek a kisebbségekkel szemben, mert a parancsnokság minden bejelentett incidens kapcsán felelősségre vonja a felelős személyeket és a [nép]őrségek parancsnokait.

Halál a fasizmusra - szabadság a népnek!

Városparancsnok Stanko Radulović

Exp. 944. XI. 23.

TLZ F. 109.3. Közli: A zentai városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945. 44-45. 115.

Bácska és Bánát Katonai Körzet
[Ikt] szám: 245/1944 1944. december 1.

Újvidék

A Téréségparancsnokságnak Szabadka

A Bánát, a Bácska és Baranya Katonai Közigazgatásnak 69. sz. átíratával kapcsolatban megküldjük a következő parancsot:

A magyarokkal és a németekkel szembeni eljárás során számos településen és faluban történtek szabálytalan eljárások, amelyek szegényfoltot vetnek katonai szerveinkre, és ártnak népünk és államunk érdekeinek.

Hogy a továbbiakban a magyarokkal és a németekkel szembeni eljárás szabályos és egységes legyen a katonai közigazgatás egész területén, megparancsolom a következőt:

1. Az JNAT második ülésének döntései alapján a [nemzeti] kisebbségeket Jugoszlávia egyenrangú állampolgárainak tekintjük, ez tehát a magyarokra [is] vonatkozik, akik az összes jogokat és a kötelezéseket tekintve egyenlők országunk többi lakójával. Ez alól csak azok a magyarok képeznek kivételt, akik mint háborús bűnösök közvetlenül részt vettek a magyar fasiszták lakosságunk ellen elkövetett bűncselekményeiben. Ezen magyarokat át kell adni a katonai bíróságoknak, akik az érvényben lévő előírások szerint fognak eljárni velük szemben. Ebből következők:

a. hogy azonnal fel kell oszlatni minden tábort, amelyben magyarok vannak, a táborokban csak azok a gyanúsítottak maradnak, akik a bírósági szervek vizsgálata alatt állnak, vagy az illetékes katonai bíróság már megbüntette [őket] ;

b. valamennyi magyar, akárcsak a lakosság többi része, hadkötelezettség alá esik. Ez azt jelenti, hogy a magyarok felvehetők a [J]NFH-ba, de egyelőre csak önkéntes alapon kell őket mozgósítani. Ha majd a [J]NFH szükségletei úgy kívánják, a magyarok között is végrehajtjuk az általános mozgósítást;

c. a 18 és 30 év közötti magyar férfilekosság, amennyiben nem lép be a [J]NFH-be, a munkaszolgálatos katonai alakulatokba lesz mozgósítva. Ezek a munkaszolgálatos alakulatok mindenben - szervezésben, a fegyelemben, az ellátásban és elhelyezésben, valamint szellemiségben is - a harcoló alakulatokkal egyenértékűek. Ezekbe a munkaszolgálatos alakulatokba mozgósítani lehet más nemzetiségű hadköteleseket is.

2. A németekkel szembeni eljárás, akik nagy többségben a gonosztevő német fasisztus oldalán álltak, és akik fiaikat a német SS-alakulatokba küldték, amelyek keretében ma is harcolnak, a következő lesz:

a. a [J]NFH-be csak azok a németek léphetnek be, aki ezt aktív antifasiszta tevékenységükkel kiérdemelték. Az összes többi 16 és 60 év közötti német férfi, munkakötelezettség alá esik. A munkakötelezettség alá esőket megfelelő laktanyákban és táborokban gyűjtik össze, munkaszolgálatos egységekbe szervezik, és szükséges őrizet mellett munkára küldik, ahogy azt a helyzet megkívánja. A munkaszolgálatosok számára fenntartott

laktanyákban és táborokban szigorú katonai fegyelemnek kell uralkodnia, de ezek semmiképpen sem hasonlíthatnak a fasiszta táborokra, amelyek a népek kínzóhelyei és temetői voltak;

b. mindazon németeket, akik tevőlegesen részt vettek a békés lakosság ellen a fasiszta megszállás alatt elkövetett bűncselekményekben, katonai bíróság elé kerülnek, amely majd megérdemelt büntetéssel sújtja őket;

v. amennyiben a katonai helyzet vagy a hátország biztonsága úgy kívánja, a katonai közigazgatás különleges engedélyével az egész német lakosság kitelepíthető az egyes városokból és falvakból más, arra alkalmas falvakba, ahol könnyebben ellenőrizhetők.

Azon bűnösök számára, akiket a katonai bíróság táborban letöltendő büntetésre ítél, egységes táborok alakulnak nemzetiségre való tekintet nélkül. A táborok állományát megfosztják szabadságától, és büntetését itt tölti le. Ez azt jelenti, hogy számukra tilos minden érintkezés a lakossággal, és hogy munkára szigorú felügyelet alatt kísérik. Ezekben a táborokban [azonban] az eljárásnak emberségesnek kell lennie, a [J]NFH elveinek megfelelően.

4. A katonai közigazgatás valamennyi előbbi, e témára vonatkozó parancsát hatályon kívül helyezzük.

A Katonai Körzet [parancsnoksága] gondoskodni fog arról, hogy ez a parancs a leg-sürgősebben eljusson a városparancsnokságokhoz, a térségparancsnokságokhoz, és hogy [azok] alárendeltjei írásban igazolják a parancs átvételének pontos időpontját.

Minden vezető személy, bármilyen beosztásban is van, szigorú büntetésben részesül minden [olyan] hibáért, ami ebben az ügyben a jövőben történni fog.

A parancs tartalmát meg kell ismertetni a katonai közigazgatás valamennyi szervével a Népőröktől a legmagasabb vezetőig.

Halál a fasiszmusra - szabadság a népnek!

Parancsnok

Ivan Rukavina s. k.

vezérőrnagy

Megparancsoljuk, hogy ehhez a parancshoz szigorúan tartsák magukat, és hogy az illetékes szerveken keresztül azonnal jelezzék az ügyirat átvételének pontos idejét.

A parancsnok megbízásából

Milica Bajac s. k.

titkár

TLZ F. 109.5. Közli: A zentai városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945. 176-178.

Irodalom

- Magyarok kisebbségben és szórványban. A Magyar Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának válogatott iratai 1919-1944. Szerkesztette: Bán D. András, Diószegi László, Fejős Zoltán, Romsics Ignác és Vinnai Győző. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1995.
- A Horthy-korszak Magyarország jugoszláv szemmel. Délszláv levéltári források Magyarországról 1919-1941. Hornyák Árpád (szerk). Kronosz Kiadó-MTA BTK TTI. Pécs-Budapest, 2016
- A zentai városparancsnokság válogatott iratai 1944-1945. Molnár Tibor (szerk). Csongrád Megyei Levéltár- Zentai Történelmi Levéltár, Szeged-Zenta, 2011.
- Veremidő. Magyarok a királyi Jugoszláviában (1918-1941) Cikkek, tudósítások, helyzetjelentések a kisebbségi életről. Mák Ferenc (szerk). Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2018.
- Vasa Čubrilović: A kisebbségi kérdés az új Jugoszláviában. In. Híd 1996/12. 1043-1060

